

इति दशमः सर्गः ॥ ॥ ककुनत्वग्रागवला वानरवीजानि कुर्णितं पीतं ॥ पक्कं
 मधुघृतं शुक्लं ससितं यस्यादिका शहं ॥ ॥ छागमांसपयः छागं छागं सपिः सनाग
 रं ॥ छागोपसेवाशयनं छागमभ्येतु यस्मै एतत् ॥ तालीशोषणविश्रुपिष्यति तु गाक
 र्वापि वृद्धा रुतिः कर्षा ह्येतत्तु गपि प्रकामं च वलाद्या त्रिंश कर्षासिता तालीसाश्च मिदं
 सुकृणो मरुत्ता चान्या नमं दानं लब्ध्वा स हर्षति सारशोषकशनशी हज्जरे सस्यते ॥ इति
 तालीशां च कर्णो ॥ ॥ कर्णो वीरुशकुंजराश्चित्रयनसा त्रागत्राजसिता बां सोपागधि
 कानुदित्वं च इह सोडाज्यं शुक्लं प्रगे ॥ लीटो हंति सितोपलादिकमिदं हस्तं ॥ चिद्राहं स
 यं पार्श्वार्द्धिज्वररक्तपित्तकस नश्चासाग्निमाघादवि ॥ इति सितोपला घं कर्णो ॥ ॥

शसैर्लाइसशांघिजीवनवलाभृपुञ्चदायणावध्याकाकणसावुपुञ्चरशटीहित्राविदा
 रीद्वं ववीभूहिममाप्रिकंजलघटेधात्रीशतैःपंचभिःप्रत्येकस्थितिवायुतयमकनो
 द्विषदलेभान्नितंमयेताईतुलंयवेमाभुतुगारुह्यावतुर्जीतषडिद्विषेकपलाचिंतया
 वटकप्रशोजसमृत्तुजितकाशश्चातगुडंरक्तयतमोहमूत्रमुक्ताभिर्जित॥ससोडा
 समताजमूत्रशतजःकाशात्कफसासहाववनप्राशःविभीतकावलेहोशखाहोःदश
 मूत्रपुञ्चरशटीजाशश्चगुप्तावलापामार्गभकणामृतौघधवकीघंघनिभागीरसाः
 घ्राष्टाःपचशतंयवाठकमघांपंचारुकांवायवरस्वेडात्पाकमित्यामाःशिवाःसवरस्वो
 तोतीतुलोअंजलि॥रुह्यातेरुपतापुनःकुडविकसोइत्यगालीप्रयाकाशाशोग्रहणी
 नयज्वरसराश्वासप्रतिश्वारुतो॥इत्यगाल्यहरीतकि॥॥रुह्याप्रत्यंप्रवेदादकप

यसि घृतस्यो जलिरसं दद्यात्तद्वाले होममेस्मिन् सुरकुसुमचतुर्जातविश्वोषणे हनयं च
धीस्वजय वृद्धी मधुसूत एतलं जाति कोशं च कर्षयेत् कंठं एयित्वा मधु कुडु वयुतः **त्याः**
च रुला वतः ॥ आदौ पंदाग्नि स्य हरति शत्रु शिशु स्त्री जरन्मानुषेषु प्रायोदध्या द्विप
यो विपुल बल करो दीपनः पावनश्च काश श्वास प्रमेह क्षयरुगति तृष्णा काम लापा दु
कंदुर्लभा जीर्ण ज्वरं वानिल कफ विहृती रस्य पित्रं च हन्यार ॥ **इति खण्डपिपल वले ॥**
त्री त्वारा मप्रचमं शिलाजतु जले य वृद्धी कषाये पुनर्गोमूत्रे च पयस्य वा पिवगवानेषां कषा
ये जतः ॥ दाहना नीरु विदारिका हृद्य वृक्ष रूपाणि स्थिरा यो स्त्रीः पाठा कोटज पर्वणत्य कं
कारास्मां वदालं वृषैः ॥ दंती चित्रक च वारणा कोणा बोरी वृक्ष गोषा चैर्यो गे चरण स्थिते पत

२

श्रीत

मिनेरेतिः पृथक् ज्ञातयेत् ॥ आत्रीमेव विद्याणि कात्रिकतु कैरेभिः पृथक् पंचकैड्यैश्च द्विप
 लोन्मिनेरपि पलं कर्णदिदारी नवेत् ॥ तालीसाकुड वंचतुः पलमिह प्रक्षिप्यते सर्पिषः तैल
 स्पष्टिपलं पलायकं यद्यदो ज्ञातं त्रिष्वप्युपोजयेत् ॥ तल्यं पलैः षोडशभिः सितायास्त्यक्
 श्रीरकापत्रक केशरैश्चुवित्वा स कैस्त्वक्कुट्टिसं प्रयुक्तैरित्यक्षमात्रो नुटिकाः प्रकल्प्याः ॥
 तासामेकतमां प्रयोज्य विप्रिवत् प्रातः पुमान् नो जनात् प्राग्वा मुद्गदलां कुजांगल रसं शीतं शृ
 तं वा जलं मात्नी कं मदिरा माषवसनं मुकपीत्वा पयो वा गवां प्राश्यात्तंगमनं गवत्सु न गता
 तपन्नमानं दहति ॥ शोकग्रंथं विचिं मंघवेयं पुत्रमीपां द्दामय श्रीपद श्रीहारीः प्रदर
 प्रमेहपिटिका मेहाश्मरीशर्करा हृद्दोगा बुदवृद्धि विद्रधि पल्लवो ग्राम्याः सानिलाडर

रामः

२

संभ्रममंदरज्वररुजस्तूणीप्रतूणीलघः॥ वातासृक्प्रवलं प्रवृद्धमुदरं कुष्ठं किलासं कृ
मीनकाशश्चासमुरः क्षतक्षयमासृक्पित्तं सपानात्ययं॥३॥ आंदमद्यप्यस्तिमतिष्ठोऽयं
क्षुशतंतनीसालस्यं च हलीनकं च शमयेन्मूत्राय कृद्वाणि च॥ भवतिजरया सर्वक्षेत्रे
रकालजरास्तैर्कृतमलिकुलाकारैरेभिः शिरश्च शिरोरुहेः॥ प्रसरति वलित्वा स्नातं कंवयुः
समुद्रहन् प्रप्रतिशतं स्त्रीमंतुं जतोजनवल्बनः॥ क्षितिमिति मतिरप्यज्ञानाधः सदस्यपदुः
मान् स हृदयि यमाशानोपेतः क्षुतिस्ततिवान् न वेर॥ बुजति वजया मुक्तो योगी शिवस्य स
मीपतां शिवगुटिकाया कस्तामेतां करोति न मानुषः॥ इति शिवगुटिका॥ ॥ कौटजत्रिकलाः
निंबपटोलघनतागैः नाविद्यानिदशाहानिरसैर्द्वित्रिगुणात्रिच॥ शिलाजदुपलान्यद्यौ

३

योगं

तावतीसितर्क्षरा॥ त्वरुक्षीरीपिप्यलीषात्रीकर्कटाख्यात्यलोमितान्॥ निदग्धीफलसू
 लाभ्यांपलंपुंज्यात्रिजातकात्॥ मधुत्रिफलसंयुक्तंकुय्यादिसतमानगुडान्॥ दाहिमोसु
 पयःसीरसुरासवात्॥ तंनक्षयित्वानुपिवेत्तनिरत्रोहितनक्षत्राक॥ पांडुकुष्ठचरुहीहते
 मकाशोन्नगंदरं॥ नाशयेदुतिदुरुक्तेमूत्रत्यागविविधानगनान्॥ यग्रचवीजतोयेनर्क
 तलोहंतद्याध्रक॥ पलंपलंचमिलितंतदास्यात्किमतःपरं॥ तीव्रदुःखप्रदं पांडुप्रमेहम
 परिग्रहं॥ राजरोगंचषाष्टं च जयेदितिकिमर्दने॥ **रतिशिवलघुगुटिका॥** ॥ फलत्रिकः
 काचविशुद्धमादौमुहुं गुडुव्यादशमूलसुखं॥ हिरादिकाकोलिपुगादिसिद्धं शिलाज
 तुष्यात्तस्यिषु प्रसक्तंचरकात्॥ यवातीतित्रिंशंकंचनागरंवाहवेतसं॥ दाहिमंवा

राम

३

दरं वा ह्यंकारि का न्यु प क ल्ययेत् ॥ धा न्य सौ व र्ज लाजा जी व रांगं चार्द्ध कार्षिकं ॥ पिः
प्लीनां शतं चै कं दशते म रि च स्य तु ॥ शर्क राया अ च त्वा रि प ला न्ये क व क्क ए येत् ॥ जिह्व
संशोधने ह्यं त च्छू णं च क रो च तं ॥ हृत्पा श्चा र्त्ति मूल प्रवि तं धा ना ह ना शनं ॥ काशः
श्वा सह रं ग्रा हि ग्र ह ए शो वि तं ध नु त् ॥ य वा या य दूर्ग ॥ ॥ द्वि पंच मूल ल्य प चेत कः
वा ये प्र ह्य द्ये मां सर स स्य चै के ॥ क ल्क क ला या स्तु ति यो ज्य ग ने सि ङ्ग प यः प्र ह्य यु तं
घृतं च ॥ सर्वा नि घा तो स्थित य स्य मूल ल्क त क्त यो का श हरं प्र दिष्टं ॥ द्वि पंच मूल ल्य प्र घृतं ॥
व ला स्य दं द्यो वृ ह ती क ल शी वा व नी स्थि रं ॥ नि व प र्ण ट कं मु ष्ट रा य मा ना दु रा ल भं ॥ रु त्वा क
वा यं पे षा र्थं द द्या त्रा म ल की श टी ॥ द्रा स्यो षु ष्क र मूल च मे दा मा म ल का नि व ॥ घृतं प य शः

४

श्री. ग

तत्सिद्धं सर्वं चरहरं परं ॥ क्षपकाशप्रशमनं शिरः पार्श्वं रुजापहं ॥ **वाला संघृतं ॥** ॥ मृद्वीर्क
 पालु ला ऊर्ध्वं तु द्विदो लोपां विपात्रये र ॥ चतुर्थं शे शे तस्मिंस्तु पूते शीते प्रदापये र ॥ पुउत्पदि
 तु लां दत्वा तत्तत्तं चतुर्ना जने ॥ विडंगं कलिनी रुखा लोला पत्र केशरं ॥ परिचंच निषक्कणं
 सम्यक् कृत्वा विचक्षणः ॥ क्षिपेच्च पत्रिकैर्जाभिः स्थापयेच्च कियदिनं ॥ ततोप धावस्य पीत्वा काः
 श श्वासात्प्रमुच्यते ॥ हृत्तीप स्माणा मत्पुत्रपुरः संधिं करोति च ॥ चतुर्थं भागं दात्वा यथा धात की
 पत्रके च न ॥ प्रयत्नं तिततो वीर्यमेतस्यो वै प्रजायते ॥ **इति दिकाश व ॥** ॥ पिप्यली लो भुमा
 री च पाठा धामे ल्वा लुके ॥ च व्यस्त्रिच कजं तु प्रक्रमु कोशी रचंदने ॥ मुत्तप्रियं पुत्र वंग ह
 रिदानिति सिधे ल्वैः ॥ पत्र ल्वु षु तगर नाग ल्वे शर संयुते ॥ जागेः स्याद र्ध पत्रिके दा सां वकि

रामः

४

पलांसिधेर ॥ पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥ तेष्वात्मन एव सिद्धं न वस्येत तत्सुखं
वहं ॥ अहं एषां इराणां शः कार्ग्यनुस्योदरापहः ॥ विष्णुः पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं करणं ॥ वि
ष्णुः पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥ विष्णुः पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥ विष्णुः पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥
त्वं विष्णुः पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥ विष्णुः पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥ विष्णुः पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥
तच्चिः पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥ विष्णुः पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥ विष्णुः पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥
मधुनः कुतुबन्तिधेर ॥ पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥ विष्णुः पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥ विष्णुः पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥
नमंदवद्विजित ॥ इति पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥ विष्णुः पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥ विष्णुः पलांसिदशधातकागुत्स्यचशतत्रयं ॥
नवभागे ॥ निभैरेभिः सप्ततिष्ठां मृतं नयेत् ॥ संवर्णलोउपेनोद्वैतित्यं नक्षयतिमानवः ॥

काशश्चासंक्षयेमेहंपांडुरोगं नमंदरं ॥ ज्वरं सं दानलं शो चं सं मो हं य हणी जयेत् ॥ **वह न वाय**
 सं ॥ ॥ श्री स्व णा वु न र वा व र त्रि स र ल स्त्री वृ ति मां सी च नु जी तो ला पु र ह य वि प न्न प न्न क मु
 दा से ले य त्रि च्छा म रे ॥ गो य स ता उ ल वं ग रे ण श ति र ह यं ग्रे न ज्ञा ति श्र त् म स्तु स्या त्स म स्या त्स वा
 रि त्ति ल जं सि ऊं क्ष या दौ हि तं ॥ **इ ति चं द ना दि तै लं ॥** ॥ तै लं प्र ख्य मि तं च त्पु ण ज नु क्ता च च नु
 मी स्तु र ग्प वृ दी दा र ति शा व नू र्व क्कु का मि स्य अ को ती हि तै ॥ रा त्रा ग्रैः पि नु स मि तै क्त न मि द
 श स्तं नु जी र्णं च रे स र्व स्मि न वि ष मे पि य क्षि णि शि शो र्द डे स ग र्जी सु च ॥ **इ ति ला ना दि तै लं**
 ॥ ॥ तै लं तु स्य ज नू द कं द श ज वा का ये न नु स्य श रा वा घ्रा ल क्कु च ते न वा पि ष य सा द ग्धः
 अ धा म्बु ना ॥ वा नु जी नु लं वं ग कुं डु रा मु रा गो घी ति री टा म य श्वा मा रा त्रि घ नां वु दा र स र

रजासाम्बानखोसीरकैः ॥ १॥ कालीपातुररक्ताचंदनरसामांसीतुहकांठिकाककरैस्तगरे
राजापिसिहिमे शैलेयसुर्वानलेः यष्टीपन्नकरेणुकापडुकडुबोघेअनणीयुतेः सचिष्टे
अनुरंबुनिअविधिवमदाग्रिपकंक्रमात् ॥ २॥ यत्साणंरूपमंगसादमनितंयाचिंचनी
तंज्वरंकंडूपाएदुमुददमंडलमसकृपितंचरीजंजयेत् ॥ स्तुत्यांराजनिवालकेचितरुणः
वृद्धसगर्भस्त्रिघोमूर्छातोपलितेचिअस्तिनिमहालाजादिनैलंहितं ॥ इतिमहालादिनैः ॥ ३॥
लं ॥ ॥ अथरसाः ॥ रसवजुंहेमनारंजागंलुहंतयाभुकं ॥ तुलांशंमारितंघोअंमुक्तामाः
क्षिकविद्रुमं ॥ राजावर्तंचवैकांतंगोमेदंघुष्यरागकं ॥ शंखंचतुल्यतुल्यांशंसप्राहः
चित्रकडवै ॥ मर्दयित्वाविशुष्कांतेनापूर्य्यवराट्कोन ॥ टंकणंरविदुधेनचिष्टवाः

श्रीत

प्रातः

तस्युदणं नरेन ॥ मृदोते तानससमं नरे सम्यगाजउटेयनेन ॥ आदाय नृणां सस्य कुनिर्गुणा
सप्तभावनाना ॥ आदत्तस्य रसे सप्तचित्रकस्यैकविंशति ॥ इत्येतां यन्ततः शुक्लं देयं गुजावनुः
वय ॥ सप्तशेगं निहत्या शुसत्यशिवइवाध्रकं ॥ योजयेत् पिप्पली सौंडीपघृतैर्मरिचैश्च वा
पोटलीरत्वग्गर्जं सर्वसोगहरो मतः ॥ **रत्नगर्भपोटलीरसः ॥** ॥ पारदशोचितं गंधमध्र
कंच सप्तमतं ॥ तदूर्ध्वदरदं चैव तदूर्ध्ववपनः शिवा ॥ सर्वाूर्ध्वमृतसौहं वरत्नमधो विनि
क्षिपेत् ॥ द्विसप्तभावनानादेयाः शतावर्षा रसेन च ॥ ततः सिद्धो भवत्येष कुमुदेष्ट्वर संतकः ॥
सितव्या मरिचो नावपुजादिप्रिप्रमाततः ॥ भक्षयेत् रत्नानां यपूजयेत्तिष्ठेद्देवती ॥ यस्मा
णमुग्रहस्येव वा तपिन्नकफामयान् ॥ अर्दीनखिलांशान् अवादेत्या नृजनार्दनः ॥ स
तता आसयोगेन वलीयस्त्रितनाशनं ॥ **इति कुमुदेष्ट्वरोरसः ॥** ॥ रसाणं वात् ॥ भस्मीभूतः

राम

सुवर्णतारदिन कृतसूता न सत्तैकमानसबद्धे स्त्रितयं त्रय किमिह रं नो दे पुनः कस्यै
निर्गुणोदशमूलवक्रिजनी योवा ई के ना विनो गोली कृत्य विशेषेता निगादित पं वा मृता
स्थो रसः नानेन सद्दशः कोपिरलोक्तिभुवनत्रये ॥ निहंतिस कला नो गान न च रोय मिवास्तु
तः ॥ सर्वरोगहरः सूत स न दोगा नु पानतः ॥ अयं च वा मृता दीनां त्रिदशा नामिवा मृतं ॥ इति
पंचा मृतो रसः ॥ ॥ सारस ग्रहः ॥ रस भस्म त्रयो भागाः स्वर्ण भस्मैक भगिकां ॥ मृतताम्र
सैक भागः शिलागंधकतालक ॥ तवा भाग द्यपं शुद्ध मे लघि लो विदुर्लयेत् ॥ वरा दोः पूर
यत्ने नम्रजा क्षीरेण च कण ॥ पिबुवादे नमुत्वं रक्षा मृ भांडेता निरोचयेत् ॥ मुक्कंग जपुटेय ह्वा
कर्णयेत् स्वांगशीतलं ॥ रसो राजमृगा कोयं पंच गुर्ज क्षपा पदः ॥ दशपि व्यालिका क्षौद्रै मरिचै
कोण विंशति ॥ सद्यतं दपयेत्यं रान्न रोग प्रशान्तयेत् ॥ राजमृगा कः ॥ ॥ सारस ग्रहः ॥ रसे

यो न

ननु लं कनकं तपोस्तु सा स्येन युज्यान् न च मीनिकानि ॥ रसप्रमाणो वहिरंघ्रिभागः सारस्य सर्वमुच्यते
वहिरंघ्रिभागः सारस्य सर्वमुच्यते ॥ संसर्गं च सुविद्यामगीलं दिनेष्वेतेन लवणेन पूर्णं ॥ जाणो मृगां कोयमतिप्रगल्भं
सयाग्निमांशग्रहणी गृहस्थसाध्या अणानि मधुपिष्यतीती वल्लोस्य देयोनतनो धिकस्तुपः
ध्यं हितं शीतलमेव योज्यं स्याज्यं सदपि त्रकरं विदाहि ॥ इति मृगां कः ॥ ॥ रसरत्नदीयान् ॥ र
सः कनकभागिकः मानकमानिकस्तुलकशिखारसकगंधकारससमा सतुल्या द्योविमः
घ्नपयसारवेः सकल्पमेतदलोपरिद्वयैः प्रतिदिनं पृथक्कृतदिति प्रावयेद्बुद्धिमान् ॥ जया मुः
निकलिप्रिया दहतं गवासा इवै विना व्यवरसैः सतः सुदृढगोलं कं स्वेदयेत् मृगां कयदर्थं
ईकं दुबनइ एतं सप्तधा विमर्शय कहुत्रयां बुजिरयं स यस्यात कुरु ॥ रसः कनकसुन्दः
रोनवतिसत्रिपातेष्वयं सहा इकरसैः सचापवतगुल्यमूलदिहृत् ॥ सविश्वयुतयोजितः

रामः

सकलमन्त्रपञ्चहितमृगाकवदद्यापरं किमपि नैव योज्यं क्वचित् ॥ इति कनक सुंदरी रसः ॥
॥ शुद्धसुवर्णदलमच्युत एतन्मुद्गसूतेन पिडितमद्यो वसुभागां जिह्वां गंधदूते वदरव
किंगलौहपात्रे दत्त्वा विलोयल पुलोहसलाकया तन ॥ २ ॥ मंदानिलस्य सुरजीमलमंडल
स्थरं प्रादलेत दुपरि प्रणि धास नायात् ॥ रं प्रातुलं लघुनियं अतदा ददीत सीतं सुवर्ण रसः
पथ्यटिका निधानं ॥ २ ॥ पित्रो ल्वा ए शशित पात्रया गद्य वा तश्चेच्छो ल्वा ए कि ल तुगा मधु
पिष्य लाभिः ॥ क्षीणे विरेकिणि च शोधिणि मन्दवक्रौ पाडौ प्रमोहिनि चिरञ्चरिणि ग्रह
लया ॥ ३ ॥ बद्धे शिशो सुखि निराजिन रे च नाय्यां नैष ज्य मेत दुदितं हित मामय ग्रं ॥ इति
सुवर्णवर्ण्य रसः ॥ ॥ सूता भ्रायो हि वंगो खन विषमखिलांशे नगं च न लौला कीर्त्त
नो विदूते न क्षणमलमिहितं हा लितं गोमयस्थरं जापत्रे मुना न्ये नट दृढ विहितं प्रा

८
श्री न

एदापर्वटीस्थानपाण्डुरैर्कैग्रहसांजरनिकसनेयक्षमेहाग्रिमांयेप्राणदापर्वटीसैः
षात्रावितासंभुवनास्त्रंयं॥तत्रद्रोगानुपातेनसर्वरोगविनाशिनी॥इतिप्राणदाकेच
रोनात्राशोकनायोयमुत्तमः॥अतेकुष्ठंरक्तपित्तमन्यान्रोगान्क्षयंजयेत्॥पृथिवी
र्व्यप्रसादोर्व्यनःकांतिलावण्यदःपरः॥कोष्ठिलोकेश्चरादन्यानृणांशंभुमुखोद्गतान॥लोक
श्चरः॥॥रसस्यनस्मनाकेमपादासेनप्रकल्पयेत्॥द्विगुणांगंभक्तंयत्तमद्विचित्रकाव
ना॥वराटकाचसंपूर्णंरंकोणनिरुध्यच॥नांजेकर्णप्रालिप्तैवद्विष्टारंभीतमृन्मये
शोषयित्वाघटेऊर्नेरतिपात्रेपराक्रिके॥स्वांगशीतलेमुद्धृत्यकर्णयित्वावविन्यसेत्
एषलोकेश्चरोनामवीर्यपृथिविवर्द्धनं॥पुंजाचतुष्टयेचात्यपिथलीमधुसंयुतैः॥प्र
दातव्योदिनत्रयं॥लवणंवर्जयेत्तत्रसाज्यंदधिवयोजयेत्॥एकविंशदिनंयावन्मरिचं

राम
८

पतं विवेत् ॥ पञ्चमं मृगां कवतज्ञै यं शयीतो ज्ञानपादतः ॥ येषु क्वाविष मासनेः क्षयरुजाया
प्रश्रये कुपितो ये वा दुत्तरुताः कुतैय विधिना ये शीषितो दुर्भगाः ॥ येन प्रावि विधे ज्वरे भ्रम
मदो मादैः प्रमादंगता ते सर्वे विगता मया ह परयोः स्युः पोटली सेवया ॥ लोके सुखाटली
रसः ॥ ॥ शिला जनुयुत लोह वज्र तु विविध मारितं ॥ पद्या शीयेन ते यस्तु सपत्न्या एव यो
हति ॥ शिला जलादि लोह ॥ ॥ प्रवाल रस मौक्तिका वरमिदं चतुर्त्ती गजा कुप्य कुप्य कुप्य
स्मृते रजत हेम नीलं शके च यो नु जग कं त्रिलव कं विमर्षा स्त्रि लं शुभे ह भित्ति जावये द्विष
गिदं धिषा स प्रलः ॥ १ ॥ इवैव वनि ते कुजैः कमल मालती पुष्प जैः ययः कदलिकंद जैर्म
लय जै नना सु इवैः ॥ वसंत कुसुमा काश रसपति द्वि वलोऽशितः समस्त गदह इवै क्लिप्त
त्रि जनुपा नै रथ ॥ २ ॥ शिला तनुम चूषणैः क्षय गदेषु सर्वेषु प्रमे ह ह जिरा त्रिभिः मधुः
स

५
श्री न

सर्कराप्रित्सह ॥ शिला मलजयदवेर्महतिरकृपिनेद्यवासितामधुसमन्वितैर्द्वयप्रप
लवासितामधुसमन्वितैर्द्वयप्रपलवानां द्वयैः ॥ ३ ॥ त्रिजातगजचंदनैरपि चतुर्विध
प्रदोमतो जवकरः परो वमितुशोखपुष्पीरसैः ॥ मृत्नीरसरसर्करामधुनिरम्यपि नामये
परेषु तु च योचितं ननु गदेषु मं योजयेत् ॥ इति वसंतकुसुमाकरः ॥ ॥ सूता प्रस्थाने ताश
रुणमिदुरसि लाताप्यगंधप्रवालयोमुक्ताशंखतालंवरमिदमनलकाचनः सप्तभा
व्यं निर्गुंडीशूरणांजः पविरविचयसात्रिः पृथक्काचपीतातापूयैतिर्वरादानचमिहि
रपयष्टंकणालिप्तवक्रान् ॥ कृत्वा ता ए चरुभाजजपुटजठरेषु कित्तत्वां सुपक्वा
धृत्यैतान्मर्दयित्वा तदस्त्रिस्तुलितं सूतं जस्मात्प्रदद्यात् ॥ वैक्रांतं सूतं तूय्योसकम
चमिसितं सप्तसः शिशूमूलत्वात्कारातेन तुल्यं विषम तलवरं कणं वीषणं च ॥ पथ्या

रामः

५

जातीफलं चामरकुसुमकणनागरं वत्सताजातुर्व्याशे मे लयित्वा पृथग्वदिव संमर्दयेः
लुंगतोयेः ॥ एष त्रेलोकाविंतामणिरखिलगदधातविभ्रंतविभ्रंसहंसत्रद्रोणानुधाना
दुःस्वशिकवलितः सार्धवक्षप्रमाणः ॥ वातव्याधामवातज्वरजठररुमिश्रासमूला
मुवातासृक्किं तं सौ एकांशक्षयककजगदोरक्षताजीर्णमिहे ॥ कुच्छातीसारपांडुग्रहः
णिमुखप्रफुल्लेवुणाशः स्वांये स्वांज्याद्यवातश्रुततगजगदसर्वं चैष प्रशस्तः ॥ इतिः
त्रेलोकाविंतामणिरसः ॥ दावीव्याधविटुंगवित्रकवदायीताकरंजामृतादेवाह्वा
तिविवातवृत्तकडुकाकुसुंबुरुः कारवीदीनारौलवणत्रयंगजकणव्यातघोरुक्
रं ॥ तात्त्रीसंकणमूलजठानूनिमसं सैर्युतं ॥ नागीपप्रकजीरकोशकडुजदंतीवचाभद्र
कंसर्वकर्मसमांशिकंसुनिवजासूक्ष्मं च संकर्णितं ॥ तद्वत्पंचपलं वरंगिरिजनुस्त्यात्यं च

मुनिः पुरोही हस्य द्विपलं वलद्वयम जोताप्यस्य संमिश्रितं ॥ सिद्धा पंचवला निषुप्रशि
 कतां वांसीयलं यो जितं हर्षं कंठि सुगंधि वस्तुपलिकं सो दंष्टते सो ह वत ॥ एकी कृत्य
 समोसमे वगुटिका काय्या सुवर्णो मितासा च प्रस्रमुखां बुज प्रकटिता सूर्य्य प्रताप
 मतः ॥ शोषं काशमु रः सतं शतम कं पां द्वा मयं कामला गु लं विदधिषा र्धं मूलमुदरं
 त्रीषु क्षयं च क्रिमी न् ॥ कुप्टा र्शो विषम ज्वर गृह्णिका मूत्रं ग्रहं नाशयेद् दु र्गै कांशुति
 कां प्रदु ष्मनसा यो अंघ्र्यो चोष्टा शनं ॥ ना र्थ्येत त स म मोष चं त्रिजगती च केहितं प्रा
 तिना मुदा म दद्विप घटा सी ही तु सूर्य्य प्रता ॥ सूर्य्य प्रता ज्वराणां समनी यो यः पूर्वः
 मुक्त क्रिया विधिः ॥ यत्ति णां ज्वर दाहेषु मत्स्यार्थं प्रशस्यते ॥ नित्यं स्व दिव पूजा न

कौमैव ज्यदेवतागुरुषु छागलमांसपयोश्च नृमी वलियस्त्रीविरं धृतिमान् उपद्रवाश्च
रवै कृतादीन् जयेय चास्त्वं प्रशमीक्षशास्त्रं त्यजेत् कुर्वेद्यप्रतिपादितानि दुष्क्रोविरुद्धानि
वनेषु जानि ॥ ॥ इति श्रीयोगतरंगिन्यां सयारोगविक्रितानामतर्गः ॥ ॥ अथो रक्षत
निदानविक्रित्या ॥ ॥ धनुषाद्यभ्यतोत्पर्वितारमुद्धहतागुरुं ॥ युध्यमानस्य वलित्तिः पत
तो विषं मोघतः ॥ द्रव्यं ह्यं वा धावं तंदम्यं चात्यं निगृह्यतः ॥ शिलाकाष्ठास्त्रनिर्घातान्
क्षिपणीनि घ्नतः परान् ॥ अधीयानस्य वात्युच्चैर्दूरवां व्रजतो द्रुते ॥ महानदीर्वातरतो ह्ये
वीर्यहृद्वा वतः ॥ सहस्रोत्पततो दूरतूर्णं चापि प्रनृत्यतः ॥ तद्यान्यैः कर्मभिः क्रूरैर्नृशमभ्या
हतस्य वा ॥ विहसते वक्षसि द्याधिर्वलवान् तमुदीर्यते ॥ स्त्रीपुत्रातिप्रशक्तस्य रुसास्य प्र
मितासितैः ॥ ३ ॥ रे विमज्जातेत्यर्चं विदस्यतेः ३ ॥ स्त्रीघतेततः ॥ ॥ अथ शुष्यस्य गं प्रवेपते ॥ ॥ क्र

मादृष्टं वलं वीर्यं रुविरग्निं दद्यात् ॥ ज्वरोद्यच्छामनो दैत्यं विद्धे दोषि वलाहतिः ॥ इष्ट
 श्यावः सुदुर्गन्धः पीतो विप्रचितो बहु ॥ कासमानस्य वा नीह्णं कफः शाल्म प्रवर्त्तते
 कृत्स्नत्वात् स्वीयते न्यर्द्यते घ्राभुको जसोः क्षयात् ॥ अथ क्लृप्तं स एतद्व्यपूर्य रूपमि
 स्मृतं ॥ उरोरुक् शोणित हृदिः काशो वैशेषिकः क्षते ॥ क्षीणे सरक्लमूत्रं तं पाश्च पृष्ठक
 ण्डिग्रहः ॥ मृत्युसिं गस्य दीपानिः क्षाब्धो बलवतो वनः ॥ परिहृतं वत्सरो ज्ञाप्य सर्वसिं
 गं निवर्त्तयेत् ॥ उरो मंथी क्षती लाजान् पयसा मधुसंयुतान् ॥ स घटवपि वेजी वपय
 साघान् सशर्करं ॥ पाश्च वत्तिरुजो ज्वरपित्ताग्निस्तान् सुरायुतान् ॥ त्रिन्न वक्षाः समु
 त्ता निविषाया हासवत् सका ॥ वलाभ्यगंधा श्रीपणी वज्र पुत्री पुनर्नवा ॥ पयसाः

नित्यमभ्यस्तासमयंति सततसयं ॥ शर्करामधुसंयुक्तं जीवकर्वजकीमधुः ॥ लिप्तात्
क्षीरानुपानं बालिष्ठान्क्षीणतरः कृशः ॥ इत्यादि काविषाग्रहिषप्रकेशरवन्द
नैः ॥ मृतं पयमधुयुतं संचानाचं चिरेन सती ॥ लाक्षावर्णमुकते सौद्रांजनान्नि
तंसकृत्तीरुसमयति सेवोद्भूतं चमनं रक्तस्य सिद्धमिव ॥ हलाघत्रलुबोद्धासा
पिष्यत्यर्द्धयलंतया ॥ सितामधुकवर्जं रक्तकीकाश्च पलोनिनैः ॥ सवर्णमधु
नामुक्तापुटिकाः संप्रकल्पयेत् ॥ अक्षमात्राततश्चैकां प्रक्षयेनादिमोहने ॥ काश
श्चासंज्वरहिक्का छर्दिमूर्छामदधुमं ॥ रक्तमिष्टीवनं नृणां पार्श्वभूलमरीचकं ॥ शोष
लोहाघवातांश्च स्वरनेदं सततसयं ॥ पुटिकातर्पणी बृह्दारक्तपित्रचनाशयेत् ॥ र
साधापुटिका ॥ ॥ यथा ह नागवल्लयोः काये सौरसमेष्टत ॥ पयस्यपिष्यलीवा

सी कल्क सिद्धिं न ते हितं ॥ **यथा हा यं घृतं ॥** ॥ घृतं वला मांग वला नृतां बुति क्षोपयः
 श्री मधु कल्कपादं ॥ हृद्दोग मूल क्षतर कृषिन्न कासा निहा संसमयं तु दीर्घा न ॥ वला
 घृतं ॥ ॥ अदंष्ट्रो शीर मंत्रिष्ठा वला काश्मर्य कत एणा ॥ दर्भ मूल पृथ वृषणी वला स
 र्षन्न कास्त्रिण ॥ पलिकान्सा धये त्येसां रस क्षीरं वतुर्गुणो ॥ कल्कैः स्वगु प्रवर्धन कमेदा
 जीवन्ति क्षीरकैः ॥ शतावर्ज्य द्वि मृष्टी काश कर्करा वणी वृषैः ॥ प्रत्याः सिद्धो घृता हाति पित्र
 हृद्दोग मूल नुत ॥ मूत्र रुद्ध प्रमेहा र्शः काशः शोष स्याप ह ॥ धनुस्त्री मद्य मारा धन्वीः
 एतां वल मांसदः ॥ **अदंष्ट्रो घृतं ॥** ॥ द्राक्षायाः समितं प्रत्य मधु कल्पय ला घृकं ॥ प
 त्रे तोया रुके सिद्धे पाद शेषे न ते नत ॥ पलिके मधु कद्रा क्षेपिष्ठे रुक्षा पल द्य ॥ प्रदा
 य सर्पिषः प्रस्थां घवे न क्षीरे वतुर्गुणं ॥ सिद्धं क्षीते पला न्य द्रोश कर्करायाः प्रदापयेत् ॥

एतद्वाद्याद्युतंसिद्धं क्षीतं नतहितं परं ॥ वातपित्तज्वरश्चासविस्कोट्यकहलीमकान् ॥
प्रदरं रक्तपित्तं च हन्यात्मासबलप्रदं ॥ **वाद्याद्युतंसिद्धं** ॥ ॥ क्षीरेधात्रिविधारेक्षुक्षीरि
णावनचारसे ॥ पचेत्समं घृतं प्रस्थं मधुकैरक्षकाचितैः ॥ दाद्याच्चिचंदनोशीरसक
रोत्पलपत्रैः ॥ मधुककुसुमानंताकाशरीतृणसंज्ञकैः ॥ प्रस्थार्कः मधुनशीतेश
तुलांतद्या ॥ पलायिकांस्तुरपिबुगेलापत्रकेशरान् ॥ वितीयतस्य सलिलान्मात्रा
त्रिंशंसंघं त्रितः ॥ अमृतप्रसमितेन दधिनिर्वापरिकीर्तितः ॥ क्षीरमांसाक्षिप्तौ हंतिः
रक्तपित्तं क्षतक्षयं ॥ तुल्लाहविश्वासकाशार्द्धहृक्काप्रमर्दनं ॥ मूत्ररुज्ज्वरप्रचवसं
क्षीरतिवर्द्धनं ॥ **इति वाद्याद्युतंसिद्धं** ॥ ॥ मुक्ताप्रवाहशरहेमसिताध्रवंगतिहं
मृतं सकलमेतदहोविनायं ॥ क्षिन्नारसेन च वरीसलिलेन संतप्य शान्प्रगे मधुहविमं

रिचेनसाकं॥ लिखादुरःस्तत हहर सराज कार्त्तमावप्रमाणमतनूद्वहेतुमेन॥ इतिर
 सराजः॥ ॥ अन्यन्नतर्पणंशीतमविदादिहितंलपु॥ अन्नमानंनिषेद्यंतुदतक्षीणोः
 सुरवारिभिः॥ शाकंस्त्रियंक्रोधमभूयनयत्यजेद्वारारविषमान्नजेव॥ तचादि
 जातीस्त्रिदशात्रपुरंश्चवावअष्टाः वृणुयाद्विजेभ्यः॥ ॥ इति श्रीयोगितरंगिः
 न्यांमुरःस्ततनिदानचिकित्सानामतरंगः॥ ॥ अथकाश॥ धूमांषघातादजसस्तथै
 व व्याया मरुत्तात्रनिषेवनाय॥ विमार्गगत्वादपिभोजनस्यवेगावरोधार्त्तमवधो
 त्तवैव॥ प्राणोक्कदानानुगतः प्रदुष्टसन्निभकाशश्चनतुल्यघोषः॥ निरेतिवक्त्रात्सह
 सासदोषोमणीक्षिप्रिभिः कास इतिप्रदिष्टः॥ अथकाशाः स्मृतावातपित्तश्लेष्मन्
 तक्षये॥ क्षयाघोषेविताः सर्ववहिनःसूर्य्यद्योतरं॥ पूर्वहपंनवेतेषांशूकपूरणगः

लास्यर्त्न॥ कंठ कंठ अत्रो ज्ञानामवरोधश्च जायते॥ रुद्धं नमूढोपरपाश्च भूरीक्षमाननः
नीणवल्लस्वरीजाः॥ प्रशक्तवेगश्च समीरणेन निवृत्तः काशतिमुक्तमेव॥ उरोविश
ह्वारवक्रशोभेरप्यर्दितस्तिक्तमुखस्तु सार्त्तः॥ पित्रेन पातानि वसेत् कद्वलि काशेन स
पादुः परिदृश्यमानः॥ प्रलिप्यमानेन मुखेन सः दन्तिरीरुजार्त्तः कफपूणदिह॥ अनेक
हृगौरवकंदुकयुक्तः काशेऽशंसोऽकफकफेण॥ अतिवृथा यत्नाराधयुद्धाद्या गजनिग्र
हेः॥ रुद्धस्योरः क्षतं वायुगृहात्वा काशमुद्धहेत्॥ सपूर्वं काशते शुक्लततः क्लीयेत्तस्योनि
तं॥ कंठेन रुजताम्यं विरुतेनैव शो रसा॥ भूरी निरिवती क्षणान्तिस्तु श्वातेन नमूलिना
दुःखस्य शोनिभूलेन नैदयीदाप्रितपिना॥ पर्वनेदञ्च रश्वासनं ज्ञायेच्चर्यदीतिनेः॥ पा
रावत इवाकूजनं काशवेगान्नक्षतोप्रवा न॥ विषमा सात्म्यो ज्ञानि यो वा यो ह्येगनिग्र

हात ॥ घृतिनाशो ज्ञानं नृणां व्याघ्रघ्नो नृयोमला ॥ कुपिता नय जं का शं कुर्यु देह सद्य प्रदं
 सगा नृमूलज्वर दाहयो हान प्रणान्नयं कोपलपलने नृकासी ॥ अक्षविनिष्ठावति दुर्वलस्तु
 प्रक्षीणामां सोरुधीरसमूहं ॥ तस्य सर्वसिंहं नृशो दुश्चिकिंसां विकितसितज्ञानय जं वदंति ॥
इत्येष नयजकाशः ॥ ॥ क्षीणानि देहनाशन ॥ सधो बलवती कास्या जाय्यस्तो बन्ततोत्ति
 तः ॥ नयैकदा विरसिद्धे नाम पिपाद नृणां चित्तो ॥ स्वाविराणा सदा काश सर्वघायः प्रकीः
 त्रितः ॥ त्रीरभूर्वी नृसा भये नृसा ध्यानपथ्येर्जा व्यास्तु सा धयेन ॥ प्रयाग मरणां प्रावंह रि
 तं नीलवीतकं ॥ निष्ठीवन् कासश्चासन्नो नृजीवति हतस्वरः ॥ **कासनिदानं ॥** ॥ रुक्षस्या
 निलजं काशमादौ स्नेहं रुपा वरेन ॥ सर्पिर्निवर्तितिः प्रेया क्षीरयूषरसादिभिः ॥ ग्राम्या
 नृपोदकेः शालिपवनाधूमवच्छिकान् ॥ रसैर्मावात्मगुणानां वैर्वा भोजयेद्वितान् ॥

दशमूलीकृताश्वासकाशहिकारजायहा॥ यवागुडीपनीवज्जावातरोगविनाशिनी॥ पंः
मूलीकृतकायः पिप्पलीकर्णसंयुतः॥ रसान्नमश्नोति त्वं वातकाशमुदस्यति॥ रसंकर्क
टकात्रावापुष्टं नृष्टं सनागरं॥ वातकाशप्रशमनं शृंगिसस्यस्य वायुतः॥ सटीशृंगीकणा
भार्गीपुडवादिदद्यात्सर्कः॥ सत्तैर्लवतकाशप्रोलेहोयमपराजितः॥ इतिशुपराजितोले
हः॥ ॥ भार्गीश-आसटीशृंगीपिप्पलीविश्वनेषजं॥ गुडतैलसंयुतं लेहोहितोमारुतकाशि
नं॥ **भार्गीशवलेहः॥** ॥ विश्वभार्गीकणाशोमकल्कडासासटीसितं॥ लीढातैलेन वातो
त्थंकाशं जयतिदुष्टं॥ **इतिविश्वदिलेहः॥** ॥ दशमूलीकषायेनभार्गीकल्कद्युतं पचेत्
दक्षतित्रिरिनिर्गृहेतगरं वातकाशनुत्॥ **दशमूलाश्रयतं॥** ॥ वित्रकंपिप्पलीमूलंबो
धमुक्तंदुरालभा॥ सटीपुष्करमूलंबश्चेयशीसुरसावत्रा॥ भार्गीकिन्नरुहोरारुणाकर्कटा

रत्नावकारिकं ॥ कस्तुरिदिग्धतुलाकषायेपलविंशतिं ॥ मत्स्यंति कायादत्वात् सर्पिषः कु
 कुडवं च वेत् ॥ सिद्धिं - पृथक् सौद्रिप्यलीकुडवान्वितं ॥ त्रुच्यलंतुगासीर्या शूर्पितं
 तत्र दापयेत् ॥ लोहयेत् काशहृद्गंगाद्यासगुम्भनिवारणं ॥ कटकारीलेहः ॥ ॥ इति वा
 तकाशचिकित्सा ॥ वल्गादिदृहतीडाक्षावासाभिक्थितं जलं ॥ पित्तकाशाघहं पेयं शर्क
 रामधुयो जितं ॥ इति वल्गादि काचः ॥ ॥ शटीहीवेरवृहतीशर्कराविश्वमेव जं ॥ पत्कारसं
 जिते तस्य तं स घृतं पित्तकाशनुत् ॥ इति सशादि काचः ॥ ॥ शरादिपंचमूलस्य पित्तलीडा
 क्षपौस्तथा ॥ कषायेन घृतं क्षीपिते समधुशर्करं ॥ खर्जूरपित्तलीडाक्षासितालाजाः स
 मां सका ॥ मधुसर्पियुतो लेहः पित्तकासहरः पुरः ॥ इति खर्जूरदि लेहः ॥ ॥ महिषाजाः
 विगोहीरः धात्रीफलरसैः समैः ॥ सर्पिष्वप्यपवेत्तु न्यपित्तकाशनिवर्हणं ॥ यमस्य घ

तं॥ ॥ इति धित्रका सविक्रिस्ता ॥ ॥ कफ ते वमने कार्य काशे लघनमेव च ॥ शक्ता वा भ्र
विकृति पूषा अक दुनिक्त का ॥ मुद्रा मला आं च वदाति मा आं कर्कशुना मूल कशुं ठकेन ॥
शुठी कणा आस कु रत्य केन पूषेन वांग कफ का शहंता ॥ नवांग पूषः ॥ ॥ शटी सादि
विषा मुष्ट मृगी कर्कट कस्पव ॥ सत्रया नृग वेरं च समान दधदिपे स येन ॥ हिंनु संध
वसं युक्तं सुखादक परिहृतं ॥ श्लेष्म काशी लिहेदे नमवलेहं मुहुर्मुहुः ॥ स्याद्यवलेह ॥
॥ ॥ बोधा जमोद वित्र कजीरक व द्रुच व वा कलितं सार्वः ॥ कफ काश हर वास कर सः
त्राक्षि तं सम धु बोधा यं च न ॥ ॥ इति श्लेष्म काशः ॥ ॥ अथ चंद्र ज काश विक्रिस्ता ॥ ॥
कत फलं कतृणां नागी मुस्त धा मंच वा नेया ॥ शुठी वर्षा कं मृगी सुरा रु वल्ल सामृतं ॥
मधु हिंनु युतं पेयं काशे वात कफा न्विते ॥ कंठ रोगे मुखे मूले हि क्का आस ज्वरेषु च ॥ कक

१६

ग्री. न

लादि ॥ ॥ सिंहाल्यामृतसिंहीनाकृष्णमधुसमायुतं ॥ पिवेत्सपिन्नकफजेकाशेच्छासेनये
 वरे ॥ वासकश्चरसः पेयोमधुपुकोहितासिना ॥ पित्तश्लेष्मकृतेकाशेताजीसाश्चवयो
 जयेत् ॥ **अथ सतकाशः** ॥ ॥ काशेनुत्ततजेवत्येजीवतोबृहणोरपि ॥ शमनपित्तकाशश्चै
 रयेश्चमधुरोवधैः ॥ यवागृवापिवेनसिद्धांसतोरत्कः सुशीतलां ॥ **इति सुवावरी** ॥ ॥
 दिगुणाचनुगातीरीसितासर्वेश्चनुगुणा ॥ लिप्तातमधुसर्पिभ्यांसतकाशनिवृत्तयेत् ॥ १
यन्ताग्रवलेहः ॥ ॥ मन्त्रिष्ठमूर्वाजनवक्रियाघांकृष्णाहरिद्रां वलिहेदिक्कृप्य ॥ नोइणार्क
 शेविसिहेतुसतोत्पिवेत्सुतंवेत्तुरसेविवक्कं ॥ इति सुवालिकायन्नकृष्णास्तुधक्कव
 ह्नीफलं ॥ मृणालोत्पलवन्दनैः ॥ सुतं पयोमधुयुतंसंधानावपिवेत्सती ॥ **इति सतकाशः**
 ॥ ॥ **अथ मधकाशविकिसा** ॥ ॥ पिव्यलीपप्रकंलासासुधक्कवह्नीफलं ॥ यत्तसौइयुतोः

रामः

१६

लेहः क्षयकाशनिवर्हण ॥ इति विषयः ॥ ॥ चूर्णं काकुत्तनिष्ठं यासकरसनादितं व
द्ववशम् ॥ मधुघृतशितोपलानिष्ठं क्षयकाशरूपितहरं ॥ ककुत्तचूर्णविषयलीगुत्तं
सिद्धं छागदीर्युतं घृतं ॥ रतदग्निविरुद्धं च सर्पिश्च क्षयकाशिनम् ॥ विषयः ॥ ॥
विषयलीमधुकुं पिष्टं कार्षिकं शशितोपलं ॥ प्रात्वि कंगवामाज्यवक्षीरमिसुरसलया ॥
यवगोधूममृद्धीकाचूर्णमाम्बुकादसं ॥ तैलं च प्रसृतां शानितं सर्वमृदुना मित्रम् ॥ पत्रैः
लेहं घृतं क्षौद्रं युक्तं सन्धासकाशनुत् ॥ क्षयरुद्धोगकाशघ्नो हि तोमृद्धा ज्वरेतसां ॥ विषयः
यायवलेहम् ॥ सत्रिपातनवोलेष क्षयकाशः सुदारुणः ॥ सत्रिपातहितं तस्यान्तकार्यं
यत्र विकिसितं ॥ इति क्षयकाशः ॥ ॥ अथ काशश्वासः ॥ अमृतानामरं पौजीया प्रीपणी
सुसाधितः ॥ काचः पीतः सकणाचूर्णः कासश्वासो जयत्याशु ॥ अमृतादि काचः ॥ ॥

११

शे त

भागीसनागरासीहीकुलस्यंमूलकंतचा॥पिवेत्तपिप्यलिबुर्तेनकाशश्चासीद्यपोरु
 ति॥**नाग्यादि काशः॥** ॥स्वरसंभृगवेरह्यमाक्षिकेनसमन्वितः॥पापयेतस्मासका
 प्रप्रतिश्यायकपाकापह॥पथ्याभुंहीर्घनगुडेगुटिकान्धारयेन्मुवि॥तर्वेषुश्चास
 काशेषुकेवलंवाविनीतक॥**इतिपथ्यादिगुटिका॥** ॥नागरेनाभयानदत्तकाशमा
 भुव्यपोहति॥**इति काशश्चासः॥** ॥अथसर्वकाशः॥तपिप्यलीपुष्करमूलयथासं
 ठीशटीमुक्तकस्तुम्भसूणे॥गुडेनयुक्तागुटिकाप्रयोज्याश्चासेषुकाशेषुवर्द्धितेषु॥
 लघुभृष्टकंठकारीश्चुरसंघपलारजेमिष्टंयःपिवन्ति तस्यकाशाः॥सम्मानाशमुपया
 त्ति॥साम्यमानस्यकाशेननाशाश्चविधरेजडे॥वन्नयोगंधनासेचक्षुमपानंप्रयो
 जयेत्॥मनजिलालमरिचमांसीमुष्टगुडेःपिवेत्॥क्षुमंतस्यानुचपयःसुखोत्स

राम

११

सुखं विवेकं ॥ एष काशकाशान्नक्षत्रद्वन्द्वसर्वदोषसमुच्चितान् ॥ शरीरविप्रयोगाः
नांसाधयेदप्रसाचितान् ॥ मनःशिलालिप्तदलं वदय्याद्यमशोषितं ॥ सक्षौरं चूम
पानं तु प्रहाकाशनिवारणं ॥ विषुवात्रिपुटाचक्रमूलव्योममनःशिला ॥ तेन प्रलिः
च्यवसनं चूमवर्जितप्रकथयेत् ॥ चूमंतस्थाः धिवेत्थस्तु सत्राहारकाशनस्यति ॥
जातिपत्रजयमंसिशिलालैर्गुल्ममधुः ॥ कासहिकाश्वासनिवारणः ॥ इति कुलः
वादि लेहः ॥ ॥ हरीतकी कणाशुंठी मरिचं गुडसंयुतं ॥ काशघ्नो मोदकप्रोक्तः वउता
नलदीपनः ॥ हरितक्याघ्नो मोदकः ॥ ॥ शुंठी कणाशुंठी मरिचनागदलं लवंगं कृष्णं कृतं क
क्रमविवर्द्धितमूर्द्धमत्पात ॥ व्यादेदिदं सममितं गुडजाग्रिमं शंखं ॥ स्नाहविश्वसनकं
हृदयमयेषु ॥ शशकं रासमरुणं कर्पूरं चोत्रकं कौलजातीफलं दलं सर्पं ॥ लवंगनाग

मरिचकल्ला पुंछोर विवर्दिताः ॥ कर्णसितासमं ह शंरो जनं सय काशजिन ॥ वैश्वर्यम्
 सकाशं प्रच्छिदं कंठा मया पदं ॥ प्रयुक्तं यात्रया ने पुत्रे प्रजं देवितां हितं ॥ **कर्णसितासमं** ॥
 ॥ कर्षः कर्षांशपलं पलदयं स्यात्ततो ह कर्षश्च मरिचक्यपि यो लानां दाडिमगुडपाव
 कानां सर्वो यत्र रसाध्याये कासाः ॥ सर्ववैद्यकिनिर्मुक्ताः ॥ अपि पूर्वपंडुदयतां तेषाः
 निदमो वधं पथ्यं ॥ अनुकर्षांशो द्विकर्षमेव ॥ **मरिचांशं** ॥ ॥ कंठकार्याः तुलातुः
 ल्या कृत्वा दोणे न सः पथेत् ॥ तेनाटुकेन काचस्य घृतप्रत्यपि कुन्मतेः ॥ रास्त्रादुःस्य
 र्म्यं पुंछोपि पाली द्रव्यवित्रकेः ॥ सीतवर्चलयवस्तारकृत्वा मूले अतज्जमेत् ॥ काशश्चा
 सकृपकी वहि च्यारो न कपी न सान् ॥ इति **कंठकारीयत** ॥ ॥ समूलपुष्पा रुद कंठका
 र्यां लो जलद्रोण परिहृतां च ॥ हरीतकीनां वशतं निदधन्ननुपक्ता चरणा वशिषं

गुडस्य दद्यात्तमेदमौतिषकमूर्त्तयतनतत्तुशीते ॥ कदुत्रिकं वत्रिषलप्रमाणं च लानि
वदुष्यारसस्य चापि ॥ न्तिपेचतुर्जातपलं यच्चानिप्रयुज्यमानो विधिना बले ॥ वाः
तात्मकपित्रकफोद्भवं च द्विदोषकासापविसन्निदीषान् ॥ नतोद्भवं च क्षयजं च हन्या
नसंपीतसम्प्राप्तसुरक्षतं च ॥ यस्मात्तमेकादशमुपरपं गुरुपदि वृद्धिरसायणं स्यात्
॥ **आधीहरीतकी** ॥ ॥ अजामूर्त्तं शतयलं मंदमौ गुडपाकवत् ॥ पक्कावेनोतकं कूर्णं च
लक्षयमिह न्तिपेत् ॥ पलापिष्यति कूर्णं च पलमात्रं मृताय च ॥ कंठकारीफलरजोदघा
पलक्षयं ॥ नतोमाषं दधं त्वादेदेककर्वयचापि वा ॥ सौदेणो ह्नां वुनावपि सर्वकाशाः
नप्रमुच्यते ॥ असाध्यानिषजात्यक्ताश्चिरज्ञाः च व्यवर्जिता ॥ ये काशाले पानेनाशु प्रण
श्यंति न शंसयः ॥ काशकं उ नतामायं योगश्चात्रेयनाधितः ॥ **इति काशकं उ नो वले ॥** ॥

95

यो त

पारदंगंधकं शुद्धं मृतलोहं चटंकणं ॥ रात्राविदुंगत्रिफलादेवदारुकदुत्रयं ॥ अमृता
 पत्रकं क्षौद्रविषतुल्यानि कर्णयेत् ॥ त्रिगुंजसर्वकाशघ्नो ज्वरारोचकमेहनुत् ॥ इति
 पारदादिचूर्णं ॥ ॥ रतकुलोत्पलान्नारुखभार्ग्यक्रमोत्तरा ॥ तत्समं खादिरं सारं च
 पलकाद्यभाविनं ॥ एकविंशतिवारं शुभधुनाक्षमितागुटी ॥ काशं श्वासक्षयं हि क्वा
 हंत्येषा काशकर्त्री ॥ इति काशकर्त्रीगुटिका ॥ ॥ मिथुनस्निग्धमधुरदिवाल्वाः
 पथ्योदधिः ॥ पिष्ट्वा नृपायवादीनि काशीक्षुभं च वर्जयेत् ॥ ॥ इति श्रीयोगतन्त्रिः
 न्यां काशविकित्ता नाम त्रयः ॥ ॥ विडाहीगुहविष्टं नीरुक्ताविष्टं दिभोजनैः ॥ शीः
 ताघामासनलान् रजोक्षुभातपात्रिणैः ॥ व्याघ्रमकर्मभाराधवेगाघातापतव्यैः
 हिकाश्वासश्च काशश्च नृणां शमुपजायते ॥ मुहुर्मुहुर्वीर्युरदेति स मृनो यस्तु ह्निहो

राम

95

ये॥ **प्रियं स्याद्यं कर्णं** ॥ ॥ इति कफश्चरनेद ॥ अजमो धानिशाध्वीसारं वक्रि विवर्णः
व॥ मधुसर्विषुतं लीधा त्रिदोषस्वरजंगानुत् ॥ फलत्रिकश्चरणायाम्बुकर्णं निहन्त्या
नश्चरतंगमास ॥ किंवा कूर्तिजं वदमांतरस्थं चरा मयं हं स्य योश्चरं वा ॥ इति सत्रिपात
स्वरनेदः ॥ ॥ नयजेस्वरनेदेनुत्तत्रोक्तं विधिमाचरेत् ॥ क इति क कषायाद्यैर्नेदः स्वः
रहतिं जयेत् ॥ इति नयनेदः स्वरनेत् ॥ ॥ तावत्तामाय विधिः ॥ च व्याघ्रवेतसकदु
त्रयति तिग्रीकतालीसजीरकतुगादहनैः समांसेः ॥ कर्णं गुग्गुलुमृदितं त्रिसुगंधिमुक्तं
वैश्वर्यपीनसकफारविषुप्रसक्तं ॥ इति वयादि कर्णं ॥ ॥ व्याघ्रीत्वरसविषं कुरात्ता
वाया लंगोशुरयोधेः ॥ मर्षिः स्वरोपघातं हन्यात्काशं वधं च विधं ॥ व्याघ्रीदुतं ॥ ॥

२७

यो. न

वदरीपत्रकत्वं वाप्यनभृष्टसंघं ॥ त्वरोपघातिकाशे च लेहनेन प्रयोजयेत् ॥ इति व
 दरीपत्रावलेखः ॥ ॥ रसजन्मार्कलोहस्य न वितस्य त्रिसप्तधा ॥ सुडाफलरसे मुद्गनुस्य
 कार्या विधीयते ॥ मुखस्थारु रते सर्वस्वने संशयः ॥ गोरक्षणा र्धगदिता त्वरं गि कृपा नु
 त्रिः ॥ इति गोरक्षवटी ॥ ॥ इति योगतन्त्रांशो त्वरं नेद विक्लिप्तानामन्तरंगः ॥ ॥ अथारो
 चकः ॥ अरोचको - न वे दो वे निहा रुदय संशयैः ॥ सन्निपातेन मनसः संतापेन च पंचम
 वातादिभिः शो कप्रघाति सोमक्रौंचैर्ननाद्या शनरूपगंधैः ॥ अरोचकास्युः परि हृष्टं दंत
 कषायवक्त्रस्थमतो निलेन क इह मुष्णं विरसं च पूतिविधे न विशाल वणं च वक्त्रं ॥ मा
 धुर्यये हि स्य ग रत्न शैत्य विरुद्ध स म्बुद युतं कयेन ॥ अरोचकेशो क प्रघाति सोमक्रौंचा

तम

२७

मनुष्यासु विगंधजे स्यात् ॥ त्वाभावि कंब क्रमया रुचि च त्रिदोष जेने कर संवदेत् ॥ इच्छुः
लघीरुनघुतं पचते न मित्रा त्रिदा ह्मोष वक्रु संसक फ प्रसेकं ॥ श्लेष्मात्य कंब वक्रु रज वक्रु
निश्च दोषे वैकुण्ठमो रुज उता निरघा घ रं च ॥ श्वरो च को यमाख्या तो नृ क्रु द्वेष मतः शृ
णु ॥ विंशति त्वा नुमन सा दृष्टा सुत्वा तु नो जननं ॥ द्वेष नाया तिघं जंतु र्ज क्रु द्वेषः स उच्य
ते ॥ यस्य नात्रे जवे छु छी स न क्रु छु द उच्यते ॥ कुपितस्य भयार्तस्य यस्य न क्रु निरोध ज
ः ॥ इत्यरो च क निदानं ॥ ॥ वक्षि स भी रणां पित्रे विरेको व मतं कये ॥ सर्व सर्व कर्म य
हर्ष एं स्यादरो च कं ॥ वां तो व वा डि र नि ले वि वि व नृ पि वे तु स्म हा ह्म तो य म दि रा म त
मे न क्रु ए ॥ कृत्वा वि उंग य व भ स्म हरे ए ना गी रा स्म ल हिं गु व ल ना न म ना ग रा णा ॥

२८

घोत

पेनेगुगं बुमभुके वमतं यशस्तं लेहः ससं व वसिताम भुसर्पिरि वृगानिं वावुना कृत
 वमेककजेनुपानं तज इमां बुमभुना सहदीप्यकाशं ॥ कर्णय उक्तमथ वानि जले तदे
 वसर्वे सुसर्वकृतमेतमुपक्रमेत् ॥ इच्छादिनाश नयजे पुत्रवाच केषु नावान्न वा
 यवितरे नख लसाध्यात्तु यान् ॥ अर्थे बुवाति यतिने बुधन न वा ययोरणि कैः अतिः
 पथैरनुमानयेत् ॥ सात्त्व्यात् स्वदेशर विना न विविधा यन स्यान् ॥ पीतानि मूलफ
 लखा उ वराग ले हान् से वेदसां च विविधान् विविधैषु प्रीये नु जीत वापि लघु हत
 मनः सुखानि ॥ अहि का उ उताये च त्वगे साम रिचान्वितं ॥ अन्न कुरुंदरो बुशस्त कव
 ल धारणे ॥ अहि का पान कं कुपुशौ वर्व सा जा जीश क राम रि च विडं ॥ १ ॥ धाम्ये

रामः

२८

तापमकोशीरविष्यलीचंदनोत्पलं॥२॥लोचुनेजवठीपञ्चाश्रमणस्यवाग्रजं॥३॥आ
ईदाडिमनिर्यासमाजाजीशर्कराशुता॥४॥सतैलमासिकाश्रेतेत्रत्वारचास्रवेतलं॥५॥
डिमंत्रदरंवाङ्गकार्षिकाभुषकल्पयेत्॥६॥धान्यसौवर्चलाजाजीवरागंवाङ्गकार्षिकं॥
विष्यलीनाशनैवेकंदेशतेमरिचस्यत्र॥७॥शर्करायास्तुत्रत्वारिपलामेकत्रकुर्णयेत्॥
यवानीखाडवाख्यंनुकुर्णमेतदरोवकं॥८॥हृत्पेवजातरेवातंख्यापितं वसुदेवमुद्रु॥९॥जि
ह्वाविशोधनं हृद्यंदीपनंनक्तरोचनं॥१०॥हृत्पीडापार्श्वमूलप्रविंवधानाहनाशनं॥११॥कास
मास्यहरंशक्तिप्रहृद्यशोषिकारनुर॥१२॥इतियवानीखाडवंकुर्णं॥१३॥नुत्यंतालीसचव्या
षण्णववनगतंदिजकणांयंयजाजीवभात्राश्रितसत्रिघनवदरधनैलाजमोदस्रविशं

२५

यो.न

साधुमेतापुसारोतिमृतिमृतिवमोखाउवारुअर्जणिगुत्ताभ्यान्मानलाह्योदरगलमद
 मुद्रदंभ्यासकाशे॥ इतिखाउवदूर्णा॥ ॥सूतगंधाप्रमगंधाशिकाप्रारिवस्येधवै॥ गुटिका
 रोचकहरोजिह्वावदनमुद्रिकुन॥ इतिमूतडिगुटिका॥ ॥इतिथीयोमितरंगिनामरोः
 चकचिकित्सातामतरंगः॥ ॥अथदुर्दि॥ दुष्योषैः पृचक्रुसर्ववीजत्तालोकादिनिः
 हृदयेः पंचविज्ञेयात्तासांलक्षणमुच्यते॥ अतिद्वेतिनिग्ये ररुयेलवणोरपि॥ अकाले
 वातिमात्रेभ्यतवासात्म्येभ्यनोजनैः॥ अमाद्व्यादयोद्वेगादजीर्णाहमिदोषतः॥ नाय्याभ्या
 पन्नसत्वायातवातिद्रुतमलुतः॥ विजन्तेहेतुनिआमैद्रुतमुन्रक्षेतिनोक्तात्॥ ह्यादयन्ना
 नवेगैरुदयन्नमभंजनैः॥ निरुच्यतेहृदिदितिदोषोवक्रंघावितः॥ इत्थामोद्गारोधीनप्रशे

रामः

२६

२६

कोलवणस्यता॥ भृशं छेद्योत्रपानेन वमीणां पूर्वलक्षणं॥ हृत्पार्श्ववीडामुखशोषशीर्षग्रन्थि
कासश्चरन्नेदतोदैः॥ उद्गारशब्दप्रवृत्तं सफेनं विहिन्नकृन्तनं तु कंकरवायं॥ रुद्धेण वायुमरुः
तावदेगेनात्रोत्तिलाहृदयती हृदुःखं॥ मूर्छापिपासामुखशोषमूर्द्धता त्वद्विस्तृप्तापतमोत्रमाः
त्री॥ पीतो भृशो हृत्तंसतिक्तं चैवं चपितेन वमेत्यादाह॥ तं शस्यमाक्षर्यं कफपुसेषं कसं
तोषनिद्रासुविगौरवार्त्त॥ स्निग्धं घनं स्यादु कफादिभुक्तं सलोहमर्षात्कृत्तं वमेतु॥ मूलावि
पाकारुविदा हृत्तुल्यश्वासममो हृत्प्रवृत्ता प्रसक्तं॥ रुद्धिर्द्विदोषालवणा मूलीलसां दोलरक्तेव
मनानृणां स्यात्॥ वित्स्वेदमूत्रां वहाति वायुघ्नोतां सिसं रुच्यदो हमेति॥ उत्सन्नदोषस्य स
मावितं नुदोषं समुद्भूय नरस्य कोष्ठान्॥ विण्मूत्रयोस्तत्समगंधवर्णं नृदृष्ट्या सकाशात्त्रियुतं

३०

योग

प्रसक्तं॥ प्रहृष्ट्येदुष्टमिहातिवेगात्तथादितश्चाश्वविनाशमेति॥ वीजत्सजादौर्दुदजासृजं च अ
 सात्म्यतोया कृमिजावयादि॥ सापंचमीतां प्रविना वये च दोषो ह्येते वयस्योक्तसादौ॥ शूलः
 हृत्सास बहुला कृमिजानुविशेषतः॥ कृमि रूडोगानुलेन लक्षणैर्न व लक्षिता॥ नीलास्यया क
 र्दिरतिप्रकाशसोपद्रवां सो गित पूषयुक्ता॥ सत्रं दिकातां प्रवदेदसाध्यां साध्यां चिकित्सन्नि
 रूपद्रवांश्च॥ कासश्चासौ ज्वरो हि क्कानृणा वै चित्तमेव च॥ रूडोगात्तमकश्चैव ते या रूर्दरूप
 इवा॥ इति हृदि निदानं॥ ॥ अथैतच्चिकित्सा॥ आमाशयोक्लेशश्च वा हि सर्वाः स्यु रूदयो लघन
 मेव तस्मात्॥ प्राक्कारये माहृतनां विनानुसंलोचनवाकपि नृहारि॥ संसेधं वंचिते तस्यि
 वातहृदि निवारणं॥ लवणत्रयसंयुक्तं संयुक्तं सवणेन वा॥ हृन्मातृक्षीरोदकं पीतं हृदि पवन
 संजयां॥ धान्यकविष्णुदशमूलकषायसिक्कान्पूर्वा नरसान्पवनसम्पहविप्रशांसे॥ पीत्वा मुखे

राम

३०

३०

निरुत्तरे मधुमिद्विंतं वाशं खाह्या स्वरसमेषण कर्णयुक्तं ॥ इति धान्यकादिः ॥ ॥ इति वा
तजहृदि ॥ लाजा ममूरय वसुद्ध कृताय वाग्ः हृद्यो हिता मधुयुता वरुपि न जाया ॥ पूषा
वुगं विमधुति कुरसप्रगाठामृद्धि वृलोष्टन वमं वृहितं नृषाया ॥ इति लाजादिपूषा ॥ ॥
चंदनस्याक्षमात्रेण संयोज्यामलकी रसा ॥ पिवे न्नान्तिक संयुक्तं पित्र हृदि निवृत्तये ॥ चंदन
नकचंदनं वमृणले वनालक ॥ तगरवृषः सतंडुलोडकसौद्रः ककलषं वमिं नयेत् ॥ चंद
नाय वलेह ॥ कषायो भृष्टमुद्रस्य सलाजमधुशर्करः ॥ हृद्यतीसारतृदाहज्वरघ्नः समुदा
हृतः ॥ मुद्रकषायः ॥ ॥ कावः पर्यटनः पीतः ससौद्रः शिशिरौ कृतः ॥ पित्तहृदि शिरसि
पचतु दोहानपोहति ॥ पर्यटकावः ॥ ॥ हरीतकीनां तु कर्णतुलित्वा तन्मांसिक संयुतं ॥

३१

द्यो.त

अधो जागी कृते दोषे पित्त रुद्धिर्नि वर्तते ॥ हरीतक्य वलेहः ॥ ॥ सिता चंदन मध्या च विहिहे
 न्नसिका शकृत् ॥ सोपड वा पित्त न वा रुद्धिरे तेन शाम्यति ॥ इति मसिका विउ वलेहः ॥ ॥
 सर्पिः सोड सितो पेता न लाज शकृत् लिहेन वा ॥ पित्त रुद्धिरे तेनाशु प्रशाम्यति सुदुष्टरा ॥
 लाज शक्ता वलेहिका ॥ इति पित्त रुद्धिः ॥ ॥ ७५ ॥ कफोद्वापां तु वमनं कारयेद्विष क्वातो
 यैः सर्पिषसि धुत्तारा टनिम्य कणा पुनैः ॥ शस्यते शालिगो वृमय वमुद्गस जस्तकाः ॥ घवि
 कान क्रयवाश्च यथो लाद्याश्च नोजने ॥ विउं गत्रि फला विष्णुर्गाम धुमुतं लिहेत् ॥ साम्यत्य
 नेन कफजा रुद्धिः शोपड वानृणां ॥ इति कफ रुद्धिः ॥ ॥ पिष्टा धात्री फलं द्राक्षां शर्करा च यलो
 म्भितां ॥ दत्त्वा मधु पलं चैव कुउवै स लिहस्य च ॥ वा सप्ता गालितं लंघीतं हन्ति रुद्धिं शोपड वानृ

राम

३१

॥ इति कर्पद्वि॥ ॥ पिष्टाच्चात्रीफलं डात्तांशकं रात्रपलेभिन्नां ॥ दत्त्वा मधुपलं चैव कुडु
वंशानिलस्य च ॥ वाससागालितं पीतं हतिरुर्दित्रिदोषजां ॥ इति चात्रीफलद्विपातकमसू
रसकवः ॥ ॥ श्लो३ मर्दितं दाडिमांजसा ॥ पीतानि वारयं त्याशु रुर्दिदोषत्रयोद्गवां ॥ इतिः
मसूरसकः ॥ सुलालंगगजकेशरकोरमज्जुलाजयिष्यं गुघनचंदनपिष्यलीलां कर्णसिन्हा
मधुपुतं मनुजो विलिख्य रुर्दित्रिहति कर्पसाहृतपित्रजायां ॥ इत्येलाघं कर्णं ॥ ॥ इतिः
त्रिदोषद्वि॥ ॥ शुवासासायद्विः ॥ कालामलकमजानोमान्ति काविस्ततस्य रुद्धो
लितनिर्गमाभ्यां ॥ नृजाचतुर्धीसातजामतानुरसक्षपायासयलं न वासातयानि भू
तस्तुतिशादिनेषु पेपीयते न स सुखं न याति नो स त्रिपातादिति केचिदाहुः ॥ रसक्षयो

कानि बल सानि तस्यामशे चे एति वग्य वस्ये ॥ त्रिदोष लिङ्गा मस मुद्र वा च रुक् ल निष्ठी
 वल सादक श्री ॥ लिङ्गं त वा स ल व ए व नु क्रं सु र्व त्र मे वा ति त वं करोति ॥ दी न स्वरः प्रताम्य
 नदी नान न रु द य सु स्वे ग स ता लः न के ति ख ल सो य स ग ति ला सा सो वि णी कु ष्टा ज्व र मो
 ह न य का श श्वा सा पु प मृ ष्ट दे हा नां ॥ स र्व स्तु ति स अ स का रोग कृ शा नां वे नि प्र श क्ता
 नां घो रो प द व यु क्ता न ला स र णा य वि शे षाः ॥ इ ति तृ त्मा नि दानं ॥ ॥ अथै त वि कि त्सा ॥
 तृ त्मा ति व द्धा बु द रे च पू र्णं त वा म ये न्मा ग धि को द के न ॥ वि लं घ नं श त्र हि तं व दं ति स्या
 डा दि मा म्ना ज क मा तु लुं गैः ॥ वा त प्र स त्र पा ने मृ दु ल यु शी तं च वा त तृ त्मां ॥ पा दे यं सु गं
 धि तै लं शि र शि वा ता त्रे षु स र्वेषु ॥ सु व र्ण रू प्या दि नि र मि त त्रै लो षे कृ तं वा सि क तो क्तरै र्वा

जलं मुखोऽसं समं मेतु तल्लाश शर्करं सोऽयुतं जलं वा ॥ इति वाततुला ॥ ॥ स्वा इति क्रुड वंशी
तं पित्र तल्लापहं हरं ॥ काश्मर्य शर्करा युक्तं चंदनोशीर धान्यक ॥ दान्तामधु कसं पिच्छं पि
त्र तर्षं जलं पिबेत् ॥ जीर्णं नक्तं पिवेत् ॥ पित्तसौ इतं दुर्लोकं ॥ इति पित्र तल्ला ॥ ॥ निक्तुड वं क
हुं दुर्लोकं फलं तल्ला निवारणं ॥ अन्नं वा नोषं च सर्वं प्रदद्यात् कफं तल्लुते ॥ त्रिखारुकी
धानं किल्वको लदनेषु सिद्धं कफं ज्ञानिहति ॥ हितं न वेदुर्दने मेव नात्र न पेन निम्वप्रस
वादकेन ॥ अच्युतामान्य विधिः ॥ ॥ सजीरका न्यादकं मृगवेरसौ वर्तमान्यर्धं जलं लुता
नि ॥ मायानि रुद्यानि च गंधं वंति पीतानि सद्यः समं यंति तल्ला ॥ ला जोदकं मधु युतं शी
तं श्वेता विमिश्रितं ॥ दान्ताखन्य संयुक्तं पिबेत् तल्लादितो नरः ॥ शर्करा केशरसोऽकणा

जीरकदाडिमैः॥लेहोवातृद्योक्तसामधुवीरकमांकुरैः॥असृदाडिमवीजंपीतंचात्री
 फलंवधान्यामैः॥आर्द्रपक्षस्तरेणगतःप्रावृत्तगात्रस्तुषहंति॥गोक्षनोसुरससीरसः
 क्षीरयष्टीमधुन्यलैः॥नियतंनस्ततःपीतैर्नृत्तासाम्यंतिदारुणा॥क्षीरेसुरसमीर्षकः
 क्षौद्रसीमधुगुडोदकैः॥सहवृक्षाश्चगंडूषस्तालुशोषस्तदंतकृत्॥दाडिमंवदरंलोधुंक
 पित्त्यंवीजवीरकं॥पिष्टवालेःशिरस्थेषापिपासादाहनाशन॥मधुयुक्तंजलंशीतंयुक्तं
 दाकंउमातुरः॥पश्चादमेदशेषंतृप्तातेनप्रशाम्यति॥वटप्ररोहमधुनीलमुत्पलः
 सलजकूर्णगुटिकांप्रकल्पयेत्॥सुसंहतासावदनेविधारीतानृषंश्चवृद्धामपिहंत्यश
 षतः॥इतिसामान्यविधिः॥॥क्षौद्रोद्वारंस्निग्धनिवारणेनजयेद्विज्ञानाममृजश्चयानैः॥क्षयोः

धितान्नीरजलनिहतमांसोदकवामंभुकोदकंवा॥ग्रामोद्भवविल्ववचायुतायौनाजयेत्क
षायेरपिदीपनात्॥३॥हेरवनेशुर्वशनप्रजाताजयेत्तयोत्थांनुविनापिवासां॥मिग्धेभनेभु
क्तेभुक्तेयात्तस्मात्तांशुतांनुनाशमयेत्॥अतिरुक्षदुर्वलानांतर्धसूमयेत्तुणामिहाशुपयगच्छा
नमांसरसंसाध्यंशीतंसमंभुशर्करं॥पीत्वाजयतिनृदाहमूत्रोच्छिदिसदात्पयान्॥तुत्तन
दूर्वाभयशीणो नलत्तेतज्जंयदि॥मरणं दीर्घदोगं वा प्रपुयात्तरितंनरः॥सात्मान्नपान
त्रैवज्येत्तुजातस्यजपेत्तु॥तस्मान्नितायामन्यपि व्याधिः शक्यश्चिकित्सितुं॥तृधितीमा
हमायातिमोहात्प्राणान्चिमुर्वति॥तस्मात्सर्वास्त्यवरयासुनक्तंविचारिवाप्यते॥अत्रे
नापि विनाजंतुप्राणान्दसंधारयेच्चिरं॥तीयाभावेपिपासातक्षणात्प्राणीर्विमुच्यते॥२॥

३८

योत

रमजतपुगोपरीयसीयोतदनसरीरहमआगांधधाति॥सजयतिनृषितस्तुषमनुष्योभृश
 मद्यसंघमिवत्रिमार्गगांधः॥रसादिगुणी॥॥रसांधककपूरेःशैलोशीरमरीचकैः॥सस्मि
 तेःक्रमवृद्धेश्चसूक्ष्मं कर्णमहर्मुखे॥त्रिगुजाप्रमितंस्वादंनपिवेत्तयस्यधितांबुव॥भृशंतृषं
 निहंत्येवनरश्चूर्णप्रभाततः॥रसादिचूर्णं॥॥इतिश्रीयोगिनिरंगिनीनृक्षयिकित्सा नामत
 रंगः॥॥अथमूर्च्छाधिकारः॥वीणास्पवकुदोषस्यविरुद्धाहारसेविनः॥वेगाघानादभीवा
 ताक्षीनसर्तस्त्यवायुनः॥करणायतेनेष्ट्यावासेत्वात्पंतरेषुव॥निविशंतेयदादोषाः
 स्तदामूर्च्छन्निमानवः॥संज्ञावहाखुनाडीसुचिहितास्वत्रिलादिपिः॥तमोभ्युपैतिसह
 सासुखदुःखं व्यपोहकृत्॥सुखदुःखं व्यपोहन्नरपाततिकाष्ठवन॥मीहोमूर्च्छेति

रामः

३८

३८

नामाहुः षड्विधा सा प्रा कीर्तिता ॥ वानादिभिः शोदितेन मये न वविषेण व ॥ ख इत्यपेनामुपि तं
हि प्रभुत्वेनावतिष्ठते ॥ हृत्पीडा जंजनं गानाति संतापोर्वत्यमेव च ॥ सर्वास्तो पूर्वस्यानि यथास्तं तानि
जावमेव ॥ नीलवायदिवा कृत्वा कोना समप्रवाहणं ॥ यश्च तन्म प्रविशति स स्वेदश्च बुध्यते ॥ स प
पाससंतापोरकृपीता कुत्सेनाः ॥ स निन्नवर्षः पीता नो मेघसंकाशमाकाशमावतं या न घो घनैः
पश्यन्तमः प्रविशति चिराच्च प्रतिबुध्यते ॥ गुरुनिश्रवतैरंगैश्चैर्वादेण चर्मणा ॥ स प्रसेकः सहस्राः
सोमूर्द्धायेक फलं जवे ॥ सर्वा कृतिः सन्नियता दपस्यारद्वगतः ॥ स ततं पातयत्यामुः वितविलसः
वेदिनैः ॥ पृथिव्या यत्नमोक्षपरक्रमं प्रच्युतमये ॥ तस्माद् कृत्वां चेन नूविमूर्द्धति मानवाः ॥ इत्य
स्य जावः सेके दृष्टादप्यद निमूर्द्धति ॥ उष्णीसीवुतरत्ने न ल्यितास्तु विषमप्रयोः ॥ तद्वतः
स्मान्नाभ्यां नुमोहोत्थाता यवोरितौ ॥ स आगच्छेत्तु मजामूर्छा कृत्वा अमूर्द्धितः ॥ मये न वि

लयनसेतेन विविधान्तमानसः॥ गात्राणि विक्षिपन् भूमौ जराया यन्न पातित्वा॥ वेपथुश्चः
 घ्नतुष्टाः स्फुल्लमश्च विषमूर्ध्नि॥ वेदिन्यति-दातं रंयथास्त्वं विषलक्षणेः॥ मूर्च्छा पित्त त
 मप्रायारजः पित्तानिलाङ्गमः॥ तमो वातकफातं दानिडा श्लेष्म तमो द्रवा॥ इन्द्रिया र्धद्वयः
 प्रवृत्तिगौरवं जन्तुणां कुमः॥ निदानस्यैव पस्येते तस्य तं दानि विनिर्दिशेत्॥ दोषे पुनरुदमूर्च्छाया
 गतवेत पुदहिणां॥ स्वयमेवोपशाम्यति सन्ध्या सोमो वधैर्विना॥ वादिह पुनसां वेष्टामाप्ति
 प्याति वलामता॥ सन्ध्या सोमवलं जन्तु प्राणा यतनमाप्तिना॥ सनासया तसं न्यस्तः काष्ठीभूतो
 मृतोपमः॥ प्राणैर्विमुच्यते शीघ्रं मुक्तासद्यः फलां क्रिया॥ इति मूर्च्छा निदानं॥ ॥ अथ मूर्च्छा वि
 क्रिया॥ वागीवगीतां वृजवेणुपूर्वे विष्णोपनेर्गुप्तफलप्रयत्नेः अभिक्रियानियदिनाप्तं स
 नस्तदात्यलापतनादिवर्जं॥ मूर्च्छा मोहो हि सा स प्रभवति सहजा गतुं विधेया इति विष

राम

३५

सुगजजन्ममेदाद्विनिर्गः॥अन्येकंदोषमेदाद्वनिवसहजःसन्निधावदसुपित्तंप्रचान्येनेनहेतिवे
दन्तिदधतिवनाद्वजसन्निधानं॥सैकावगाहामणयेसहाराशीताप्रदेहावांजनानिबगंधवं
ति॥सर्वाभुर्हृत्स्वनिवारितानि॥सिद्धनिर्वाणमभुरेयेयोसिसुदाशुमाजोगलजारसाश्च॥तथा
परालोहितशालयश्चमूर्च्छासुषभास्तुसतीनमुद्गाः॥कोलमजोवणोशीरकेसरंशीतवारिणा॥
पित्तंमूर्च्छाजयेलीयादादायासहससृजेन॥विश्वनेषजसंयुक्तंमधुनासहलेहयेत्॥तेनास्यसा
म्यतेमूर्च्छाःकासश्चासस्तथैवच॥रक्तजायांतुमूर्च्छायांहितश्चायंक्रियविधिः॥मधुजायांपिवे
नमधंनिद्रांसेवेनवासुखं॥विषजायांविषघ्नानिनेषजानिप्रयोजयेत्॥अजनात्यवपीडाश्च
कुमाःप्रधमनानिच॥सूत्रीनिस्तोदनंसक्तंदाहःपीडानर्यांतरेत्॥लंचतंकशलोम्रांचदंतैर्देश
नमेवच॥अंडयोद्यर्षणंवापिहितमेतैर्विवोचनं॥पिवेदुरालनाकार्यंसहनंअमशोतये॥यथा

३६

श्रीत

कायेन संसिद्धं च तं प्राप्तीरसेन वा ॥ सर्पिकस्यानकं यापिमदमूर्छा पुरुषं विवेत ॥ कणास्थुयुते स
 तं मूर्छाया मनुशीलयेत् ॥ शीतशेकावगाहादिसर्ववापी उनं हितं ॥ इति श्रीयोगतरेति स्मां मूर्छा
 विकृतिनाम तत्तरंगः ॥ ॥ ॥ **अथ मानात्मिकादि** ॥ अविद्यस्य गुणा प्रोक्ता लोभये पि प्रतिस्थिता ॥
 तेन निधोपपुक्तेन न सत्पुत्रो मया मदात्मनो ॥ किंतु मया स्वभावेन यथे वा तं तं प्राप्नुते ॥ अमुक्तिं
 कं रोगा ममुक्तिं मुक्तं यथा मृतं ॥ प्राणभूता मने तदमुक्तानि ह स्युः ॥ विषं प्राण हरं तदमुक्तिं मुक्तं
 रसाश्रयं ॥ विविनामात्रकाले हिते रथे र्थं च ॥ प्रहृष्टोऽयः पिवे न घं तस्य स्यादमृतो पमं स्ति
 न्यैसा दने मांसे च न सैसा ह निवेदितं ॥ नवदायुः प्रकर्षाय यत्ना यो व न या मव ॥ काम्यता मनस
 लुप्तिस्त जीविकमलवच ॥ विविचते व्यमाने तु मेदे रुहिता युगा ॥ बुद्धिस्तति प्रीति करः सुखः
 श्रमाणा न निशरति वर्द्धनश्च ॥ संपानगीतस्वरदधिकर्ता प्रोक्ता विरम्य प्रवमो मदेहि ॥ अथः

राम

३६

कवुद्धिस्मृतिवाग्बिबेधः लोभनलीलाकृतिप्रशंसतः॥ आरूपनिशानिहतोमुद्रश्च मध्येन
मत्रपुरुषोमदेन॥ गच्छेदगम्यान्पुनरुत्तमन्येत्त्वादेदमन्ताणिचतस्रसंज्ञ॥ ब्रूयाच्चपुण्या
निरुद्धिस्थितानिमदेतृतीयेपुरुषोत्तमं॥ चतुर्थेतिमदेष्टेनमनदाविबनिक्रियः॥ कार्याः
कार्यविनासाज्ञावृतादप्यपरंमृतः॥ कोमदन्तादृशंगच्छेदुन्मादनिवचापरं॥ यद्वदोषवि
वामूरुःकांतारंस्ववसकृती॥ निर्मलयेकांततथैवमयंनिषेवमानंमनुजेनमित्यं॥ उत्पादये
कश्चनमानविकाराणापादयेचापिशादीरजेदं॥ कुद्धेनलीतेनपिपासितेनशोकाजितप्रेम्भु
मुद्धितेन॥ आशामजाराश्चपरिक्षणौनवेगावरोधाजिहतेनचापि॥ अल्पसुदृशावततोदरे
एषाजीर्णपुक्तेनतथावलेन॥ उत्पानितप्रेनतसेव्यमानंकरेनिमयंविधिधनविकाराणां
नामयपरमदंषानाजीर्णमभापिवा॥ यानविधममुग्रंनतेवांयज्ञानिलक्षणं॥ हिक्काश्वा

३७

यो. त

सशिरकंपपाव्यभूलप्रजागरेः॥विद्याह्रस्वलापस्यवातप्रायंसदात्ययं॥तृतादाहज्य
 स्वेदमोहातिसारविभ्रमेः॥विद्याधरितवर्णस्यपित्तप्रायंसदात्ययं॥हृद्यतेवकहृत्प्रासतदा
 सौमित्रगोरवे॥विद्याह्रीतपरीतस्यपित्तप्रायंसदात्ययं॥हृद्यतेचकहृत्प्रासतदासौमित्र
 गोरवे॥विद्याह्रीतपपरीतस्यकफप्रायंसदात्ययं॥तेयस्त्रिदोषजासापिखर्वेतिमदात्यः
 यः॥श्लेष्मोक्तुयोगगुरुताविरसात्यतावविभ्रत्रशक्तिरद्यतंदिररोचकश्च॥लिंघपरस्यनुम
 दस्यवदन्तिनज्ञाकृत्तारुजासिरसितंविषुवापिनेदः॥॥अद्यपानानाजीर्णमाह॥आभ्या
 नमुग्रमभवाद्गिरणंविदाहःपाणोत्तजीर्णमुपमहृतिन्नानाति॥श्लेष्मानितत्रनिनिघर्ज
 सुविनिश्चितानिपित्तप्रकीयन्नितानिन्नकारणानिहृत्तात्रतोदकफसंघवकंठधूममूर्द्धा
 वनिश्चरशिशोवदनप्रदाहाद्विषसुरावविहृतेषुवतेषुतेषुतंपामविप्रममुशंस्यवितेनवी

राम

३७

रा॥ हीनोन्नरोत्थमतितीतममददाहं ते लप्रमात्थमतिथानहंतं त्यजेतु जिहो रुदंतमसितंतं त्वयवधि
नीलं पीते तु यस्य नयने रुचिरं प्रनेवा॥ हिक्काज्वरो वमथु वेपथु पाश्च शूलकाश भुमावधिव्याः
न हंतं न जेतं॥ इति पाना न्यय परमदधाना जीर्णानां विभ्रमनिदानं॥ ॥ अथैतद्विक्रिस्ता॥ मयं
न विप्रिनापीतं रोगान्मानात्पयादिकान्॥ करोति पूर्वतना न तस्याना विप्रिदृश्यते॥ अथाशुद्धका
यपिवेन्नद्यं प्रातः काले पलद्वयं॥ मध्याह्ने द्विगुणं तस्मिन्वा हारेण पापयेत्॥ प्रदोषे च पलं
तद्वमात्रा मय रसायने॥ इति मद्यप्राणा जल पाना लवण मक्षणा दपिव दूरा जमदः प्रशाम्य
ति॥ कूर्णरुजा शर्करा कवलार॥ मयं पीत्वा यदि नातर्क्षिण मवले हि शर्करा सपृतं॥ मंदयति
न ज्ञानु मद्यं मना गपि प्रचित वीर्य मपि॥ कदफल पुस्तगुबुवी माषैः क्रमवार्द्धनं च तत्सर्वं॥ घृत
मर्दितमास्य च तं हन्याद्भ्रं सुश्नं न पदि॥ सतावरी स सीरयष्टी कलैश्च शनं घृतं॥ पुनर्नवाकाय

३८

योत

पयोयष्टीकलैः प्रसाधितं ॥ घृतं वापातवि कृती रावत्यं वद्य यो हति ॥ शतावरी पुनर्नवाद्ये सार्थिषी
 जलसुतश्चंदनरुषितांगः ॥ सुग्रीवसज्जकानि शिशोपदंशां पिवेत्सुरां तैव लुनेनुरोगान् ॥ मनोमतिप्रच
 न्दं नयाति यंदोषनप्रिकं यशेत्तमेवा दो विनिहरेत् ॥ कफहृत्मानुपूर्वायां वानुस्य दोषो मयायः
 ये ॥ आत्रीत्वरसनिपीतारसगंधककजलीक्षिता सहिता ॥ हरति मदाद्यय रोगानां शुगररुमात्रिः
 वोरगान् सहसा ॥ कजलीरसः ॥ ॥ इति योगितरंगिनां यानां स्यादिविक्रिस्तानां मत्तरंगः ॥ ॥
 योदाहोयक्रमः ॥ ॥ स्ववंशः समाप्तः समाप्तो मापि न रक्ताभि मूर्धितः ॥ दाहं प्रकुरुते घोरं पित्तवत्तत्र
 नेषजे ॥ रुदेहानुगदं रक्तमुदिकं दहति कुर्वं ॥ संकष्यते तृष्यते वाता प्रातस्तपलो वताः ॥ लोहांश्च
 गवदो वक्रिने वावकीर्यते ॥ पित्तज्वरसमः पित्तात्स चाप्यस्य विधिः स्मृतः ॥ नृत्तानि रोधाद वातो
 क्षीणो ज्ञेयः पुद्गलः ॥ सवासांतरदेहं प्रदहेत्तं दवेत सः ॥ सशुक्ल गलता ल्या योजि हानि कृष्या वे चने ॥ ४॥

राम

३८

असृजः पूर्णा कोष्ठस्य देहोयः स्यात्सुदुःसहः॥ धातुक्षयोक्तो योदाहस्तेन मूर्ध्नि त्रिजन्तः
क्षमस्वरः क्रियाहीनः ससीदंशपीडितः॥ मर्मातिघातजो व्याप्तिस्तोरसाद्य सप्तमो मतः॥
सर्ववह्निवर्ज्यः स्युः शीतगात्रेषु देहिषु॥ इति दाहनिदानं॥ ॥ अथैतद्विक्रिस्तां शतभ्येत
पताभ्यक्तं दृष्ट्वा तं यवशकुनिः॥ कोला मलकसंयुक्ते दाडिमाश्चैश्वर्यमान्॥ आदयेत
स्य सर्वांगं काजिकाश्वरेण च॥ आमजेनाद्यमुक्तेन चंदनेनानुलेपयेत्॥ चंदनां वृकतैः
स्पृष्टितारुतुं तोषवीजितः॥ स्वचादाहार्दितो तोजकदलीदलसंस्तरे॥ परिषेकावगाहेषुः
व्यजनानां च सेवने॥ तस्य तोषिशिरं तोयं तृप्तादाहोपशान्तये॥ फलितोऽस्येव लोभां पुद्गल
पत्रं कुट्टनं॥ काशीयकरसोपेतदाहशस्तं प्रलेपने॥ डीवेरयमकोशीरचंदनोदकवारि
णा॥ संपूर्णमवगाहेषु नुदोगीदाहार्दितो नरः॥ पित्तज्वरः हरः सर्वपित्तदाहविधिर्मनः॥

३५

यो. त

वाप्यः कमलहासिनो जलचंद्रगहाः शुभा ॥ नार्यश्चंद्रनादाध्यायित्रदाहहरामता ॥ कुशा
 दिशालिपणोत्तिजीवकर्षनसाधितं ॥ तैलं घृतं वा दाहघ्नं वा तपित्तविनाशनं ॥ इति कुशाद्यैः
 घृतैः शारदाद्यैः यथा न्यायं रोहिणीव्यचयो हिरा ॥ रक्तजातस्ततो दाहप्रशाम्यति तस्य
 शयः ॥ सशर्करं सैंदुरैः शीतमंजः पित्तघ्नः ॥ नृत्तानिरोधजं दाहं हंति तोयमिवारखाः
 यणे ॥ इति मद्यपानमात्रा ॥ ॥ गीष्मे तु शीतमधुरं माक्षीकादिपित्तनिशि ॥ शीतकाले तु ती
 क्ष्णोष्णं गौडिकं वैष्णिकादिकं ॥ वर्षाकाले वसंते अथ तर्कविन्यग्रमापित्तघ्नः ॥ वामे रासारम
 नकुसलादक्षिणे पात्रं धृत्वा चाश्वमेरि उल्लिख्यं छागं लेभृष्टमांसं वीणा नादैः सरसकवि
 निर्मोदमानीति मात्रं सोयं धन्यः पित्तमदिराजैरवोयस्य तुष्टः ॥ कुसुमितैः लतो यगूढः
 प्ररुद्धनिरंतरनवांशुरमि सुरणे माद्यैः मधुकरणि करमधु मधुरं दकारलोत्कारैः रुन्मन्त्रं कं

राम

३५

८ कंठकंठकुटकंठपूजितैः॥ कुसुमितसुतेजितैर्दक्षिणसमीरणसमुद्धृतपत्रवकरः
प्रचारैर्लक्षणतरुनिरालिङ्गिताभिर्ज्ञानानांगीरनिरतिशोभमानेषु नवनोपवनेषु तुषा
करकिरणरात्रिविराजितेषु दोषेभ्युगा ११ रससंज्ञारसंभूतनिकमूषणकमनीयका मिनीय
कामिनीसेवितं ललितललनोपनीयमानं सुरभिः कुसुमैः कलादिनिराकादकारिभ्य
मनर्व्यसोपदंशमात्राय वित्रवरतरससरसमानंदशंदोहसुमुदवितं यशुजनवं वितं मधु
पानं मुदं वयातीति विधिः॥ मद्यं सौवर्चलं व्योषयुक्तं किं विजलान्वितं॥ जीर्णमथायदा तव्यं
वानपानात्प्रापद्॥ योजयेन्मानुलुंगास्तदा रिमैः पानका अपि॥ सिग्धो ह्यसुखवाणा म्हाश्चः
रसान्जागलजान् शुभान्॥ सुक्तं सौवर्चलं भृंगीरूपेण कर्जकदीयकैः॥ मद्यपीता जयत्युग्रं य
वणोत्थं मदात्पयं॥ पित्रपाणात्पयेयं वनभृंगहिमं हिमं॥ शशकीरपुनर्मद्यं विवेरकिं विजः

४०

योग

लाचिंतं॥ इह नाम ल क ख ज र प ह व क हि मं पि वे र ॥ सि ता वि मि श्रितं पि त्र पा ना त्प य वि का र
 नु त ॥ पा ना त्प ये क फो ल्यो तु त पी लो ले ख नं व रे र ॥ य चा व लं च नं च दी षं ती यो ष च नि च सो स दी प तं प रं ॥ सि ता वि मि श्रितं पि त्र पा ना त्प य वि का र नु त ॥ पा ना त्प ये क फो ल्यो तु त पी लो
 ले ख नं व रे र ॥ य चा व लं च नं च दी षं ती यो ष च नि च सो स दी प तं प रं ॥ म दा त्प ये क फो ल्यो तु
 द घा त्प यो तो वि शो च नं ॥ अ त्रै क इ द्य ना मा त्तु गे ला म रि चा नि प्र त्ये क म र्द ना गा नि ॥ श र्क रा वु
 शो व र्च ला दि नि स्तु त्या ॥ इ त्प द्वां ग ल व णं ॥ ॥ स र्व जे स र्व मे वे दं प्र यो क यं वि कि त्ति तं ॥ आ
 निः क्रि यानिः सि द्धानिः शां ति यां ति म दा त्प यः ॥ न वे न्न य क्र मं हि त्वा सी र म सो ष क ल्य ये र
 लं च ना यैः क फ जी णे जा ने दो र्व ल्य ला घ वे ॥ ते ज न्तु ल्य गु ण सी र वि प री तं नु म य व र ॥ क्षी
 र प्र यो ग म ये च क्र मे ण ल्या ल्य मा च रे र ॥ म धु ना हं तु प यु क्ता त्रि फ ल रा त्री गु डा इ कं प्रा नः

रामः

४०

सप्ताहात्यव्यमुजोमदमूर्च्छाकामलोत्सादान्॥ अहानिषप्रवाद्यो वानृणांपानात्यस्ततः॥
पानं हि जने जीर्णमतदुर्द्धविमार्गं॥ पाना जीर्णविनाशाय कुर्यात् कफहरं विधिं॥ पीत
सगुतः स्वरसः कुसुमफलस्य प्रकारमुपसिषु कुशमयतिको इव जातं मदमतिवैकस्य क
रकं सपदि॥ अत्र कवी जने मदमपहरति प्रकाममापीतं छागी क्षीरं ससितं किं वायं ता
कवृंत कस्तूरसः॥ स मूर्च्छाशती सारमंदपूग फलोद्भव॥ सद्यप्रशमयेत्पीतमाकं वाहिनी
तले॥ रम्पकरीषानतः पीत्वा वेणुतवः कायं स नीदं शिशिरं नरः॥ रक्तसंपूर्णं केस्योन्म
दाहं जयति दुबुरं॥ आनुक्षयोत्पंदाहं तु जयेद्विद्या र्जसाधनैः॥ क्षीरमां सरसाहारे विधि
नाक्ते न तत्र॥ रसबलिघ्नसारं चंदनानां सनतदसेव्यपयोदजीवनानां॥ अथ हर
तिषु टीमुत्प्लवितेयं सकलसमुत्प्लितदाहमाश्नुमेयं॥ इति रसादिगुटी॥ ॥ इति श्रीयो

४१

द्योत

गतरंगिनां दाहविकित्मानामतरंगः ॥ अथोन्मादाधिकारः ॥ मद्यं तु कृतादौ वा यस्मादु
 मार्गगामिनः ॥ मातसोपमतायाश्चिदन्मादइति कीर्तितः ॥ एकैकशः सर्वशश्च दोषैरस्य च सु
 कृतेनामान ते न च दुःखेन संपवत्तिष्ठत्यनेन ॥ विषादइति मद्यश्च यथास्यंतत्रनेषजे ॥ सवा
 प्रवृत्तस्तस्योपमदमंताविजतिव ॥ विरुद्धदुष्टाशुविजोत्रनानि प्रकृषणं देवगुरुदिजानां ॥ उन्मा
 हेतुमयहर्षपूर्वो मणोभिघाते विषमासंवेष्टा ॥ तिरस्यतस्य मलाप्रदुष्टावुद्धेर्निनासह
 दयं प्रपूष्य ॥ श्रोतांस्यधिक्यायमणो वहानि प्रमोहयत्याशुतरस्य चेतः ॥ धीविप्रमः सत्त्व
 परिश्रवश्च पपाकुलादधिरधीरतां च ॥ अथ वदुवाकां हृदयं वभूयं सामास्यमुन्मादगदस्य
 लिंगः ॥ रुक्तास्यशीतातुविरेकभ्रानुभयोपवासेरतिरोति वदुः ॥ त्रितादिदुष्टं हृदयं प्रपूष्य
 बुद्धिस्मृतिं चाप्युपहंति शीघ्रं ॥ अस्थानहास्यस्मृतनृत्तगीतवागंगविक्षेपतरोदतानि ॥ वा

रामः

४१

४१

रूप्यकार्प्यरूपवर्णताच जीर्णवलंवातिजलस्यरूपं॥अजीर्णकलस्यविशालशीतैर्जोऽप्योश्च
तंविन्नमुदीर्णवेगं॥उन्मादमत्सुग्रमनात्मकस्य हृदिस्थितं पूर्ववदाशु बुध्यते॥अमर्षसरंज
विनयनावासनजनानिद्विस्मयोपाःप्रक्षायशीताञ्जलशोभितावापीताजापित्र क्लेशस्यसि
गःसंक्षरणोर्मंडविशेषितस्यलोब्धाकफोमर्मणि संप्रवृद्धः॥वृद्धिस्मृतिंचाणुपहंतिचित्रं प्रः
मोहयत्संजनयोदिकार॥वाक्चेष्टितंमंदमरोचकंश्चनारीविवीक्षयिताचमिडा॥हृदिश्चला
लाञ्जवलंचभुक्तेनखादिशोक्तांचकफात्मकेस्यार॥यसन्निपातप्रचवोतिघोरःसर्वसमक्षोरः
पिहेतुभिः स्यार॥सर्वाणिरूपाणिचित्रितादृग्विरुद्धनैषज्यविधिर्विवर्ज्यः॥वीरेदन्तरेद्र
पुरुषैरिन्नित्तयाभ्येविनासिमस्यधनवांचवसंक्षयाद्गाढंजतेमनसिचप्रियमार्शिजो
जायेतचोक्तदन्तरोमनसोविकारः॥चित्रं वृत्तीतिचमनोनुगतंविशंज्ञो गायत्यसौ हसतिः

४२

यो न

रोदितिवाति मरुः ॥ रक्तेक्षणे हतवर्लेन्द्रियनास्वदीनः श्वाघातनो विषकृते वनवेत्तरासु ॥ अ वस्व
 खस्तुमुखोवाक्षीणमांसवलो नरः ॥ जागरुकोससंदेहमुन्नादिन विनश्यति ॥ अमर्त्यवाग्विक्र
 धैर्य्यवेष्टो ज्ञानादिविज्ञामयसादिभिर्ष्यः ॥ उन्मादकाशेनियतश्च यस्य नूतो न्यमुन्मादमुदा
 हरेतं ॥ संनुष्टः शुचिरिति दिव्यमाख्यां चोनिस्तंडोरवितथा संस्कृतप्रभाषी ॥ तेजस्वीत्पिरनः
 यनोवरप्रदाता पुष्पल्लो नवतितरः स देव नुष्टः ॥ सस्वेदोक्षिजगुरुदेदोषवक्राजि ह्याज्ञो
 विगततनयो विमार्गिदधिः ॥ संनुष्टो न नवतिन्नपात्रजतिदुष्टाज्ञो नवतिसदेव शत्रुनुष्टः ॥
 रुष्टात्मा पुलिनवनांतरोपसेवी स्वाचारः प्रियपरिगंधमाख्यातः ॥ नृत्यनृवैप्रहसति चारुः
 बाल्यसदृगं चर्वप्रहपरिपंतिनो मनुष्यः ॥ नामासः प्रियतनुरक्तवस्त्रवारीगं ग्रीरोद्भूतगति
 रल्यवाक्यसहितः ॥ तेजस्वीवदति वकिंददासिकस्थे योय स प्रहपरिपीडितो मनुष्यः ॥ प्रे

राम

४२

४२

तानां सदिशाति संस्तरेषु पिंडान् शांतात्मा जलमपि चापस्य व्यवत्तः ॥ मांसे सुलुपुडपायसात्रिका
मस्तङ्गको न वति पितृग्रहाणि नुष्टः ॥ यस्तु व्याघ्रसरति सर्पवत् कदाचिन्मृत्क्रियो विनिहति जि
ह्वा कदाचिन् ॥ क्रोधात्तौ लुगुडमधुगुधपापसे सुर्विज्ञेयो भवति भुजंगमेन नुष्टः ॥ मांसे स्तुति
विधसुरविकारलिप्सुर्निर्लेजो नृशमतिनिष्ठुरोऽति शूरः ॥ क्रोधात्तुर्विपुलबलो निशाविहारी
शोचद्विद्वति सराक्षसैर्गृहीतः ॥ देवविग्रहदेवी वेदवेदांगविभुवि ॥ आत्मधीजाकरोहाती
ब्रह्मराक्षससेवितः ॥ उद्धतः कृशपरुषो ध्विरघनापी दुर्गधो नृशमशुविल्लाया विलोलः ॥
वह्नासी विज्वननांतरोपसेवी व्यावेष्टु नृशमतिरुदनपिशाच नुष्टः ॥ खूलाक्षो द्रुतमतनः स
फेनवामी निद्रालुपतति चकंपते च योतिषश्चादि - - - - - दिरदनगादिविभुतः स्यात्सोसाः
भोजनवतितचात्रयोदशे ॥ पितृग्रहास्तथा दर्शकिर्देवग्रहाः श्रीर्लामास्यामसुराः संध्योद

४३

घो-त

घोः गंधर्वाः ॥ प्रायशो मृग्याय साश्च प्रतिपद्यथापितरः कृत्स्नपक्षेभ्यः पंचम्यामपि कोरगाः ॥ रक्षांसि
 यत्रोपैशा वा अतुर्दृश्यां विंशतिरिह दृष्यन्तादीन्यथा द्वाद्याशीतो ह्यंशानि नो यथा ॥ मृगमणिं नास्ति
 रात्रिश्च यथा देहं च देहं च ॥ विंशतिन वेदयंतं प्रहास्तद्वद्वरीरिणां ॥ इत्युन्मादन्मृतोन्मादनि कु
 र्म ॥ ॥ अथैतत्प्रतीकारः ॥ वातिके स्नेहपानं प्राक् विरेकः पित्र संज्ञवैः ॥ कफजे वमनं कायं प
 रो वस्त्रादिक क्रमः ॥ यत्रोपशयते किं विदयस्मारे वि किं नित्तं ॥ उन्मादं च कर्तव्यं सामान्यो दो
 षदृष्यते ॥ जलाग्निद्रमशैलेनो विषमेन च तस्य दा ॥ रक्षेत् उन्मादिनं चैव सद्यः प्राणहरं हितं
 वास्तीकुष्मांडीफलघडुं चाशंखपुष्पिका ॥ स्वरसाः उन्मादहरा दृष्टा यद्वा गते कुष्ठमधुमिश्रा
 ॥ वस्त्रादिकल्पः ॥ वास्तीरसः स्यात्सवचः सकुष्ठः सशंखपुष्पः समुवर्णकृणः ॥ उन्मादि
 नामुन्मादिनामुन्मादमानसातां मपस्मृतो मृतहतात्मनां च ॥ इति वस्त्रादिकल्पः ॥ ॥ सितकु

राम

४३

४३

सुमवलायाः सार्द्धं कर्षत्रयं यः शिखरिचरणाकोणं क्षीरपाकेन यक् पिवति तदनु नित्यं प्राप्नोति
त्याय शीतं जयति रुटिति चो रं व्याधिमुन्मादसं जं ॥ सिद्धार्थं त्रिफला शिरीषकटुनी श्वेताकारं जा
मरैर्मै जिष्णारजनी द्रव्यत्रिकटुक क्षामा वचा हिं गुग्गुलिः ॥ विष्टैः छागलमूत्रतो लमगदं सर्वत्र
रुद्धिदनं कृत्वा मादविषज्वरप्रशमनपाणादि संयोजितं ॥ इति सिद्धार्थकादियोगः ॥ ॥ अ
ष्टांगं हि गुल वणं व वा कटुकरोहिणी ॥ शिरीषं नक्तमालस्य वीजं श्वेता श्वसर्षपाः ॥ गोमूत्रः
पिष्टैरेतैस्तु कर्त्रिनेत्रां जनेहिता ॥ चानुर्ध्वकमपस्मारमुन्मादं वविनाशयेत् ॥ अष्टांगवर्ति ॥
दशमूलानु स घृतं युक्तं मांसरसेन वा ॥ स सिद्धार्थक कर्णवाकेवलं वान वं घृतं ॥ उन्मादशान्तः
येपेयो रसो वाता वशाखजः ॥ प्रयोज्यं शार्धपतैलं न स्यान्न जनयोः सदा ॥ आश्वासयेत्सु हृदा को
धर्मका मार्धसंहितं ॥ ब्रूयादि श्रुतिना शास्त्रदर्शयेदनु नानि च ॥ वर्द्धसर्वघतैस्तान्मुत्रानवान

पेन्यसेत ॥ कपिकह्वानवातप्रेलोहतेलां वुनिः स्यशेत् ॥ कशाभित्तादयेद्वदंस्थापयित्वांजनेग
 हे ॥ रक्षांवेतोतिविश्रान्तमेववृज्जतिनन्युखं ॥ सर्पलोद्धतदंष्ट्रेणादांतेसिंहैर्गजेभ्यः ॥ सत्राः
 शयेह्वदुस्तेभ्यश्चतुर्निस्तस्करैस्तथा ॥ अथवातजपुरुषावहिणीत्वाभुतंयत्तं ॥ त्रासयेः पुप्र
 हरिणतर्जयंतोनृपाजया ॥ देहदुःखंनयेन्नोहिपरंप्राणानयंमत्तं ॥ तेनयातिसमंतस्यसर्व
 तोविश्रुतंमनः ॥ सततंक्षुपयेचैनंभृगोमांसेभ्यश्चूतिभिः ॥ इष्टद्रव्यविनाशानुमनोयस्योप
 हयते ॥ तस्यसतरदशैः प्राप्तेःमात्वाभ्यासेःशमंनयेत् ॥ कामशोकनयेकोधैहर्वर्षात्रोत्रसं
 भवान् ॥ परस्परप्रतिद्वंद्वैरेजिरेवशमंनयेत् ॥ बुध्वाद्योषं वयः सात्त्व्यं दशं कालं वला वलं ॥
 विकृतिस्तमिदं कुर्यादुन्मादेदोषभूतं ॥ देवर्षिपितृगंधर्वैरुन्मातस्यनुबुद्धिमान् ॥ वर्जये
 दंजदीनितीक्ष्णानि क्रूरकर्माच ॥ सर्पिष्यानादिगायत्रीहोममंत्रादिरिष्यते ॥ पूजावत्सुपर्ह

रैश्च होममंत्रां जनादिभिः ॥ जयेदागंतुमुन्मादं घृणाविधिमुक्तिर्निषिद्धा ॥ जटिला पूजनाशीर्कैश्चार्पी
मर्कटीवत्वा ॥ त्रायमाना जयावीरा चौरकं कटुरोहिणी ॥ कायस्थाश्रुकरीकुत्रासातिष्ठत्रापलं कर्ष
महापुरुषदत्ता ववयस्यानाकुली दयं ॥ कटं नरावशिका लील्यिराचैतैश्च तं पवेत् ॥ तनुवानुर्वको
न्मादय हापस्मारनाशतं ॥ महापेशाविकं नाम घृतमेतघृणामृतं ॥ बुद्धिमेधास्मृतकरं ॥ बालावां
नां चांगवर्द्धनं ॥ इति महापेशाचकं घृतं ॥ ॥ पंचमूली च काश्मयी राशेरं उल्लिख्य चला ॥ पूर्वाश
तावरी चेति काष्ठे द्विपलिकैः शुभैः ॥ कल्पाण कल्पवांगे न वैतसं नाम तं घृतं ॥ सर्वचेतोविकारा
णां शमनं परमं मतं ॥ कार्यः काषायोद्विगुणैः काष्ठैश्च कलापुणं ॥ कणकोककल्बेन पादां
शेन घृतं पवेत् ॥ इति चेतुसं घृतं ॥ ॥ विशालात्रिफलाकोतिदेवदार्वैलबालुकं ॥ स्थिरानंतान
रज्ज्याद्वेशारिवेष्टेयि घृतं का ॥ त्रीलोत्पलैस्त्रामं जिह्वादंतीदाडिमकैश्च ॥ त्रिउंगयुक्षिघटी

चकुष्टचंदनघमकं॥तालीसपत्रं वरुतीमालत्पाः कुसुमं वनं॥ अष्टाविंशतिभिः पुष्पैरेतैर्कव्यं प्र
 मानकैः॥चतुर्गुणं जलंदत्ता घृतं प्रत्यमितं पंचेत॥ अथ स्मारेत्तरे शोषे काशे मदान लेहये॥ वात
 रक्ते प्रतिश्यायेन तीक्ष्णं कचतुर्घयोः॥ कटिभ्रुलेषे च रुक्ते विसर्ज्योपहतेषु च॥ उन्मादे पांडुकं दोश्च
 विषमे हगरेषु च॥ भूतोपहतविज्ञानां गद्गदनामचेतसां॥ शक्तं स्त्रीणां च वंचानां च न्यमासुर्वल
 प्रदं॥ अलक्ष्मीपापरक्षो घ्नसर्वं हृत्त्रिवारणं॥ कल्याणकमिदं सर्विः श्रेष्ठं पुत्रप्रदं नृणां॥ इतिः
 पात्रीयकल्याणकं घृतं॥ कुष्टाश्च गंधालं वणाजमोदं हृजीरके त्रीणि कटुनिपाठा॥ मंगस्य
 पुष्पी च समातिर्क्ता कृत्वा चूर्णेन वज्रोद्भवेन॥ तुल्येन गुल्फं बद्धुं शोरे सेन तज्जघितं वलुविनिर्नि
 ताया॥ सर्वमधुभ्यां च ततोक्षमात्रं लिप्त्वा नरः सप्तदिनं हितांशो॥ ऐश्वर्यं वा नानासनसम्यं चैर्यः
 मेधा च विंदेद्दिगुणं च कां॥ पठेन्नरः श्लोकसहस्रमक्रान्तदत्तप्रभोज्यं दिगुणं क्रमेण॥ सारस्व

तं चूर्णमिदं यदि चूंस्त्रयं भुक्त्वा लोकहितार्थं मुञ्चैः ॥ दुर्मेघतामुन्मदमानलानामपवर्धति
प्रसहदासुरराया ॥ इति सारस्वतचूर्णं ॥ ॥ हिं गुणोर्वर्चस्वोर्ध्वेति यत्तां शैर्घटा रुक् ॥
वनुर्गुणो गतां मूत्रे सिद्धमा मुदनाशनादि ग्राह्यं घृतं ॥ ॥ निवृत्ता मिषमद्यो यो हिताशी प्र
यतः शुचिः ॥ निजागं नु निरुन्मादेः ससत्त्वात्र विषुज्यते ॥ प्रसादश्चेदिदं यार्थानां बुद्ध्यात्मन
नसामपि ॥ भ्रातृनां ब्रह्मतिष्ठत्यविगतोन्मादलक्षणा ॥ कृष्णचक्ररजैर्वीजैः पंचभिः पर्व
दीरसः ॥ साज्यो यो ज्यः प्रज्ञां त्यर्घं मुन्मादस्या मुना चने ॥ इति तस्य रसरत्नप्रदीपे ॥ ॥ रसः
सतालः सलिलः सलोहश्चोतो जतं सार्कमिदं समां सत्त्वा साज्यो यो ज्यः प्रज्ञां त्यर्घं मुन्मादस्या
मुना चने ॥ पिष्टं न मूत्रेण समं सप्तदा देवो हि जातो बलिशाय च ॥ लोहं क्षणं हंति घृते न मा
घोपस्मारदप्युन्मादमानसत्वं ॥ पित्तवेदकं मूत्रेण हिं गु शुक्लसर्पितं मूत्रैरुचकेन शार्कं ॥ भूतोः

४६
योत

मादेषु सर्वेषु रसो यं नूतनावनः ॥ स्वर्णजे पंचमिवीजे देयं सार्धं विनिश्चितः ॥ इति भूरवोर
रसः ॥ ॥ सूतगंधशिलातुल्यं स्वर्णबीजं विकृण्वन् ॥ भावयेद्दुग्धगंधायाः कायेन मुनिशः पृ
थक् ॥ ब्राह्मणरसैः संप्रेतं भावयित्वा विकृण्वन् ॥ रसः संजायते नूतनुमादगजकेशरी ॥ अ
त्यमाघः ससर्पिष्कोलीदोहं हि हवाद्भवं ॥ उन्मादाख्यं मयस्मारं भूतोन्मादमपि ज्वरं ॥ इत्युन्मा
दगजकेशरी ॥ ॥ अत्र चोत्पत्त्याणां निरुद्धो बोधश्चापि ॥ प्रासादान् शास्त्रिनोऽस्मात्पि सवे
तोन्मादवानना ॥ इति श्री योति तरेति स्मोन्मादविकिस्मानामनतरंगः ॥ ॥ अथायस्मारः ॥ स्मृ
तिभूता ये ज्ञानमप्यन्तरि वर्जिते ॥ अयस्मार इति प्रोक्तस्ततोऽयं व्याप्तिरंतस्तत् ॥ तमः प्रवेश
सरं प्रोदोषां देकहतस्मृति ॥ अयस्मार इति ते योगदोषोर अतुर्वचः ॥ चित्ताशोकादिनिर्दा
घाभुवाहर् योतसि स्थिता ॥ कृत्वा स्मृतेरप्यं स मयस्मारं प्रकुर्वते ॥ वाताग्निनात्कफा

रामः

४६

सर्वदोषः स्यात्सर्वतुर्विधैः ॥ हृत्कंठः शून्यतात्वे दोषानंमूर्च्छा प्रमूढेता ॥ त्रिद्वानाशस्तु
तास्मिंस्तु न विद्यति न वत्यापि ॥ परस्वारणा हस्ता निपश्य दूषाणि ज्ञानि तार ॥ पीतके नां
गवक्रान्तः पीतालपुपदर्शनः ॥ सरलोच्चा नल व्याप्तः लोकदर्शी चपेति कः ॥ शुक्लपेया
नवक्रान्तः शीतहृष्टा गजगुरुः ॥ पश्यन् शुक्लानिरुपाणि श्रेष्ठिकामुच्यते विद्वान् ॥ सर्वैरि
निःसमस्तैश्चालिमेर्ज्ञेयैस्त्रिदोषजः ॥ अपस्मारः सचासाधोयः क्षीणस्यानवश्रयः ॥ प्रत्यु
रंतं च वदुःशः क्षीणां प्रवर्तितं पुंवं ॥ नेत्राभ्यां न विवर्त्तयस्मारी विनाशयेत् ॥ पक्षाघाता
दशाहाता मासाहा कुपिता मला ॥ अयस्मारापकुर्वन्ति वेगं किंचिद्यद्यो नरं ॥ देववर्षेभ्यः
चिद्यथा भूमौ वीजानि कानि चिरं ॥ शरदिप्रतिरोहं नितयाद्याधिसमुद्भवः ॥ इत्यपस्मारनिः
दानं ॥ ॥ अथापस्मारविक्रान्ता ॥ पूर्वमुज्यादपस्मारे हृदनादीनि बुद्धिमान् ॥ तानि कंक्षिनि

श्री. त

प्रापयेत्तिकं तु विरेचने ॥ कफजं वमने क्षीमान पश्मारमुपाचरेत् ॥ ततस्तीक्ष्णं प्रयुंजीत त्रिष
कसम्पुञ्जं विशोधनं ॥ सर्वतः शुद्धदेहस्य स्यादुन्मादहरोक्रिया ॥ उच्यते योगो ग्रहोत्थानां योगाः
नां चाप्यसंशेषतः ॥ निरुद्धी न वदं कानां पनस्योपयोगतः ॥ उच्येति सहस्रानां जमपश्मारो न
संशयः ॥ मनोक्ता तान् ज्ञेयैव शक्त्या रावतस्य च ॥ अमीषाम् जननं हन्यादयस्मारं सुदारुणं ॥
असृगा लविजालानां कपिलानां गवामपि ॥ पित्राग्निनस्य तोहस्युरयस्मारं च कृष्टं च ॥ यः
दृष्टिगुर्वचावक्रशिरीषवत्सुनामथैः ॥ स नम्रैरयस्मारे सोन्मादेतावता जननं ॥ पुष्पोच्यते शु
नः पितृमयस्मारं पुमं जननात् ॥ तदेव सपिच्य युक्तं च यनं परमं स्मृतं ॥ यः स्वादेन क्षीरवक्त्रा
तीमासिकेन ववारजः ॥ अयस्मारं महाघोरं सुविरोधं जयेत्कुवं ॥ उन्नरं दिगंतं मुक्तं कमूलं वः
ध्यासमुद्धृतं पुष्पे ॥ पीतं यद्यस्माद् हन्यादयस्मृतिगोसवर्णवत्सयाः ॥ कुष्मांडकफलेन रसेन

राम

४७

४७

परिप्रेषितं॥ अथ स्मारविना शाय य च्या हंसं विवेच्य हं॥ इच्छिकित्यो एष स्मारश्चिरका रीम
हा गदः॥ तस्मा इत्यायने रतैः प्रायसः समुपाचरेत्॥ हत्कपोतिरुजा यस्य स्वे दोहस्तादिशी
तता॥ दशमूली जलतस्य स्वे दोहस्तादिशी तता॥ कल्याणा न्य चयो जयेत्॥ पंचको लंश मरिवं
त्रिकला विउ सैध व॥ कल्या विउ ग पूना कय वाणी धान्य जीरकं॥ मोन मुलां वु ना कर्ण वातघ्नो
ष्मापहं॥ अथ स्मारेत चो न्ना देदुत्रा स ग्रहणी गदे॥ एतत्कल्याण कं कर्ण निष्ठु स्यात्तु श्वदीपने
॥ इति कल्याण कं कर्ण॥ ॥ बाली रसे वचा कु म्बु शंख पुष्पी निरे ववा॥ पक्व पुशतनं सर्पिरघ स्मा
रहरं क्वं॥ इति बाली घृतं॥ ॥ गोत रुद्र स दध्य सु सी रमूत्रैः समे घृतं॥ सि कुं जानु धिको ना
न्नाद ग्रहा य स्मारनाशनं॥ इति त्वस्य पंचगव्य घृतं॥ ॥ वराश म्मा क के उयो यव व्या हि गुः
चोर केः॥ सि ऊः पल कमा पुत्रं घृतं हन्ना पद स्मृति॥ इति ववायं घृतं॥ कटनी निष्ठ क दं ग मधु

सिगु ववारसे ॥ सिद्धमूत्रयुतं तैलं लेपा द्वया दपस्मृतिं ॥ कटुभादिनैलं ॥ ॥ कविरचानशा
 रदानमुद्गान्मुक्षोशीरयवास्तथा ॥ सबासान्वक्तमूत्रेण विष्टवावतीप्रकल्पयेत् ॥ मयस्मा
 रेतयोन्मादेसर्वद्वेषुगदादिने ॥ विषयीतेजलमृते चैनासुरमृतापमाः ॥ इति स्याद्वावर्तिः ॥ ॥
 विष्टवपाथुमुवीतंशीतषादकरोदरं ॥ विद्याजलमृतेजंतुभूनपत्रानिसेहतं ॥ इति जलमृ
 तलक्षणं ॥ ॥ रसगंधकतालानां शशिलाताप्यनास्यता ॥ मुद्गानां मूर्धितानां चूर्णानां वा
 मृष्टतैः ॥ एकविंशतिप्रापश्चावालीवारान्वैवव ॥ कटुतीवीजनैलेन जावयेदेकवारकं
 स्मृतिसागरनामाद्यं रसोपस्मारनाशनः ॥ सर्पिषामावमात्रायं नुक्तो हन्यापदस्मृतिं ॥ इति
 स्मृतिसागरः ॥ ॥ उन्मादोक्ते विधि सर्वापस्मारेयि प्रयुज्यते ॥ ॥ इति योगनरंतिनामयस्मा
 रविक्रित्ता कथं कसरं ॥ ॥ अथ वातव्याधि ॥ हस्तशीताल्पलघुत्रयवायानिप्रज्ञागरेः

नृगुणं ॥ इति छागलाघं च तं ॥ ॥ मूढाटकवज्राणि ताग्रं लोहं वमानिकं ॥ नासंती लांज
नंतु त्वमहिफेनं समांसकं ॥ पंचानालवणानां च नागमेकं विमर्दयेत् ॥ वजीक्षीरिदिने कंतुः
रुधाधो नूधरेपचेत् ॥ माघे कनार्द्रकदा वैलेहये दानमाशने ॥ पिपलीमूलं जंकाघं सरुजमनु
पाययेत् ॥ सर्वांश्च वातवि कारंस्तु निहंत्या ज्ञेयकादिकान् ॥ इति वातनाशनोरसः ॥ ॥ मूढसूत
नृतं लोहं ताप्यं गंधवता लकं ॥ पथ्याग्निमं निर्गुडी मूषाणं कणांसिपेत् ॥ तुल्यां संमर्दयेत् त्व
लेदिने तिर्गुडिका इवेः ॥ मुडी इति दिने कंतुदिगुजं वटकीकृतं ॥ नक्षत्रे दानरोगातीनां च स्व
पैरव ॥ तस्मात्मुलादेव दारुमुडी वाताग्निं सृते ॥ सगुगुलुपि वीरकोलमनुषानं सुखावहं ॥ इति
स्वहृदपैरव ॥ ॥ रसगंधकं नागवंगौ च लोहं तया ताग्रं कंयो यो मतिश्चिद्रकं च कनाटं कणांशोः
षाणां नागरं तत्पृथक् नागमेकं विमर्दयेत् कयामं ॥ ततो वत्सनाघं नाभं चतुः सार्द्धं मार्ग ६८ नावनायो

यो. नं

वनास्थिः प्रदेयाः वरावित्र केमः कुवतोयैस्तथा कारहाटेः सतिर्गुडितोयैः मनोर्त्तार्त्त केत्रि विदोषीः
वृणामेह कुवृत्ती होदर ग्रंथि विरुमिंश्च ॥ रोगानि त्वेव प्रकृते रक्षाति वलनं मासे वृमे मत्सुदं म
थातः संप्रवक्ष्यामि छाया पुरुष लक्षणं ॥ ॥ येन विज्ञानमात्रेण त्रिकालतो न वेतरः ॥ का लोदूर
स्थितस्यापिये नोपाये न लसते ॥ तवेक्षामि स मासे नय योधि वृत्ति वागते ॥ एकान्ते विजने गत्वा
हृत्वा दित्यं च वृष्टतः ॥ निरीक्षेत्तन्नि जां छायां न ज न गतिं श्लेषा नम विभ्रती सख्याने भ्रमनं मुहुर्वि
दधी चक्रानिरुहे वया ॥ नीम नदंत दधि कलापि गतिको मूष्मत्त्व मात च ती नोसा आं च मनी व
दंति विबुधानां गति ज्ञानिनः ॥ गं नी राया च वेनाडी मदत रा मता ॥ असृक् पूर्णो न वेत्कोत्सा र्त्त
मागुनी चारा न वेर ॥ लघुर्वह निदी प्राप्ते स्तथा वेग वती मता ॥ चपला सुधितस्य रयीत प्रस्य वह
ति स्थिरा ॥ शीघ्रानां जीव लाया तम ध्वनि स मोच्चरः दिने के जीव नंत स्यादि ती ये क्रि नृये तमः

रामः

न स ३

शेष कृत् ॥ तत्र कोष्ठा मृते वाते नि ग्रहो मूत्रवर्धनी ॥ वध्मरुदोग ७ लार्शः वा र्ध्मूलं वमा
रुते ॥ सर्वांग कुपिते वाते गात्रस्युरण न जन ॥ वेदना चि यरीताश्च स्फुटं ती वास्य सं चयः ॥
ग्रहो वि मूत्र वाता नां मूलाध्मा शर्कराः ॥ जंघोरु त कपा र्ध्व पृष्ठं रोगा गु उ स्थिते ॥ रुक्मा शो द
र रुजा नौ त लो ड्रा र वि सू वि का ॥ का श कं हा स्य शोषश्च चा स आमा स य स्थिते ॥ घ क्का श यः
ल्यो त्र कुं ज मूला दो यो करेति च ॥ कृष्ण मूत्र पुरीष ल माना हन्त व के न द्य ॥ श्रो ना दि द्धि द्रिय व च
कुर्या कृष्णः समीरणः ॥ त्व मूला स्युरि ता सु ग्रा रुक्मा रुक्मा च तु यते ॥ आत त्पते सरा गा च प र्व
रुक्म गते निलो ॥ रुज की वा स सं ता पा वै व र्ण कृश ता रु वि ॥ गा त्रे वा रु धि मु क्त स्य सं न आ मृ एते
निलो ॥ पु र्वं ग तु यते स्र जं दं उ सु वि रु तं य चा ॥ सर रुक्म सिति सो त्प र्च मां स मे दोग ते निलो ॥ जे दो
स्थि प र्व णं स चि मू लं मां स व ल स यः ॥ अश्च त्र सं त ता रु क्म म जा स्थि कु पि ते निलो ॥ दो प्र मु चति

वध्नातिशुक्रं गर्भमवापि वा ॥ सर्वगीकां गरीमांश्च कुर्यात्स्नायुगता नित्यः ॥ हन्ति संधिगतः सं
 धीन् मूलशोचौ करोति च ॥ प्राणोपित्तावने हृदि दाहश्चैवापजायते ॥ दोर्वर्त्तसदनं न द्रावैर
 स्यं व कफावते ॥ उदानेपित्तसंयुक्ते दाहमूर्च्छा भ्रम क्रमाः ॥ अथ दहर्षो भेदाग्निः शीतता च क
 फावते ॥ स्वेददाहो नृषामूर्च्छा समानेपित्तसंयुते ॥ कफेन संगोविन्मूत्रे गात्रहर्षश्च जायते ॥
 अपानेपित्तसंयुक्ते दाहो स्नेहकृमव्रता ॥ अथः काये गुरुत्वं च शीतता व कफावते ॥ कफेन
 संगोविन्मूत्रे गात्रहर्षश्च जायते ॥ अपानेपित्तसंयुक्ते ॥ अपानेपित्तावने दाहो गात्रविक्षेपनं क
 मस्तत्र न दहति कश्चापि शोथः कफावते ॥ यदा तु च मनीः सर्वाः कुपितो न्येति न्येति सा हतः
 तदापि पित्तासु मुहुमुहुर्देहं वहिश्चरः ॥ मुहुमुहुस्तदाहो पापादाहो य क इति स्मृतः ॥ कुष्ठः
 स्त्रेः कोपनैर्वा मुः खानाद् दंष्ट्रप्रययते ॥ पीडयन् हृदयं गता शिरः शंखो च पीडयन् ॥ धनु

धिं व्याधिविशारदाः क्षीणस्वानिमित्तस्य प्रसक्ता अक्रमाधिपः ॥ नसिध्यन्मर्दितंगाहं त्रिवर्ष
तेष्वनस्य वा ॥ गते वेते न वेतस्वास्यां सर्वेषां ज्ञेयकादिषु ॥ जिह्वातिर्लघनायुक्तं न क्षणादनिघाततः
कुपितो हनु मूलस्थः संश्रयिस्त्वानिलो हनु ॥ करोति विवृतास्येत्यनं च वा संवृतास्यतां ॥ हनुग्रहः
सतेन स्यात् कृच्छ्राच्च वेणुना वणं ॥ दिवा स्यात्प्रासनाद्या न विकृतो हन्तिरीक्षणीः मन्मासने प्रकुल
ते स एव श्लेष्मा एव तः ॥ वाग्वाहिणी सिरा संस्थो जिह्वात्तं जयते निलः ॥ जिह्वात्तं जयते नान्नपा
नवा कोष्ठे तीक्ष्णता ॥ रक्तमाश्रित्य पवनः कुप्यान्मूर्ध्नि च राशिरा ॥ रक्ताः सर्वे दना कृष्णा वा सा
ध्याः स्याद्विरोधः ॥ स्मिक्कायूरकटीपृष्ठजानुजघापदक्रमात् ॥ गृध्रशीर्षं न रक्तो देहकान्ति
स्यंदते मुहुः ॥ वाताघातकफातंद्रागो रवा रोचकाश्चितः ॥ तत्संश्रयं गृहीताया कंदरा वा हृष्ट
वृत्तः ॥ बाह्योः कर्मक्षयकरी विद्या रीवेदनोच्यते ॥ वातशोणितजः शोघो जानुमध्यमहा
रजः ॥ त्रेधा कोष्ठकः शीर्षत्तुल्यः ॥ कोष्ठकशीर्षवत् ॥ वायुकफाश्रितः सकृः कंठरागाः

५२

शौन

तिषेयदा ॥ खं जस्तदा भवे जंतुः पंगुः श कप्रा र्धयो वधान् ॥ प्र कामं वेपते यस्तु रत्ने जनि वव गच्छति
क साय खं जतं विद्यान् नु क्तस धिवि वं चने ॥ रु क्मा देधि वमे न्यस्ते अमा द्वा जायते य दा ॥ वा ते न्य
स्मा श्रित्य तमा ऊ र्वा त कं टकं ॥ पा दयोः बुरु जे दा हृ पि ता मृ क् स हि तो नि लः ॥ विशे षत श्र क्रम त
पा द दा हंत मा दि शे न् ॥ हृष्य वे चरणौ यस्य न ते व्या तां न मु प्र के ॥ पा द हर्षः स वि ते यः क प् वान प्रः
को प जः ॥ श्री श दे शे ल्यि तो वा युः शो व ये दं स वं च ने ॥ शि रा द्वा कुं वा त व ल्यो ज न ये द य वा ऊ क ॥
आ वृ त्त वा युः स क फो ध म नीः श व वा हि णी ॥ न रा र् क रो त्व क्रिय का न् म् क मि मि णा द्वा द न् ॥ अः
धो या वे द ना म्ना ति व र्वा म् त्रा श यो ल्यि ता ॥ ति दं ती च गु डो ध र्थं वा नू णी ना म तः स्मृ ता ॥ गु डाय
ल्यो ल्यि ता वै व अ जि रो मं व धा यि ता ॥ वे गैः प क्ता श यं र्था ति प्र ति नू णी ति शो च ते ॥ मा तो
प म त्पु त्र रु ज मा ध्मा न् मु द रं मृ शं ॥ आ च्छा त मि ति जा नी या द्यो र् वा न नि दो ध जं ॥ वि षु क्तः

रामः

५२

५२

नामो ह्यस्य देवतामाशयेति तं॥ प्रत्याभ्यासं न्यानीयान् कफव्याकुलितानि लं॥ नाने रक्षका
न जातः संचारी यदि वाचला॥ अष्टौ बालद्वयं चिरुद्धमायतनं ततः॥ वाताष्टौ लं विजा
रीया दहिर्मागवराधिनी॥ प्रत्पीष्टी लामिति मदेजहरेति च्युति ता॥ मारुतेः नुगणे वक्षे
पुत्रसम्पदप्रवर्तने॥ विकाराविविधा अपि प्रतिलोमेन वंति हि॥ सर्वांगकं कं पशिरसो
वायुर्वेद्युसंज्ञकः॥ रत्नलीरुकादजं चोरुकरमूलावमोहिनी॥ अथः प्रतिहृत्तो वायुश्च
ष्माणामारुतेन वा॥ करोत्युद्गारवाहुत्यमूर्द्धवातः सकथ्यते॥ ह्यानमानानुरूपैश्च सिंगः श
वान्निदिदिशेर॥ सर्वे चेतो पुनः सर्गयिन्ना सेरुपलक्षयेत्॥ हनुस्तं नार्दिता नोपपन्नाः
तापतानका॥ कालेन महता र्जनां यत्प्राप्तिश्चेति वानवा॥ नवाचलवणस्तेनान्साधये
निरुपद्रवान्॥ वीसर्पदाह रुकांगमूर्द्धाश्च निपादयैः॥ क्षीणमोखवत्तं वाता प्रतिपन्न

वधादयः॥ स्मृतनुमत्तवैभुगं कंषाभ्यामनिपीडितं॥ रुजान्निमंतच्चनरं वातव्याधिविनाशयेत्
 अथ्याहृतगतिं यत्स्थिरा नस्थाः प्रकृतौ स्थितः॥ वायुस्यात्सोधि कंजी वे दीनरोगः समासतं॥ ३
 निवातव्याधिनिदानं॥ ॥ अथैतद्विक्रिन्ता॥ अथ्यागस्तेद नं कंसी नस्य स्नेह विरेचनं॥ स्निग्धा
 म्भ्रुवर्णाश्चादुवृष्यं वातामयापहं॥ पटोलकफले र्दूषो वृष्यो वातहरो लघुः॥ वाया ल क
 रुतोयूषपरं वातविनाशनं॥ पंचमूली वलासिद्धं क्षीरं वातामयापहं॥ पटोलकफले र्दूषो
 वृष्यो वातहरो लघुः॥ पित्रसावरके वातरोगं॥ सीतोन्ननेषजं॥ कफसावरके वायो रुक्षो
 नं नक्षत्रेषजं॥ केवलेषवन व्याधौ वातजो यो न साम्यति॥ विकारस्तत्र विज्ञेयो दुष्टशोः
 नशमवः॥ वाजिगंधावलासिद्धो दशमूली महौषधं॥ द्वेष्टुधुनयो रास्नाचगणो मा
 ननाशनः॥ आनूयमस्या विषवेत्सवरि र्दूषो प्रदेहः पचनापहस्यात्॥ स्नेहेश्च नृनिद

मूलमिदं चोष धेनूनि तदा प्रदेह ॥ निरस्थि वेचिनं मांसं रिवन्न प्रतनु उन्निनं ॥ कृत्वा मरि
चं संयुक्तं वेस वारं निष्कृतं ॥ कर्पासं लिङ्गं लिङ्गिकां निःशयै रं उन्निनं माघातसी वर्षा
सनवीन कांजिकसु ते रेकी कृत्वा वीष्टं च कृत्वा दत्त्वा किति कृत्वा रोदरं नृत्ति कृत्वा पाणि पादांशुः
ली ॥ पुन्यं न कर्णीरुजो विनय ते सामाः समीरोद्भवाः ॥ ग्रामाशयं च त्वनिले प्रशस्तं चारुं च
नंदीपन पाचनं च ॥ ब्रह्मर्षे तं नीत्वा विरेचनं च पुराणमुद्रा यवत्वा लघु च ॥ पूती कपय्याः
शठि पुष्कराणि विल्वं गुडं चोक्षुरदारुं शुंठी ॥ विडंग पाठा ति विषा कणाश्च काचाश्च यः सा
मशमीरणाश्च ॥ पक्काशमगते वायोदितं स्वेदं विरेचनं ॥ लक्षयः शोधनीयाश्च प्राशाश्च वत
नोत्तरा ॥ कोर्या वस्त्रिगते वा ते विविर्वस्त्रि विज्ञोचनं ॥ ओतादि पुप्रकुपिते कायो वाकृतं
रक्रमः ॥ स्नेहाभ्यंगो घनाहंश्च मर्दनात्ते पनानि च ॥ त्वज्जासा सृष्टिरा प्राप्ते कुप्यात्तं विमोचनं ॥

त्वेहो घनाहो नि कर्मव च नार्मद नानि च ॥ त्नायुसं च स्थि सं प्राप्ते कुर्यादा ते वि च नृणाः ॥ त्वे
 हो पनाहसं मर्दस्ते दमादिकमादरात् ॥ निरुदा स्थि गते वा ते पाणि सं हेनदारिते ॥ नाडी दत्वा
 स्थि नि निष क द्रव्ये स्य वनं वली ॥ विरे को मां सु मे दत्वे निरु ह श म नानि च ॥ वासाभ्यंत रग
 त्वे हेर स्थि म ज गतं ज येत् ॥ सु क्र शा ने तिले कार्यं यु क्र दोष वि कित्तितं ॥ व स त्त्रि सं ध गतं वा
 न म न्या गतं त वा ॥ व स नं ह ति म स्य च वु श ले न प्र यो जितं ॥ मा च व ला यु क सिं वी क र्त्त क
 रा त्ना श्च गं धा रू वु का णा ॥ का घो न स्य नि वी तो रा म ये ल वा णा चितः को लः ॥ अ प ह र तिः
 प क्ष घा त म न्या स्त नं सृ क र्त्ता द रु जं ॥ दु र्ज य म र्द न वा न स ग्रा हा न य ति वा व शं मा षा दि का
 य न स्य मा स्ति कं हिं पु सिं धु त्यं ज र ण या सु शा णि का ॥ का ये अ दे या शि शि रे स र्त्त र्त्रै वै व नि श
 य ॥ मा वा त्त गु ण के र णु वा ल क मृ तं ज ल ॥ हिं उ सै च व स्यं यु क्तं प क्षा घा त नि वार णा ॥ इ ति मा

वादि काव्यः ॥ ॥ यत्नमर्द्धपलं वापि रसो न स्य सुकुटितं ॥ हिनु जीर कसिंधुत्थसो बर्वत् कदुत्रये
कृत्तिनिमाषको मानैरववर्ण्यविलोडितं ॥ यथाग्निनक्षितं प्रातरु बुक्का चानुपाततः ॥ दिनेदि
ने प्रयोक्तव्यमासमेकनिरंतरं ॥ वातामयंतिहं त्येव मदिति वायतं वकं ॥ रुकांगरीति नां रोगः
तथासर्वो गरीतिनां ॥ उरुस्तं न नृधुसिं वयं लुं दं दं क्षमी नपि ॥ कटि पृष्ठा मये ह न्यात्र उरु व समी
रणं ॥ इति रसो न विधिः ॥ ॥ न वनीतेन संयुक्ता रवादेत्यां घेउरी नरः ॥ इवीरमर्द्धितं हंति स प्रस
त्रात्र संशयः ॥ इति माघेउरी ॥ ॥ दशमूली वल्लामावका चंते लाज्यनिश्चितं ॥ सायं भुक्त्वा यः
रेन स्यं विस्मायां वा ववाङ्क के ॥ दशमूल्यादि काव्यः ॥ ॥ सहस्ररामरदाहसनागरं कृत्तितं
भस्तिने न विमिश्रितं ॥ य वनपीठि न देह गतिः पिव नृकृत विलंबत गो ववती द्रया ॥ सहस्रर
दि काव्यः ॥ ॥ दशमूल्यानि र्यहो हिं गुपुक्कर कृत्तितः ॥ समग्रत परिपीतस्तु वात किं किनिसं

तितं॥ दशमूलादिकाः॥ ॥ हनुग्रहे हनुस्तंभे मन्वास्तंभे दिते पिते वेत॥ दशमूलं न सा कृत्वां पितृत्वं
 चर सेन वा॥ दशमूलादिः॥ ॥ वाङ्मनो वेपि वेद क्ता सार्धं कल्याणं कं न हन्॥ हृदयं यदि वा पृष्ठः
 मुत्तमं क्रमसः सरुक्॥ कुक्षो वायु यदा कुक्ष्यात्तदा तं कुक्षुमादिशेत्॥ वातघ्ने दशमूलाचन वं कुक्षु
 पुपाचरेत्॥ स्नेहं मंसि सरसं विप्रवृद्धं संविजयेत्॥ पिप्पल्यादि रजस्तूनी प्रतिनृण्योः सुखं व
 ना॥ पितृघाते हलवणां सद्युतं क्षारहिणु वा॥ आभानिलेपनं पाणिना वक्ष्यते फलवत्तमः॥ दाहः
 हेमवती कुष्ठशना ह्ना हिणु सेधवेः॥ मधुपिष्टेः सुखं लेम्बप्रदिश्यादुदरं विषकु॥ दीपनं पानं व
 र्चवाभानं प्रवक्षिशीधनं॥ इति दारुवर्क॥ ॥ प्रत्याभाने तु वमनं लघेन दीपनोपधं॥ वाः
 सापामात राया मया मूल कटिग्रहान्॥ खलीदंता पतानोचस्नेहश्च दपुर्नयेत्॥ उरुस्तंभं
 जयेदन्त्ये दमर्दनकोशिकै॥ जयेत् कलायथा ज्येत्तु हेतुत्यागराजो नतः॥ भाषंते ज्वरसो नाभ्यां

वाहो अथ विवर्तनात् ॥ दशांशुमाषका वाचन ये द्वे शोष वा हुकं ॥ वामनत्वांगसंकोचजंग
नेदग्रहवा ॥ मर्दनैर्वस्त्रिभिः काष्ठैः स्वेदनैश्च निषकृजयेत् ॥ अथ तानत्रुणा यामोस्नेहव
णविक्रितितैः ॥ अंगरीत सस्तंजकं यकाशकापि स्थितोदनैः ॥ दोर्वल्ये स्युरणो न शोस्नेहैर्मदन
मिष्यते ॥ शुक्रकाशेषु क्रुनाशेषु क्रुस्थानि प्रवर्तते ॥ विद्ग्रहेव ह्रविह्वले ह्यनं हितं मतं ॥
प्रलापे श्रीरतायां च प्रसुप्तौ वित्तवैकृते ॥ स्वेदनाशेवल्लस्यैको शिकः स घृतो हितः ॥ शका
न स्वेदत्तस्येव गंधतात्वेति ज्ञेयं ॥ निद्रा नाशे चापि शिरो वस्त्रिः पानं च सर्पिषः ॥ कषा
यवक्रुतायां च विरसास्यगदेतया ॥ रसातनामये वापि स्नेहः कस्याणको हितः ॥ शीततारो
महर्षे च शिराधूरणामेव च ॥ कंडूति च जये द्वे यः स्नेहस्वेदतमर्दनैः ॥ वाताप्रवृत्तिमुद्गार
मंत्रकृजतमेव च ॥ निरुहवस्त्रिना चागका हिमं स्नेहगाहनात् ॥ प्रत्यधीना पील कर्षो गुल्मैः

अंतरविद्वे ॥ क्रियादिवादि कर्तृत्वसंस्थानेन विशेषतः ॥ विष्वाद्यां त्वं जपंगो अथादह
 र्धेन पादयोः ॥ क्रोष्टु शीघ्रं विकारेन विकारे वा त कंठके ॥ शिरो य योक्तो निर्विष्णो विकि
 तात्रात्रि लापहा ॥ जिह्वास्तने क्रियां श्रेया सामान्योक्तानुयोदिते ॥ शिरो प्रहेतु शिरो गतम
 ह क्रिया ॥ लहरिदा वचा कुर्वन् पिपाही विष्णुनेष ज्ञा ॥ अज्ञाजीवा ज्ञमोदा नववर्षी मधुकर्षे
 धवः ॥ एतानि स मन्त्रागानि सूक्ष्म कर्णानि कारयेत् ॥ तत्कर्णं सर्पिषालो य प्रत्यहं नक्षयेत्
 कारयेत् ॥ तत्कर्णं सर्पिषालो य प्रत्यहं नक्षयेत् ॥ एकविंशतिरात्रेण न वेक्षुति च स नरः
 मेघदुंदुभिनिर्घोषो मन्त्रको किल निश्चयः ॥ जउग जदम कलं लेहः कल्याणको जयेत् ॥
 इति जिह्वास्तने कल्याणका वतरेह ॥ ॥ गुडूची त्रिफला काये गुं नु लुपि ण्डितो वरः ॥ क्रो
 षुशीर्षनिहंत्युच्चैः सेवितो मासमाव्रतः ॥ हतेरक्ते र्निलहरो विधिः कृत्यः प्रशस्यते ॥

दशमूलीवसारास्त्रागुडूचीविश्वमेवजं॥पिवेदेरंतेलेनगुडूसीत्वंजपंगुषु॥विशोभेरंउवीजानि
पिष्टवासीस्वापात्रयेत्॥पायसःसकटीमूलेगुडुस्याचौषधंघरं॥इत्येरंउवीजपायसः॥॥नैलेघ
तेचाइकमातुलुंगपोरससचुक्रंसगुंउपिवेदा॥कदूरुष्टुत्रिकगुल्लमूलगुडुसुदावर्तहनुप्रहेषु॥
इतिनैलादियोताः॥॥रास्त्रायास्तुपलवैककषांनपंचवगुगुलु॥सर्विषावेत्कान्कृत्वादेव
धुसिताशनार॥इतिरास्त्रागुगुलुः॥हिबत्रिपटग्रसदुसतीवृक्षासुदीप्यात्रकापाछनाज्यन
गंधमूलहवुवादिसारसारान्यहिष्माध्वानविवंधवर्चकतनश्चासात्रिसादारवप्रीहाशो
रिवलमूलगुल्लकदूरुद्रोचाश्मवांउषाफर॥इतिहिंवादिर्गुणः॥॥गुडुस्यातस्यजंघाया
स्वेदेकृतेभृशं॥पद्माविमर्दितायाश्चमूक्षमार्गणगुडुसी॥अवतायांगुल्लौसम्पकुनिष्ठायांश
नैःशनेः॥ज्ञात्वासमन्त्रानिग्रंथिकंउरायांअवस्थितां॥तंशस्त्रेणविदाम्यशुप्रचारंकरसन्निभं॥स

मुहुः स्यात्प्रिनादग्धादहे घट्याह् चंदनैः ॥ इति गृध्रस्य जारण प्रकारः ॥ ॥ विष्णो हिरामिंद्रवत्ते
 रश्च स्ता चतुरंगुले ॥ यदि ने प्रसमंगछे दहेत्यादकनिहिकां ॥ इति शिरोवेचविधिः ॥ ॥ तैलमेरुं
 वा जेपि गोमूत्रेण पिबेन्नरः ॥ मासमेकं प्रयो गोयंगृध्रस्य रुद्रहापह ॥ रक्तावसेचनं कुर्यादभी
 शां वाटकं टके ॥ पिबेदेरुं तैलं वा दहे कूची निरेव च ॥ दशमूली कवायेन पिबेद्वानागरां मसा
 कपी शूलेषु सर्वेषु तैलमेरुं स न व ॥ पृथक् कृत्वा शात्रिकलापि चली च विवर्णिता ॥ दशमूलां
 बुनाना व्याखगेराह् च लान्विता ॥ दत्तापच व लान्मत्रगुगुलो वटकी कृतः ॥ एष मांस रसाः
 आत्वा वातरो गान शेषतः ॥ हंति मन्वास्थिमज्जान् वृक्षमिंद्राशानिर्यथा ॥ लेहवक्षिगणे
 मायमालोघा लोघवातये ॥ दशमूलां बुनाशोष्यः सप्तवारां सुगुणुलुः ॥ जायवस्तुतमं का
 व्यं कायोऽष्टांशं स्नुते न च ॥ आद्र्यावदि न जाव्यं सप्ताहं नावना विधिः ॥ इत्यादि त्रया कगुनु

॥

लुः॥ ॥ आवाग्भगं प्राह वृषागुडु वीशता वरीतो सुरकं वरास्त्रा॥ श्यामसती घोषवटी यवा
नीसनागरावेतिसमं विनूर्य॥ सर्वैः समंगुगुलुमत्रदत्ता कुटेततो ह्यप्रणि धाय सपिः॥ अः
अर्द्धात्तमात्रागुटिकास्ततोस्य काम्याः पुरस्या चेदिनान वेद्यारणकां ससर्पिमधुनायधानः
त्यर्गो न वेदं न तते कचंचित्॥ नत कवोलं सलिलं सुरां वागध पयो वा प्यथ मुद्रय॥ किं वा
रसं मांस न वंति पीय लवंगमे कं वदने त्रिद चार॥ कटिग्रहेण चुशि वाहु पृष्ठहनु ग्रहे ज्ञानु
दग्रहेण॥ संविष्टिने वास्थिने वास्थिगते समीरेम जा श्रिते स्नापु गतेति दुष्टे मूलद्वये पाश्वेः
शिरोरुजायां मत्स्याग्रहे कं हृदाग्रहे च त्रयोदशांगो यमतिप्रसक्तो जयद्रुधान् वातकफा प्र
भूतान्॥ इति त्रयोदशांग गु नुलुः॥ ॥ राक्षत्रिः पृथगेक भागमघरं सोर्यां वृक्षा सामृता
अथादावर्जयान् व च सुरमही भुं कणा वे चरी व्याधौ धाम्य विषावरी यष वलीं उं विशाघो नि

५८

योग

सी अथ वेति श्रुतं स वि श्रुतं न लेसा मेरु बु स्नेह युक् ॥ इति महा रात्रादिका यः ॥ ॥ वेष्टा त्राहिं
 विनाहा व पित्र रण विषा पं व कोला ज मोदा मूर्वा प्रा कोति नागी इ न कड क डुका न्योद रादिः
 पुरात्रिः ॥ स मो द्यो योग रात्रो ग्रहणि च लजरा वी ज पांडु ति कू डू गु रू ने ह पुणा शीर विषु दु क
 सनाय स्र ति श्वा स जो मे ॥ योग रात्रो गु रू ॥ ॥ रात्रा म नै र उ स रा ह वि च नु ल्ये न गा रं पुराण
 वि मर्षा ॥ रवा दे स मी रो स जि रो ग दी च ना डी बु णी व पि न गं दरी च ॥ इ ति रात्रा यो गु नु लु ॥
 ॥ ॥ त्रि क डु त्रि फ ला मु लो वि उं गं व क वि त्र को ॥ व चै ला पि य ली म लं ह व षा सु र दा ह व ॥ नु
 वुर पो च्च रं कु षं वि षा च र ज नी द यं ॥ वा षि का जी र कं सु ढी प व व स दुरा ल नं ॥ सो व र्व ल वि उं
 गं व क्षा रो दि र द पि य ली ॥ सै च वं व स मा ने ता र क्त्वा नु ल्यं च तै षु रः ॥ सा च पि च्च वि चाने न
 लो क मा त्रां व टी व रे न ॥ च ते न म धु ना वा पि न त ये ता म ह मु र्वे ॥ आ म ह म्मा दु दा व र्त्त मं च

राम

५८

नरुमीनरुतं॥महाज्वरोयस्यचातान्नतोपहतचेतसां॥अनाहोमादकुष्टानिपाञ्चैश्वर्यहृदा
मयान॥गृधुषीयहनुस्तंभपक्षाघातापतानकोः॥शोकंश्रीहानमत्युग्रकामलासपत्रीम
यी॥नाम्नाचात्रिशकोत्तेषुगुलुकविजोमहान॥धनचतुरिस्तोयोगीःसर्वरोगनिमूदनः॥
इतिचात्रिशकोगुलु॥॥तैलाटकंसमनुषांबुहवारिहेमनिर्गुडिभास्करशिकामृतसाधु
पक्कं॥चक्रकुष्टकलितोविषहेमदुग्धारात्माहयारिकटजीमरिचोपचित्रा॥मांसीवचादहन
सर्वपदेवदारुदावीनिशारुबुजनुत्रिफलासमंगा॥विष्टान्तिपेत्तलमितविषगर्भमेतन्ने
लंममलावपनामयनाशनस्यान॥इतिविषगर्भतैलं॥॥मारण्यश्चादशांघ्रित्रिकदुवर्ष
वलासैर्ष्यवृष्टीवरात्माक्षित्रागुग्गानुलांसायववदरकुलत्पाटकान्वदिकुंभे॥पक्षाघाते
लपात्रंसमययमिघटेत्राटकैर्मूलकामःसुकुमरत्वात्नासंदधिरमशतिनैःशक्तिरुद्धताद्वैश्य
प्रकोशाष्टवर्गिनलशरलशरीवोरगास्तत्रिजातैयष्टीशृंगानसिंहैर्भकमनस्वनिशादातदारुदिदीपैः

५५

घोत

मासिषः कृष्णजीविशमलरुमिनीवोरभृंगीकसेरुत्तारायोमलराभासपुमिमाहमेसारणीतैवमेतर्जंनो
 नोरजराखुदत्तयरुजायस्मारनंगलताभ्यानोन्मादमतोत्रिलुक्कनितिरसुर्वानवाभ्यासिभुाश्चजितप्रस
 रणीतैलं॥ ॥ मायोनामणवीजतैयकूपरुडुडात्रिकंदर्बनीकर्पासास्थिकुलत्पदुदुवदराजकायमल
 श्रुकेः योषोयाभिसिभिंधुगालशरणीरात्रायाताभ्यारुणापाठाकिंजविशावपुष्करवलाचंशसुराजाः
 सुरैः सकिन्नोरुमायैलमववाहृङ्गशीपापणनाक्षेयाशमरुत्रिकावपवरुक्षुदीर्घकंपादिने॥
 इतिमाहामायादिनैलं॥ ॥ कणाभ्यामिसिमांसिसेलननरुद्रदाविशाखारुणासैनोप्रवलास्थि
 राहिमपुरैस्तुल्यवरीवारिणी॥ लोरेवदिरनीरुतैलमनिलयाधौखडेवभ्यानितीणोकुष्ठजरास्यशो
 षवधिरद्यंगामपि नज्जरे॥ इतिशतावरीतैलं॥ ॥ पुक्कावांध्रिकुलत्पकोलसुवन्नासैलंवसंप
 योशोः वदुषट्पिदंपवेत्यदुवरीरुकाविदारीनदैः॥ मोपीपुमिंश्चिदिदाहजीवनवलावृद्धिजिजाः
 नागुरुप्रोष्ठाकोलाविशाखवर्जसरलोयाभ्याजहोरुग्विधैः सृतीवात्मरुद्रगात्रिषुवलातैलं॥

रामः

५५

दक्षिणेः सतीवालमरुदगात्रिषु वलानैलं चरोमादयो मूत्रा पाठहतास्त्रिमर्मकसनेपुत्रां
त्रवद्विषये ॥ इति महावलानैलं ॥ ॥ व्याघ्रोपंचाग्निसिन्धुसुराणि वले कुरवाही वले घो
यत्कापं क्षामुन चंद्रि सम वलितुर्गोपियते न पात्रं नैलं व्याघ्राश्च रात्रा मिसिन नटिलाः
दारुद्रुयणी शीतो ग्राव ऊला वला दैः वचपवनगदधंसिनारायणाख्यं ॥ ॥ इति नाराय
णतैलं ॥ ॥ वलाश्च गंधावहती त्वदष्टाशो नाकवाद्याल कपारि नडा ॥ सुशकटिज्ञानि
वलाग्निमं च रात्रा रनीका कपिकुटाव ॥ निर्गुरितैरंदकुरंदकानां मूलानि वैवा शरणी युः
तानि ॥ मूलं विड व्यादवधान लाया स कुघपादा शतयो च ताया ॥ दोण द्यं का चामिदं वि
कुघ नात्रैक पाह्य च वापि सोहा ॥ दोणोरपाम वृत्तिरेव पत्का पादा वशेषे ए जले नतेन
टैलाक क दम घात्र दुग्धं फामं निद व्यादवघापि गव्यं ॥ क्रमात्पचेनैल निदं प्रपूतं वतुर्ग

६०

श्री.न

एगनीरु से चंद ल्या पुन अष्टतं विवरव्य क कंद घाद सीषां मृदु पिष्ट मंत्रा ॥ राचा अगंधामिः
 सिदार कुष्टपणी वतुष्का ॥ १५ केशराणि ॥ सिंधु त्थ मां सीरजनी दयं व शैलेय कं पौष्करत्रं
 दत्तं च ॥ एलां शय घीत गरा क्पत्रं मृगो घृवर्गं च जयां पलाशं व श्रीवणे च नेप कवौष्का
 त्थं मूर्वात्त्व ॥ कक्ष लप प्रकं च मृणा जलाती फल जाती फल केत की च स नाग वृष्ण सरः
 लसुरं च ॥ श्री वंतिका चंदन कं सुशी रंदु राल मां वानरिकां नखं च ॥ कैवर्त्तिकं ताल शिरः
 सति कं त्वर्जु मुस्तं वृषाग स मात्रं ॥ पल द्यं नूतन काल मे ह्याः पिष्टा च तोये न वतुर्गणे
 नः ॥ एलाः क्रूरं गो हरिणी मयूरानि चाशशः सल्ल व क्रवाकी ॥ वती रला वौ व कटी तिरी
 व संसार पक्षी च कं बुवर्णा ॥ अजांस कुर्मा अहयः शृगालाः स कर्कज कुर्कुहंस कोकाः
 धनेश्वरो प्रासक पेच कायारो हीत पाठी तशि लीधु मृगः येत्येपि तोये शिशुमार मुख्या गुह

राम

६०

६०

सपायेवमृताधिपाद्याः भूमीवरावस्तुमुखाश्च जीताविलेशयाद्याश्च विवेशयेव ॥ शोषा
वराद्याश्च नभश्च राश्च तेषां तु जूषान् क्रमशो नियुंज्यात् ॥ त्रिकांशतोयेन वत्तुणोत काचं
रूपे रक्ताब्जसमं पश्यात् ॥ पृष्ठकृष्टं कृतं तैलसमानमत्र सिद्धं स्रगं चं चिष्यगव्यमेव ॥ कुरंग
दंष्ट्रं नखमिदं संज्ञातीकं रं पांडुपटीरमं ज्ञात्वा ॥ कालीयकं जोगकसारसिद्धं काशीरकं कुंडुर
मंडिकां च ॥ सजातिकोशनसदशपुष्पां मुखं पुनः क्षुपितमात्मभूयैः हेमैर्भूयेष्वप्यपवापितं
त्रेपात्रे निदध्यादिदमादरेण सिद्धेर्नातिनीचैश्च पणानां दशकं त्रयं ॥ अर्द्धपूगं सगदिरं रक्तिः
कं योग्यं कर्णयुक् ॥ एतन्नां वृत्तं पुनितं कामरुत्या च नैरसं रं ॥ पण्यधिकमास्त्रितं कं पूरगं चि
फ्याल्लफप्रदं ॥ शुक्रहृत्स्वदिरातिक्ता तस्मात्तदुचितं त्रयं ॥ आयुःप्रेयमोमूले तस्मीमभ्यो
द्यवस्थिता ॥ तस्मादग्रं तत्रा मूलं मध्यं चाप्यविशारद्यणुणुत्तत् ॥ चर्चंत रिमतिख्यातं

६९

श्रीत

६६

सर्वरोगनिर्मुक्तता॥ इति दशविधशतावरीतैलं॥ ॥ वौद्धलर्वत्वात् ॥ एलावलानलदच
 दनदारुसौम्यासेलेयकुष्ठकुटिलावरुणाशृतेन॥ तैलं स दुग्धं मितिसिद्धमनीरुक्तं
 येन तेन तुलितेन समीरणं भूम् ॥ इति लघुनाशयणतैलं॥ ॥ रुग्दारुद्विडाप्रियपुताग
 त्वकात्रकोटीनलेर्मासीसर्जरसांबुचंदनवचाशैलेयलामजकैः मंजिकाशरलानगुरु
 द्विपवलाशाम्भ्रगंधावरी॥ वर्वाभूमिसिंधुनिश्चसकलेरेनिःपचेत्कल्कितैः॥
 नृगंगोपयसावरीरससमं तैलं विक्रमदुवातप्रनिदं नृणां मिति शवरितैलं निश्चरु
 प्रजितं॥ इति शतावरीतैलं॥ ॥ दशमूलकवायविषकमचोयपसावसमेनवः
 लाददलेः कुटिचंदनदारुः लतानलदैरुणाजडकुष्ठवचाकुटिलैः इति पक्कमिदं
 तिलजं जयनिप्रशमं पचनामयमाशुनृणां॥ बलशुक्रविभारुविकरनृपवृद्धशिष्य

तमः

६९

६९

सर्वस्येतत्पवनोपदंशं ॥ पीतैर्वकुक्षैश्चुदतैः सदा हं पित्रे नरकात्प्रिशिता भवा सैः ॥ सकंदुरैः शोफ
युतैः कफैः ननाता विधावावरुजोपयत्रा मसाश्चामाहुः स्त्रिमलापदंशं ॥ विशीर्णमांसकृमि
भिः प्रजग्धं मुष्कावशेषं पारवर्जयेत् ॥ संजातमात्रेण करोति मूढः क्रियांतरायो विषयेषु
शक्तः ॥ कारेन शोचः क्रिमिदाहप्रार्कः विशीर्णशीर्णानृपतेन स तेन ॥ अंकुरैरेव संजातैरु
पर्युपरि संस्थितैः ॥ क्रमेण जायते वर्तिता म्रचउशिखापमा ॥ कोशस्था जंतरे संजौ सर्वसं
धिगतोपि वा ॥ सवेदनापि किं न चंदुश्चिकित्सा त्रिदोषजातिंगवर्तिरिति ख्याता लिंगार्श
इति वापरे मेदसैश्चैव एण केविकेचित् सर्वश्रयास्तवाकुलत्वा कृतयः केचित् केचित् दम
दलोचमा ॥ इह जादाहार्तिशोद्याद्यास्तृप्तादाहस्यमन्विता ॥ स्त्रीणां पुंसां च जायंते उपदंशा
स्तुदाहृणा ॥ इति उपदंशनिदानं ॥ ॥ स्निग्धस्तिन्नस्पतेषां दोषत्रयमद्योशिराव्यचः ॥ जलो

द्योत

कपातनं वास्याद् दृष्टं च शोचनं तदा ॥ सपरुज दोषं स्यात्कृशोपशुष्य शाम्यत ॥ पाको रक्ष प्रयत्ने
न शिष्यस्य करोहि सः ॥ पटो लनिम्बनिफलागद्वीकाद्यपि वेदैरवदिरासताभ्यां ॥ सुगुणु
वात्रिकला मुतं वासवोपदं शोचं हृदः प्रयोगः ॥ प्रयोगे रीकमचुकरात्मा कुष्ठ पुनर्नवेः ॥ स
रहागुरुनद्राख्ये लेपो खातोपदसहा ॥ गौरिका जनसंजिष्ठा मचुकोशीरपयकैः ॥ सचंद
नोपलेहि गैः लेपवो तोपदसहा ॥ निवारुनाश्च कदवशालजं वृषणेदवरवेतसादिः ॥
प्रक्षालनालेपमृतात्रिकुर्वाकारा विपत्तीषु नवापदं शे ॥ शालाजकारास्त्रिकर्णचचनः
जिभेः ककोत्थितं सुरापिष्ठा निरुत्ता शिशैलातिः प्रलेपयेत् ॥ त्रिकलाया कलायेन स
गराजे रसेन वा ॥ वृणु प्रक्षालनं कुर्वा दुपदं शप्रशांतये ॥ चबुलद्वैतैर्नदापिमत्वन
येन वा ॥ गुडं तं तस्त्रिद्वैतैर्न उपदं शहरं परं ॥ दहेत्कणहेत्रिफलांनामपिमचुमं युतां

तमः

नां त्रिपंचै कर्षयो जिता ॥ गणिका कुच भगंदर नाडी दुष्ट वृण शोचनी कणिता ॥ इति नवकारि
 को गुगुलुः ॥ ॥ जं वृ कल्या मिषं भुक्ता प्रकारं व्यजना उनी ॥ अजीर्ण तजि सां से नृ मुच्यते तु भगं
 दरं ॥ दुष्टा त्वं च विधा कुष्टा दशा विधा दपि ॥ इति जं वृ कल्या प्रकारः ॥ ॥ वित्रका कोत्रि वृत्ता हः
 मलय हय मार को ॥ खुही व चालांग ली च हरिता लं सुवर्चिका ॥ ज्योतिष्मती च हस्त तैलं धी
 रो विषाच येन ॥ एत द्विषां दनं नाम तैलं दद्याद्भगंदरं ॥ दुष्ट पंच प्रकारे पि दूर नाडी गते पिव ॥
 शोभनं रोपनं चैव सवर्णं करणं तथा ॥ इति विश्वं दनं तैलं ॥ ॥ दसे उना गदित येनै हस्तारं
 चतुर्गुणं ॥ काक जंघारं सैर्मघं खलेदि वस पंचकं ॥ ताघं संपुटं केरु सास किं देहं उरि कांतरे
 निवेश्य वालुकां दत्वा देयो मिप्रहृष्टा वृकं ॥ त्वांग शीतं समुद्र त्पमं भुटं कन संयुतं ॥ चमे नृः
 वागतं तां वज्र मति तारवत ॥ रूपराज वसो लेष भगंदर कुलांत कः ॥ वज्रमात्र ममुं लीला मधु
 वया

घोत

नखदत्त
चातात्र

नामहयप्यनुकु॥त्रिफलायापि वेरकाचं पञ्चायप्यं हि जंवरं ॥ शुक्रैः स्वस्यैरहोत्रिः स्यात्तु नः
गंदरमहागदात् ॥ इति सुयराज रसः ॥ ॥ करवीरनिशादंतीलांगलीन वणापिप्रिः ॥ मातुलुंगा
कंबलाहैयकंते लंभगंदरं ॥ इति करवीरायंते ॥ ॥ जोगंरसस्य गंधस्य दौ कंयाद्विषमं द
दयेत् ॥ कृत्वागोलंताम्रपात्रं तावत्तस्योपरि तिपेत् ॥ तस्मिन्नामूर्यं तद्वा वं वकिं कुर्यादिनंतः
नले ॥ शीतमुद्रुत्पत्रं वीरवारदं सप्त वा पुटेत् ॥ गुंजास्यमभुसर्वि न्योहं तिस्र्यो जगंदरं ॥ ताल
मूलीलघुनापि वेदनुकासकांजिका ॥ इति त्रिनेत्रोरसः ॥ ॥ इति श्रीयोगतरंगिण्यां नगंदर
निदानविक्रिसातरंगः ॥ ॥ हस्ताग्निघातादचावनाइत्युपसेवनाद्यायोनिप्रदीपाच्च नवं
तिनिस्नेधं चोपदेशां विविधोपचारैः ॥ तातेनपि तेन वशोत्रितेन कफेन दोषैः रधि लैसरोषैः रामः
पंचोदंशा कफघातलिंगवृणाक्षिन्नगन्धयुः प्रदास्युः सतोदनेदस्युरणैः सरुनेः त्योर्द्वि
श्रि स्ने २

दृढं संख्यात् ॥ श्लोकानामप्यविंशतिसंख्यया या न दशा मया श्रुतं तज्जप्रसूतान् ॥ अष्टौ ज्वरा रतिं
शतिमेव मे जानु कुच्छाति वा दश पंच पांडुर ॥ शूलं ह्यं वरुणं च यत्तु रोगं वृत्तांशे घातं पिप
र्षपीडाः ॥ अजीर्णं मुन्नादमपत्न्यतिं च नूता मरुद्विः पुरश्चरो च ॥ एकांगशोषं त कलांगशो
घं वा धिर्य ६ उ श मे चो दराणि ॥ आसान् रुमि श्चा स वि स र्ग्य हि श्चा नाडी वृत्तां गुल्मं न गंदरं च ॥
किं वा वहते न स नास्ति रोगो न च ति ह न्या हि ह ते ल मे त न ॥ घं रः पुच्छं पुत्र मा प्रोति वं च्या पं गुः
पाण्डो कां ति ही न म्नु कीर्ति अं चो द वि दु र्वल पुष्पि मु श्रे र्ने धा ही नो वा क्य ति त्वं म नु च्यः अनेन
सिक्ताः स ह सा न यं ति मु च्चा श्चि रे णा पि स नी ल प वाः ॥ म ही रु हाः किं पु नः र स्य मु त्तीः प्र भा
वं ति प च्च वि ने दि श्या स्युः ॥ ॥ इ ति जी व ना रा य ण तै ल ॥ ॥ श ता व री चां शु म ती वृ ष्ठी प णी स
टी व ला ॥ ६ र ण स्य व म्ना नि न ह म्योः मू ति क स्य च ॥ ग व च्चु क स्य म्ना नि त आ स ह व र स्य च ॥ एषां

मोत

स्यो ३

७५ ५३
काकोका

दशपलान्नागान् जलशोणोपवेधुधः॥ पदावशेषेपूतेत्रगर्तेचैतन्समात्रयेत्॥ पुनर्न तावच्चादर
शतां काचं दत्तागुरुः॥ शीलेयं तगरुं पीर्मासिखिरा बलाश्चाह्लासे च वंराशामं जिष्वाद्यनचारकं !
कौतीप्रियं गृहोतोयं पलाऊक कथेरपृथक्॥ गम्याजययः सोपखोदोहावत्रप्रयेजियेराशताव
रीरसप्रस्थं तैलप्रस्थं निमकप्रवेना॥ लवंगनरच कंकोलनलिकाजाति कोषकं॥ त्वक्कुंडलककर्पू
रतुलकश्चीनिवासकं स्पष्टा कुंकुमकस्तूरीदद्यादत्रावतारिते॥ अस्य तैलस्य निद्रस्य मृणालवीर्य
मत्तपदं॥ अश्वानां वातराणानां कुंजराणां तृणां तद्या॥ तैलमेतत्प्रथोक्तं सर्ववातविकारभृ
श्रायुष्माश्च नरः पिबन्ति श्रयेन दृष्टं न वेत्॥ गर्भमश्नतरीविद्या किंपुनर्मानुषोतद्या॥ हृच्छुलेवाः
मृष्टं लंचतद्यैवाहं न वेदकं॥ अपवीगं उमासा च वातरक्तं हनुग्रहं॥ कामला मशरीयां पुमुन्माद
वमिथरुति॥ नाशयनेन तद्वित्तं तैलमेतत्कुरुना॥ नारायणमिति रम्या तं नाम्नामस्मादिदं मुनि

राव

॥ इति शास्त्रं ॥ ॥ वरारसे दशगुणोपकेत्र स्मरसुन्दरं ॥ प्राणदं विंशतिगुणः
सिद्धिर्दशगुणः ॥ चत्वारिंशद्गुणवीर्यचक्रं तोनलं ॥ रतिषष्टिगुणोपज्योतः सप्ततिगुणो
देव ॥ विविधाशीतीगुणतः सुचानवतिसंगुणोत्तरं ॥ महाज्ञतावरीनारायणतेलवरीरसपकेश
तगुणो जीवनात् ॥ इति विस्तृतं ॥ ॥ स्नेहश्चेदरमुत्तुल्लुखुरांरीष्टीज्यमांसासवक्कायेवक्तिभिरुल्ल
वीर्यस्येनोवेशमनिर्जयपीतस्य रुज्जवत्तिनिश्चमृदुनारेकैतधोमान् ॥ निषकुवातव्याधिः
सुषाचरेदहरसेरुक्तेनानाविधैः रुक्तात्रशीतजलगाहनमैधुनानिव्याघामशोकमयजा
गरसेवनानि ॥ उष्णादिपानविषसाशनलंघनानि वातामपि परिहरदपि वातलानि दधिक
कृच्छ्राः कृत्वा रवरांगा रेखुसधमेर ॥ सिंधुवर्णात्तालेलेनि ह्यातिवेमुदुर्तकं ॥ पुनोनिपीत
तेलात्तालेन त उष्णपात्रतः सुक्ष्मं तत कृत्वा विनीतामलकोयमान् ॥ अथः अतुः

यो न

इषु तं कुं कुं मे जाती कोरां दु माजोर डा विरीतै ल पार्णकैः न खल्वगस्तु पत्रैश्च निष ज्ञा वासि तो चिं पा ॥
स ज्ञयो गपि निदंते तं सर्व ताप मताप हं ॥ वल्यं र व्य त मंगो प्यं सर्व चा मघा य हं ॥ वा ना दिना ना मोः
स्वाय य स से निष ज्ञा मपि ॥ सद्य प्र त्य य हे तो अ नै र वे न प्र का शितं ॥ वल वार्ण वि प्र ह्यो यो मो र्य पंः
द र्य द र्य क र ॥ वं व्या नां पु त्र दं पा ता न् घं डा नां पु स्त दं पर म द्य प्र रा ग्नि ज न न म घ र मा र ह रं त वा ॥ वा
त ना ना श नं ना म्ना नै लं न ल पु क्त जितं ॥ इ ति वा त वा ता श तं नै लं ॥ ॥ आ जं मां सं परि त्त व र्मः
गु ग र ग र ग कं ॥ पं व मू ली द्र यं वै व ज्ञ ल डो णो वि पा च ये र ॥ ते न व शे षे ण घ त प्र खं वि पा च ये र
॥ जी व जी र्थैः स स द्या कैः स नी रैः स व शे र सेः ॥ छा ग ल रु मि दं स र्पिः स र्व वा त वि का री ज न ॥ अ
दि ते क र्ण नै र्वा वि र्य मू क म नि ने ॥ ज ग द्भू प गू णां स्तं जे ग पु शि कु पु यो ॥ अ प ता नां प तं त्रे
र प्र ण म न्य ॥ स ह इ स मां स र खं मू त्रं सो वी र का दि कं ॥ स्ने ह तु ल्यं द चि त्ती र ज लं चै व व

रामः

ॐ त्रिकाले न वेत्ता गीर्णादप्ररूकोपना ॥ ॥ इति श्री योगितरंगिण्यां नाडी परिज्ञाना मतरंगः ॥
॥ अथ जिह्वा परिज्ञा ॥ ॥ पीता जिह्वा स्वरस्य र्जा ल्युटि ता मा ह ते निक्कः ॥ रक्ता स्या मा न वे वि ने
पीता वृद्धे कपे मिता ॥ कृष्णा सरं क का शुक्ला स त्रि पा ते धि के तु सा ॥ मिश्र के मिश्र दोषा सा रि षेः
लक्षणा वर्जिता ॥ ॥ इति श्री योगितरंगिण्यां जिह्वा परिज्ञाना मतरंगः ॥ ॥ अथ म्वप्राः ॥ मुना शु
भे जा वि फलं ब्रूते म्वप्रा नृणां यतः ॥ अतस्तदिह विज्ञानं सामि त्वप्रं ब्रवीम्यहं ॥ स्वप्रास्तु प्रथमे यामे
स्वप्न सर वि पा कि तः ॥ षड्भिर्मै सै द्वि तीये तु स्तु निर्मा सै तृ तीये कै ॥ चतुर्थे प्रहरे स्वप्ने मा सै केन
फल प्रदां म्वरुणा दय वेत्ता यां दशा हेन फलं न वेत् ॥ आ रो ह नं गो वृष कुं ज सं रा णां प्रा मा द शै ला
ग्र न व स्य ती नां ॥ विष्णु मूलो पोरु दितं मृतं च स्वप्ने म्वगं म्मा ग म नं च धर्मं ॥ स्वप्ने सुवी क्ष ते यस्तु राः
नं कु ज रं ह यं ॥ सुवर्ण वृष नं गां च कुं डं वं तस्य वर्द्धने ॥ प्रसा दये न्न म म्ना नि यो वा त र ति सा गरं ॥

घोत

अपि दाह कुले जातः सराजानियते च वेत् ॥ दीपं वा फलितं च चां कन्यां छत्रं धनं रथां ॥ लज्जनेय प्रमा
नस्य प्रेराज्यते स्य विनिर्दिशेत् ॥ मानुषस्य तु मांसा नियतं तु च प्रेषु न क्षयेत् ॥ अपक्रान्ते वसवो गिमा
गुतस्य तु यत्फलं ॥ पदेष्वसमीला नः सहस्रं दंति एते मुने ॥ मत्तकासनं तोराज्यं मंत्रिता ह दया सजाते
उपा न हो भजं च कंल द्वायः प्रतिबुध्यते ॥ अस्मिं वाणिमर्त्यं लंति क्षाम ध्यानं तस्य निदिशेत् ॥ ग वमा
ह स्य अस्व प्रेन दीनु विपुलां तरेत् ॥ प्रवासं निर्दिशेत् तस्य शी पुमा गमनं पुनः ॥ दंता यस्य किं विशीर्यते
केशा यस्य पतन्ति च ॥ धननाशो न वेत् तस्य व्याधिपीडा य संशय ॥ अग्नि इवं तियं च प्रे मृनि नो दं कि
तो दं वि तो य वा ॥ वा न रा वा वरा हा वा तस्य राज कुला द्रयं ॥ स्वप्रे शक्त रजसा ते लेन च घ ते न स्व
स्नेहेन वा तया मेव व्याधित स्य विनिर्दिशेत् ॥ रक्तां वरधरा नारी रक्त गंधानु लेपना ॥ अव गृह्णति
संस्वप्रेत स्य हन्ता विनिर्दिशेत् ॥ पीतां वरधरा नारी पीत गंधानु लेपना ॥ अव गृह्णति जं स्वप्रे वा

रामः

खिंतस्य विनिर्दिशेत् ॥ श्वेताम्बरधरा नारी श्वेतमास्थानुलेपनं ॥ उपगृह्णति जंत्वा तस्य श्रीस
र्वतोमुखी ॥ कृष्णा वराधरा नारी कृष्णमास्थानुलेपनं ॥ उपगृह्णति जंत्वा तस्य जायते ॥
आदित्यमंत्रं लंत्वा जंत्वा यदि यश्चति ॥ व्याधितो मुच्यते रोगादरोगी श्रीपमाश्रयात् ॥ नस्तु स्वप्ने
नदां गच्छो भुंजीत वायसर ॥ केवले पुष्कले पात्रे तविंशारपृथिवीपति ॥ देवतास्तु दिजागावोपित
तेलिंगानो नृपा ॥ यद्वदति नरं स्वप्ने तत्र चैव न विव्यति यस्तु स्वप्ने नृमर्या न दृश्यते दक्षिणो भुजे ॥ स
हस्रलाजो नारीया संपूर्णो दशमो दिने ॥ उरगो वृश्चिको वापि उत्तुंगो दृश्यते यदि ॥ विजयं धनं वाः
विपुलां भवेत् ॥ दक्षिणो भवेदद्यो वृत्तला नो न वेत्तु सः ॥ घृतो जने महा केशने लेनया धर्योपि
वा ॥ दधीरुद्धा न वेत्तु श्रीतो गो भुने श्वेता गम ॥ यवयसा गवयि श्यां सोमसिद्धा र्चसर्षपैः ॥ मुक्तो
कंकरवीरं वपसा संवाधि पुष्यितं ॥ स्वप्ने पिता दशं दृष्ट्वा नरशोकमवाप्नुयात् ॥ रक्तचंदनकाष्ठानि च

श्रीत

नेनतानिहोमयेत॥गायत्र्यामृषहृडाणिततःशान्तिमविष्मति॥तांदलदधिवस्त्रं च शंखमौक्ति
कचंदनं॥जातीकुसुमकुमुदनीलोत्पलचनगमं॥निगदेषस्तुवद्धेतवाद्रूपासेनवापुनः॥शपुत्रो
जायतेतस्यप्रतिष्ठावाविनिर्दिशेत्॥नागपूर्णालनेयस्तु कर्पूरमपुरुतया॥चंदनंपांडुरंरुद्रंतस्यः
श्रीसर्वतोमुखी॥वडवांकुर्कूटिकोविलभायःप्रतिबुध्यति॥शकीशालमतेनार्योसुरूपोप्रियवा
दिनी॥लिंगसमर्पितंरुद्रास्तुप्रवायदिपश्यति॥व्यवहारो नयश्चेवाविषलंवाधनागसम॥धूमा
यंतनपाषाणज्जलितंचप्रियावहम्॥आशनेशयनेपातेशरिरेवाहनेगृहे॥ज्वलमानेविबुद्धेतत
स्यश्रीसर्वतोमुखी॥रुचिरंघःपिवेत्स्वप्नेसुरांवाविकर्षचनः॥बालाणालभतोवेद्यामिनरस्तुच
नागमः॥दुग्धंपिबतिजंस्वप्नेसर्पेनदाहनेक्षतं॥सोमपानांनवेतस्यश्रुतंवक्रनुमादिशेत्॥सर्वाणि
शुक्लान्यनिबंदितानिकर्पासनस्मात्पिकपालवर्जं॥सर्वाणिक्षुलान्यानिनिदितानिगोहस्तिकवदिः

राम

नवर्जितानि ॥४०॥ वृहस्पतिमतं पुण्यं प्रातरुत्थापयः पठेत् ॥ दुःखं प्रतप्तं न वेतस्य स्वसुप्रमुपजा
यते ॥ ॥ इति वृहस्पतिरुतं च प्राध्यायसंपूर्णं ॥ ॥ इति वातविश्वं स नोरसः ॥ ॥ इति श्रीः
योगतरंगिण्यां वातव्याधिनिदानविकल्पाकचनस्तारंगः ॥ ॥ अथ वातरक्तव्याधिकारः ॥ ॥
एवमेष कदुत्तिग्धनारोजाजीर्णभोजनैः ॥ विकृन्नमुच्चबुजानपयसपिण्याकमूलकैः ॥ कुलश
पावनिव्याधिशोकादिपललेक्षुभिः ॥ दध्यारनालसौवीरसुकृतकमुयसवैः ॥ विरुद्धाध्यासनक्रोः
धदिवास्वप्नपुत्रागरेः ॥ प्रायससुकुमाराणां मिथ्याहारविहारिणां ॥ स्थूलां सुखीनां चापि कुप्यते
वातशोणितं ॥ हृद्यमोधेर्गाहृतश्चाश्वतथविदात्वन्नं सविदाहाशनस्य च ॥ रुक्षं रक्तं विदहत्या
तुनश्च दुष्टमुषं पादयोः शीयते च ॥ तत्संपृक्तं वायूनादुषितं न तत्प्रवक्ष्यादुच्यते वातरक्तं च दोषव
नवाकारं त्यक्त्वा जलक्षतेति रुक् ॥ शोधि शोधि यमा जस्य सदने पिडके रुक् ॥ जानुजं घोरकं

घोत

घंसहस्तपादांसगचिषुःनिलोदस्युराणमेदोपुरुहंसुप्रिरेववकंसुःसंचिषुरदाहोभत्ता
नश्चतिवासकृत॥वैवर्ण्यमंडलोत्पत्तिर्वातासृक्पुर्वलक्षणांवाताचिकेचिकंतत्रभूलस्युरतो
दप्राशोकशरीरंरुसत्वंश्यावतावद्विहानयः॥धमन्युर्निसंधीनांसकोवांगत्रहोतिरुः
रु॥शीतदेवानुपसमोत्तंनवेवयुसुप्रयः॥रक्तेशोफोतिरुक्तोदत्ताप्रविमिविमायते॥स्त्रिः
ग्धरक्षैःशमंतेतिकंरूहेदसमंचितः॥पित्रोर्विदाहःसंमोहःस्वेदोमूर्छामदःसतृप्त्यशो
सहस्वरुग्रागःशोफकायेभृशोष्मताकफैलोनित्यंगुरुतासुप्रिस्त्रिभुजशीतताःकरुम
दावसेक्यान्पादयोर्मूलमाख्यायकद्विविहस्तचोदधि॥आघोविषमवकुष्ठंतदेहमेन
सर्वटि॥आज्ञानुष्फुटितयन्नप्रनित्रंप्रसृतंनयत्॥उपद्रवैश्चयजुष्टवत्समांससंस्थादि
भिः॥वातरक्तमसाघोतशाय्यवंवसरोत्थितं॥अश्वप्रारोवकश्चासमांसकोचशिरीषहाः॥

रामः

मूर्धन्यमदरकृतलज्जरसोहप्रवेयका॥ हिक्कायां गुल्मवीसर्पपादभ्रमक्रमाः॥ अंगुलीयकः
सात्प्योऽदाहमर्मग्रहाबुदा॥ एतेरुपद्वेयुक्तमोहेनैकेन वक्षियत॥ वातरक्तमसाध्यं स्याद्य
वातिक्कातवत्सरं॥ अक्षुप्तोपद्वेयार्थासाध्यं निरुपद्वेयं॥ एकदोषानुगमसाध्यं न च जाः
पिद्विदोषतः॥ त्रिदोषजनसाध्यस्यायस्यचस्यरुपद्वेयं॥ इति वातरक्तनिदानं॥ ॥ अथ वातर
क्तविकित्ता॥ वाताधिक्यं वातरक्तं सौहाय्यैः समुपाचरेत्॥ रक्ताघोरक्तमोक्षार्थैः पित्राघोरेव
नादिभिः॥ कफाकां वपनाद्यैस्तु प्रोक्ते रोत्रोषधीनिषेधकः॥ वातशोणितिनोरक्तं लिङ्गस्थव
ज्जशोहरेत्॥ अस्यात्यं रक्तता वायुपवादादोषं यथावत्॥ रुग्णांगं दाहतो देषु जलोकादिहरि
दस्तु॥ गभीरं च पृथुलं न कयसायुर्विशमयात्॥ तानिमन्यां च वाताहानं कुर्याद्वायु
रस्तु कृत्यात्॥ रवाज्यवातादि रोगांश्च मृत्युं वात्यंतमैवितं॥ बुद्ध्यां तस्मात्प्रयत्नेन हनिगधेमेर

यो न

रुमोत्तमं॥ रेचयेत्तस्मै हयत्वा दोस्ते हयुक्तेर्विचलितौ॥ वातरक्तं दिवा तेयंगं नीरोत्राननेदतः॥
त्वद्वासाश्चायमुत्तमंगं नीरं सैधुनेतया॥ कद्रुस्तु वीतिष्यदिलवणाश्चोचसंत्यजेत्॥ पुरा
णाश्च वगोक्ष्मा नीवाराः शालिष्वहिका॥ ४॥ त्वितराश्च यं॥ विरेकाश्चापनेत्ते हेगं नीरं तदुद्याच
येत्॥ ३॥ ज्ञातं लेपनाभ्यंगपरिषेका वगाहनेः॥ दिवा स्वप्नं च संतापं व्यायापं ४२॥ आठकाश्च ३
एकामुद्रामसूराः समकुक्षका॥ विष्टिरप्रनुदानं च मांसरसकृतं हितं॥ सुनिषस्म कञ्चिनायका
कमात्री शतावरी॥ वास्तूकोपादकी शाकं तीकं शीतं वलंतया॥ मारीचमेघनादौ च पत्ये लह
यसूरणं॥ धात्रीफलं भृंगवेरं च स्ये वातरक्तीनां॥ रुतौ वामरुद्रिः शस्तमश कृच्छ्रं कर्म च
न हि वत्ति समं किं विवातरक्तं विक्लितं॥ ३॥ जेशता रुमधुकं विशालां वलीपिया लं च कु
शेरुगं॥ नष्टं विदारी वसितोपलां च कुर्वादि देहपचने सरक्ते॥ वासागुड्वीचतुरंगुला

राम

नानेरंउतेलेनपिवेतकषायंक्रमेणसर्वगतमप्यसेषजयेदत्तुवातनवविकारं॥इतिवासादि
कावः॥॥दावीगुडुसीकदुकोप्रगंधामंजिष्ठनिम्बत्रिकालाकषायः॥वाताश्रमुचेन्नवका
र्षिकाख्याजयेन्नकुषाभ्यखिलादिदणोपंचरक्तिकमात्रेणयोजयेन्नवकार्षिकंःकावगुड
याःस्वरसकल्कं॥वाकावमेव॥प्रभूतकालमासेवमुद्यतेवातशोणितान्॥॥इति
गुडुसीयोगाःवत्सादिगुडुवःकावःपीतोगुगुलुमिच्छितःसमीरणसमाप्तुंशोणितंसंघ
णाजयेत्॥इतिगुडुआदिकावः॥॥तिश्रोत्रवापंचगुडेनपथ्यान्नधापिवेद्विन्नरुहाक
षायं॥तवातरक्तसमयत्तुर्दाशमात्रानुपिन्नाच्युतमप्यवश्यं॥इतिषष्ठाप्रयोगः॥॥रक्तो
न्नरेक्षीरघृतमधुकोशीरवादिभिः॥लेपनंशाल्मलीककमविक्षीरेणसंयुतः॥सेवनंवात्र
कर्तव्यमविक्षीरेक्षणेक्षण॥पिन्नोत्तरेतुकाश्मयादाक्षारवंचंदनेः॥मधुकक्षीरकाकोली

घात

युक्तेः काचं शीतले ॥ शर्करामधुसंयुक्तं वातरक्तेपिवेत्रः ॥ काशमर्षादिकाचः ॥ ॥ मंजिष्व
दिष्ठवासात्रिफलदहनकं घेहुरिद्विगुडवी नूनिम्बो रक्तसारः सखदिरक दुकाका कुची व्याः
विघातः मूवायंती विशालाक्षमिरिपरिषु जटिला वायशी रास पाठ्या मानेताप दोलीसम
रिवमगधासाधितोयं कवा ॥ ॥ पीतो ह्यात्समस्तान् स कलननुगतान् रक्तज्ञानान् वि
कारान् ॥ कंदूविस्फोटकदीपैल्लसे कविषमश्चित्रघामादिदोषान् ॥ इति मंजिष्वदि ॥ ॥
मंजिष्वोपा वरातिक्तो निशा निंवा मृता मरैः ॥ सिततुलसखदिरैः काच सर्वकुष्ठानि लब्धजि
त ॥ इति लघु मंजिष्वदि काचः ॥ ॥ मृता कदुका मुंठी यष्टी कल्कं समाक्षिप्तं ॥ गोमूत्र
पीतं जयति स कफः वातशोणितं ॥ इत्यमृताश्च वलेहिकाः ॥ ॥ संसर्गो स त्रिपाते च त्रि
यामिष्या समाचरेत् ॥ वातरक्तेः द्वित्रिंशो द्वित्रिहेतु समुत्थिते ॥ शोणं प्रख्यातं उच्यते पित्तं

सातः

पुरवराभ्यां च वा रोई शेषं पूतं भूया घनेस्मिन्सिपमरिचकणावेलमुं बन्नाभ्यां शुक्ल
शाः कुभं दंत्योऽपि चुपुगममृतामूचकै शोरकायं शोफाशुगुं स कुष्ठा रुविरबुदकसना
न्यामि पाण्डु प्रमेहे ॥ इति कैशोरगुं नुलुः ॥ पुनर्न वा मूलशतं विषुदं नूकमूलं चतः
व्याघ्रगुलः ॥ दन्तापलं चोडशकं च भुंजः संसृष्टसम्पन्निपत्रे घट्ट्यापलानि चाष्टोत्तरको
शिकल्पते नाष्टशेषेण पुनः पत्रे नुः ॥ एरंडते लं कन्या प्रन्तं च दन्तापलं चोडश कुडवं च
दन्ताभूतवर्णपलानि पंच ॥ नि कुं न वर्णस्य पलं गुड्याः पलं द्यं चाई पलं प्रमातं ॥ फल
त्रयं च पाण्डु वित्रको च सिंदूरं मज्जाटविडंगकानि ॥ कर्षत वा सान्नि क धानु कर्ण पुनर्न
वायाः पलमेव चूर्णं ॥ चूर्णानि दन्ताश्च वतार्य शीते स्वादेनैः कर्षमितं प्रभाते ॥ वाता
श्च मुगं स कलं प्रशत्य जयत्यवशं त्व घट्टुसि च जघो पृष्ठत्रिक वस्ति वातं न चाम वातं प्र

यो न

बलं जयेवं ॥ इति पुनर्नवाद्यो गुगुलुः ॥ ॥ प्रथमेकं गुग्गुलाद्यप्रत्यार्द्धं वरगुग्गुलोः ॥ प्रत्ये
कं त्रिफलाया अना वन्मानं विनिर्दिशेत् ॥ सर्वमेकत्र संकुचकाचयेत् कलशे जले ॥ पादशेष
परिष्ठाप्य पुनरया वसिष्ठयेत् ॥ तावत्पत्रे कृत्वा पतं यावत्सांद्रं माधुयार ॥ दंती योष विडंगाः
निगुग्गुवी त्रिफला लवः प्रत्येकं स द्वयं लिङ्गं क्रीयाच्च प्रति प्रति ॥ कर्षेन्नु त्रिवृता यास्तु सर्वमेकः
त्रयं एयेत् ॥ तस्माद्युसिधं विज्ञाय कद्रुस्ते निक्षिपे दुध ॥ तत आग्निं वलं ज्ञात्वा तस्य मात्रा प्रयोः
जयेत् ॥ वातरक्तं तद्या कुबुग्गु ३ ज्या आग्नि साधनं ॥ दुग्धं वृणं प्रमेहं अश्वामवातं जगंदरं ॥ नाद्या
द्य वातश्च यश्चूद्रा मात्सर्वा मयानयं ॥ अग्निं चो निर्मितो तेषो मृताद्यो गुग्गुलुः पुरा ॥ अमृ
ता गुग्गुलुः ॥ ॥ मरिचं रजनि कुष्ठं मांसी विशाला लूनि वां मृता रग्वचाश्चारि दंती हृत्पिप्ली
वित्रको प्राशि ला वंदनै कु ३ जरवदिरन कमा ला क व जी पयो लां गु ३ ही कं गुणी ग व ला जनुपः

रामः

वकर्मविमुक्तं न वातरक्तप्रशांतये ॥ इति शिलाजतुयोगः ॥ पतुः सत्यवत्तारिवलेर्दश
सुविनिःशान्तस्य चक्रिका देव्या रसस्योद्धंशदायकं ॥ दत्ता निरुध्यत द्वा रं पूरयेद्भस्मना दृष्टं ॥ अ
थिं सन्ना लुमे श्चाम द्य यं शीतं विवर्णयेत् ॥ पुटे छा दश भ्रासूर्ये दुग्धे नालोदितं पुनः ॥ दोर्विधि
जंगामराद्य प्रपुञ्जादृ मंजी रस प्रकुर्दः पृथग्व्यपलस मितैर्व्यासु लो हाहलेना पितैः साठ कंसा
र्षपचतुर्मुत्रमग्नौ मृदो साधये बुद्धिमान् दपहरति सर्वं रुष्टवृणा स्योऽट कं द्रुवि वत्री विपादी
विषयां सुवातामया णां गतये च नान् ॥ इति बृहन्मरीचतैलं ॥ ॥ मरिचा लो शिला कं पयः
कलितौ विषमुष्ठी विजामराणां व घनैः ॥ क दुजंश वतुर्गुण गो वृत्तं किल तैः सुरतस्य का वराय
हं ॥ इति लघुमारिचाद्यं तैलं ॥ ॥ शुद्धसूतं चतुर्माध्वपलया मं विवर्णयेत् ॥ मृतताम्र सोहा
नांदरदं च पलं यत् ॥ सुवर्णं रजतं चैव प्रत्येकं दश निष्कलं ॥ माषैकं मृतं वज्रं च तालमसतपः

घात

लक्ष्यं॥ जंवीरो नत वासातिः सुगर्कं निचमुष्टिनिः॥ मघं ह पारिजडा वैः प्रत्येके तदिनेदिने॥ ए वः
सप्तदिनं म घात श्री लं वस्त्र वेष्टितं॥ धालु कार्यं त्रयं स्वे यं त्रिदिनं लघु वक्रिना॥ आदाय कर्णय
तं च्छन्नां पलैक योजयेद्विषं॥ द्विपलं पिप्पली त्रुणां मिश्रः सर्वं च्छरो रसः॥ द्विगुं जालि घते जाले
सुप्ति मंत्र लेपु च नुर॥ आजानुत्पूरितं वापि वातरक्तमपो हति॥ वाकुची देव काष्ठं च कर्षमात्रं
पुष्कलि तं॥ लेह ए रं उतैलाक्तमनुपा नं सुखां रवा व हं॥ इति सर्वं च्छरो रसः॥ ॥ द्वि त्रौ इवा कषाये
न सैव्यं मुकुं शिला जतु॥ पंच कर्म विमु क्ते न वातरक्त प्रशांतये॥ इति शिला जतु योगः॥ ॥ पलं
रपस्य वत्तारिष लेहो देश मुष्टि निः॥ ता म्रस्य च त्रिका देया रस एवो ईशरा वकं॥ दत्त्वा निरु च्यत ई
एतं पूजयद्भस्म ना दृढं॥ अग्निं प्रज्वालयेद्याम ह्ययं शी तं विदू णयेत्॥ पुष्टि कादश धा सूयं दुग्धैः
नालोडितं पुनः॥ वराया वक निरु जोडे सि स्त्रि विना वयेत्॥ अय के च्छरो वातु रक्त मंडल मुष्टिः

राम

जित॥ गुंजा ह्यंददोतास्य लवणादिविवर्जयेत्॥ इत्यर्के चरोरसः॥ ॥ कुलत्वाभाषनिष्ठाव
मांसमद्यासवांगणं॥ तिलतांबूलधर्मीभूसातनखातिलान्मज्जर॥ ॥ इति योगितरंगिन्यां वा
नररूपप्रतीकारतरंगः॥ ॥ अथो रूक्षं नः॥ शीतो रूक्षं वसं शुष्कं उरुस्त्रिगुणं निषेविर्तेः॥ जी
र्णं जीर्णं स्तब्धं यासं संसोभस्व प्रजागरे॥ सश्चेष्टमेष्टाः पवनः साममत्यर्थं संचितं॥ अग्निभू
येतरंदोषमुरुचेत्प्रतिपद्यते॥ सध्यस्त्रीनिप्रयथायः श्लेष्माणस्तिसितेन तुः॥ तदस्तुत्राः
तितेनो रूक्षं चोशीता वचेतनो॥ परकीयाविवरुस्यातामिति नृशब्दो॥ ध्यानांगमर्दस्त्रीः
मित्यतं शक्यं रूविजरेः॥ संपुष्टोपादसदनं कृष्टो हनस्तु त्रिभिः॥ तमूरुत्तं नमित्याहुयथ
वातमद्यापरे॥ प्रातताज्वरः लोमहर्षोरुविहृदि योजनी॥ सदनं तवायातशक्तिरिजाना
तस्यस्यातस्मिहनात्पुनः॥ पादयोसदनं सुप्तिः कृष्टा उद्धृष्टांतया॥ जघोरुस्यानिरुत्पर्व

योत

सञ्चितादाहवेदना॥ पदं च चते न्यत्नं शीतस्पर्शनं वेति च॥ संख्यामेपीदृशे गत्यां वल्लभे वाप्यनी
म्वरः॥ अन्त्येष्टौ हि संन्यासकुर्यादौ नमन्यते॥ यदादाहार्दिनो दीर्घविपत्तः पुरुषो भवेत्॥
उरुस्तंभस्तदाहन्तासाधयेद्यवानव॥ इति उरुस्तंभनिदानं॥ ॥ स्नेहाश्रयावचमनवत्तिक
र्मचरेचनं॥ वज्रये- दानेषु ते अतश्च विरोधतः॥ तस्मादत्र सदा कार्यं सदनं च न रक्षणां॥ आस
पेदकफादिकामासुजं परिरक्षतः॥ यस्याकफश्च शमतं न वमारुजकोपनं॥ तत्सर्वसर्वदा का
र्यं पुरुस्तंभस्य नेषनं॥ सर्वेष्वङ्गुलैः कायस्तत्रादौ कफनासायकृत्स्नः कार्यः क्रियापठः प्रो
ज्याः पुराणाः श्यामाकाः कोद्वामुं द्रुसालयः जंगलैरवृत्तैर्मक्षिः॥ शाकैश्चालवणैर्हर्तैः वाय
सां वास्तुकारिषु सुनिवस्य कमूलकैः॥ शाकैरलवणैश्चुक्रं जीर्णं शाल्योदतं निषेवु॥ रुक्षणां जा
तकोपाचनिदानाशात्रिसूत्रिकाः॥ स्नेहोदकमंस्तत्र कार्यो वातामवायहः॥ प्रतारयेत्येत

राम

मोतो नदी सीत जलां शिवां ॥ सर अविमलं शीतं स्थिर तोयं पुनः पुनः ॥ तत्रा विष्णुश्चेत् स्वकफैः
शीति मुर्य हो वुजेत् ॥ शरीर बल मग्निं च कार्ये चारुता क्रिया ॥ स क्षार मूत्र तत्त्वे दा अरु
साणि स्वेदना निव ॥ कूर्पी देहे च मूत्रा ये करं ज फल सर्व येः ॥ मूले वीषश्च गंधा यामूले र क
स्य वा निष क् ॥ विबु मंदस्य वा मूले र च वा देव दारुणैः ॥ सौ इस र्व प व ली कं मृत्रिका सहितं
निष क् ॥ गाठ मूत्र दनं कूर्या दुरुक्तं ते स वेदने ॥ दंती इव तिसुरता सर्व ये च ॥ विबुद्धिमान्
न कीरी सुरता शि मूत्रि च वत्सक निम्ब कैः ॥ पंच मूल फलैः तोयैः सृत सु क्त्वा वृक्ष वनं ॥ न
वामृता मुं ठि पार प व्या पुनर्न वा ॥ पंच मूल द्रव्यो मिश्रा उरुक्तं न निव दृणा ॥ पिप्पली पि
प्पली मूलं न ज्ञात क फला निव ॥ कल्कं म धु युनं पीत्वा उरुक्तं ना द्विमुच्यते ॥ ग्रंथि कारुष्कः
रुलानो का घंक्षो दान्धितं पचेत् ॥ च व्या वी चारुणी मुंठी कल्कं वाम धु संमुतं ॥ त्रिफला च व

गिन्यां उरुस्तं न निदानं वि किं सा कचक शरंगः ॥ अथामवातः ॥ विरुद्धा हार वै षट्स्य संदाये निः
श्रुतस्य वा ॥ स्निग्धं युक्तं वतो सत्रं व्यापामं वा प्र कुर्वतः ॥ वारिणा प्रेरितो व्यामः ॥ स्यात्वा न प्रधा
वति ॥ तेनात्यर्थं विदग्धो सौधमर्त्तमिः प्रयद्यते ॥ वातपित्तकफैर्भूयो हृषितो न्नो रसः ॥ श्लोः
तां स्य प्रिष्ठं दधति नानावर्णोति पिच्छः ॥ जनन्यग्निदोर्वल्यं रुदयस्य वगौरवं ॥ आधीनामाश्रः
यो स्येष व्यामसं ज्ञोति दारणः ॥ अजीर्णो घोरसो जातोः संवितश्चक्रमेण वै ॥ स व्यामसं जीनम
तो शिरो गात्ररुजा करः ॥ युगपत् कुपितो वेतो वि कसं चि प्रवेष्टको ॥ स्मदधं कुह तो गात्रे मा मवा
तस्य उच्यते ॥ मन्वा मृग कदा जानुत्रि कसं वी प्रकुं चयन ॥ स शक्यस्त गात्रं च व्यामवाती नरी प्रवे
त् ॥ अंगमदो र विनृत्ता वा रस्य गौरवं न्नलं ॥ अथा कश्च न ताः गात्रे मा मवा तस्य लक्षणं ॥ सक
षु स र्वा रोगा नां य दा प्र कुपितो न्न वेत् ॥ हस्त पाद सिरो ग स्फुटि कजा नूरु सं चिष्ठ ॥ करोति स रजसो

यो न

ययत्रः दोषप्रपद्यते ॥ स देशो ह्यते त्वर्था विद्वद्विचिकैः ॥ जनयत्यग्नि दोर्वत्यप्रशेकारवि
गौरव ॥ उत्तारुहानिर्वैरस्यदाहं बवद् पुत्रता ॥ कुसोकठिनतां मूलंतया निद्राविषे व्यथः ॥ नृ
हृदि नृम मूर्च्छाश्च रुद्राहं विद्धिवेधता ॥ जायां नृकु जमानाहं कष्टां चो न्यानु पडवान् ॥ पित्रात्सदाः
हरागं नृस मूलं पवनानुगं ॥ स्निग्धनगरं कंजं कंफाव्यं नृविनिर्दिशत ॥ रुकदोषानुगः साधोदि
दोषोपाय उच्यते ॥ सर्वदेहचरः शोफरुद्रातः स त्रिपातजः ॥ इत्यामवातनिदानम् ॥ ॥ अथ
नृविक्रिसा ॥ लघनं स्वेदनं तिक्तं दीपनं निवृत्ति ॥ विरेचनं च विस्तारमयमारुत ॥ रुक्मस्य
देविधातुव्योवा लुकापुट कलया ॥ उपताहाश्च कर्तव्यास्तेपिते हविर्वर्जितः ॥ आमवातासि
भूतायपि रितायपि पासद्या ॥ पंचकोलेन संसिद्धं पानीयं हितमुच्यते ॥ शुक्लमूलकं युक्त्वत्तुः
पूषावायांगमौलिको ॥ रसो वाकाजिकं वापि शुंठीचूर्णं च चूर्णितं ॥ स्त्रीवीरं स्विन्नवातां कंतवानि

राम

रूपलानिरूपलानि च ॥ वास्तुकसाकं वारिष्ठं साकंपौर्णनवंहितं ॥ पटोलंगोहारं चैव वरुणं का
रवेत्तु कं ॥ यवान्नकारदूषाच्च पुराणं शालिषट्ठिकं ॥ लावकानां तथा मांसहितं तत्रैण संस्थितं ॥
हितस्तु पृथः कोत्तुत्तु कालाय अणको यवा हव्यदद्याद्यदस्य स्यादामवातहितं च यत् ॥ शतपु
ष्पावो विष्वाश्च दद्यात्तु वरुणं च ॥ पुनर्नवा स देवा ह्यस्य दीमतीति कासमा ॥ प्रसारणी च तर्का
रीफलं च मदनस्य च ॥ पुनर्नवा स देवा ह्यस्य दीमतीति कासमा ॥ इति शतपुष्पादिलेखः ॥ ॥ अ
हिंया केवके मूलशिपूवल्मीकमृच्चये ॥ मूत्रपिष्टे अकृते य उपनाहानि शानतिना ॥ अहिं
दिलेखः ॥ रास्नागुदूवी मेरुं देवदारुमहोषधं ॥ पिवत्सर्वांगमैवाते सामं संध्यस्त्रिमं जगै ॥ इ
रास्नादिपंचकुषा ॥ ॥ रास्ना मृतारव च देवदारु त्रिकंठ कैरं कुं देवदारु ॥ पुनर्नवानां ॥ काच
पि वेनागरकणमिश्रं जघोरुपाश्च त्रिकंठं च ॥ इति रास्नादिसप्तककावः ॥ ॥ चित्रकंठं

घोत

काया हा करिं गाति वृषामृता ॥ देवदारु वनामुस्ता नगराति विषा मया ॥ विवेदु स्तां दुनानि त्ये च
र्णमास मरुत्परयन ॥ इति विचक्रादि कर्ण ॥ ॥ पुनर्न वामृता मुंठी शता द्वा वृद्ध दारक ॥ स
टी मुंठी ति का वृत्त मारणा लेन पाययेत ॥ आमवातं निश्रया मुगृहसी मुद्धता मपि ॥ इति पुन
र्न वायं कर्ण ॥ ॥ विशो यै रं उबी जानि विष्ठा तस्या यसं पिवेत ॥ आमवाते कटी झूलेंग
धुस्यां बोध चं परं ॥ इत्ये रं उबी योगः ॥ ॥ अमृतानागर मोक्षसुर मुदितिका चरण केः ॥ क
त कर्ण मस्तारणा लपीतं सामानि लना शजं रव्यातं ॥ उड्यादि कर्ण ॥ ॥ मानि मंचय्य ना
गो द्योय वा न्या स्ते द्देव तु ॥ जागाल्र्योऽ जमोदा या नागरा झग पंचकं ॥ दश दौ च हरित का
सूक्ष्म कर्ण कृतं मुत्तं ॥ मस्तारणा लत केण सर्पि यो ह्मो द के न वा ॥ पीतं जय त्या मवातं गुल्म
इ द्दक्षितारुजः ॥ श्री हानं ग्रंथि झूलं च गुड जनि मलय हा वातानुलो मत मिदं कर्ण वै चानरा

रामः

जिदं ॥ इति वैश्वानरस्तु ॥ ॥ प्रत्येकं प्रत्येकं पुराणि फलमप्राप्य च ये साधु रजोतुर्ग्या शीत
वृष्टे पुनरमरवरा योषमुत्ता निवेष्टे ॥ छिन्नो ग्रामान काशीरिपुस वरिचिवर मृतगंधैः
पलाईः साहस्रैर्दतिवीजैः कटुः न वसुपलेः सिंहनादोर्निनिनाम ॥ इति सिंहनादपुस्तकम् ॥ ॥
दद्याद्भोतकपात्रे वरलसुननुलो लुंबितानां तिलां तस्या अर्द्धपलां शीतं कटुगज कणाधाय
च व्याजमेदे ॥ वाताहिकानि गतेन निश्चि लपटुकणामूलपुनैश्च साधु कालीराज्या इति
नलखिकु उवै जीर्यं च प्रकृतेः ॥ ये ताते लान्यमध्वपलमवपृष्टवृविंशतिः मुक्तु विलान्येकी
कृत्या ज्यजातेरविदि वसममुं त्यापयेद्वा न्यराशौ ॥ प्रातः स्वादेरविदि वसममुं त्यापयेत् ॥ प्रातः
स्वादे दुर्धनं तदनुत्तपुपिवे छारि जायेत मुक्तो वाताम होमपित्रामय खुद नगर गुप्तदुर्नाममे
हात् ॥ इति बृहद् सोनपिण्ड ॥ ॥ एरंडवीजमजा समविष्टः सर्करा सहितः पुटिकी कृतप्रभा

यो न

ते भुक्तसामानि संजयति ॥ इत्येवं उच्यते ॥ ॥ आसन्नानां शरीरवन्निवारिता ॥ एक एव नि
हन्तास्ति नुबुक्ते ह केशरी ॥ इत्येवं उच्यते ॥ ॥ हिंसात्रिकदुकवेयं माणिमंघनचैव ॥ कल्कं क
त्वा नुमतिमान् कृतप्रत्यविपायेन ॥ आरणात्कारकं दत्त्वा नत्सर्वजहरा पदं ॥ मूलं विवंधमाना
ह मासवाटं करिग्रहं ॥ नो शयेद्गुह्यणी दोषं मंदाग्रदीपनं परं ॥ इति कांजिकचक्षुःकं घृते ॥ ॥
सैधवं च यशीरास्नाशतपुष्पाय वानिका ॥ स्वर्जिकामरिचकुचुं शुंठीसौवर्चं विदुः ॥ वचाजमा
दाजरणापौष्करं मरिक्का ॥ पलमर्द्धं पलं चापि प्रत्येकं सूक्ष्मं कर्तुं ॥ प्रत्येकं उच्यते लक्ष्यं प्रः
त्यो न शान्तपुष्पं ॥ कांजिकं हि गुणं दत्त्वा मत्तु वद्विगुणं तया ॥ एतत्संनृत्यसंनारं शनैश्च
न्निनापयेत् ॥ सिद्धमेतत्प्रयोगं यमानवातहरं परं ॥ यानां भोजनघोचस्तौ कुरते मित्रं वलं नया ॥
इति सेववायतेन ॥ ॥ नागरस्य पलान्यष्टौ घृतपलं विंशतिं ॥ शीरुदिप्रत्यसंयुक्तं खण्डाद्या

राम

ईरुत्तान्यसेत॥ यो घात्रिजातकदव्यात्प्रत्येकं त्रयलंनि दः॥ आरुर्लितं तत्र रत्ना देदपि वलं
प्रतिग्राम वातप्रशमनं च पुष्टि विवर्धनं तर्पणमायुष्यमोज्ञस्यं वलित नाशनं॥ इति मुंठीखण्ड
पाकः॥ ॥ महासस्नादिना योगशत्रुगुणुरप्यलं॥ ग्रामवातकटीपृष्ठं मधिशोचरुजात
ये॥ प्रत्येकं पिचुरीशगंधतपनायकं कनैधवं नुत्वांती क्षाहलाहला वचपले वैश्वारम्भ
कयोः॥ मुद्गागुग्गुलुरंजलि घृतपुत्रामेवादिमाषावटी श्रेष्ठा कृष्णामवातपवनातकै न
यं वातना॥ इति पंचातनवटी॥ ॥ दीप्यग्रिकणोषणाः सरपितिसिं धप्रिवे लय्या द
शनागरात्रविजयासाः पंचतु ल्योगुतः विश्वाची मरुचुसी गुतकटीपृष्ठास्थिजंघाजिदाशो
फा नायां इतानि युगले शोभाणि लंशो स्तकः॥ इत्यजमीरादि वटी॥ ॥ कर्णं व घृतमः
त्स्यगुत सीरो पोतकिमाषावकं॥ वर्जदोम वाता नेमांसमां रूपां जंचयत्॥ अत्रिचंद्रक

योः त

ये च ये चान्ये तु रूपक्षिप्ताः॥ वर्जनीया प्रयत्नेन सा मवाते नरे भूयो॥ ॥ इति श्रीयोगतरंगिन्या
मातवा तविदानविक्रित्वा कथनतरंगः॥ ॥ अथ श्रुताधिकारः॥ दोषैः पृथक् समस्त
मद्वेदः श्रुतौ वृथा न वेत्॥ स वेद्ये तेषु श्रुतेषु प्रायेतपनः भूषः॥ व्यायामयानादतिमे बुद्ध
वप्राजागरा दीत जलातिपामा रा॥ कला मुक्ता कि को रूपा दस्य रूपा ध्यसना निद्याताः
त॥ विदुषु क्रमवानि लवेगरो भानसो कोष वासादति हास्य भाष्यान्॥ वायु पृथु द्वा जनये
द्विभूत हृष्या च्छृष्टृत्रि कवलि देशो॥ जीर्णो प्रदोषे च घनागमे वशी ते च कोष संमुपेति गाः
दं॥ मुहुर्मुहुश्चोपशमन प्र कोपो विज्ञात संलज्जनतो दनेदः संस्वेदनाभ्यंजन मर्दनायेः॥
लिग्धो हस्तो ज्येष्ठसमं प्रयाति॥ तारति ति ह्यो ह्यविदा ह्ये लनिद्या च पिशा ककुल ह्युषेः॥
कदम्बसो वीरसुता विकारैः क्रोधान लाघार स विप्रतायेः॥ ग्राम्या निद्योगा दशनै विदग्धैः

रामः

पि न प्रकुप्यायु करोति भूलं ॥ त एषो ह्यहो नैकं रं हिणाम्या सत्वे दमूर्त्तं भ्रममोहयुक्तं ॥ म अं
दिने कृप्यति चार्द्धरात्रे निद्राया का ले जज्ञदा स्य ये च ॥ शीते च शीतेः समुपैति शान्तिं सुरवासा
शीते रवि नो जनेभ्यः ॥ आ न्वारिज किं नार य यो विकारि माषे क्षुपि च रुश रति शल श कुरि विः ॥
अने र्वत्ता स जन के रवि हेतु निश्च स्ये कात्र को य मुपग म्य करोति भूलं ॥ ह्यज्ञा स का स द नारु ति
स प्र शे के रा मा श ये ति नित को ष्ट शिरो गुरु ते ॥ भुक्ते स दे वहिरु जं कुरु ते ति मा त्रं सूर्यो दय व
शि शि रे कु सु मा ग मे च ॥ हि दोष हेतु ति गै लु वि द्या भूलं हि दोष ते ॥ सर्वेषु देशेषु नु स र्प ति गं
वि द्या द्वि ष्य स र्वे न वं हि भूलं ॥ ह्यज्ञा श का श स द नार वि स प्र से के रा मा श ये ति नित को ष्ट
शि रो गुरु ते ॥ भुक्ते स दे वहिरु जं कुरु ते ति मा त्रं सूर्यो दय व शि शि रे कु सु मा ग मे च ॥ हि दोष
हेतु ॥ मुकुट मे न विष व नु क ल्यं वि व र्ज नि शं प्र व दं ति त ता ॥ अति मा त्रं य चा भु क्तं पा व के

श्री.त

पठतां गते॥ शिरोरुतं न वेत्त को र्थं वायु रावृत्तिवृत्ति॥ अविषा कंगतं सन्नं शूलं ता हितरोति
च नर्द्धी चाने विदाहं च हृदि ज्ञेयं विलं विका॥ विष्णु अने हृदयति कं पतेव प्रमुल्लति॥ अदिपा
को न वदु लमं ना दोष स मुद्र व॥ आता प ह क्राश व मी गुरु त लो मि त्य ना ना ह क फ प्र से कैः कफ
त्य लिं गे न स मा न लिं ग मा ना इ वं शूल मु दा ह रं ति॥ च शो मा र त जं शूलं ना भ्या पि त्र न वं व दे त॥
कफा ह्वा श्व कु ति ल्प त्वा र्ज त र्व ह ग॥ नि ह्वा मा न त श्वे वा कु ति पा र्श्वे वा व ल्पितः॥ श्री.माः
ना तो प स र ह्मः सु वी री र्ति व ति श्चु द न॥ उ द्दु सि त्वा य व क्रे ण न वा न म नि तं द ति॥ न च नि द्रा मु
षं त्ये व पा र्श्व शूल मि हो च्य ते॥ अ कु प्य ति य दा कु क्षौ व क्रि मा क्र म्य मा र तः॥ त दा स्य भो ज नं
पु र्कं दो ष सा च प्र व च्य ते॥ मु मुः अ सि ति ज्ञा त्वा र्थ मु द्दु शूले न पी य ते॥ नै वा स ने श य ते ति ष्ठः
न वा ल न ते सु खं॥ कु ति शूल इ ति ज्ञा ता मा न वा त स मु द्द व॥ व द्यो ह क्कं ठ पा र्श्वे मु स शूलः स

रामः

वदो वा नितो घोर वास्तु लक्ष्य वातजः॥ दाहज्वर करो घोरो विज्ञेयो वातपित्तजः एक दोषान्नि
तः साध्यः कुरु साध्यो द्वि दोषजः॥ सर्व दोषान्नि तो घोरस्तु साध्यश्चा तु पद्वः॥ वेदना वत्
वामूर्द्धा आना हो गोर वा रसि॥ का शश्चा सश्चा हि क्का च भूलक्ष्यो - इ वास्तु ताः॥ अना हो गोर
वद्वि ज्वरतु ला भ्रमो रसि॥ कुरु शल्वं वल हानिश्च वेदनाति प्रवर्ततं॥ उपद्रवा इत्येते ते यस्य भूल
नना क्षिप्तः॥ इति भूलनिदानं॥ ॥ अथ भूलविच्छिन्नाः॥ वमन लघनं स्वेदपा चतं फलवर्तये
क्षार चूर्णं च गुरिकाः सशपते भूलशांतये॥ इति सर्व भूलसामान्यतो विधिः॥ ॥ तात्त्वानुः
वातजं भूलं स्नेह चंदै रूपा चरेत्॥ पायसैः कुरु शरायि उः॥ स्निग्धै वा पिशितो कुर्यात्॥ अमु कारी
हिय वनस्तस्मा त्रं ज्वर वा जयेत्॥ तस्य भूलाति प्रवर्तस्य स्वेदरा वस्तु वा वहः॥ नुषवति विजिह्व
वृत्ति लक्ष्मि को लो घोरली॥ ग्रामिता ज्वरस्यो र्ध्व मुकुः भूलं विनाशयेत्॥ इति निलक लक्ष्ये द॥ ॥

घात

नामिलोपाजले मूलमदतंकांजिकादिने ॥ विल्वैरागतिहोवाविष्टेरहो नयोदली ॥ वातात्मकं हृत्य
विरेण मूलं स्नेहेन युक्तं कुलुहय ॥ वला पुनर्नरं उदहती हयगो सुरैः ॥ कावसहिं गुलवणा
पीतो वातहृजो जघेत ॥ इति वलादिकाद्यः ॥ ॥ कृष्णाकर्णं विकरं जसौ वैर्वसुना गराणां सरामया
नां समजागिकानां ॥ कर्णं कदस्तेन जलेन पीतं समीर मूलं विनिहंति सद्यः ॥ कृष्णाघं कर्णं गिलि
तं हिं गुमयः मूलं विनाशयेत् ॥ करं जघीतमजा वातः आनानीर्णं विवंचमा मयवना होचशी पुं जये
त् ॥ इति नुंबुराघं कर्णं ॥ ॥ विष्टोरुवुकः दशमूलवां मसानुद्धिरहिं ले गुवणात्रययो च्छरीणां ॥ कर्णं
विष्टे हृदयपृष्ठकटीग्रहामपक्काशयति भ्रशहृत्तरणु लमूली ॥ इति साराघं कर्णं ॥ ॥ कर्णं समं
रुचकहिं गुमहोष जानां शुब्धं गुणा कफसमीरणं सनवासु ॥ हृत्या च्छृष्टजटारिर्जिविका सुयेः
यं न नवापवरलेन ववि छिं वंचं हव कारि कर्णं ॥ महिमतिजलवाशतिः पतंति विदूरादवनय

जी ६

राम

निहीभूतंभूतिनः॥छलदेशःअपिवरहवु कस्ते हवतिस्त्वपानेऊतिटि जयतिभूलात्रीतिदशप्र
तिता॥इतिनेलघाशः॥ ॥वशीपव्याशक्रयलानिवहतीद्वयगोभुरापरिण्या सहदेवीचः
तिहृषीसुवालिका॥तुल्यैरेतैःभूतंतीयंयवक्षारयुतपिवेत्॥पृथोदोषत्रवंभूलंहतिवा
पित्रिदोषजंरंउं दशक॥इतित्रिदोषभूलः॥ ॥अथभूलः॥आमभूलक्रियाकाय्या क
फभूलविनाशिनी॥विषयामहरं सर्वयद्येदमिदिवर्द्धन॥वित्रकंयधिर्कैरणुष्टीयाः
न्यंजलेन॥सहिंनुसैधवविजमानभूलहरंयं॥इतिवित्रकादिकायः॥ ॥एरणुमूल
वहतीद्वयमानुलगयाघाणत्रिकदुमूलकृतःकषायः॥सत्तारहिणुलवणारवुतैलमि
धःप्रोणं समेद्रहदेयस्तनरुपेयः॥इत्येरणुमूलकं॥ ॥इत्यामभूलः॥ ॥अथद्वंद्वजं॥
निदित्रिकावहत्यावकुशकासिहवालिकाः॥अदंरंउमूलचवारिणसहयावयेत्॥पिवे

यो. तं

सशर्करतौद्रंशूलेपित्तानिलात्मजेत॥ इतिकंठकार्यादिकाद्यः॥ ॥ अतरोदकेपिवेदुस्त्वपि
प्यलीलवणान्नितं॥ वातश्लेष्मोद्वंशूलंकुक्षिशूलंवननाशयेत॥ इतिक्षारंयुगां॥ ॥ पित्त
श्लेष्मोद्वंशूलंविरेकवमनैर्जीयेत॥ दान्ताद्वस्त्रयोःकायश्चेकपित्तरुज्जयेत॥ इतिद्राः
दिकाद्यः॥ ॥ इतिद्वंद्वजंशूलं॥ ॥ अथशूलैसाधारणोविधिः॥ ॥ कूर्णंतुवुररामटत्रि
लवणाक्षाराजमोदानयावेलश्चवणयुष्कराह्वयकृतकुंतेत्रिमासान्नितं॥ मृदोस्तेनजलेन
पीतमखिलंशूलसगुल्मोदराध्यानाजीर्णाविवंधमासपवनानाहोवशायेजयेत॥ इतिनृव
यं कूर्णं॥ ॥ विष्णोरुभूकदशमूलयवांससातद्विहाराहिंगुलवणत्रययोष्कराणां॥ कूर्णपिवे
नृदयपृष्ठकटीग्रहामपक्वासपात्रिभृशहरज्वाउल्मशूली॥ इतिद्विचारायंकूर्णं॥ ॥
कूर्णसमंस्त्वकहिंउमहोषधानांशुयंबुनाककसमीरणसंनवासु॥ हृत्पार्श्वपृष्ठजठः

राम

८६

यत्त्रिविकारुपेयंत व्याप्य वरसेन च विद्धि वं चरुवकादि चूर्णं ॥ अहिमतिलज धारानिः व
तंति विद्रुयदपनयति हि मूलं मूलिनः मूलदेशः ॥ अपि च वरहवु कस्तै हवस्तिलकपाने
इति टिजयति मूलानीति दं अं प्रतिज्ञा ॥ इति तैल आदा ॥ ॥ वस्तीपथ्याश क्रय वषुष्क
रं मूलशुक्रां सं चूर्णं हिं गुजटि जाटि विषासमेतां ॥ चूर्णं कबोक्षसति ॥ लेन निषीय सशः मू
लानि रुति य वनाम कफा इ वा नि ॥ इति पथ्यादि चूर्णं ॥ ॥ हिं गुलो व व लं वा छा दौ क्षारी ले
वण चयं ॥ चूर्णं कृत्य विधात वं निषजा ला सुनेर सा ॥ क र्थ मात्रा व टी कृत्वा ता सामेका
नियोजयेत् ॥ रुकुले पा र्श्व मूल व म न्या सतं व दा हणे ॥ प्रयो न्या कुत्ति मूले च निषजा
सिद्धि मिहता ॥ हिं वा घा व टी च मा चतुर्गुणा दे धो मा तु लुंगर सो द वि ॥ ये मूल क
फो ला ल क फा यो दा डि मा इ स ॥ वि उंग ल वण क्षार प व को ल य वा नि ति ॥ पा ठा मूल क

श्रीत

कलेनसिद्धंमृतिघृतंमृतं॥हृत्पार्श्वंमूलंवेष्मासकासहिक्कास्तथैवव॥वक्ष्यामिप्रमोह
शोचानव्याधीशुनाशयेत्॥इतिमृतिघृतंकोषप्रविष्टंवाग्निदिगुजरागदंरविषंनिंबुकडा
डावेराद्रुक्तेरसेर्वमृदितंतुल्यंनरिचोपमाकर्तव्यावटिकायसादिनमुखेभुक्ताकवोष्मां
वनामूलंलंबुविधेनिहंतिसहस्रासूर्यप्रनानामतः॥इतिस्वर्गप्रजावटी॥॥हिनुः
मुत्रियदप्रधुसतीवसास्रदीप्यालकापाठाजाम्यगंधमूलहवुषादिभारसारः
भयं॥हिक्काज्वानविवंधर्मकवसनस्थाम्रिसादाहविष्नीहाशोखिलमूलगुल्मगल
हृद्दीर्घाश्मपांडुप्राणतः॥इतिहिंवादिकर्ण॥॥रसविषगंधकपर्दसारोषणंसिंधुपि
प्यालिविष्णुः॥अहिवल्यंनुनिघृष्टैःशुभ्रहरिदिगुजोयं॥इतिशूलगजकेशरीरसः॥॥
रसवलिगणकंवेतसांविषंस्थान्तसमपितिपृथगेतद्रावयेद्युमेतैः॥कनकभुज

रामः

वलीकंठकारीनयादि कमलसलिलवासा मुष्टिराव्यवुनीरैः॥ अरुणसदृशसार्कमातुला
न्यात्रयोज्यः॥ पद्मगणारवत्मानावयैकादिकादिः॥ दहनवदनसंज्ञोचलमात्रोनिहंतिप्र
वलपवनमूलंतदिकारांस्तसर्वान्॥ इत्ययिमुखारसः॥ ॥ शुद्धमूलंदिवागंधयामेकं
मदयेदृढं॥ तद्योस्तुल्यं शुद्धनामुसंघटेननिरोधयेत्॥ उर्ध्वोन्नतवणंदत्वापृष्ठांतेप्रारये
द्विषक्॥ ततो गजघटेयत्काष्ठागशीतंसमुद्धरेत्॥ संपुटचूर्णायत्तसूक्ष्मं पण्डितैरेषि
जकं॥ प्रक्षयेकूलपीगात्रोद्दिगुमुहोमरीचकं॥ तीरं चचाचतचूर्णकर्ममुल्लजलेः पिवेत्
आसाध्यं नाशयेत्कूलंरसमूलंनकेशरी॥ इतिमूलगजकेशरी॥ ॥ वेदनाचनवापुष्पा
आनाहोगीरवारुची॥ कासश्चासौचद्विक्ता चमूलस्योपद्रवानवः॥ व्याघ्राममैथुनं
संघं च वणंकडुका निच॥ वेगरोधंसुचक्रो धवर्जयेकूलवा नरः॥ ॥ ॥

यो. त

इति श्रीयोगतरंगिन्यां मूलनिदानचिकित्सा नाम तरंगः ॥ ॥ अथ परिणाममूलं ॥ त्वेतिर्दी
ने प्रकुपितो वायुः सन्निवितस्तथा ॥ कफपित्तसमावृत्य मूलकारी न वेदरी ॥ नुक्ते जीर्यति
यत्तु मूलं तदेव परिणामजं ॥ तस्य लक्षणमप्येत समासेना विधीयते ॥ नुक्ते जीर्यति जीर्णे
र्ते च जीर्णे नुक्ते च जीर्यति जीर्णे अतिस्निग्धो सप्रशमस्य वातिकं तद्वदेद्विषकु ॥ तृणादा
हारति स्वेदं कष्टमूलवर्णो तरंगः ॥ मूलं शीतलमप्रायं येति के लक्षणं दुग्धः ॥ त्रिदिकलासः
समो हंश्च ल्यरुदीर्घसंतति ॥ कटुतिक्तोपशोतश्च मूलं श्लेष्मा कफवदेत् ॥ सत्यं मूलं
सत्तु बुद्ध्या ददेद्विषकुत्रिदोषजमसाद्यं च सीतामां सवलानं ॥ जीर्णे जीर्यत्यजीर्णे
वायुं कूलं मुपजायते ॥ पथ्या पथ्यप्रयोगेन जोजनाऽजीर्णेन च ॥ स कष्टोन्नद्वः केचि
जरपित्तं च तं जगुः ॥ इति परिणाममूलनिदानं ॥ ॥ अथैतच्चिकित्सा लघनं प्रथमं कु

रामः

र्याद्यमनं च विरेचनं ॥ वस्त्रिकर्म परं चात्र पंक्तिशूलोपशान्तये ॥ वातजस्त्रे ह योगेन पित्तजं
रेचनादिना ॥ कफजवमनाद्यैश्च पंक्तिशूलमुपाचरेत् ॥ दृढजंतु द्वियोगे न तत्रियोगे न सर्व
जं ॥ विउंगतं दुल्लोषं त्रिवदंती स चित्रको ॥ सर्वाणि तानि संत्य म्सावर्णानि कारयेत् ॥ गु
डेन मोदका नूतना ज्ञेयेत् प्रातरुत्थितः ॥ उलोदको नुषानं नुदद्यादग्निविवर्द्धने ॥ जयेत्त्रिदो
षजं शूलं परिणामश्च समुद्रव ॥ इति विउंगाद्यो मोदकः ॥ ॥ नागरतिलगुडकं कं पयसा सं
साध्यैः सुमानयात् ॥ उग्रं परिणतिशूलं स ग्राहजयति चावश्यं ॥ नागरादिकं ॥ ॥ ए
रं उ वंक्तिजं कवर्षा नूना सुरसमं ॥ श्रुतं दग्धापि वेदद्विरुत्थानिः पंक्तिशूलजित् ॥ एरंजादि
नस्त्रयोगः जं कजं न स्मर्षीतं जलेनोदने न तत् ॥ स एतत्पंक्तिजं विनिहंत्येत दूला विस्तुरि
वास्तुरात् ॥ शंकुकनस्त्रयोगः शंकुषश्च पणं चैव घं चैव लवणानि च समासागुटिकां रुत्वा

घोत

कलावकरसेन वैः॥ आतर्जितन काले च न स ये च यथा बलं॥ अलादि मुच्यते तंतु स ह सा परि
णाम जात॥ शं व का दि व दी॥ ॥ पला नि त्रीणि शं व कालो ह नृणां त प ल द्यं॥ रसां जनातः
पलं वै कं लो ह क्षिं घा न का त्प लं॥ सर्वैः स मा स क रो व म धु ना तु प रि श्रु तं॥ सर्व मे त त स मा ह
त्प मा द का न का र ये द्वि व ॥ तान् न स ये अ य ले न मू ले उ ले उ ग म ये॥ वि शे ष तः पं क्रि मू ले
शो फ पां डु रं प्र मे॥ इ त्रि वि का शे ह दे व प्र मे हा स्म रि व द्वि षु॥ अ नि मां ये उ उं शे पी न से र्हा
न वे द के॥ इ ति शं भु का यो मो द कः॥ ॥ कृ त्ना न यो लो ह नृणां वि लि ह न म धु स र्पि षा॥ परि णा
म म धु वं मू लं स यो हं ति सु दा र णं॥ कृ त्ना यं लो हं॥ ॥ प थ्या लो ह र जः मुं डी त नृणां म धु स र्पि
षा॥ परि णा म म धु वं मू लं स यो हं ति सु दा र णं॥ कृ त्ना यं लो हं॥ ॥ प थ्या लो ह र जः मुं डी त नृणां
म धु स र्पि षा परि णा म र जं ह ति वा तं पि त्त क पा त्मि का॥ प थ्या यं लो हं॥ ॥ त्रि फ लो लो ह नृः

राम

एतच्च यथीमधुकमेव च॥ मधुसर्पियुतं लीडाभू लंहंति त्रिदोषजं॥ त्रिफलाद्यलोह॥ ॥ अभ्रंता
अंरसं लोहं प्रत्येकं मारितं पलं॥ सर्वमेतत्समाहृत्य विपचेत् कुशलोत्तिष्ठत्॥ आग्नेयलघाद
शके दुग्धेशतपले वरे॥ यत्कातत्राक्षिपेत् कृणुते सुप्तं घवता तवार॥ विडंगा त्रिफला वक्रि त्रि
कतूणां तथैव च॥ क्षिप्त्वा पला मिता नेतान् पद्म्यासं मिश्रितान् नयेत्॥ ततः पितृ वा सुप्रेभां
डेष्ट्या पथे च विचक्षणाः॥ आत्मनः शोभने च ये पूजयित्वा रविं गुरुं॥ एतेन मधुना मधुजः
स ये न्माषकादिकं॥ अष्टौ माषाः क्रमाद्या वन्मात्रांशस्तं नयेत् ततः॥ अत्र पानं च दुग्धेन नाः
रिके रोदकं न वा॥ जीर्णशर्करा ल्यत्र मुहुः सां सरसा दयः॥ रसानाम विरुद्धा निषाम्य न्यः
पिन्नतक्षयेत्॥ हृक्कूलं पार्श्वं भूलं च सामवातं कटिग्रहं॥ गुल्मं भूलं च सर्वत्र वक्रि-विः
शेषतः॥ अग्निमांशं क्षयेत् हृक्कूलं पार्श्वं भूलं च सामवातं कटिग्रहं॥ गुल्मं भूलं च सर्वत्र वक्रि-विः

योत

स्त्री ह - विशेषतः ॥ अग्निमांश सयंकुष्ठं श्वासं काशं विचरिका ॥ अश्वरी मूत्र रुष्टं च योग
नान्येन लाम्यति ॥ इति चतुसमो लेहः ॥ ॥ सामुद्रं सैधव क्षीरोद्वकं रोमकं विडं ॥ दंती लो
हरजः किं दंत हृत्परसा कंसमंदविः ॥ सुगो मूत्रपयसा मंदपावकं पाचितं ॥ तद्यथाशिव
लंकुर्णं विवेदुर्ध्वेन वारिणा ॥ जीर्णं जीर्णं वभुं जीतमासादि घृतसाधितं ॥ नात्रिभू लंबवदु
लंगुलं स्त्री हृत्तं चयत ॥ विडध्वी लिका जातं श्लेष्मजं वातजं तथा ॥ अन्न इव ज्वरपित्रः
मजीर्णं ग्रहणी मपि ॥ अन्यान्यपि च भूला निहंत्ये तन्नात्र संशयः ॥ परिणामजं भू लस्य
विशेषेण दमो घ्नः ॥ अत्र दंतीनां प्रत्येकं रुर्णं चतुर्गुणं ॥ इति सांशं रुर्णं ॥ ॥ यव
क्षारकणा मुंठी कोल प्रविक्त्रिकात् ॥ प्रत्येकं पलमादाय प्रस्यं लोह किं दंतः ॥ शनेध
वेदयः पात्रेया वदवी प्रलेपने ॥ दत्वाष्टगुणो मूत्रं किं दंतु घादि च क्षणः ॥ ततोत्तमात्रा

रामः

रवटका नयो जयेत्स प्ररात्रतः॥ आदिम आ वसाने शुभो जननस्यो वितस्य वै॥ स भीमव
टको ह्येष परिणामसंगतकः॥ इति भीममंडूरवटकाः॥ ॥ संसोध्य कृत्तिरुत्तामंडूर
स्थपलाष्टकं॥ शतावरीरसस्याष्टौदधुष्टपयसस्तथा॥ पलान्यादाय वत्तातिवागः
व्यस्यसर्पिषः॥ विषयेन सर्वमेकस्य यावत्पिंडुत्तमा प्रुयात्॥ सिद्धं नुनक्षये न्मध्यः
प्राते भुक्तस्य वाग्रतः॥ वातात्मकं पित्रजवं शूलं वपरिणामजं॥ निहंत्ये वह्नियोगोयं
दूरस्थं न संशयः॥ दुग्धे निर्वीपने कार्यं यद्वा वेदुश्च तारसे॥ अथ वात्रो नयो रेवलोह
किन्नस्य स प्रधा॥ रसोगंधः शुभः पाके वर्तिः स्याद्यदि मर्दनान्॥ तदा याकं विजानीया
मंडूरस्य त्रिष्वरः॥ इति शतावरी मंडूरः॥ ॥ विउंगं वित्रकं च यंत्रिफला अथ एतानि न
नवं ज्ञागानि सर्वाणि लोहदसमानि च॥ गोमूत्रं दिगुणं रुत्तामूत्रा च दिगुणं पुत्रं॥ शनै

योग

मध्विनां पक्कासु सिद्धिपिण्डांगतः॥ सिद्धं तु नो जननस्य दोषो मध्ये प्राते पित्रक्षयेत्॥ योगोऽयं
समयतया शुभं लेतुपरिणामजं॥ कामलां पांडुरोगं च शोथमेतौ निलार्शशां॥ शूलार्त्तानां
रूपाहेतोस्तास्या प्रकृती कृतः॥ इति नामं दूरवटिकाः॥ ॥ त्रिफलासुक्तं कंयोषं विदुर्गं योः
धरं ववा॥ चित्रकं मधुकं चैव लं संश्रुता विरुत्तितं॥ अथा नस्य पलान्यष्टौ पुपुलोस्ता
वदेव तु॥ सर्पिषो मे लयित्वा धकषमात्रं वटीकृतं॥ अथा दनुर्विवेत् कोष्मं वारिगं मृगस्तुः
एँ मूलं न मूलं हि मुच्यते॥ जीर्णं न संच वा ज्योदोः कामलाया ह सीमकात्॥ इति लोह
गुजुलुः॥ ॥ टंकं हारिणं मृगं मृगं मूलं मृगं रसः॥ आद्रकस्य रसे च्छादं मर्दितं चावसे पुटे
रुधा पुटे पचे मंदं त्रिनेत्राख्यो रसो भवेत्॥ माषैकं मधुसर्पिषो लिङ्गं मिदं लिहेत्॥ हिं
पुले च वजीराणां पंक्ति मूलं हि मुच्यते॥ इति त्रिनेत्राख्यो रसः॥ ॥ आनाहो गोरवं रुद्धिः

रामः

ज्वरस्तस्यान्नमोहविः॥ कृशत्वं वलहानिश्चय इनात्तिप्रवर्तनं॥ उपद्रवादशैवेतेपात्तुः सुलस्य
दारुणा॥ माषादिसिंविधा न्यानिव निताहिमं श्रातपंसरिणी क्रोधं शुचसंधानमश्रुके॥ वनेये
त्यक्तिशूलान्नलघाजीर्णतिलानपि॥ ॥ इति धीयोगतरेगिन्मां परिणामशूलनिदानविकि
त्सानामतरंगः॥ ॥ अथोदावर्तः॥ वातविन्मूत्रजं नाश्रुतबोझारवमिदुयैः॥ सुतलोद्धाः
सनिद्राणां चृत्योदावर्तसंभवः॥ वातमूत्रपुरीषाणां चृत्योदावर्तसंभवः॥ वातमूत्रपुरीषा
णांसंगो ज्ञानं कृमीरुजा॥ जहरेवातजाश्चान्ये रोगाः सुवांतनिग्रहात्॥ १॥ आद्योपशूलोप
रिकर्त्तिकाचसंगपुरीषस्यतद्योर्धवात॥ पुरीषमास्यादधीष्यवानारेति पुरीषवेगेने हते
नरस्य॥ २॥ वस्तिमेहनयोश्चूलं मूत्रककुंशिरुजा॥ विनामोवसणानाहः स्यात्तिगंमूत्रनि
ग्रहे॥ ३॥ मन्थागलस्तंजशिरविकाराः ज्ञेयोपघाताघवनासोवक्षणा नाहः॥ स्यात्तिगंमूत्रः

योग

निग्रहे ॥ ४ ॥ मन्वागलरत्नशिरोविकाराः जन्तोयघातात्पवनान्मकाः स्थः ॥ तच्चानिनासावदुना
मयाश्चनवन्तितीव्रासहकारिणीः ॥ आनन्दजंवाय्वयशोकजंवान्त्रोदकं प्राप्नोममुच्यते ॥
शिरोगुरुत्वनयनामयश्चनवन्तितीव्राः सहधीनसेन ॥ ५ ॥ मन्वास्तनः शिरःशूलमर्दिताघ्नः
वेदको ॥ इन्द्रियानां च दोषं त्वं क्षवयोः स्याद्विधाराणाम् ॥ ६ ॥ कंठस्थं पूरितमन्तीवतोदबुज
अवायोरववाप्रवन्तिः ॥ उद्गारवेगेनैह हतेन वन्ति जन्तोर्विकाराः पवनप्रसृताः ॥ शार्कङ्काः
धारुस्त्रिभ्यंगशोकघाण्डामयज्वराः ॥ कुष्ठं हृत्वा सर्वसर्पाः हृदि निग्रहजगदाः ॥ ८ ॥ मुः
त्रासयेवैगुडमुक्कयोश्च शोकोरुजाम् त्रिविनिग्रहश्च मुक्काश्मरीतत्सदनं च वेवनेनेविकारा
निहतेन मुक्के ॥ ९ ॥ तं द्वागमर्दविरविश्रमश्च त्रिधा निघातात्कृशानां बुद्धिः ॥ १० ॥ कंठस्थः
शोषश्च वणावरो वस्तुना निघातात् हृदयं व्यधाव ॥ ११ ॥ आनन्दविश्रामविनिग्रहेण हः

राम

दोषमो हावचवापिगु ॥ १२ ॥ जंजांगमर्दोक्षिसिरोतिजा धंनिडा निघातादव वापितंडा
॥ १३ ॥ वायुकोष्ठा नुगोरुक्षैः कषायक दुतिक्तैः ॥ भोजनैकुपितस घउदा वत्तीन करीतिही
वानमूत्रपुरीषाश्च कर्ममोवहानिवैः ॥ श्रोतास्य दावर्तयति पुरीषवं निवर्तयेत् ॥ ततो ह
वसिश्च लार्जो ह्नासारतिपीडितः वातमूत्रपुरीषाणि कृदुणा लननेनरः ॥ काशश्चासप्र
तिश्यायदाहमोहलवाज्यरान् ॥ वेगावरोधजमभिजात्यरक्षादि कुपितवातजमाहवायु
रिति ॥ मूत्रकृमूत्रघातादयुतिश्चामंशकृद्वानिवितंक्रमेण भूयोविबद्धं विगुणातिसेन ॥
प्रवर्तन्यानेन यवाश्च मेने विकारमाना ह मुदा हरति ॥ तस्मिन्नत्रवत्यासमुद्रवेतुविज्ञाः
प्रतिश्यायशिरोविदाहाः श्वा माशूये मूलमघोगुरु तं ह्नासउद्गारविघ्नघातने वस्तनः
कठीपृष्ठपुरीषमूत्रमूलोद्यमूर्च्छाशकृते श्रद्धिः श्वासश्चयकाशयजेन वंतिनघानुसो

यो न

कानिचलक्षणा निरुद्धादि तं परिक्लिष्टं सी एं मूलैरुपदृतं ॥ शरुद्धमंतं मृत्तिमानुदावर्त्तनमुत्सजे
त ॥ इत्युदावर्त्तनिदानं ॥ ॥ अथैतद्विकीर्त्ता ॥ सर्वेष्वनेषु विधिषु दावर्त्तेषु हस्तशः ॥ वायो क्रियाः
विधानव्याख्यानं प्रतिपत्तये ॥ आख्यापनमारुतजे स्निग्धस्त्रिंशद्विंशोऽष्टतः ॥ पुरीषजे तु कर्तव्यो वि
धिराणां ह्येकैकैः ॥ सोवर्जलायां मदिरां मूत्रे लुपि हर्त्तव्येन ॥ एतां वाप्याचमयेन क्षीरं वा च ववा
वुवा ॥ रोगी रुबीजतोयेन पिबेच्छालवणान्वितं ॥ पंचमूली मृतं क्षीरं दान्ना रसमवापि वा ॥ यवक्षा
रं सितायुक्तं पिबेच्छामुदुक्ता ॥ वरीकुष्माण्डयो सोमं सितायुक्तं पिबेदद्य ॥ मूत्रकक्ष्यविशाले
यो वस्त्रैरुपरि चरेत् ॥ किंभुक्तानां प्रलेपो वा कदो लो मूत्ररोधकः ॥ अत्र सर्वं प्रयुजीत मूत्ररुद्धा
क्षरी विधिः ॥ स्निग्धैस्त्रैरुदावर्त्तजं भानं समुपाचरेत् ॥ अथ मूत्रोऽथ मूत्रैः कार्यं स्निग्धस्त्रिंशद्विंशोऽष्टतः
हितः ॥ मरिचायं जने क्षुमे त्रिभिर्मेषा वलोकनैः ॥ क्षीरं जने सवयत्रेणाद्या एतान्यनन्तव ॥

रामः

उद्धारजे कसो येन स्नेहिकं कसमा वरेत् ॥ न सयेइ कसां - इत्युक्तं वा मद्यितान्वितं ॥ वम्या वातं यथा
दोषं न स्य स्नेहादिभिर्जयेत् ॥ वस्त्रिभुद्धि करवायं वेतुर्गुणा जलेष्वयः ॥ आचारिणा शास्त्रचित्तं पीत
वत् प्रकामतः ॥ रमयेयुः प्रियानाथः शुक्रोदावर्तिनं नरं ॥ अत्राभंगा वगाहा अमदिरा अरणाशुः
आ ॥ शालिः प्रयोतिरुहा अहितमेषु न मेयत् ॥ सुदियाते हितं स्निग्धं दत्तं वनोजनं ॥ नृणां घाते
पि वे न शं य वागुं स्वारुशीतला ॥ रसेनाद्यातु विज्ञानं यमश्चासादि तो नरः ॥ निद्राघाते विवेकध्वंसा
हि पं रजनीमुखे ॥ तिलतेले न संमृज्यापन ले शयनं हरेत् ॥ उदावर्तिनं मध्यं कंसुत्ति च त्रमुपावरेत्
कार्तिक व्यापन स्वेद वस्त्रिरेचन कर्मणा ॥ हरीतकी यवक्षारपीलु नितवता तथा ॥ घृतैश्चूर्णैश्चि
दं पेयं मुद्रावर्त प्रशांतये ॥ हरीतकादिचूर्णैः ॥ हिंगु कुष्ठ वनोष्पति विडवेति हिरत्तरं ॥ पी
तं मघेन तं चूर्णं मुद्रावर्तं हरं परं ॥ इति हिरत्तरं चूर्णं ॥ वल्मीकमूकरं न स्यात्तुल्यफलं लघुं च
॥ सिद्धार्थं चेति धैष्टानां मूत्रेण लेपनं हितं ॥ उदावर्तेषु सर्वेषु सम्प्रदायानुलोमनं ॥ इति प्रलेपः ॥

यो न

मदनपिप्यलीकुचं वचागौराश्चसर्वपा॥ गुडक्षीरसमायुक्ताफलवर्तिप्रशस्यते॥ इति मदनानि फः
लवर्तिः॥ ॥ खण्डयन्तवन्नाममनुषकुक्काकर्षरुणितं॥ सुसंशान्नोस्यजनस्य समधुविज्ञानव
दकं लिहन्त प्राज्ञा एतच्छातपुरीषेपित्रे कफे च विनियोज्यं॥ त्वोर्नृपयोत्पोयं कर्णेनारात्रकोना
म्ना॥ इति नारात्रकं॥ ॥ त्रेपालेन समैसूतः शोषटं कणागंधकं॥ नाशकस्याइसो प्रस्यमासः
सार्धः तसितायुतः॥ हंत्युदावर्तमानाहमुदरा नाहगुल्मकं॥ इति नारात्ररसः॥ ॥ इति श्रीयोगत
रंजिण्यामुदावर्तनिदानचिकित्साकचननामतरंगः॥ ॥ अथ नाहोपक्रमः॥ निदानमुदावर्त
धिकार एवोदितं चिकित्सात्रोच्यते॥ वचानया चित्रकया वसूकान् सपिप्यत्रिकातिविषान्
शकुषान् उक्ष्मां वनानाहविमूठवान् जापील्लजयेदाश्चरसोदवासीदति॥ ववाद्यं चूर्णं॥ ॥
राट्क्षुमाविडुआवगुडमूत्रैविपाचिता॥ गुदेगुष्ठसमावर्तिविधेयानाहशूलनुत॥ फलवर्ति
॥ ॥ इति श्रीयोगितरंतिनामानाहचिकित्सानामतरंगः॥ ॥ अथ गुल्मा॥ दुष्टावातादयो

राम

न्यर्चयिष्याहारविहारतः॥ कूर्वेतिपंचभागु लंकोवार्त्तप्रचिरपिणो॥ तस्यापंचविधंखानंवा
र्ध्वहन्नातिवक्तव्यः॥ हन्नाभ्योरंतरेग्रंथिसंचारिपदिवाचन॥ वृत्तश्रयोपचयवान्सगुल्लसति
कीर्त्तितः॥ सद्यस्तेजीयतेदोषैः समस्तैरपिबोद्धितैः॥ पुरुषाणांतद्यास्त्रीणां जेयो रत्नेनवापरः
उद्गारवाहुल्यपुरीषवंधतल्लाक्षमत्तां वविकृज्जनानि॥ आलोचयमाध्यानमपक्लिमक्लिशशत्रु
गुल्लस्यवदन्तिचिह्नं॥ अस्तविकृद्धमूत्रत्वंवातातं वविकृज्जनं॥ आनाहृद्योर्ध्वातस्तं सर्वगुल्लेषु
नक्षयेत्॥ रसात्रयानां विषमतिमात्रं विवेकनस्त्वं प्रविनियुह्य॥ शोकोन्निघातो निमलस्यश्चः
त्रिरन्नतावानिलगुल्लहेतुः यः ख्यातसंख्या नरजा विकल्पं विज्ञातसंगलवक्रशोष॥ श्यावाहण
त्वं शिशिरज्वरं बहु ज्वरिषाश्च शिशिरोरुजश्च॥ करोतिजीर्णम्यधिकं प्रकोपं मुक्तेमृदुत्वं समुपै
तियश्च॥ वातात्मगुल्लानवतत्ररक्षकघायति कंकडुबोपसेवेत्॥ रुक्कद्वल्लती शोणसविदा

श्रीत

हिरुत्तक्रोधातिमशार्कहृताससेवा॥ आसोत्रिघातोहृद्विचदुष्टं पैत्रस्यगुल्मस्यनिमित्तमेतत्॥
ज्वरपिघासावदनांगरागः शूलंमुहुर्जीर्यतिभोजनेच॥ स्वेदोविदाहोवृणवच्चगुल्मः स्पर्शासह
पैत्रिकगुल्मरूपं॥ शीतंशीतंगुल्मस्त्रिघातमचक्षतेचसंप्राणप्रस्थपनंदिवाच॥ गुल्मस्यहेतुः कफ
संज्ञवस्यसर्वस्तुद्वेषोत्रिघातमकस्या॥ सौमित्रशीतज्वरगात्रसादहजासकासारविगौरवा
णि॥ शैत्यरुगत्याकटिनोन्नततुंगुल्मस्यरूपाणि कफात्मकस्य॥ निमित्तलिङ्गान्युपलभ्यगुल्मोः
द्विदोषज्ञेदोषवलावलं॥ आसिध्रिर्लिङ्गान्यपरांस्तुगुल्मान्स्त्रीणांदिशैदोषकफल्पनाच॥
महारुजंदाहतमस्मवदन्नोन्नतंशीघ्रंविदाहिदारुणंमनः शरीराग्निबलापहारिणंत्रिदोष
जंगुल्मससाध्यमादिजेत्॥ नवप्रसूताहितभोजनायाद्याचामगर्भविमृजेदतौच॥ वायु
हितस्याःपरिगृह्यरक्तंकरोतिगुल्मंरुजंसादाह॥ पैत्रस्यगुल्मस्यसमानलिङ्गंविशेषमेतस्य

रामः

परं निवोचयः स्य दंते पिउत्तल ववनां गै ॥ अिरा सभू लः समग र्जलिगः सरोधि रः स्त्री नव व
गु ल्यो मा से व्यती ते द शते चिके स्थः श्वा सभू ल पि वा सा न वि द्ये स यं चि मरु ता ॥ जा यं ते दु र्व लं
च गु स्मि नो म र एण य वै ॥ संचित क्रम शो गु ल्यो म हा वा स्तु परि त्र हः ॥ कृत मूल शिरान द्यो य दा कूः
र्म द्र वो च तः ॥ दो र्व ल्या रु वि हृ ला स का श व म्य रु वि ज्व रीः ॥ त स्मा तं डा प्र ति धो ये जु वृ स्ते र्न स
सि द्धा तं ॥ इ ति गु ल्यो नि दा तं ॥ ॥ प्रागे व वा त जै गु ल्यो सु स्ति णं स्वे दि तं त रं ॥ रे वि तं स्मे ह रे कै
च नि रु हेः सा नु वा स नैः ॥ उ पा च र दि व कू प्रा जो मा त्रा का ल वि शे ष तः ॥ मा नु लुं म र सो दिं गु
दा रि सं वि उ सें च वं ॥ सु रा म दे न पा त वं वा त गु ल्य प्र तां त ये ॥ मा नु लुं गा य ले ह ॥ ॥ ना ग रा
र्ष प ल दिं गु धे प ले लु वि त स्य च ॥ ति ल स्यै कं गु उ य लं की रे णो स्ते न पा य ये त ॥ वा त गु ल्य मु द
व र्त्त यो नि भू लं च ना श ये त ॥ इ ति ना ग रा य व ले हः ॥ ॥ हिं गु सें च व व द्वा सु रा त्रि का ना ग रैः

शादिसंज्ञो जस्य प्रमासा रविर्जरेः॥ विरुधमानं ज्ञानीया गुह्यं तमुपनाहयेत्॥ क्षिप्रः स्वपाणि
ना तभी वहि आगे स्ववेदनः॥ श्यावो वस्त्रनिक्षत्रवेधशोधनरोपनं॥ अरुर्ध्वं चिदावोपिसः
वेदोषः प्रपद्यते॥ कथ्यार्थं॥ द्वादशाहमुपलेनरक्षितव्या सुपदवात्॥ शालिगोष्ठा गदुग्धं चः
क्षितया मधुरं हिमं॥ द्वांतां परस्वकंधात्री स्वर्जरं दारुमं क्षितां॥ पथ्यार्थं चैतिके गुले वलातोय
च पाद्ययेत्॥ इति पित्तगुह्या॥ ॥ अथ श्लेष्मगुह्यः॥ श्लेहोपनाह तल्लेदती क्षास्त्रसमवक्षिभिः
योगे अवातगुह्यो क्लेशेष्मगुह्यमुपाचरेत्॥ तिलैरंजानसी बीजसर्वैः परिलिप्येत्॥ श्लेष्मगुह्य
मपः पत्रैस्तुल्योलेः ल्वेदयेत्तिलैः॥ पंचमूली मृतंतोयं मध्याजीर्णं वासुणी॥ कफगुह्यं पिबेत् काले
लेजीर्णमा श्री कसेव वाशी कर्णितं कंविजेन लवणीकृतं॥ श्लेष्मं मुंतेयि वेदातमूत्रवर्चो नुलोमने॥
पिष्यली पिष्याली मूलं च यवित्रकनागरैः॥ पतिकैः सयवना रै पतप्रस्थं विपाचयेत्॥ क्षीरप्रस्थे

यौत

ननेतस्यर्षिहंतिगुल्लकफात्मकं॥ग्रहणीपांडुरोगघ्नंश्रीहकासज्वरापहं॥सीरषड्यलकंदतं॥
॥॥तद्वतात्रिकलोदंतिदशमूलोपलोमितं॥जलेचतुर्गुणपक्वावनुर्भागावशेषितं॥सर्पि
हरंजनेलंबसीरंवेकत्रयाधयेत्॥संतिष्ठिमिश्रकःस्नेहःससौदःकफगुल्लनुत्॥इतिमिश्रक
लेहः॥कुलतद्यानजीर्णशालिचषट्ठिकानयवजांगले॥मंशतेलंघृतंतक्रं कफगुल्लप्रयोजयेत्॥
इतिगुल्लकफः॥॥अथसंस्वरगुल्लः॥हिंनुत्रिकदुकंपाठां हवुषामनघांशं॥अजमोदा
चगंधेचतित्रिदिकाम्बवेतसौ॥दाडिमंघोष्करंभान्यमजाजीचित्रकंववां॥दोसारीद्वचलव
गोचव्यंवेकत्रकसीयेत्॥कूर्णमेतत्प्रयोक्तव्यमनेपानेपनस्ययं॥प्राग्भुक्त्याद्यवापेयंमः
नोहोदकेनवा॥पार्श्वरुद्धतिमूलेषुगुल्लेवातकफात्मजे॥आनाहंमूत्रंरुद्धेचमूलेचगुतः
योनिजे॥ग्रहण्यर्शोविकारेबुद्धीहवाएदामयेषुच॥उरोविबंधेहि कायांकाशेभ्रातंगलग्रहि

राम

भावितं मानुलुंगस्य कर्णमेतदसेन वा ॥ बहुशो गुरिका कार्या गुल्मयेः सुस्ततो चिकाः ॥ हिम्राद्यः
कर्णः ॥ ॥ गुरिके गुल्मवान्मदि बराम डै सै लमेरं डं जं पिवेत् ॥ ससमीरे कफे तत्र सपि त्रेतु ययोः
न्वितं ॥ इति संसृष्ट गुल्मः ॥ ॥ अथ त्रिदोष गुल्मः ॥ चरणादि कषायस्तु गुल्मं दोषत्रयो स्थितं
हन्ति हन्त पार्श्वभूला द्यौष्यद्वयमसंशयं ॥ इति त्रिदोष गुल्मप्रतीकारः ॥ ॥ अथ सामान्यवि
धिः ॥ लघुचनं दीपनं स्निग्धमुष्णं वातानुलोमनं ॥ बृहणं च न वेद न तस्मिन् सर्व गुल्मिनां ॥ गु
ल्मिनामनिलं शांतिरुपाये सर्वतो विधिः ॥ वदा चरितं व्यामारुते तु विजिते न्यमुदीर्णं दीप
नस्यमपि कर्म न हन्यात् सुखोद्भाजांगलरसाः ॥ सुस्निग्धा व्यक्तसै च वाः कटुत्रिकसमायुक्ता
हिताः पाणेषु गुल्मिनां कुंभोपि उंसु कारये कुशलोन्निष कु ॥ उपनाहाश्च कर्त्रयाः सुखोद्भा
शास्त्रणादयः ॥ गुल्मस्थाने रक्तो सौवाहु मयो शिरा व्यधः ॥ स्वेदो नुलोमनं चैव प्रशस्तं स

घोत

वर्गुस्मिनां॥ वस्त्रं मूलकं मत्स्या नमुष्कसा कानि वेदलं॥ नखादे दालुकं गुल्मी मधुराणि फला
नि च॥ वस्त्रा नपा विजं मुही हिं गुल्मी मिदी प्यकार॥ कर्णये छस्त्र गलितं कर्णये तश्च वा वलं॥ म
अनोस्त्रां वुना वा पिपीतं गुल्मी न पो हति॥ मूलार्थः काशश्चा स प्रहृणी दी वनं परं॥ ववायं क
र्ण॥ ॥ हिं गुल्मी रम्यं त्रितुं वरुणि हरीतकी॥ श्यामां विजं सै च वं वयव न्सारं महीष चं॥ यव क
धो द केने न च त प्रहृति पा वयेत्॥ तेना स्याति यते गुल्मीः स मूलः स यरिग्रहः॥ इति हिं वाय
वृतं॥ ॥ वातवर्गे निरोधे तु सा मुद्रा र्द्धक सर्वपः॥ कृत्वा पायो विघातया वर्णयो परिचा चितैः॥
इति सा मुद्रा दिर्तः॥ ॥ नादे ई कु ह्जा क शिग्रु बहती लु ग्विल्व न ज्ञात क व्या प्री किं मु क पारि न ड ज
हाऽपामार्ग नीयाऽग्रिकान् वा सा मुष्क क पाटलाः स लवणा न्दग्धा जले पात्रितान् हिं वादि प्रति वा
यमेतदुदितं गुल्मी दरा वी लिष॥ इति नादे व्यादि लवणं॥ ॥ सीरं वज्र पलं तरु इ वं दश पलं ता

क
रामः

तत्प्रयोष्यर्कजं प्रत्येकं पलं च कंचलवर्णं सारं च पंचात्मकं विंशत् सर्वदत्तं पुनः पवित्रं गोमूत्रं
अतुर्भिः पलेनृद्धा जेगुरुमागता गजपुटे वक्रौ विपक्षी कृतं संकल्पोऽथ कदुत्रयं त्रिपलं मध्ये कंयः
लं रामठात्सर्वं स्रपुनीतमेतदमलेपात्रे सुसंस्थापयेत् ॥ वज्रसार इति प्रणामपति वैगुलानु
दयालुणां पीतस्रकृपुतः प्रजातसंमये कर्त्तव्यमाणाः क्रमात् ॥ मंदगिं सविष्णुविकामरविता
मायां इतुना सीणतां आसंकाशमजीर्णं शैत्यपवनव्याधीनं वलासोद्भवान् वज्रसार इति
रस्य त्रिषज्ञां कीर्त्तयेत् विधत्ते तसंमासं द्वावयति स्युः चटिकयोः छंदे किमन्नं पुनः ॥ इति वज्रसारः ॥
॥ ॥ तामुद्रं सैन्धवं काचं यवसारं सुवर्चलं ॥ टंकणं सर्जिका सारं कर्णमिषां विभ्रावयेत् ॥ अर्कं पी
रं सुहृदीरैः रतपेशोषयेत् अहं ॥ अर्कपत्राणि सिंहातेरर्कमूलां वुयेषितैः ॥ त्रिषो ज्यहं त्रिका
मध्यं रूपागजपुटे च वेत् ॥ तत्सारं वर्णमानं च सूक्ष्मं त्रैफलं रजः ॥ जीरकं रजनीवक्रिणं च भाग

यो. त

सप्तसप्तं॥ श्रीराजमेतद ईश्वरमेतदयित्वा प्रयोजयेत्॥ वज्रद्वारो यमुदितः स्वयंदेवेन संभुता॥ सर्वे
दरेषु गुणेषु मूलेशो वचनं योजयेत्॥ वाताधिके जले को सौ च ते वाताधिके हिते॥ कथं गोमूत्रं सः
संयुक्तं कांजिकां त्रिदोषजे॥ वज्रद्वारं मम मुं वै यो मंदाग्ने दीयतं परं॥ इत्यवज्रपरो वज्रद्वारः॥ ॥
विजदाति मसिंधुं न द्रुतं मूत्रो घृणी रक्तः॥ हिंगुलो वर्वलक्षारु क वक्षः सवेतसैः वीजधूररसो पे
तैः सर्पिदधिवतुर्गुणं॥ साधितदाधिकं नाग्रागुलं दक्षी हनुत्पलं॥ इति दाधिकं द्युतं॥ ॥ अथ
रक्तगुलं विविक्तं॥ प्रसिद्धं चित्रं को ह्याया योज्यं स्नेहवरे वनं॥ शताक्षरविरचितं त्वादाह मार्ग
फलोद्भव॥ कक्षपीतो जगुलं तिलकाद्येन लुजं॥ इति शताक्षरविरचितं॥ ॥ तिलकाद्यो गुडयो
षहिंगुलाग्नियुतो हितः॥ पीतो रक्तवेगुलं न मृष्ये पियोधितं॥ इति तिलकाद्यः॥ ॥ यत्ना
सक्षारतो येन सर्पिः लिङ्गं पिवेत्॥ यत्किं वसरे क्षीरतो यत्ना धृतं तादि बु॥ फेणो जमस्य

रामः

तिष्ठन्ति नष्टाधसमाकृतिः॥ तस्य वतस्य पाकस्य कालेनितरं लक्षः॥ अकल्मसे वधत न
क्रव्यं॥ पलासस्य च तं कल्मसं मुत्पलं प्रकुमुदं मधुयष्टी कं पत्कां वने तत्कां च न जीवनी
योपकल्मसं॥ घृतं यक्षं न वपीतरक्तपित्तास्रगुल्लभत॥ दाहन्तस्माज्जरुर्दियोनिदोषह
रंघरं॥ **कंडूहाराद्यं घृतं॥** ॥ उल्लोचने दये द्वित्रे विचिरासृग्दरोहितः॥ अतिप्रवृत्तमश्रुत्तु
त्रेण लेनिवारयेत्॥ रक्तपित्तहरैर्योगिवातप्रेक्षुमहद्भुतः॥ ॥ **अथारसा॥** उल्लोचने दये
द्वित्रे विचिरासृग्दरोहितः॥ अतिप्रसुप्तसूतं च नृणां संपदयेद्वा वयेदपि॥ पिष्यत्यासृक्
वायेण वज्रक्षीरेण च त्रिशः॥ निष्कार्दं नक्षये क्षौद्रेण संप्लीहोदरं जयेत्॥ रसो विद्याच
रोनाम्नागोमूत्रं च पित्तेदनु॥ **विद्याचरसः॥** ॥ प्रश्मसूतं वंगं च प्रश्मप्रत्येकं कल्मसं तप
सं॥ गंधकं मृत्तनाम्रं च प्रत्येकं च वतुः पलं॥ अर्कक्षीरैर्दिनं मर्शं तत्सर्वं गोक्षीरं॥ संरुध्य

श्री न

भूचरे त्वया स्थांग शीतं स मुद्धरेत् ॥ एष वंगे श्वरी नापा श्री हगु लो दरे जयेत् ॥ १ ॥
ली नानि स्थायेत पुनर्न वा ॥ गोमूत्र पिष्टं र प्रपिबेद् गनी वानु गो जयेत् ॥ इति वंगे श्वरः ॥ ॥
सूत गंधक नाप व्यास्तु ल्या आराव धा वुनिः ॥ मर्दये दिति दुधै अतन्माष मधुना लिहेत् ॥ स्त्री
णा जलो सूत गंध कणाप व्यास्तु ल्या आराव धा वुनिः ॥ मर्दये दिति दुधै अतन्माष मधुना लि
हेत् ॥ स्त्रीणां जलो हरं हति पयसा जालो दनं दधिः ॥ त्रिं वा फल रसं वां कृपिबेत् सं शीजिते रसे
॥ इति गुल्फरि ॥ ॥ शंखे डा वा जय त्या मुप व्यासे च व सं युतः ॥ ३ ॥ साध्या न पिगु ल्यां अ पृथुः
लो पश्चोत्कृष्टान् ॥ ॥ इति योगत रंति न्यां गुल्फरि दान वि किं त्सा नाम तरंगः ॥ ॥ अथ हृद्वा
गोप क्रमः ॥ अथ हृद्वागुर्वस्तु कषायति रुमा निघाता अयन संगैः संवितं नैर्वग विचारणे श्वर हृद्वा
मयः पंचविधः प्रदिषः दूषयि त्वा रसं दोषा विगुणा रुदयं गताः ॥ हृदि वाधां प्रकुर्वन्ति रुद्वागः ॥

रामः

गंतं प्रवृत्ते ॥ आयम्यते मारुतजे हृदयतु यते तत्रा निर्वच्यते दीप्यते वस्को घृते पा घते पिवा
॥ नलोष्मा दाह शोषाः स्युः पेत्रिके हृदयकृतः ॥ भ्रूमायनं वमूर्द्धा चक्षुदः शोषो मुखस्य च ॥
जीरवं कृक संश्वा चो रविस्तं नो ग्रिमादवं ॥ माधुर्यमपि त्रास्यस्य वलात्ता वतं ते हृति ॥ विद्यात्रि
दोषजं वायि सर्वलिं गहृदामयं ॥ त्रि दोषजे तु हृदो गोयो दुरात्मानि च वते ॥ तिलत्ती रगुदादीनिः
ग्रं हि सस्यो घजायते ॥ कुर्मैकदेशे संकेदं रसं आप्ययग हृति ॥ संकेदात्कृतमय आस्य प्रवत्सु
प हृतात्मनः ॥ तीव्रान्नि तो दं कृमिजंत दोषत्रय संकटं ॥ उत्क्रेदं वृषी वनंतो दः शूलं हृत्तासः
कृममः ॥ अरवि स्या वने व्रतं शोषश्च कृमि हृदुजिः ॥ कृमः सादो भ्रमः शोषो जे यात्ते वा मुप
द्रवा ॥ कृमिजे कृमिजाती एंश्चैष्मिकानां च ये मताः ॥ ॥ इति हृदो गनिदानं ॥ वातो पृष्टं हृ
दये वामये तस्मिन् भ्रमातुरं ॥ द्विघं च प्रलिकाचे न स सुहृत् वणे न वा ॥ पिप्यते ला ववा हिं गयव

यो न

आरोच्य ससैव वं॥ सो वर्चस्म नो भुंही दीप्यतेति विवर्णितं॥ फलधन्यान्तु को लख्यादविम
श्रवसादिभिः॥ पाययेरु हृदयं च वातहृद्दोगशांतये॥ इति पिप्पल्यादिभिरुक्तं॥ ॥ सपुष्कर
ख्यं फलपूरमलं महीषं च सयमघातकल्काः॥ सारांश्च सपिण्डवर्णैर्विनिश्चयः॥ स्युर्वातहृ
द्दोगहरानराणां॥ पुष्करमलाग्रं वर्णं॥ ॥ इति वातहृद्दोगः॥ ॥ अथ पित्रहृद्दोगः॥ श्रीप
त्नीमधुकक्षीदसितागुज्जलेर्वमेत॥ पित्रोयमृषे हृदये सिंहेतमधुरैः शृतैः॥ शीताः प्र
देहापरिषे वनंतया विरेको हृदि पित्रदुष्टे॥ द्राक्षाक्षिताक्षौद्रपरुषके स्यादुद्धवपित्रापहमत्रपा
नं॥ हारदुराहरीतकोस्तुल्यशर्करयोरुजः॥ पीतं हि मां तु नाहंति पित्रहृद्दोगमं मंजसा॥ ॥ इति दा
ग्रं वर्णं॥ अर्जुनस्य स्यात्सिद्धं कीरं पित्रहृदसितयामधुकेन वा॥ इति पित्रहृद्दोगः॥ ॥ अथ कफ
हृद्दोगः॥ हृद्दोगे कफजं स्थिन्नं सुवांतं नरकप्रेक्षुं कापी सृक्षे लामागधी मूलं प्रलीक्षं॥ नेष

राध

जैर्यु ज्ञातज्ञातादौ बवलं ॥ त्वत्तत्सटीवलाशत्मा शुंटीयव्यासवौ चक्राः ॥ कर्णितावावृतामृत्रेपा
तव्याः कफरुद्रहे ॥ त्वत्ताशौ कर्णिकाधौ सुसोला मागधी मूलं प्रलीहं सर्विषा सह ॥ नाशय
त्यासु हं दोगं कफजं सपरिग्रहं ॥ ॥ श्रवत्रिदोषज रुद्रोगः ॥ त्रिदोषजे लंघनमादितः स्या
दन्नंतु सर्वे मुहितं विधेयं ॥ कर्णा त्रिसर्प्यं स्वि च वक्ष्यमानाने त्रं प्रयो ज्ञानि त्रिषाद्रिरा मुः ॥ ॥
श्रव रुमिज रुद्रोगः ॥ रुद्रोग रुमिजो कार्यं लंघनं चापत व्यं ॥ पश्चात् रुमिहरं कर्म रुमि
रोगोक्तमाचरेत् ॥ ॥ श्रवसा मान रुद्रामयः प्रतीकारः ॥ हिं गृग्रं धा विरु विष्णु रुद्रा कुचा न
य वित्र कथा वचूकं ॥ पिवेत्समो वर्चस्व पौष्कर रुद्रामय प्रतीकारः ॥ हिं गृग्रं धा विदवीरा खं
य वां नसा मूल रुद्रामयं ॥ हिं गृग्रं धा ॥ ॥ कर्ण पुष्कर मूलस्य मधुना सह लेहयेत् ॥ रुद्रास म्वा
सकाशं रुद्रामय हरं परं ॥ पुष्कराद्यं कर्णं ॥ ॥ घृतेन दुग्धेन मुञ्जं नसा वापि वंति कर्णं के कुत्रः

योत

त्वयोद्यो॥ हृद्दोग्गीर्णज्वररक्तपित्तं जित्वा न वेयुश्चरतीति न स्ते॥ ककुभा घंरुणं॥ ॥ दशमूलीकः
षायस्तुल्यवणस्त्वारसंयुतः॥ पीतो निहंति स हृदा मय मसंशयः॥ इति दशमूलीकावः॥ ॥
शताहुमनयानां तु सोर्व्वलपलद्ययं॥ पवेत्कले घृतं प्रख्यंदत्वा क्षीरं चतुर्गुणं॥ घृतं वञ्चनकं
नाम्राश्वे च हृद्दोग्गनाशनं॥ वञ्चनघृतं॥ ॥ पार्व्वस्य कल्कस्तरसेन सिद्धं घृतं सर्व्व हृदामयेषु॥
इति कल्कघृतं॥ ॥ रसगंधाभ्रमस्मानि पार्व्व वृक्षस्तु मंभुना॥ एकविंशति घाघर्मेना वितानि
विधानतः॥ माघमासं निदं शूलं मधूना सह लेहयेत्॥ वातजं पित्तजं श्लेष्मं संभूतं वा त्रिदोष
जं॥ कृमिजं वापि हृद्दोग्गं निहंत्येतन्न संशयः॥ इति त्रिनेत्रोरसः॥ ॥ तैला घृतं ककुर्व्वं कषाय
श्रममातयं॥ रोषस्त्रीमार्गं त्रिंशो वञ्चाप्यं हृद्दोग्गं वा स्त्वजेत्॥ शालिमुण्डो यवो मांसं जागलं मरिचाः
चिंतं॥ पटोलं कारवेक्षं च पथ्यं प्रोक्तं हृदामये॥ ॥ इति श्रीयोगतरेति न्यां हृद्दोग्गनिदानविकि

राम

स्नानामतरंगः॥ ॥ अथ मूत्रकृच्छ्रं॥ आशामतीक्ष्णोषधरूक्षमद्यप्रसंगान्तरतपृष्ठया
नान॥ आरुघमस्याधसनादनीर्णस्य मूत्रकृच्छ्रमिदं नृणामिहाष्टौ दोषैः पृथक्कृत्वा एव स
न्निपातानुर्यतथापंचममश्मरीतः॥ अकंविनासप्रमकनुशक्रात्रकपृमंशस्यजमादुरार्याः
पृथक्कृत्वा लीकुपितानिदानैस्सर्वेष्ववाकोपमुपेत्य वक्तुं॥ मूत्रस्य मार्गं चरिषीत्येतीयं ती
यदातदा मूत्रयतीह कृच्छ्रान्तिवारजोशुटीवंक्षणातलिमेदेस्वल्पं मुहुर्मूत्रयतीह वातः॥
पीतं सरक्तं सरजं सदा हं पित्रा मुहुर्मूत्रयतीह कृच्छ्रं वत्सैः सलिंगस्य गुरुत्वं शोफो मूत्रस्य पि
च्छं कफमूत्रकृच्छ्रं सर्वाणि रूपाणि च सन्निपातान्॥ इदं तितल्लक्षणेन मंनुक्षुं मूत्रवाहिषु शस्ये
नक्षतेष्वभिहतेषु वा मूत्रकृच्छ्रं तदायाता जायते भृशदारुणं वातकृच्छ्रं तु त्यागितं तस्य रूपा
णि निर्दिशेत्॥ शकृतस्तु प्रतीघाताद्यायुर्विगुणतां गतः आध्मानवातमूलं च मूत्रमृगं करो

यो न

तिवै॥ अश्वरी हेतुतन्मर्वमत्रकुमुदारायेन॥ अक्रेयोधैरुपहतेमत्रमार्गेविधारिते॥ ससुक्रंम
त्रयेनकुमुदाधत्तिमेहनमूलवान्॥ अश्वरीशर्कराचैवतुल्यप्रवलक्षणी॥ शर्करायाविशेषं
नुमृण्णकीर्तयतोमम॥ पश्यमानान्शरीपित्रान्शोषमानाचवायुना॥ विमुक्तकृपसंधा
नाम्सरंतीशर्करामता॥ हृत्पीडावेद्युःमूलंक्रुत्तावपिअदुर्वलः॥ तद्याप्रवतिमूर्खाचमत्रकु
मुवदारुणं॥ इतिमूत्रकुमुनिदानं॥ ॥ अथ्यजनंस्नेहतिरुहवक्षित्वेद्योपनाहोत्तरवक्षि
संज्ञात॥ खिरादित्रिर्वीतहरेश्चसिष्ठान्दद्याद्दसांश्चानिलमूत्रकुमु॥ अमृतानागरंधात्री
कंठकंनिःकाव्याप्रपिवेत्काव्यमूत्रकुमुसमीरतः॥ इत्यमृतादिकाद्यः॥ ॥ इतिवातकु
मु॥ ॥ अथवेतनं॥ सेकावगाहाशिशिराप्रदेहाग्रैर्मोर्ध्विर्वक्षिपयोविरेकाः दान्ताविदा
रीसुरसैद्यतेश्चकुमुदेष्वपिप्रप्रवेष्टुकार्यः कुशः काशः शरोदर्जः सुदमेतिनृणांइवंपि

रामः

तद्गुह्यं पञ्चमूलं वसि विशो धनं ॥ यत्नतः सिद्धयः पीतमंडप्रहंति शोणितं ॥ इति पंच
मूलकाद्यः ॥ ॥ पयशी सतावरी काशकुशमृदंष्ट्रा विदारी शालाली सुकलेरुकाणां ॥ का
यं मुशीतं मधुशर्कराभ्यां पुनं पिबेत्येति कर्मत्रकृद्भिः ॥ इति शतावज्योदिकाद्यः ॥ ॥ हरी
तकी गोक्षुरराजवृक्षपाषाणपिण्डचपवासेकाणां ॥ काव्यपिबेन्नान्ति कसंप्रयुक्तं कृद्भिः
मदाहेसरुजैविवंचे ॥ हरितकादिकाद्यः ॥ ॥ शतावरी कावकुशल्यदंष्ट्रा विदारिकेः
कुक्ष्यामूलकल्कसिद्धं ॥ सर्पिपयोवाहितपाविमिश्रं कृद्भिः पुपितप्रनवे पुयोऽभ्यां ॥ इतीश
तावरी पंचसर्पिः पयसि ॥ ॥ इति पित्तकृद्भिः ॥ ॥ अथ शोणितकृद्भिः ॥ सीरोजतीक्ष्णोषधमत्र
पात्रं स्वेद्येयवान्नं मननिरुहः तत्रं वतिकोषणासिद्धतैलवसिश्च शश्च शस्तः कफमूत्रः
कृद्भिः मूत्रेण सुरयावापिकदली स्वरसेनवा ॥ कफकृद्भिः विनासाय सूक्ष्मपित्रा नुदिनवेत् ॥

यो न

इति मूत्ररुद्धं ॥ ॥ अथ त्रिदोषरुद्धं ॥ सर्वत्रिदोषप्रजनेषु रुद्धे यद्यमलं कर्म समी
कार्यं तत्रापि के प्राग्व मनं कपस्यापि ते निरेकः पवते न वस्तिः बृहती धावती पाठाय श्रीम
धु कलि मात ॥ पत्काका चं पिवेत्सत्त्वा रुद्धे दोषत्रयो द्वे ॥ बृहत्यादि कायः ॥ ॥ पुनरेन सि
द्धितं दुग्धं क दुग्धं कामतः पिवेत् ॥ मूत्ररुद्धेषु सर्वेषु शर्करा वात रोगघ्न ॥ इति त्रिदोषरु
द्धं ॥ ॥ अथ विघातमूत्ररुद्धं ॥ मूत्ररुद्धे विघातो देवात रुद्धे क्रियादिता ॥ पञ्चव
क्लृप्तमृत्प्रेषः कवोलात्रपु शस्यते ॥ मद्यं पिवेत्ता स शितं च ॥ तर्प्यः सृतं पयो वा र्द्धसिता
अथ रुद्धं ॥ चोत्री रसं वेतुरसं पिवेत्ता त्रिघात रुद्धे मधु या सि मिश्रं ॥ इत्यत्रिघात रुद्धं ॥ ॥
अथ शुक्रविघातं रुद्धं ॥ रुद्धेषु शुक्रविघातो न्यसिता जनु स मा न्तिकं ॥ सती रं स र्द्धितं सः
पि पिष्टितं प्रविवेच्य ॥ शुक्रदोषो विमुञ्च्य च स मदाः प्रमदा प्रयेत् ॥ तृणपंचक मलेन सि

राम

१०८

हंसर्षिः प्रवेदयि ॥ इति मुक्तविवेचनं कुरु ॥ ॥ अथ संक्रिदिघातं नं कुरु ॥ स्वेदसूत्रं क्रिया
भ्यां गतस्तयः स्युः पुरीषजे ॥ कुरुतत्र विधिः कार्यं सर्वमुक्तविवेचनं ॥ कायो गोप्सुरवीः
जातां यवः क्षारयुतः सदा ॥ मूत्रं कुरु स कुरु जायते शिषु निवारयेत् ॥ गोप्सुरादिका यः ॥ ॥
इति मुरुजं ॥ ॥ अथ श्मरी कुरु ॥ अश्मरी ये मूत्रं कुरु स्वेदया वातजि क्रिया ॥ पाषाणमेदः
कायं कुरु कुरु मस्तिरिदं जये ॥ रा लोपकुलामधुकाश्ममेदकोंतीश्च दंष्ट्रा वषकोरु रुकेः सतं
प्रवेदश्मजनु प्रगाढं सशर्करं शास्मरि मूत्रं कुरु ॥ एलादिका यः ॥ ॥ इत्यश्मरी जं कुरु ॥ ॥
अथ सामान्यं मूत्रं कुरु विधिः ॥ कोष्ठाप्रवि कुरु कुरु लेपो वलेरपरि कुरु कुरुणः अपुत्रं सी वी
जं लेपो वाधारा वा किंशुकान्तः ॥ भ्रजहि दे वेदुदानं दानं वा वा वटका विशः ॥ मेघनादशि फाले
पः स्वेदो वार्क कटा मिषे ॥ पातो वा कोष्ठाते लस्य धारा वा कोष्ठा वारिणाः ॥ नवैते पादिका योगा

घोत

मन्त्रकुरु हरामता ॥ एला शमनेद कशिला जनु पिप्य लीतां कर्णानि तंदल जले लुलिता निषीत्वा
यद्यापुते न सहितान्य वलीधे धीमाश्रास न मृत्पु र पिजीवति मूत्र कुरु ॥ इत्येला घवलेह ॥ ॥
गोटं कात प्रसृती अतु दशय च त्वदे जलेषु मृगो मृतं दं च पला नि सप्त नु यु रा द त्वा प वा च क्षिपः
मृग सप्त पलं वरात्रि कट कादा गोः सुराश परः स्यादोषोऽश्मरी मे ह कुरु प वना म मूत्र शुक्राः
त्रिजित् ॥ इति गो मृ राद्यो गुग्गुलुः ॥ ॥ त्रिकंठकार ग्य ध द र्ज का न्य ड रा ल ता प र्व त ते द्यः
साः निमति पीता मधुना श्मरी कास प्रा म मृ ग्यार पि मूत्र कुरु ॥ त्रिकंठकारिका ॥ ॥ अथोच
त्माना म्ना पिष्ट मधुना सह योजिते ॥ मूत्र कुरु ति हं त्या मु त्रि त्रि लो हे न सं शयः ॥ इति लो
ह न स्म योगः ॥ ॥ सिता तु ल्या घ व नारो न क्षितः सर्व कुरु नु त् ॥ निदिधि कार सो वा चः स क्षौ ड
कुरु ना स न ॥ त्रिकंठ के रं उ कु शा अ नी रु क को रु के नु त्त्वर से न सिद्धं ॥ सर्वि गु डा र्क्ष स शु तं प्र य

रामः

पंहु छुआ स्मरी मूत्र विघातहारि ॥ त्रिकंठ का मंदनं ॥ ॥ प्रत्येकं कर्षमात्रं स्यात् स्तनं ताम्रं तथाः
श्रुतं ॥ द्विगुणं चैव दत्त्वा कजलिकां चरेत् ॥ मुक्ता दाडिम तोयेन केतकी पुष्पवारिण्य ॥
सह देव्या कुसायाश्च पर्वणसी रघोरपि ॥ तालमूल्याः शतावर्ग्यानां वयित्वादिनं दिनं ॥ तिः
का पुद्गुली मलत्रपर्वणोशीरमागच्छीः ॥ श्रीखण्डसोरि वा चैवां समानं कर्णकं नयेत् ॥ मुक्ता द
डिमते ॥ दाज्ञा कलकषा येन सप्त चापरिमावयेत् ॥ छाया शुष्कं विज्रीया च वटी कार्या चः
नोपमा ॥ महाचंद्रकला नामारसे दोषं निरूपितः ॥ मूत्र रुद्धाणि सर्वाणि प्रवेहानपि दुष्ट
रात ॥ प्रदरं चापि त्रैत्र दार्दुः सह मश्मरी ॥ हंति श्रीसंभुना प्रोक्तो रसचंद्रकलात्रिधः ॥ इति
महाचंद्रकला नामरसः ॥ ॥ व्यायाममैश्वर्यं तीक्ष्णं सद्यमातपमा निधं ॥ अश्वात्तं विदास्य
नं मंत्रं नृत्तं हृत्वि वनेयेत् ॥ मुहुः शालिष्य वाजीर्णां कृष्णं अघिसंशकं ॥ पपं चामलकं स

घोत

सर्वितुं वृत्तीयं कटिचक्रं ॥ यत्ते लं चेति पथं स्यात् मूत्रकृच्छ्रजुषां नृणां ॥ ॥ इति योगान्तरं गिर्यं
मूत्रकृच्छ्रनिदानविजिज्ञानामन्तरंगः ॥ ॥ अथ मूत्राघातः ॥ जायते कुपि कुपिते दोषे मूत्रा
घातास्त्रयोदशः ॥ प्रायो मूत्रविघाताद्यैवातकुंडलिकादयः ॥ रोक्ताक्षे गविघाताश्चावायुर्घ
त्तो स वेदनः ॥ मूत्रमाकृत्य चरति विगुणः कुंडलीकृतं ॥ कुर्याती वार्त्तिम ष्ठीलां मूत्रविण्माज
क्षिविघातसुदारुणं ॥ आध्मापपचरति गुह्यं धावायुश्च सत्रता ॥ कुर्याति वार्त्तिम ष्ठीलां कुंड
धावायुश्च लोचतां ॥ कुर्याति वार्त्तिम ष्ठीलां मूत्रविण्माज रोचिना ॥ वेगं विचारयेद्यस्तु मूत्र
स्या कुशलोनरः ॥ निरुणादिमुखं तस्य वक्षे वेत्तिगतो नितः ॥ मूत्रसंगो न वेत्ते न वष्टि कुक्षिनिपं
दितः ॥ वातवष्टि स विज्ञेयो व्याधिः कृच्छ्रसाधनः ॥ विरं धात्यतो मूत्रलं रया न प्रवर्त्तते ॥
प्रेहमानस्य मंदं वा मूत्रातीतः स उच्यते ॥ मूत्रस्य वेगे निहनेन दुदावर्त्तहेतुकः ॥ अथान कुपि

रामः

१५

१०६

तो वायु रुदरं पूरये नृशो ॥ नाने रचसादा ध्यानं जनयेतीव वेदनं ॥ तन्मूत्रजठरं विद्यादधोवात
निरोधनं ॥ वक्षोवायव्यधवाताले मनो वायव्यदेहिनः ॥ मूत्रं प्रवृत्तं संजोत सरक्तं वा वा प्रवाह
तः ॥ अवेष्ट मे रस्य मस्य सरजवाचनी रज ॥ विशुण्णानिलजो व्याधिसमूत्रोत्संगं संतितः ॥ रुक्षः
स्यक्ता तदेहस्य वक्षित्वो पित्तमारुतो ॥ मूत्रक्षयं सरुग्दाहं जनयेतां तदाह्वयं ॥ अंतर्वक्षिमुखे
वृत्तस्थिरोऽयः सहसा न वेत् ॥ अस्मरी तु स्य रक्तप्रविमूत्रप्रधिः स उच्यते ॥ मूत्रितस्य स्थिरं यो
तो वायुना शुक्लमूत्रतः ॥ **स्थानात्पुनर्मूत्रयुतः** प्राकूप्य आघातवर्त्तते ॥ नत्मादकप्रतीक
शं मूत्रशुक्रं तदुच्यते ॥ व्यायामाश्वातयैः पित्तं वक्षि प्राप्या निलावृत्तं ॥ वक्षि मेन्दुचैव प्रदहृतः
आवयेदधः मूत्रहारिद्रमधवास रक्तं रसेव वा ॥ रुद्धान्पुनः पुनर्जतो रुद्धावातं वदन्ति तं मू
त्ररुद्धं पित्तं कफो घावपि वा संहन्यते तिलेन वेत् ॥ रुद्धा मूत्रे तदार्थानं रक्तं चेत्यतः

योत

ना ३

सजेत॥ सदाहंरोचनं शोणवर्णं वर्णं न वेद्यत॥ शुक्लसमस्तवर्णं वामत्रसादं वदन्ति तम्॥ हस्त
दुर्वल यो वीतिनो दातुं स ह्यद्यदा॥ मूत्रञ्जीतो नुपवेत विष्मं सृष्टं तदा नरः॥ विदुर्गन्धं मूत्रयेत्
छुत्वा हि विद्यातं विनिर्दिशेत्॥ दुताश्च लघनायासे सन्निधाता न प्रपीडनान्॥ स्यात्स्या हस्तिः
रुद्धत्रः स्यात्कृतिगर्भवत्॥ मूलस्य दनदा हात्तौ विदुं विदुश्च वक्ष्यति॥ चिह्नितस्तु मंजेदा
रासप्तभो वेष्टुना त्रिवान्॥ वस्ति कुंडलमाकुलं घोरं शस्त्रविषोपमं॥ पवनप्रवत्तप्रापोदन्नि
वारो न्यतु क्षितिः॥ तस्मिन् पिता वितेदाहः मूलमूत्र विवर्षता॥ श्लेष्माणगोरवंशो मः स्नि
ग्धं मूत्रं घनं मितं॥ श्लेष्मरुद्धविलो वक्षिः पीतो दीर्घो न सिद्ध्यति॥ अविभ्रातानिलः साधो
न वयः कुंडली कृतः स्यात्क्षो कुंडली मृतेन लोहः श्वा सखवत्॥ मूत्राघातनिदानम्॥
॥ ॥ अथ मूत्राघातविक्रान्ता॥ स्नेहो स्नेहोपपन्नस्य स्निग्धं स्नेहं विरेचनं॥ दद्यात्तत्र व

राम

गोक्षुरः॥ ॥ स्त्रीणां प्रतिप्रसंगेण शोणितं यस्य विसृतं॥ मैत्रुनोपरम आस्य वंदनीयो
विधिर्मृतः॥ ता प्रवृत्ता तैलं हितं वीत वस्त्रिषु॥ स्वगुणफलमहीका कृते नुरसिता
रजः॥ समानमर्दनागानि नीरसो द्युता निवा॥ सर्वसम्यग्निमध्यान्मात्रलीहापयः
पिवेर॥ हंति शुक्रस्य त्याश्च दोषान् वं आसुत प्रदा॥ स्वगुणा यं वृणा॥ ॥ श्लोकार्कभागः
कर्तव्यो नागः त्या नीरसर्षिषोः॥ शर्क्याश्च वृणां वृदा नाकर्णं वतत्समं॥ स्वयं पुंसाकः
लं वैवतयेवे नुरकस्य व॥ विष्यलीणां नवा कर्णं समभागं प्रदापयेत्॥ तदेकस्य समा
नीयस्व लेनो न्नव्यवक्षणां॥ तस्य पाणि तलं कर्णं लिहेत् नीरं ततः पिवेर॥ एतत्सर्षि
प्रयुज्जानः शुद्धदेहो नरसदा॥ शुक्रदोषान् सवीनये वापि भृश इर्जयाः॥ जयेद्वोणित
दोषांश्च वं आस्त्रीगर्भमाश्रयात्॥ इति श्लोकार्कभागं वृत्तं॥ ॥ अश्मरी मूत्ररुद्धेषु नैव जं

योत

यत्क्रियावया॥ मूत्राघातेषु सर्वेषु बुद्ध्यात्तर सर्वमादरात्॥ रसश्चंद्रकलाख्यस्तु द्रुः
घ्नो पुरोदितः॥ मूत्राघातेषु सर्वेषु बुद्ध्यात्तराज्याविज्ञानतः॥ ॥ इति श्रीयोगतरंगिण्या
मूत्राघातनिदानविज्ञानकथननाम स्तंभः॥ ॥ अथाश्मरीनिदानविकित्तिनिद्याख्या
श्यामः॥ ॥ निरुध्य मूत्रमार्गं वायातनां जनयेद्देशं कटिवस्तिगतसंश्रुक्रमं मूत्रं सपित्रं पव
नः कफं वा॥ यदा तदाश्मर्युपजायते नुक्रमेण पित्तं शिवदेवनागोः वैकथं वा अयः स
र्वाद्यवासां पूर्वलक्षणं॥ वक्ष्ये ध्यातं तदा सन्नदेति यदिति॥ निरुक्त्वा॥ मूत्रे वस्ते संघट्टं मूत्र
क्षुब्धज्वरोरुधि॥ सा मां यत्किं रूपा निसेवती वस्ति मूर्धसु॥ विस्तीर्णं धारं मूत्रस्याततः
यातार्गे निरोधितं॥ तच्च पायासुरत्वं मेहेदं गोमेदकोयमन॥ तत्संज्ञाभारत्ततेत्याश्रमा
यासावातिरुभवेत्॥ तत्रधातामृशं तोदो पंता न्त्वादति वेपते॥ मृज्जाति मेहनं नाभीपीड

रामः

यत्पानिसंक्रान्तातिरसं सोभारसतेसाश्चमायासाचारप्रवेनो॥ सातिलं मुं वृत्तिस्तुः
न मुहुर्महतिविदुशः॥ श्यावारुणाशरीचास्याविताकंठकेरिधिनेनदत्यतेवस्तिः॥ प
अमानइवोक्त्वान् न ज्ञातकाखिसंख्याना रक्षापीतासिनाशरी॥ वस्तिर्निस्तुघतइवशु
षाणाशीतलोपुह॥ अशरीसहतीशु न्नामभुवणाचवाक्षिता॥ एताभवतिवात्मानाते
षामेवव नूयसा॥ आश्रयोपयात्यत्वाग्रहणाहरणाश्रवाः शुक्राशरीतहितामहताः
जायतेशुक्रधारणान्॥ ह्यानातचुतममुक्तं हि मुष्कयोरंतरेति॥ शीघ्रयत्पसंहृत्यः
शुक्रंतदुक्रमशरीवस्तिरुक्कुरुमृज्जमुष्कश्चपहुकारिणी॥ तस्यामुत्पन्नमात्राया
शुक्रमेवविनीयते॥ पीठितेवावकाशेस्मिन्नशयेववशकरा॥ अनुशोवाभुनातिनासात
स्मिन्नशयेववशकरा॥ अनुशोवायुनातिनासातस्मिन्ननुलोमगे॥ तरेतिवहमूत्रेण

घोत

प्रतिमेविवध्यते॥ मन्त्रश्रोतः प्रावृत्तासासकाकुर्थाऽपइवान॥ दीर्घस्यंसनं कार्यकुवीभूत
मरुति॥ पांडुत्वमुल्लिखतं चरुतां हृत्पीडनं वसि॥ प्रसूतातिवध्यां वरुमन्त्ररुजाचिन्त॥ अः
शरीरक्षयं यत्प्राप्तुं शक्ता वा शर्कराचिन्ता॥ शुशरीनिदानं॥ ॥ वाताशरी पूर्वहृत्पेक्षेहः
पानं प्रशस्यते॥ शुभ्रप्रिमं पापापाणा निक्षिपु वरुण सुरैः॥ मन्त्रपारावच फलैः काचरु
त्वाचि वक्षणाः॥ रामटक्षारलवणरुणैरुत्वाचि वेन्नरः॥ वाताशरी हन्ति हृत्पुं मा अमनेश्व
तद्वज्रः॥ कक्षारगुडमेद्व्यं वं सणरुं च माहृतः॥ इति शुष्पादिकाचः॥ ॥ वरुणस्य त्वं
श्रेष्ठं शुंठी गोक्षुरसंयुता॥ कार्पायित्वा श्रुतं तु स्यात् वक्षारगुडाचिन्त॥ पीत्वा वाताशरी
हन्ति वरुणात्तामुवचिन्ती॥ ॥ वरुणकाचः॥ ॥ वीरतर्वादि ककाचः पूर्वोक्तो वातनाशरी
समो हन्ति यवक्षारगुडपंक्ता न संशयः॥ वीरतर्वादि॥ ॥ क्षारणवागूयेयाश्च कषायानिः

राम

न कुलजं दद्याप ध्यामन्नं च खादतः॥ नियतं त्वयि विरादस्य निश्चितं मे दशकं रा॥ बुद्धिजोगः॥ ॥ ३॥
पुसवी जं स हस्रा पीत्वा वातारिके जं॥ कुसुमं दधुमं व शर्करा वान्नं व तिसृष्वी कटिपये दिवसे
इति त्रपुसवी जनारिके रकुसुमयोगो एलाश्मनेदमधुकोरु बुद्धलवासा सोडी क्षुराजपिचरे एउ
कया समेतान्॥ निष्काध्या वारिणिपिवे सशिला जमेनं रुक्षरी विरहितो मनुजः सुखाय॥ इत्येव
दिक्कायः॥ ॥ तरुणं वरुणं वल्केका च मापीय मन्त्र्यः॥ सगुणं मतुलपीडा मम शरीरा श्रुति
हं अपि वकुलजमलं चेनुदध्यं वुपिष्टं पिबुमितं मवली ठं पातयत्यश्मरी कां॥ वरुणं काया॥ ॥
कुलजकल्पो वरुणस्य तुलां सुस्मां जलदाणं विद्या च येत्॥ पादशेषं परिष्ठाप्य घृतं प्रस्थं विपा
चयेत्॥ वरुणं कदली विल्वं तणपंचकमूलकं॥ अमृतामशमतेदं ववीजं त्रपुसमेव च॥ रुचिः
कांघं च मूलानिलं पृथक् स मं लिदं॥ प्रत्येकं पेयं यित्वा चैत्रदशा च विपचेत्तदुः ततोऽप्यमा

मोक्ष

त्रांप्रपि वेदेश कालाय पेक्षया ॥ जीर्णोत्रा नु विवेत पिष्टं पुं उ जीर्णं तु मस्तु ना ॥ अश्मरी शर्करां हति
मूत्र क्लृप्तान्मस्येवतः ॥ वरुणाग्रं यतः ॥ ॥ पलाश रक्षाति रकार वेलीय वासुका शेखरि कुक्ष्या
णां क्षारं समादाय कलांशमस्य रसं वगध्वरलो रुजस्म ॥ द्वयोः समं सर्वमिदं विरुणं संस्था
पयेदस्मरि कंदनाख्यं ॥ कर्णतदव्यप्रमितं प्रलिप्त दध्ना नुयेयं वरुण त्वजंग ॥ मुच्येत मत्तौ श्म
रि शर्करांते निःसंशयं मृत्युमुखा गतो वि ॥ इत्यश्मरी कंडू रसः ॥ ॥ एते रूपा येर्नो गच्छे
दश्मरी या यमो यमा ॥ तं ह्या ना युक्ति तो नीत्वा छेद्ये ह्या ने वि चक्षाण ॥ अस्त्र वेता स मुच्छिद्य
शस्त्रे नो क्ते न देहि तः ॥ निष्काशयेत्प्रयत्ने न निविते रक्षिते तस्य च ॥ एवं प्रयाति दुःस्वाध्याः
श्मरी देह क्षयं करी ॥ मुद्राय वाञ्छतो कृमाः शाल्य क्षीर सर्पिषी त्रिंतीशः शैवं वं स्ते निपः
अमश्मरि तंदनं ॥ ॥ इति श्री योग तरंगिण्यां मश्मरी निदानं चिकित्सा कथन स्तं गः ॥ ॥

राम

अथ ^{मे}हाधिकारः॥ ॥ अथ ^{मे}पुमेहाधिकारः॥ ॥ ॥ प्रमेहाविंशतिस्तत्र श्रुत्वा नोदशपित
तः॥ षट्चत्वारिंशतिस्तत्र क्रमाच्च निलम्बः ॥ ॥ आस्था मुखं स्त प्र मुखं दधीन्याः
मोदकानूपरसापपाधिनवात्रपानंगुडवैकृतं च प्रमेहहेतुः कफरुच्यसर्वमेहश्च मासं वरीरजं च
लेपं कफो वृत्तिगतं प्रदूष्य करोति मेहान्॥ समुदीर्णमस्यै स्नानेन विनं परिदूष्य च पिप्पिलेण पुदा
वश्च वक्ष्य धानसं दूष्य मेहान् कुरुतेऽनिलश्च साध्याः कफोत्क्रादशपित्तजाषट्जाप्याल्लेः
साध्यापवताचतुष्काः समन्त्रियत्वा दिषमक्रियत्वा महात्ययत्वाश्च यथाक्रमं ते॥ कफपित्तः प
वनश्च दोषो मेदाश्च भुक्ता बुवसा लसीकाः मज्जारसौ जः पिशितं यदूष्याः प्रमेहिना विंशतिरेव
मेहा॥ तन्तोदिनामलाश्च च तं प्रागृपंपाणि पादयोः॥ दाहश्चिक्काणां तादेहेन तत्त्वाहास्यं च जायते
सामान्यलक्षणं तेर्षा प्रभूता विलम्बतः॥ दोषदूष्या विशेषे पित्ततुल्यो गतिशेषतः॥ मूत्रवर्णा
दिभेदेन ते दोमेहेषु कल्प्यते॥ अरुं वदुसितं जीतं निगंधमधु कोपमं॥ हेमत्युदकमेहेन किञ्चिच्च वि

प्रोत

लपिहिले ॥१॥ इत्थोरसमिवात्पद्यं मधुरं वेक्षमेहतः ॥२॥ सांज्ञो न वेपयुचितं सांज्ञमेहे न मेहतः ॥३॥
सुरामेही सुरातुल्यमुपययकुरुमचोद्यनं ॥४॥ सहचरो मापिष्टेन पिष्टवदहलसितं ॥५॥ शुक्राक्षः
शुक्रमिश्रं वा शुक्रमेही प्रमेहति ॥६॥ मूत्राणाम्बिकतामेही क्षिकता रूपिणामलान् ॥७॥ शीतमे-
ही सुवदुशो मधुरं भृशं शीतलं ॥८॥ शनैः शनैः शनूर्मेही संदमदं प्रमेहति ॥९॥ लालातनुसुतं म-
त्रं लालामेहे न पिहिलं ॥१०॥ गंचवर्णं रसस्य शैतारं लालातनुयवत् ॥११॥ नीलमेहे न नील-
मं ॥१२॥ कालमेही मघीति मं ॥१३॥ हारिद्रमेही कडुकं हारिद्रासन्निपदहत् ॥१४॥ विश्रं मां निष्टमेहे न
मं निष्ठासलिलोपमं ॥१५॥ विश्रमुश्रंसलवणं रक्ताहरकमेहतः ॥१६॥ सवामेही वसा मिश्रं व-
लानं मूत्रयेन्मुहुः ॥१७॥ मजातं मंजमिश्रं वामजमेही मुहुः मुहुः ॥१८॥ कषायं मधुरं मुक्षं चोदमेहे
न मेहति ॥१९॥ हस्तीमतइवातत्प्रमूत्रे वेगविवर्जितं ॥ सासुशीकं विवदं वदहस्तीमेही प्रमेहति ॥

राम

अविपाकोरुचिर्द्विनिद्राकाशः सपीनसः ॥ उपद्रवाः प्रजायन्ते मेहानां कफजन्मनां ॥ त्रिभिर्मेह
तयोः शूलमुक्त्वा वदरणज्वरः ॥ दाहतश्चाक्रमो मूर्च्छा विद्धेदपि तजन्मनां ॥ वातजानामुदावर्त
कपेहदोललोतता ॥ शूलमुन्निद्रिताशोषः काशश्चासः अजायते ॥ यद्योक्तोपद्रवा विष्टमति
प्रश्रुतमेव च ॥ पिडिकापिडिकाठं प्रमेहो हन्ति मानवः ॥ जातः प्रमेही मधुमेहि नो वा तसा च रोग
सहिती जयोषार ॥ ये वापि केचिन्कुलजा विकारा न वन्ति ता अप्रवदन्तासा चार ॥ सर्वे एव प्रमे
हास्तु कालेना प्रति कुर्वतः ॥ मधुमेहस्तसा यांति तदा सा च्या न वन्ति हि ॥ मधुमेहो मधुसमो जा
यते सकलदिवा ॥ कुष्ठेधातु क्षया द्वायो वा वृत्तय पठे च वा ॥ श्रावतं दोषलिंता निशोति मि
त्रं प्रदर्शयेत् ॥ सी ए क्षणान्न क्षणान्न सूर्यो न जेह्नु स्या च तां ॥ मधुरं च सत्तेषु प्रायो मध्विः
वमेहति ॥ सर्वेपि मधुमो हारवां माधुर्या च तनो रतः ॥ प्रमेहिणो यदा मूत्रमनाविलसपिच्छत् ॥

यो न

विशदंति क कडुकंतदोरोपंप्रवक्ष्यते॥ सराविका क छपिका जालिनी विनता लजी॥ मसूरिका सर्ष
पिका पुत्रिणी सविदारिका॥ विदधि चैति पिउकाः प्रमे होये न या दश॥ स वि मर्म मु जायं ते माचले
धुच धाम मु॥ अंतो जतानु तदूपा निमम च्या सराविका॥ गो रस वष संस्था णो जे या क छपिका बुधैः
जालिनी तिप्रदा हानु मां स जाल समावता॥ अ वगा एरु जा के दा पृष्ठे वायु दरे पिव॥ म हती पिउ
का तीला सा बुधै विनता लता॥ महत्य मा चिता जे या पिउ का सा पि पुत्रिणी॥ मसूर मम संस्थाना
विजे यानु मसूरिका॥ र क मिता ल्फो दी चता दा हरणा ज्यत जी न वेत्॥ वि दारा कंद व द्वा कठिना
च विदारिका॥ विदधे लक्ष्मणो युक्ता जे या विदधिका नु सा॥ ये ज न्न या कता मे ह लोषा मे ता लुत
न या॥ विना प्रमे ह म पे ता जे अ ते दुष्ट मे दशः॥ ता व चै ता ग ल स्यं ते या च द लु परिग्रह॥ गुते ह
दिशि रक्ष्यं शेषु मर्म मुवा चिताः॥ सो प द वा उ र्व ला गे पिउ का परि व र्जिय र॥ न द च्चा स मा स सं

राम.

कोचमोहहिक्कामदञ्चराः॥ विसर्गमर्मसंवेचाः पिरुकातामुय इवा॥ मूर्छाद्विज्वरश्वासकावी
सर्पगौरवैः॥ उचैद्रवैरुयेतोयः प्रमेहीशोप्रतिक्रियः रजः प्रसेकानारीणां मासिमामितिविषुच्छति
कृत्स्नशरीरदोषाश्च प्रमेहं त्यक्तमियः॥ ॥ इति प्रमेहसंज्ञा प्रमेहपिण्डिकानिदानं॥ ॥ अथ प्र
मेहविकिर्त्ता॥ श्यामा कको इवोदालगो धूमयनकायकि॥ शालिमुद्गकुलरुखाश्च मेहिणो देहि
नाहितः॥ मेदोप्रावृम्भवाश्च समासवेषु धानुषु॥ यवाक्ष्मात्प्रशत्यते प्रमेहेषु विशेषः
तः॥ तिरुसाकंपटोला निजांगला विषजा रसाः॥ सिंघवं मरिचं चैव मेहिना माहरेद्रिषु॥ सी
वीरकंसुरांतकं तैलं सीरं घृतं गुडं॥ अस्त्रेक्षुरसिपिष्टा च तापमासातिवर्जयेत्॥ हरीतकी कक
लमुक्त ~~लोधा~~ लोधा पाठा विडंगा नुत च नलोयो॥ इति हरिद्रितगरं विडंगं ३ कदंबशालाजुन
दीपकाश्च॥ ४ दावी विडंगं रवदिच वश्च ५ सुराह कुष्ठानुत चंदनानि ६ दार्याग्रिमं यौत्रिय

योत

रासमात ७ पाठात्रमूर्वाचदद्याचदंका ८ यवात्सुशीरात्तनयागुडूची २ नंबुशिवाचित्रक
सप्तपर्णा १० पादे कषायाः कफमेदेष्विचशुक्रमेहे क्रमादमीस्युः सिकताप्रमेहे ॥ शीतप्र
मेहे चनेः प्रमेहे जाला प्रमेहे पिसुखायनेवा ॥ इतिकफमेहविकित्ता ॥ ॥ अथपित्तमेहविः
कित्ता ॥ उशीरलोधासुरचंदनानां १ मुशीरमुक्तामलकानयानां २ पटोलतिवामलकामतानां
३ मुक्तामयामुक्ककवृक्षकानां ४ लोबुकासीयवचातकीनां विश्वाजुतानां तितिसोत्पलानां ५
माजिष्ठाहिरिकनीलकाश्वसारा अमेहे क्रमशः कषायाः ॥ ॥ अथवातप्रमेहेषु अग्निमं च
कषायंतुवसा मेहे प्रयोजयेत् ॥ पाठाशरीषदुस्यर्शमूर्वकिंशुकतिंदुकेः कपित्थानमिचकुर्या
त्काषाहृतिप्रमेहके ॥ पूगेरिमेदयोक्ताचः ससौदसौदमेहह ॥ किंवाचक्रिकषायेन पाण
कुटजरासंधा ॥ तिकांकुष्ठवसंरूपं सपिमेहे पित्तरः ॥ ॥ अथहृत्प्रमेषु ॥ कपिल्लसदाह

रामः

स्त्रीष्वमूत्राघाते स वेदने ॥ न ल कुश काशे सुसिफा क्वचित् प्रातः सुसीतलं ससितं ॥ पिव
तः प्रयाति नियतः मूत्राघातः स वेदनः पुंसः ॥ इति नलादिका चः ॥ ॥ गोष्ठावयामूलक
चित् पततै त्वगो रसो मिश्रं ॥ पीतं विरुद्धं स विराड्नि मूत्रस्य स घातं ॥ पिहितं जनुका
ये युक्तं वीरत रादि के ॥ तिन प्रशाम्यति स प्रमूत्राघातः सुदोषः ॥ वीरत एादिका चः ॥
वीरत रस हृव र द्य द र्ज व क्षादनी गुं डान ल कुश काशा श्म ने दा मि मं ठ मो र टा व म् क सि रे
न ल क कुरं त के दी व र क पो ट व क च द दृष्टा ॥ इति वीरत र्वादिः ॥ ॥ लोभूते दश मूली वृत्तं पी
ला श शिरा जनु श क रं वा त कुं ड लिका की ला वा त व सेः प्रमुच्यते ॥ दश मूली का चः ॥ ॥ पी
ता वो कं ट क का चः श शि ला जनु श क रं ॥ वा त कुं ड लिका की ला वा त व सेः प्रमुच्यते ॥ दश
मूली का चः ॥ ॥ कोशिकः मूत्र कृया मूत्र शुक्रा मूत्रोत्संगा च मुच्यते ॥ गोक्षुर का चः ॥

योग

शश कंरं वशशितं लीढं शुद्धं शिलाजतुः ॥ निहंति मूत्रजठरं मूत्रातीतं वदेहि नः ॥ इति शुद्धशि
लानुयोगः ॥ ॥ चित्रकं चारिवन्धे वलाकालाचसारिका ॥ दान्ता विशाल्या पिप्यस्यस्त
चाचत्रिफला जवेत् ॥ तथैव मधुकं सारिवन्धे वलाकालाचसारिका ठदद्यात्पुष्टाभ्याम
लकानिच ॥ घृणा उकपवेदेतैः कल्केरत्तसमान्वितैः ॥ क्षीरदोणे जलदोणे तस्मिन् मवतार
येत् ॥ सीतं परिभृतं चैव स कंराप्रस्थ संयुतं ॥ तुंगाक्षीया च तत्सर्वमपि सान्ध्या रिति श्रयेत्
ततो मितं पिवेत् कालेयद्यादो वयं चावल ॥ मूत्रग्रंथि मूत्रसादमस्तद्वरं ॥ विद्विष्यात्तं निहं
त्येतद्विद्विष्यात्तं निहं ॥ सप्यरेते प्रयुज्जानोस्त्री गर्जलुप्तते विरार ॥ अस्त्रदोषे यो निद
ये मूत्रदोषे तथैव च ॥ मयोक्तव्यमिदं सप्यश्चित्रकाशंसदावुधैः ॥ चित्रकाशं चतुः ॥ ॥ धा
यगोत्तुरककाच कल्कसिद्धं चतुर्हितं ॥ मूत्राघाते शुक्लदुष्पुष्कदोषे च दारुणे ॥ इति धात्र्य

रामः

कारयेत् ॥ द्यौः कालवलापेक्षी नक्षत्रे दानुलोमनी ॥ नवात्रपरिहारोत्तिकर्म्मकुर्याद्य
वेचितं ॥ प्रमेहान् वातरोगान् च वातशोणितमेव च ॥ मूत्राघातं मूत्रदोषं प्रदरं वा शुभं
शयेत् ॥ इति गोसुरगुहिका ॥ ॥ दाडिमस्य ववीजानि क्षुमिप्रस्य च तद्गुला ॥ रजनीचवि
काजाजीनागरत्रिफलाकाणां त्रिकंठकस्य च फले ज्वानीजानि रुधिराशंकं तया ॥ वृक्षा
स्तं च पलाकोलसिंभूद्वसमायुता ॥ कल्कैरससमेरेभिः पतप्रत्यविपाचयेत् ॥ जो ज्येष्ठा
ने प्रदातवांसर्वतुषु च सात्रया ॥ प्रमेहान् विंशतिवैवमूत्राघातं स्तवास्मरी ॥ रुद्धं सु
दारुणं चैव हृन्मादेतन्नसंशयः विवंधानां रुद्धं प्रकामलाञ्जरनाशनं ॥ दाडिमायं च
तं नाम दद्याद्भ्यां परिकीर्तितं ॥ दाडिमायं च तं ॥ ॥ कंठकार्यागुडूच्याश्च सहरेच शतं श
तं ॥ संक्षुद्रो रूषलेषिष्ठाश्च नुर्दोषे न सः पचेत् ॥ तेषां दा वशेषेण पतप्रत्यविपाचयेत्

यो न

त्रिकदुत्रिकलाशस्त्राविडंगान्यचित्रयं॥ काश्मरीणां वमूलानिभूतिकल्पलगेवच॥ कलिं
गहतिस्वर्वाणिश्चक्ष्मापिष्टानि कारयेत्॥ अथमात्रापि वेत्तुः शालिभिः प्रयसाहितैः॥
प्रमेहं सधुमेहं वमूत्रकृच्छ्रं गदरं॥ आलस्यं च दृष्टिं च कुष्ठं रोगविशेषतः॥ नयं चापि नि
हंत्येत नास्त्रासिंहामृता घृतं॥ इति सिंहामृतं घृतं॥ ॥ दशमूलं करं जोहो देवदारुहरीतकी
वर्षाभूवरुणदंती वित्रकंस पुनर्नवा॥ सुधानिम्बकदं वाञ्छविल्वं नवानकात्रिव॥ सठी
पुष्करमूलं च पिप्पली मूलमेव च॥ पृथक् दशपलान् भागान् नेनांस्तोषार्मणोपवेत्॥ य
वकोरकुलस्थानां प्रत्यप्रत्यविपाचयेत्॥ तेनापादावसेषेण घृतं प्रत्यविपाचयेत्॥ नि
वृत्तत्रिकलाभागीरोहिषं गजपिप्पली॥ मृगवेरं विडंगानि च वाकं पित्रकंतवा॥ यस्मै ना
नेन तत्सिद्धं पाययेत्तु यथा वत्॥ एतच्चान्तरं नाम विख्यातं सर्व्वरुत्तमं॥ कुष्ठप्रमेहः

रामः

उत्सांश्च यथुं वानशोणितं ॥ लीहोदराणि वासिंशी विद्वचीन् पिउकाश्च याः ॥ अयस्मा
रंतघोन्मादंसर्पिरितत्रियच्छति ॥ पृथक्कोया मणेस्तुल्यं पवेद्वयं शतशत ॥ शनत्रयाधिकं
तोयं मुत्सर्गक्रमतो न वेत् ॥ इति धातरं सर्पिः ॥ ॥ पीत्वा स होदममृता रसं जयति मान
वा ॥ अमेहं विंशतिविधं मृगेन्द्रवदंतिनं ॥ उरूचीयोगः ॥ ॥ शास्त्री लील्युसः होदरज
नीहोदसं मुतः ॥ पीतो निहंति निखिला अमेहान् तस्य वासरैः ॥ शास्त्री लीयोगः ॥ ॥ मधु
नात्रिफला कूर्णमचवाश्मजन् इव ॥ लोहजं वानयोत्वं वा लिखामेहनिवृत्तये ॥ इति
त्रिफलादयो योगाः ॥ ॥ गंधकं गुडसंयुक्तं कषमुक्तापयः पिवेत् ॥ विंशतिस्तेन न तस्य
त्रिप्रमेहाः पिउकाश्च वि ॥ इति गंधकयोगः ॥ ॥ स होदरजनी कूर्णममृताद्या रसं पिवेत्
सर्वप्रमेहनासाय पथ्यमुक्तं वशीलयेत् ॥ इति उरूचीयोगः ॥ ॥ अथावबो प्रकुवाः पुर

यो न

मिरिन्ननुर्नोद्योतुलोहासितायाश्चत्वारकुजदंतित्रिसुरनिकतुगादिन्नएकोऽवकर्षसच
दोग्रासुवेरुदिलवणरजनीक्षारकंताप्यनागीभूनिवाप्राग्विषासकदुककरिकणादा
रुचंदप्रजातेभुक्ताचंद्रप्रमाख्यामुठकिलवंधीसौइसर्पिःसमेताहमानहणुदार्शःस
यमपिचातशुक्रदंतरोगान्॥पांडुकंदूवभूलंकटिरजमुदराणाहकृत्तानिमूत्राः
घातहीर्हातवद्योवुदकसनमहामेहजप्रचिकुष्टं॥इतिचंद्रप्रभावटी॥॥हेमांनोच
रचंदनंत्रिकटुकंधात्रीकुहूचारनामस्त्रीसुगंधिजीरयुगलशृंगाटकवंशजंजातीकोश
लवंगधान्यवहुलाःप्रत्येकमन्त्रिताःयुगस्थाशृपलंतिक्वणवपयःप्रत्यत्रयेसंपवन
गोसर्पिःकुडवसितार्जतुलयाधात्रीवरीवायलेदल्लाग्नौविषवेद्विषकुनदिनेमृश्चि
ग्धनाजेतिपेन॥तस्वादेतुयद्याग्निवासरमुखेमेहांअजीर्णज्वरंघ्नितंसांमहामष्टकति

रामः

गुह्यशोर्वक्रातिनाशासु च॥ मंदाग्निं च विजित्य पुष्टि मनु लांकु र्थादयं शुक्रलो योगो ग र्भक
रः परागदहरः स्त्रीणामसृग्दोषजित्॥ ॥ इति दूगपाकः॥ पञ्चात्पुग रजोदशाग्रममलं मा
र्दे कताहेति नामं देना कृणुते पयस्य पिपृत प्रत्या र्द्धके॥ स्मिन्ने जाति कोष फले च धरु
इसदी प्रोक्ता वलवानरी चानुजानतुगादधान्यमुशली दीप्याज्जयष्टी सुरं॥ अश्वासीतव
रात्रयं करिकणामांसीवर्धिमिषिकां गार्हमिति जी रवारि विजया गोक्षूरखर्जूरकं॥ धा
त्रीशास्त्रलिको लवारकन कं कुं त्रिनेत्रा प्रकं पृथ्वीका मवयवंगदे वकुलु मंदशा पृथक्का
र्षिकं पञ्चासत्य लखंडपा कल्लितः स्यात्पुंगपाकः पृथुर्वधः पांशुहरः प्रमेहदलनो रः
तो विवर्द्धि प्रदः पित्रास्त्रे प्रदरे च ये करयदो हे हृदि पित्रे वदुर्दाहे पांडु गदे दूताशन दूता व
धेष शक्तो मतः॥ इति बृहत्सू कपाकः॥ ॥ शुद्धस्य वमृत स्याहे रजो जो वल्लमि तं लिहेत्॥

घोत

सत्रिसामलकसौदं सर्वमेहप्रशान्तये ॥ इति नागनस्मयोगः ॥ ॥ शास्त्रसिद्धयसौयेतेस
सौदरजनीरजः ॥ वंगनस्महरेमेहान्नान्नइवद्विधान् ॥ वंगनस्मयोगः ॥ ॥ त्रिचंद्र
मात्रकं नस्मसवरारजनीरजः ॥ मधुनालीटमस्त्रितप्रमेहान्नीतिरुंति ॥ इत्यत्रकयो
गः ॥ ॥ सूताभ्रमामलजलेः सप्तवारविना वयेत् ॥ हरिसंकरसंज्ञस्याइसर्वप्रमेहनु
त् ॥ हरिशंकरारसः ॥ ॥ सूतकांतगंधनीभ्यानाय्योषधंपुलत्रिकं ॥ शिलाजतुशिला
कोलवीजरात्रिकपित्तजः त्रिसफरुत्वाभंगोद्विजावयेतिरुसमितं ॥ मधुनामेघना
मेघनादोषं सर्वमेहान् विनाशयेत् ॥ इति मेघनादोरसः ॥ ॥ महानिम्बस्य बीजानि पे
षयेत्तदुत्तां बुना ॥ सद्यतो न्यविरादमुपानामेहां विरोहितान् ॥ रसस्य नस्मनानुस्यं वंग
नस्मप्रयो जयेत् ॥ अस्य गुजादयं हतिमेहान् त्रिमधु - सुतं ॥ लघुवंगेश्वरः ॥ ॥ एतां

स ५

राम

सकपुंसितां सभा त्रिजातीयलां सत्तुरशास्त्रलीकां ॥ सूतात्रवंगा यस्मिन् सचेतात्संम
र्दयेन ललवंपरीषि ॥ ततो न वन्ये परसः प्रमेहकुटारनामा विदितप्रताव ॥ निष्काहमा
त्रोमधुतावलीठोनि हंति मेहानखिलानुदयान् ॥ इति प्रमेहकुटारो रसः ॥ ॥ तावो हेम
तारसकंगंधं पृचाभातिकताम्रविदुमधुक्तिजं शिखरिणां द्विप्रतया जागका ॥ वंगा यो हि
रसं दूभूतिगगनं वैतकांतं त्रिरासात्संमर्द्यं विना वयोत्रिदिवसं यष्टी त्रिजातां बुद्धिः पुस्तोशी
रवरावधामृतसदीकन्या विदारीवरी श्रीरेणौ पयसस्तुजे श्रमुशलीगोलं यचे घामकं मं
दाग्रीचमगां कवसुनरसो जायसतो जावने देकस्तूरी मृगां कयोम्मधुकणायुक्तो स्यव
ज्जो जमेत ॥ मेहशो ग्रहणी ज्वरो दरसरुचादिं रुजं कामलां पांडुकुष्ठं जगंदरं ज्वरगणं कुरु
चमुक्कस्यं ॥ इति सर्वश्रुतोरसः ॥ ॥ प्रमेहविंदकानां तु आकायं रक्तमोक्षणं पाठनं नुवि

यो.न

यकानां सायाने प्रशस्यते ॥ काथो वृणश्चीत्रवल्ली मूत्रेस्त्री शौण्डुशौचने ॥ सालनेत्रैफलं
तोयं सर्पिजायादिरोपणे ॥ वृणप्रतिक्रिया सर्वा कार्यात्रापि निषावरेः प्रमेहिणो यदा मू
त्रमना विलमपि छज्जं ॥ विसर्पेति कृक दुकंतदारोग्यं वदे कृद्विषरु ॥ ॥ इति त्रियोः
गतरोगिण्यां प्रमेहप्रमेहपिण्डकानिदानत्रिकित्सा कचनस्तरंगाः ॥ ॥ अथ मेदः ॥
प्रक्रमश्च व्यायामदिवा स्वप्नश्च लाहारसेविनः ॥ मधुरान्नरसात्त्रायः स्नेहान्मेदोवि
वर्द्धते ॥ मेदतावृत्तमार्गत्वात् रूपलब्धनेन वा तव ॥ मेदस्तु र्वापते तस्मादशक्तः सर्वकर्म्मसु
भुङ्क्ष्यास नृवापो हृत्त्वत्रे कुचनसादनैः ॥ युक्तः त्वेद-दुर्गच्छीरण्यप्राणो ल्यमेधुनः ॥ मे
दस्तु सर्वभूतानामुदरस्थितते स्थितं ॥ अतएवात्र न वन्निवृद्धिर्मेदश्चिह्नो धिका ॥ मेदः
सावृत्तमार्गत्वाद्वायुः कोष्ठे विशेषतः ॥ चरन्संभुक्षयत्यग्निमाहारं शोषयित्वा पित्तस्मा

रामः

सशी घुंजयत्वाहारं चापिको दत्ति ॥ विकाराकु रते घोरा न कांश्चित्कालव्यति क्रमात् ॥ ए
ता वुपद्रव करोति विशेषदग्निमारुतो ॥ एतौ हि दहतः स्फुरन्तवदा वीतलो यथा ॥ मेदस्य
तीव्रसंवेद्ये सहसैवानिलादप ॥ विकारादा रूपा न कृत्वा नाशयत्यासु जीवितः मेदो मांसा
निवद्धित्वा वरुणि गुरुरख नः ॥ अथ चे पचयन्तां हो नरोति स्फुरन्त उच्यते ॥ स्फुरन्तेषु पुष्टराः कु
ष्ठः वीतर्षाः सप्तगन्धराः ॥ च्चरातिता रमेहार्शः स्त्री वदा पत्रिकामलाः ॥ इति मेदो निदानं ॥ ॥
पुराणाः शाल्वो मुद्गकु लत्वा दा लको दवा ॥ ज्वरवता वस्तयश्चैव सेवामेद स्थिता सदा ॥
अथ प्रपंचव्यवायं च चायामा चितनानि च ॥ ल्यो ल्यमित्यन्य रिता कुं क्रामला नि प्रवर्द्धये
त् ॥ अमर्शिता वा वायश्च क्षौद्रजागरणा प्रियेः ॥ हंता वस्य सति ल्यो ल्ययव श्यामा कृन्ना जन
प्रातः पिबेत्तुं तुल्यजलं क्षौद्रं ल्यो ल्यनि वृत्तये ॥ उद्वमनं तस्य मंडं वापि वन रुशतनुर्न वेत् ॥

यो त

मधुयोगः॥ ॥ सच त्वनीरकवोषहिंनुसौवर्चसानला॥ मस्तु नाशक्रवः पीतामेदोचावक्रि
दीपना॥ योषं विजंगं शिषुणित्रिफलां कदुरोहिणी॥ बहस्यो हरे हरिदेहे पाठमतिविषां स्थिरं
हिगुक्तमकमलानिययानीधाम्यवित्रकां सोवर्चसजीवह दुषावेति वर्णयेत्॥ कर्णैर्लक्ष्य
तत्तौ इनागाः व्युमसितः समाः॥ सक्तुनाषो उशगुणो नागः संतर्प्येणो नवेत्॥ प्रयोगानस्य
साम्प्रतिरीगाः संतर्प्येणो लिताः प्रमेहमूढवाश्च कुष्ठान्यर्शसिकोमलाः स्मीहावाण्डामय
शोफामूत्रकृमिदोचकः हृद्दोगो राजयक्ष्मा चकासश्चासोगलग्रहः कृमयो ग्रहणी दोः
षाः सैन्यं खोल्यमतीव च॥ नराणां दीपते वक्रिः क्षतिर्बुद्धिश्च वर्द्धते॥ इति योषादित्यक्र
योगः॥ ॥ त्रिफलातिविषामूर्वात्रिवृत्तकवासवैः निवारितं धषड्धातुप्रपणनिशाद
ये॥ गुडूचीदमुराकृन्नाकुष्ठसर्वपनागरेः॥ तैलमेभिः समेयकं सुरसादिरसहृतं॥ यानाभ्या

रामः

जनगंधूषनस्य वल्लिषु योजयेत् ॥ लूलतां ल्यस्य कंवादी न जयेत् कफस्तनान् दाना ॥ त्रि
फलाग्रंते लं ॥ ॥ बोधाग्निमुस्तत्रिफला विउं गै गुगु लुं समं ॥ स्वादनं स वं नये द्या धी
मेदः श्रेचाम वातजान् ॥ इति कनक गुग्गु लुः ॥ ॥ हरीतकी लोधु मरिष्ट पत्रं नूतन वोडा
दिम कल्क लं ॥ एषो गरागः क्वचितो गता नाज वा कषायश्च न रा श्रियानां ॥ इति हरीतः
कादि यो गः ॥ ॥ चंदन कुकु मोषी तं प्रियं गुग्गु रि रोचना ॥ नुर क्ता गुर क क्षू री क पर्प रो जसति
पत्रिका ॥ ज्ञाती कं को ल पूतानां लवं ग ल्प फला त्रि ॥ नलिका न ल दं कुष्ठं हरे ए ग त रं ह वः
न रवं वा पु न रवं ल्य ह्वा वा लो ड म न कं त वा ॥ प्र यो ड री कं क र्क रं स मा से सा ण मी त्र केः ॥ म ह
सुगं ध मि त्ये त ते लं प्र ल्ये न सा च ये न् ॥ प्र स्वे द म द यो र्ते धां कं ड कुष्ठ ह रं प रं ॥ अ ने ना भ्य क्त
गा ल्त्र सु व द्ध स त्ति को पि या ॥ पु वा न व ति शु क्रा यः स्त्री णा म तं त व द्ध नः ॥ त्रि ज गो दर्श

यो त

नीयश्च गच्छेत्प्रमदाशतं ॥ वंघ्यापिलसन्नेगर्जन्वंडोपि पुरुषायते ॥ अपुत्रपुत्रमाप्नोति जीवे
च शरदांशतं ॥ महासुगंधतैलं ॥ ॥ विल्वशिवेसमन्नागलेपाङ्गजमृगंघमृपहरतः परिणत
नितितिकांचितप्रतितिकरंजोन्मृवीजंवा ॥ इति विल्वाशोयोगा ॥ ॥ तिलसर्षपसहीदावीकुः
षुसमंगाजयोऽनयादजलेः साधुत्वाग्निर्लेपोमैदोदोर्गंधमाशनः पुंसो ॥ इति तिलसाकंठः
त्रैत ॥ ॥ रसजस्रवस्त्रमात्रंलीलाधमधुनापि वेदतुत्तौद्रंकोष्ठां वुनासमेतंल्योऽयमेदः कृतं
नयति ॥ इति रसजस्रयोगः ॥ ॥ शूषणात्रिफलाचर्यावित्रकंविदमोद्भिदं ॥ वाकुचीसैधः
वंचैवसौवर्चसयोरजः ॥ माषमात्रमदशूणंलेहिदाज्यमधुसुतं ॥ अतिल्योऽयमिदं च
णं निहन्त्याग्निविवर्द्धनं ॥ मेदोघ्नं मेहकुष्ठघ्नं श्लेष्मव्याधिनिवर्हणं ॥ नाहारे नियमश्चात्र
विहारे वा विधीयते ॥ शूषणाद्यमिदं कूर्णं रसायनमनुत्तमं ॥ शूषणाद्योऽहं ॥ ॥

राम

सूतं गं धमयो नस्मत्समं समे स्य ज्ञा वयेत् ॥ तिर्नुं जीयत्र तोये एण मुशाली कंद वारिणा ॥ ततः
सिद्धमनुमाषमात्रसमनु ज्ञमं ॥ श्रीरूपात्तो देण वा श्रीया कर्णमेवापि कुम्भितं ॥ षड्कदु
त्रिफलायं च लवणा वल्गुजस्य ततः ॥ मेदशोचाग्निमांशमवातश्चैकागदप्र एत ॥ इति त्रि
मूर्ति ॥ ॥ इति श्रीयोगांतरंगिण्यां मेदोरीगनिदानविधिसाकचनचरंगः ॥ ॥ अथोद
रागिरीगाः ॥ सर्वेपि मेदो ग्रीवुजरा मुदराणि व ॥ अजिन्मस्त्रिनेद्यात्रैजायते मलसंचयात्
रुक्वास्तेदां बुवाहानि दोषाः आतां सि संविताः ॥ प्राग्गणोपाणान्संदूष्य जनयत्फदरं
णां ॥ आश्मानगमने शक्तिदोर्वल्यदुर्वलाग्नितासोफः सदत्र जगतां संगो वातपुरोषयोः
दारुत्तं द्राव सर्वेषु न वंति हिष्टचण्डोषैः समस्तैश्च ह्रीहवद्वत्ततोदकैः ॥ संजवंत्सुदरा मशो
तेषां लिङ्गं पृथक् भूत ॥ तत्र वातो हरेशोफः वाणिवात्राभि कुक्षिषु ॥ कुक्षिपाशोदरकटी

घोत

पृष्ठरूपपर्वमेदनं॥ शुष्ककाशोमर्दोधागुरुतामलसंग्रहः॥ आचारणत्वगादित्वमकसा
हरितसवर॥ सतोउनेदमुदरतनुकृमिशिराततं॥ आत्मावृत्तिवरंयमाहन्तप्रकरोतिच
वायुश्चात्रसरुक्मेविवरेत्सर्वतो गति॥ पित्रोदरेज्वरोमूर्छादाहस्तकृडकास्यता॥ प्रमा
तिषारपीतत्वंगादावुदरंहरित॥ पीततामुशिरानकुं सस्तेदोष्म दहते॥ भूमायतेम
दुस्यर्शन्तिप्रयाकंप्रदूष्यते॥ श्लेष्मोदरेगसदनत्वायश्चपुगोरवं॥ निद्राकेशोभ्रवि
स्वासःकाशःशुक्रत्वगादिता॥ उदरंक्षिमितिस्त्रिग्वंशुक्रराजीततमहन॥ चिरात्रिवृद्धि
कवितंशीतस्यर्शगुरुस्थित॥ त्रिषोन्नपात्रनखरोममूत्रविडार्तिर्वैर्युक्तसमाधूवताःयः
स्येप्रयच्छत्यर्योगराश्रदुष्टावुदधीविषसैषणाघातेनासुरकंकुपिताश्रदोषाःकुप्युःअ
घोरंजटरंत्रिलिंगंतच्छोतवातेभृशदुर्दिनेचविशेषःकुप्यतिदह्यतेवासवानुराभूरुति संप्र

रामः

प्यणं॥ मेदस्थानगतं त्रिंशो पूर्वोक्तानि च लक्षयेत्॥ नासाभंगो त्रिंशो गच्छते सुकृति संभवः॥ स
रो यद्यतश्च न वेद स्थिमजसमागतं दंष्ट्रयो कुष्ठं वा दुष्टं शोणितं शुक्रयोः॥ यद्यप्यसंतपो
जीतो ज्ञेयं तदपि कुष्ठं॥ साध्यं त्वग्रक्तमासं वा तन्मूत्राक्षि कं च येत्॥ मेदसि छंदं ज्ञाप्यं
वर्ज्यमर्जा स्थिसंश्रितं॥ कृमि कृदाहमंदाग्नि संयुतं यात्रि दोषजं॥ अतिन्नं प्रसृतं गं नरं कृते न हत
तत्त्वरं॥ पंचकर्मगुणातीतं कुष्ठं हंती दुःकुष्ठिनं॥ वातेन कुष्ठं पोकां विनेनो दुवरं कफान्॥
मंडलाख्यां विवर्वाचमभ्याख्यां वातं विनजं॥ वर्मेक कुष्ठं किंति न सिध्मा न स विपादिकाः॥
वातश्चोष्णोद्वाः श्लेष्मापित्तादस्य ता रूपाः॥ पुंडरीकं शविस्फोटं पामावर्मदलंतथा॥ सर्वैः
स्यात्काकाणां पूर्वोक्तं उडूः स काकाणां॥ पुंडरीकं जिह्वे वमहा कुष्ठानि सप्तनु॥ कुष्ठैकं सं
नवं शिखं किंलासं वाहणं न वेत्॥ निदिष्टमपरित्या वित्रिधातुं न व स प्रायं वाता दुःसाहण्यपि

योत

कुष्ठेन सह तुल्य एकः संनवीनिदानं यस्य कुष्ठसमानं कारणा मित्यर्थः ॥ ता प्र कम लघ व व त ॥ स
दा हं रो म वि चें सि क फा श्वे ते घ नं ग र ॥ स कं दूर कं मा स ने दः सु वा दि शे त ॥ व ऐ नै वे द ग न यं
रु छु त चो त्त री न रः ॥ अ नु कुरो म व ह ल म स सं वृ म यो स व ॥ अ न गि द ग्ध जं सा चं शि त्रं व र्ण
म नो म य ॥ ७ य पा णि न रौ षे षु ज्ञा त म वि रं त नं ॥ व र्ज नी यं वि शे षे ण कि ला स सि धि मि ह
ना ॥ प्र स न्ना ता व सं स्य र्शो त्रिः श्वा सा त सह नो ज ना त ॥ स ह स व्या स त्रो षा पि त र्त्र मा ह्याः
नु ले प ना त ॥ कु ष्ण रश्म शो ष श्व ने त्रा नि ष्यं द ए व ॥ श्रौ य स र्गि क रो मा श्व स क्रां मं ति न रा
त्र रं ॥ कु ष्ठ नि दानं ॥ ॥ वा तो त्रे पु स र्पि व म नं श्वे श्वा त्रे पु पि त्रो त्रे पु कु ष्ठे पु पि त्रो त्रे पु मो
तो र क्त स्य वि व रे वा हि तं ॥ स र्पि म ह नी ल मु सं ति ते वा ते पि त्रे म हा क्त क मे व म ताः तै लं नु शै
रि षं ष मु शं ति कु ष्ठं श्वे श्वा त्म के न्यं ज न पा न यो गे ॥ प्र ह त्रै र्वा ज लो का निः शृ ण्य ता दु शि रा पु त्रै

रामः

गुडे प्रत्येकश्रुतिः॥ ककेशं मृजतो वातं नातिमंदं देवपात्रके॥ लाहया विरसे वास्ये मू
त्रस्ये संरुते वहि॥ अजानो उकमित्येते युक्तं विज्ञाय लक्षणेः॥ उपक्रमेति षड्विंशतः
लकालविषविर॥ स्थिरादि सपिषः पानं स्नेहस्ते दं विरेचनं॥ चेष्टनं वाससां नौ सा
त्रोपनाहनं विज्ञेते स्थिराद्यं च निरुवाः सानुवासनाः पेया जूषा रसानं च योज्यं वातोः
दरे क्रमार्॥ एतं ते लं दशमूलमिब्रं गोमूत्रयुक्तं विफलारसो वा॥ निहंति वातो दरे शो
थमूलं काचः समूत्रो दशमूलजश्च॥ कुष्ठं दंतीयचक्षारं पाठां त्रिलवणां ववां॥ अजाः
जीदीयकं हिं गुत्तर्जिका च यवित्रकं॥ मुंठी वो स्रं न सा पीत्वा वातो दरे रजो जये॥ कुष्ठादिः
वर्णा॥ ॥ दशमूली कषाये न सीरवृत्तिः शिलाजतु॥ स यो वातो दरी सीरं मोक्षमाजं च केव
लं॥ सा मुद्रसो वर्वलसैधवा तां क्षारो यवानां मज्जमादनागः सपिष्यली वित्रकं मृगवेरं हि गुं वि

इदं नोजयेत्तन्त्रि कदुकप्रगाढे तक्कुलं जघेणपयसा वावेदयेच्चानी सां ॥ व्योषयुक्तं
कुलं व्यावृषयोवा नोजनेहितः ॥ गोमूत्रारैश्चपाणौ च वर्णयित्वा त्रिस्तथा ॥ सतीरंते तया
समयेन कपोदरं ॥ इति दूषोदरं ॥ ॥ अथ दूषोदरं ॥ सन्निपातोदरे कार्यं एष एव क्रियावि
धिः ॥ हरीतकानया कल्कजावितं मूत्रं च वृत्वा ॥ पीतं दवादर्घी होमे हार्शः कृमिगुलानुत् ॥
नागरान्त्रिफलं प्रख्यो ॥ सप्रालासं खनीसिद्धं घृतं वात्रविशोचनं ॥ दंतीद्वयं त्रिफलाजंतैलं
दूषोदरीपिवेत् ॥ नागरान्त्रिफलं स्थितं लतया एकं सत्तुनः ॥ साधयित्वा तु पिवेत्सर्वोद
राय हं ॥ कफमारुतसंभूते गुले चैव प्रशस्यते ॥ नागराग्रं यमकं ॥ ॥ दूषोदरं त्रिलिंगमुद
रं अतः परं त्रिगद्यं ते सामान्या योगसत्रमाः ॥ दोषैकुतो हि संपूर्णवद्विषं रलमृदुति ॥ तः
झोज्यानि योज्यानि दीपनातिलघूनि च ॥ शालिष्वधिकगोधूमापवनीवारनोजनं ॥ विरेका

घोत

ह्यापनं श्रेष्ठं सर्वेषु जठरेषु च ॥ ज्योतकानूपजं सांसे साकं विष्टं कृतं तिष्ठति ॥ व्यायामाद्यदि
वा स्वप्नं पानं पानं विवर्जयेत् ॥ तद्यो ह्यल्लवणो रसाग्निविदा ही निगुरुनिच ॥ नायादत्तानि ज
ठरीतो यपानं विवर्जयेत् ॥ उदरानामलाद्यत्वा हृद्गुः शोचनं मतं ॥ क्षीरितोरं उज्जं तैलं पित्त
मूत्रेण वा सक्तं ॥ ज्योतिष्मत्याः पित्तैः तैलं पयसा वा दिने दिने ॥ कंकुष्ठचूर्णं मुक्तां बुधितं स
रेव्यं मातृवं ॥ अष्टाभ्यो व्युदरे न्यश्च तं कुर्यात् कृतिर्गतं ॥ इति कंकुष्ठचूर्णं ॥ सुहीययोर्य
विज्ञानां पित्तं लोतां पयो हतः ॥ सह अमुपयुं जीत शक्तिनो जठरा मयी ॥ वातोदरी पित्तक
पित्तलीलवणान्तिता ॥ शर्करा मरिचं ल्वा दुपित्तोदरो पित्तं ॥ परानी हपुषा जाती व्योष
युक्तं कफोदरी ॥ सन्निपातोदरी तं कृत्रिक दुग्धार संचर्वै ॥ वदरी तु हपुषा दीप्य का जाति
संचर्वै पित्तं द्विदोदरी तं कृत्रिक लोहोदसं युतं ॥ अखण्डा रलतलो युक्तं निचयोदरी ॥ जि

रामः

लाजतुनां मन्त्राणां गुगुलोत्पलस्य च ॥ सुहीनरीप्रयोगश्च सममनुदरमयं ॥ पूतीकरं
जवीजं वगरासी मूलकांजिकं ॥ पिष्टुमुपीत समये जलोदरमसंशयं ॥ सप्ताहमाहिसंमूत्र
पयसा वां बुकजितं ॥ पीतमौष्पयोमांसं च यद्दरनाशनं ॥ यः पिते त्प्रातस्त्याय च यं वि
त्रकमिच्छितं ॥ क्षिप्रं तस्य प्रजन्म सुखाद्यमपि वोदरं ॥ विशालशंखिनीदंती त्वनी लोक
लत्रयं ॥ निशाविडंगकं पित्तं मूत्रेणीदरवोन्पिते ॥ पयोवाच्यदं त्यग्निविडंगव्योषकः
क्लितः ॥ पेयं वा भृंगवेरां बुकषायो वा रूचद्विजः च यद्विष्टसमुत्प्लोतापे योजहरशान्तयो
विडंगं चित्रकोदंती च यं व्योषं च तैः पयः शृतं कोलसमेपीत्वा प्रवृक्ष सुदरं जयेत् ॥ गवाक्षी शं
खिनीदंती त्रिनीकल्लसंयुतं ॥ सर्वोदरविनाशाय गोमूत्रं पातुमाचरेत् ॥ देवदुसंशिगु
मशूरकंच गोमूत्रपिष्टमवावाभगं च ॥ पीत्वा मुहं न्यादुदरं प्रवृक्ष कृमीन्सशोफानुदरं च दू

यो न

विधिलीवर्द्धमानं वा कल्योदिष्टप्रयोजयेत् ॥ न हरा नां विनाशाय नास्ति न समं नूविस्सु कायत् ॥
परिभाषितं तं दुःखं चूर्णं विमिश्रितं जूषे ॥ उदरमुदारं हन्यात् योगो यस्य स प्ररात्रेण ॥ वक्त्रस्य तु
वंशेषाकाचस्य लिखेत् पुनः पचेत् कषायत् वत्सां इत्थमनन ॥ तन्निवेत्त कसंयुक्तं तं क्रमो जी
मितासनः ॥ त्रिहन्त्यादसुयोगो यजलोदरमपि कुर्वेत् ॥ **वक्त्रस्य पाकः ॥** ॥ मूत्रान्यष्टा उदरि
णी स के पाने च योजयेत् ॥ देवदारुपलाशार्क इति विष्य लिशिगुक्कैः ॥ वाग्भगं चैः सगोमूत्रैः प्रदि
ष्टादुदरः शनैः ॥ पटोलमूलां रजनी विडंगं त्रिफलां च ॥ कं पित्र कं निलीनीं च तद्वत्तादेति कूर्ण
येत् ॥ वज्राद्यान्कान् त्यास्त्रिंशद्दित्री चतुर्गुणान् ॥ हृत्वा कूर्णितं तामुष्णिगवां मूत्रेण नपि वेत् ॥
विरिक्तो जांगल रसे रो उत्तमदुग्धो जयेत् ॥ मंडपेयां च पीत्वा वा सद्यो घं घउहं पयः ॥ शृतं पिबेत् ॥
तच्छूर्णं पिबेदेवं तत् पुनः ॥ हंति सर्वोदरा येन तच्छूर्णं जानोदका न्यपि ॥ कामला पांडुरोगं च ॥

राम

अपचुंवापकर्षति॥ अत्र पदे लादि॥ ॥ घट्टागान्कर्षिकातये वांकपिलादीनां द्विचतु
र्गुणाभागाग्रहणीयाः॥ पदे लाद्यं कर्त्तुं॥ ॥ यत्वा नीहवुषा चायं त्रि फलासोपकुं विका॥
कारत्रीपिपलीमूलं मज्जां चाश्लीवचा॥ शताह्व जीरकं चोषं स्तर्णनीरो सचित्रका॥ द्यौश्चा
रोपोष्करं मूलं कुवृत्तवणापंचकं॥ विडंगं च सप्तानि दंत्यानां त्रयं न वेत्॥ नतीवृद्धिशाले
द्विगुणं शातलास्या चतुर्गुणा॥ रुधना रायणो नाम कर्णो सप्तगणापह॥ त्रैतं प्राप्यति वत्तं
ते रोगा विमुक्ति वासुरा॥ तत्रैको दारिः पयो गुल्मिजिर्वदरां वुता॥ अत्र द्रवा ने कूरयीः
वातरो गप्रसन्नया॥ दक्षिणं डे ने विमं गे दारि मं वुत्ति रशशि॥ परि कर्त्ते वुवृच्चाष्टे वुला वु
जिर जीर्णकैः॥ जगं उरेषां डुरो गे कासश्चासो गलग्रहे॥ हृद्रोगे ग्रहणी रोगे कुष्ठे मदानले
ज्वरे॥ दंष्ट्रा विषे मूल विषे सगरे कृत्रिमे विषे यथा हंस्ति अत्र कोष्ठे न पेय मेतद्विरोचनं॥

योत

नारायणकृष्णं ॥ तिलसर्वपनालानियवानालं शुभामपि ॥ दशमूलमपातागंदंतीवि
त्रकमाठकं ॥ मधुकसेदित्रिकलां त्रिवतां करवीरकं ॥ पुनर्नवां दृष्टिकालीमर्ककापिः
अनिंदुकं ॥ लघांदशयलात्रागान् युक्तादध्यातमावयेत् ॥ गोमूत्रद्रोणसंयुक्तं सप्तः
कृत्वस्त्रुपाचयेत् ॥ अथात्रेमानि रूपाणि समावाप्य पुनः पचेत् ॥ वचामतिविषापाछंदे
हारिद्रोमहोषधं ॥ तवत्तकंपिल्लकं तीरंत्यै वत्तवणानिवा ॥ मंदोषधं सिद्धफलं कुष्ठं मञ्ज
तकानिच ॥ पिथ्यस्त्रुपि विउंगानि त्रिकलां देवदारुच ॥ कटुकारोहिणीमुल्लं दंती हिमं ह्रः
चेतसं ॥ दक्षिणस्त्रुकारणात्तानामाठकं मावयेत् ॥ समसंज्ञेन जागेन सर्पिलो संविपावये
त् ॥ ततो विउंगलपदकं विवेदुष्टेनवारिणा ॥ मद्यैरूपैश्च लानेन क्षीरैर्मूत्रेन वा पुनः ॥ ॥
महान्नीरः इति ख्यातो जहाराणां विनाशनं ॥ श्रीहोत्रीचण्डिका नि ~~मूलं~~ मूलं च हृदयग्रहं ॥

रामः

श्रीहोसिंशीत्रपुल्लानिभूलं च हृदयग्रहं॥यस्मात्तत्रप्रमेहं च पांउरो गंगं दूरं॥सक
मीनग्रहणीदोषान् वधोदावर्त्तकुंडलान्॥मूत्ररुद्धमपस्मारं न्नासैयं विनिवर्त्तयेत्॥
महात्मारः॥॥शुक्रक्षीरंदन्तीत्रिफलावेडंगसिंहीतद्वित्रकमूलककोः॥घृतं विषकं
कुडवप्रमानंतोयेन तस्यान्तसमेतकल्कं॥पीतो ह्यसंज्ञोपिवेदिरिक्तः पेयारसं वा विवेदि
चिन्तः॥नाराचमेतज्जटारमयघ्नं युक्तोपयुज्यात्समनुप्रदिष्टं॥नाराचघृतं॥॥त्रिफ
लावित्रकोदंतिवहतीकंटिकारीका॥सुहीत्याकां विडंगानि घृतस्य कुडवंप्रचेत्॥तस्य
नृक्षमिसिद्धस्य कर्षां च पाययेन्नरं॥शोथे तु सोदरा नाहप्लीहोदरदकोदरात्॥नाशयत्फल
नातंतान् सर्पिनाराचसंज्ञितं॥द्वितीयनाराचघृतं॥॥पयस्य षुगुतो सर्पिः प्रसंस्कृष्टपथ
सः पलं नृतां पलकल्कानि शुद्धं जटारगुल्लनुत्॥त्रिवृताघृतं॥॥शुक्रक्षीरपलेके तु सुहिंसीर

यो न

पलानिषद् ॥ पञ्चाकं चित्रकं श्यामासम्पाकं गिरिकर्णिका ॥ नीलनीलवृत्तादन्तीशं खिनीचित्रकं
न्या ॥ एतेषां पलिकैर्जीर्णैश्च तैश्च प्रसूयिष्याचयेत् ॥ अथोत्पलमन्त्रेनेकोऽर्थविदुमात्रं प्रदापयेत्
पात्रतोऽप्यपि चेत्किंदुन्तावद्देगान् विरिचयेत् ॥ कुक्कुटसमुदावर्तश्च पञ्चसंज्ञागंदरः ॥ समघ
त्पुदराश्चैव क्षुद्रमिंद्राशत्रियेया ॥ एतैश्चिदुच्यते नाम येनान्यको विरिचयेत् ॥ एतल्यं कपयसा
खया कस्यानुपपत्तिनः ॥ वनगुणजलंदेयं पाकाचरचेदुसर्पिषि ॥ विंदुच्यते ॥ ॥ शाल
पत्तिविदारी च सह देवासो सुश ॥ उन्नेहिरासारिवेच जीवकर्म नकावृत्तौ ॥ पत्तिन्यो
सविशाले च रुको वृक्षिरेव च ॥ कंदुदादुश्चिकाली च वलात्रयमघाधिव ॥ एषां पल
त्रिकामात्रानामतः कर्मसंयुता ॥ पतनं वैरं उयोश्च पलमत्र पृथक् पृथक् ॥ घोरशसमा
ख्याता दशमूलाश्चात्रिंशस्तथा ॥ संसृज्य क्वचित्तंदो एव तुः पृथक् तदधिः कांजिक मूत्राणां प्र

राम

स्यंश्चतुःश्चतुः॥ तैलमेरुं उज्ज्वै च प्रस्थमेकं समाहरेत् ॥ सार्धं कर्षयमानां मात्रो वै यस्तु दा-
पयेत् ॥ पलाशमुक्ताश्च वृत्तित्रकानां लुही इव तीक्ष्णमदनां वधानां ॥ फलत्रिकुल्यापित्तं चैव
दद्यात् क्षारस्य लोभुष्यपलतचेत् ॥ पयः सुधायाश्चुपलश्चतुश्च सर्वोदरं तैलमिदं त्रिहं-
ति ॥ शा **लियाणीतैलं** ॥ ॥ सामान्यविविः ॥ ॥ अथ ह्नाहविकित्सा ॥ श्रीहनिर्वदनः स्वेदः क-
टितस्थूल एव च ॥ महापरिग्रहः शीतः श्लेष्मासंज्ञवदृष्यते ॥ सज्जरसापि पासं च स्वेदनः ।
स्ते बुवेदनः ॥ पीतगात्रो विशेषेण श्रीहर्षे त्रिकटुच्यते ॥ तिस्रं मावद्धकोष्ठश्च त्रित्यादावः
त्र्यर्थाति ॥ वेदनामिपरितश्च श्रीहर्षाति कटुच्यते ॥ कुमैर्विद्वहेः सम्मोहेः वैवर्ण्ये गात्र-
गौरवेः उ **क्ते** दन्त्रमं मूर्च्छा निजेयं रक्तजलक्षणं ॥ त्रयाणामपि रूपाणि श्रीहर्षाद्येन वः
तिही ॥ स्नेहस्वेदविवेकादिविचये श्रीहरो गिते ॥ श्रीहर्षं मर्दयेत् ताट्टुचरक्तप्रवृत्तये

योग

दद्यान्नुवतो वा रुमधो शिरां व्ययेत् ॥ मिषकुक्षी हविना शायप कृत्वा शायदक्षिणे मणिवेधे
समुत्पन्नया समंगुष्ठमिरीत ॥ दहेत्किरां शरेणा मुवेद्यः स्त्रीरुप्रशांतये ॥ विडंगाद्यान्संमि
धुत्वा न शक्तुं कृत्वा च वा चित्तान् ॥ विवेक्षीरेण संपूर्ण स्त्री हृत् सोपराह ॥ सिंधुमग्नौ
मिक्कणमिगुणिका जातिकार सनीपीतं ॥ प्रबले मयि योग राजः स्त्री हानं नाशयत्याशु ॥ इ
ति मिषादि यो ॥ ॥ तिलरंडद्रव्यं चान्तारो भ्रष्टा कंकणा ॥ एषां जागंसमं कृत्वा तनु
र्लुप्तगुणं मतं ॥ त्वाद्देदग्निं वलं मत्वा पावकस्य विवृण्वयेत् ॥ नयेत् स्त्री हानं मत्सु ग्रंथं कृ
तुं संतये वच ॥ अत्र इवती तागयष्टी पीतः स्त्री होदरं हंति पिप्पली मरिचा चितः अमृवेत
ससंयुक्तः शिगुकायः समैव वः ॥ इति मिषु कायः ॥ ॥ कुष्ठं च वाग्मंगवेरं चित्रजं कोटजं
फलं ॥ पाठा चैवाजमोदा च पिप्पल्यः समं कृत्वा ॥ ततो विडंगस्य दकं पिबेदु सितवारिः

रामः

॥ श्रीहोदरमुदावर्त्तसर्वमेतेनसाध्यति ॥ इति कुष्ठादिचूर्णं ॥ ॥ पातव्यायुक्तिः चारुहीरे
णोदधिमुक्तिः ॥ पयसा वा प्रयोक्तव्याः पिप्पल्याहीहशातये ॥ अर्कपत्रं सलवणं पुरदग्धं
सुचूर्णितं ॥ निहंति मलुनापीतं श्रीहानमतिदारुणं ॥ इत्यर्कपत्रसारः ॥ ॥ वायुः श्रीहान
मुद्गयकुपितो यस्य तिष्ठति ॥ भूलैः परितुदन्त्याश्च श्रीहानस्य प्रवर्द्धते ॥ हिंश्रुत्रिकटुकं कुष्ठं
प्रवक्षारो वसेध्वं ॥ मातुलुंगरसोपेतं श्रीहश्चलहरपरं ॥ इतिलघुहिंवादिचूर्णं ॥ ॥
पलासक्षारतोयेन पिप्पलीपरितोविता ॥ गुल्महीहार्तिशमनी वद्विदीप्ति करीमता ॥ र
सेन जंवीरफलस्य शरवनापीरजपीतमवस्थमेव कर्षप्रमाणं शमयेदशेषं श्रीहामयं
कर्म समानमाशु ॥ इति शरवनादिचूर्णं ॥ ॥ शरपुंखमूलकल्कपीतस्तत्रेणास्यत्यवि
यत् ॥ शिरतकालं श्रीहीहानं हृदमवगाढं ॥ इति शरपुंखमूलचूर्णं ॥ ॥ सारं वा विउक्तव्या

योत

प्रांष्टतिकस्यां वुनिश्चते ॥ यद्वत्तुहीह प्रशांत्यर्थं विवेत प्रातर्यथा वलं ॥ सुखि वंशा स्मली पु
ष्पं निशापर्युचितं नरः ॥ राजिका मूर्णं संयुक्तं मघा स्त्री होष शांतये ॥ इति शास्त्री पुष्प का
यः ॥ ॥ यदा निका चित्रकपावसूकषड्भुवदंती सग चोद्भवानां ॥ स्त्री हानमंतहि निद्रंति
चूर्णं वुल्ली वुनामस्तु सुरास वैर्वा ॥ इति यवात्मादि चूर्णं ॥ ॥ विडंगा नित्यवानी च वित्र
कं चेतित त्समं ॥ द्विगुणं देवदारुं च नागरं सपुनर्नवं ॥ तद्वत्तुश्च चत्वार लक्ष सर्वे कल्क पे
यितं ॥ स्त्री रेणो स्तेन पातयं श्रेष्ठं स्त्री हविनाशनं ॥ अथ वै तानि चूर्णानि गवां मूत्रेण
वा ययेत् ॥ इति विडंगादि चूर्णं ॥ ॥ विडंगं वित्रकं शकुन्त सद्यतं सैधवं च वा ॥ दग्धा क
पाले ययसा गुल्म स्त्री हाप हं विवेत ॥ इति विडंगादि चूर्णं ॥ ॥ भक्ष्यात का न्नया नाती गु
डेन सह मोउकः ॥ सप्तरात्रा निहंत्येव स्त्री हानमति दारुणं ॥ इति नद्यायक मोदकः ॥ ॥

रामः

त्रिषु लमनया फलानां पलत्रयं त्रिकंडुकारं ॥ पलमूलान् दीप्य कचविकाचित्रकविउंग
बद्धा सुसैधवा र्द्धपलैः पक्षपत्रैः ला कर्षे स्त्रिभिर्युतं कर्णितं सूक्ष्मं त्रिंशत्पलं पुत्रसहिता
स्तु क्षमितास्तु स्पमोदकाः कार्याः अत्र यावत् कानां प्राप्ती हासां पुत्रजठरहरपाण्डा
मधिमलिनां मंदा ग्रीनां च सर्वदा शस्ता ॥ इत्यत्र यामोदकाः ॥ ॥ सोवर्चलं यवसारं सा
मुद्रं काचसैधवं ॥ टंकणं स्त्रिजिकासारं तुल्यमेकत्र वर्णयेत् ॥ अर्कदुग्धैः स्नुही दुग्धैः ना
वयेदापदग्रहं ॥ दुर्द्धोषः स्त्र्यः क्रमात्तस्य तुल्यै रर्कपञ्चवैः जाते संस्थाप्य मृत्त्रिंशत्पलं
जपुटे चेत ॥ स्त्र्या गशीतं सुसं चूर्णं कर्णमेषां नुमेत्तयेत् ॥ अथ षण्णं सविउंच तजिकात्रि
फलामयि ॥ वचं च हिंगुसं च घृतं क्रेणाद्या यवा वलं पवनु सारं मिधं चूर्णं मुदरातिवि
नाशयेत् ॥ शोचंगु स्त्रं वा घ्नीलां मंदाग्निं मरुतिं तथा ॥ स्त्री हानं यकृदा ल्या ख्यमुद्रं च वि

योत

विशेषतः॥ इति वज्रसूत्रः॥ ॥ चित्रकतवतादंतीत्रिफलासुखैः समैः॥ यावत्पेतानिव
र्णानि तावन्मात्रं नृसैव व॥ भावयित्वा सुही क्षीरैः स्नकाण्डप्रक्षिपेत्ततः॥ मत्स्यकेना नुः
क्षिप्याद्यप्रक्षिपेत्तातवेदसि॥ सुदध्वंततो ज्ञात्वा शनैर्वेशसमुद्धरेत्॥ तत्रेण पीतं तच्च
णं यवत्प्रीहोदरापहं॥ एतदग्निमुखं नाम्ना लवणवक्त्रिर्वर्द्धनं॥ इत्यग्निमुखं लवणं॥ ॥
चित्रकस्य तुला क्वाचे घृतप्रस्थं विषावयेत्॥ दध्ना रणाले द्विगुणे दक्षि मंदवत्तुर्गुणं॥
पंचकोलकटा लीशं सारौ वपु पंचकं॥ यवान्यो द्वे वज्ररणे मरिचं वा मसस्मितं॥ एते
र्युक्त्या घृतं सिद्धं मात्रया तस्मिन् वै सुग्रे प्रीहोदरापहं च विशेषादग्निदीपनं॥ चित्र
कायं घृतं॥ ॥ एहीतकात्पलशतं संस्तु यवदराटकं॥ साधयित्वा जलदोणे चतुर्भागा
वशेषिते॥ घृतप्रस्थं सामा चाचोद्भागं क्षीरं चतुर्गुणं॥ तस्मिन् सर्वाणि दद्याणि प्रदद्या

रामः

न कार्षिकानिव ॥ व्योषं फलत्रिकं हिंयु यवानीतं बुरुं विडं ॥ अजाजी कृष्ण तवणं दाडिमं
देवदारुव ॥ पुनर्नवाविशाला च यवत्तारं च पौष्करं ॥ विडंगं चित्रकं चैव हृषुषा कारवी
तथा ॥ एतैर्घृतं विषं कंतु विदध्या दृढा जने ॥ पाययेत्त्रिफलां मां त्रांसं जूषमयो बुनिः
यक्ष्मणी होदरं कृत्वा मन्त्रिमांश्च नाशयेत् ॥ इति महाशी हीत कुंघृतं ॥ ॥ इति श्री होदरं ॥
अथ यक्ष्मदा सुदपरा ॥ ॥ इदावर्त्तं रजाना हेमो हत द हन ज्वरैः ॥ गोर वा रुविका टि मे वि
द्यादत्र मलान् क्रमात् ॥ श्री होदिष्टाः क्रियाः सर्वा यक्ष्मदा सुदरे पिव ॥ कर्त्तव्याः सवसव्यवा
होर कृत्वा मोक्ष एषिष्यली कल्क संयुक्तं घृतं तीर वन उर्णं ॥ पत्कापि त्रे घवा वद्विष कृः
दा सुदरापहं ॥ इति पिष्यली घृतं ॥ ॥ इति यक्ष्मदा सुदरं ॥ ॥ अथ वक्ष्म उषती कारः ॥
स्विन्न वक्ष्मो दरेयो ज्यो वक्षिणी क्षौद्रुनेष जैः ॥ सतै लल वणी चापि निरुह आनुवासने ॥

योत

उदावर्त्तहरं सर्वेषु कर्त्तव्यं चिकित्सितं ॥ वर्त्तयो वि वि चाश्चात्र पापौ शक्ताः प्रकीर्त्तिताः ॥ ती
भां विरेचनं वात्र शश्यते तु विशेषतः ॥ वातं हं ता विधिः सर्वे विचातव्यो विजानता ॥ इ
ति वक्ष्ये पुनोदरं ॥ ॥ अथ सुतोदरदकोदरप्रतीकारः ॥ हिंसां वृत्तं संज्ञेषु जठरेषु प्रयोग
विर ॥ लब्धानुज्ञानं च कुर्यात्साधनं च धनक्रिया ॥ तत्राज्ञातोदकं सर्वं मुदरं च प्रयेद्विष
क ॥ जाती अमुदोदारां वासाणां नृपतिं गुरु ॥ अनुताप्यन्ति च कर्म्म विदध्यात्संशः
योत्र यत् ॥ सुवेष्टितं चो वामे वामतश्चतुरंगुलान् ॥ अगुत्सुदरमात्रं तु व्रीहिवक्त्रेण नेद
येत् ॥ नाडी मुत्तयतो द्वा रं संयोज्या प हरे जलं ॥ न चैकस्मिन् दिने सर्वं दोषं तु प हरेत्तत्रा ॥
कासः श्वासो ज्वरः क्षण्णागा वमनं गः सवेपथुः ॥ अतीसारश्च सुतरां पूष्यते जठरततः ॥ न
तीत्यपं वमाघ्रेषु दिवसेषु स्य शः पुनः ॥ आवयेदुदकं तैलं सवर्णं त्यां दिहेद्वर्णं ॥ वञ्ची

रामः

यातविश्रुते दोषरक्ते च सुतिष्ठत्वरः ॥ सायोजयेद्वा ठतरं को शेषविक चर्मत्रिः ॥ जलो
दरेषु विप्रायं जातं जातं विरेचनेः ॥ विरिक्तजठराग्निमानं ह्येव वस्ति निज्ये तत्रिः स
ते संघितं पेयामश्रे हलवणापि वेत् ॥ अतः परं तु घण्टासात् क्षीरवत्ति न्नैव त्रारः ॥ त्रीन्
नमासान् पयसा पेयां पिवे त्रींश्चापि योजयेत् ॥ सकोरदूषणमाकर्षयत्वा लवणं
सुपुनरः संवत्सरेणैव जयेदाशुजलोदरं ॥ वै तमेव दुःसाधो नोग दीयतः ॥ इति जठ
रवेचप्रकारः ॥ ॥ हरितकीनागरदेवदाहपुनर्नवादि कृत्वा कषाहृत्वा ॥ सगुगुलुमूत्र
युतः प्रपेयः शोफक्षतां न उरपां दुहन्ता ॥ इति हरितकादि कावः ॥ ॥ पुनर्नवादि नैव
पटोलशुंठीति क्लामृतादायं नया कषायः स वक्त्रि सो फोदरकाशमूलश्चासां चितं
पांडुहादतिहन्ति ॥ इति वृद्धपुनर्नवादि कावः ॥ ॥ पुनर्नवादायं नयागुग्गुलीपिवेत्सम

श्रीत

जै प्रा २

मन्त्रां साहिका नयुक्तां तादोषशोफोदरपांडुरोगल्यौ ल्यप्रशोको र्द्धकफामयेषु ॥ इति लघु
पुनर्नवादि काव्यः ॥ ॥ वंगपारदयोजनस्य प्रत्येकं पलमात्रया ॥ गंधकं सुतताम्रं च प्रः
त्येकं तु वतुः पलं ॥ अर्कजीरैदिनं मशालसर्वत झोलकी कृतं ॥ रुधातं नूचरेष्व्यान् प
टै केन स मुद्धरेत् ॥ एष वंगेश्वरीनाम्ना श्रीहनुमोदं जयेत् ॥ सा न्यंगुं जाह्नवं लीला
तिकांश्चेत् पुनर्नवा ॥ गोमूत्रेण पितृवैवानुपच्यंद चोदनं हितं ॥ इत्युदरादि ॥ ॥ पिप्या
ली मरिचं तां प्रकां वनी पूर्णं संयुतं ॥ सुही जीरैदिनं मर्षं तुल्यं जैपालवीजकं ॥ निष्कं
भुक्तं विरेकेन सत्पंहंति जलोदरं ॥ इति जलोदरादि ॥ ॥ सुंठी मरिचं संयुक्ता रसगंध
कटं कणां ॥ जोगलस्त्रिगुणाः प्रोक्ताः सर्वैकत्र मर्दिता ॥ इच्छास्नेदी रसोत्पद्यदि पुंजां
सुम्नितां पितृवैत् ॥ यावच्च चतुर्लुकाः पीतास्तावदेतैर्विरिच्यते ॥ तत्रोदनं च दानं च यच्च

राम

मंत्रविज्ञानता ॥ इहो जेदीरसः ॥ ॥ नृष्टं कणतुल्यं नुपरि चंचर संस सं ॥ गं च कं पि य
ली मुही धौ नागो विकर्णयेत् ॥ सर्वं तुल्यं सिधे दं ती वी जं सर्व भू क सं सं ॥ द्विगु जं रे च
न वेत दुपराणि व्यपो हति ॥ नारा चर सः ॥ ॥ इति योगि तं रं गि न्यां मुद रो ग नि दानं ता
मन रंगः ॥ ॥ मय शो चः ॥ पि न्न रक्त कफा त्वा पुदुष्टो दुष्टा नृदिः शिराः नीत्वा रु द्र म
नित्तर्दि कुपी क्तु श्चास सं श्रयं ॥ उत्से च सं ह तं शो फं त मा हु नि च पा द तः ॥ सर्वं हे तु वि शे
त्तु रूप ने दान वा त्म कं ॥ दोषैः पृथग् द्वयैः सर्वै रनि घा त्वा द्वि वा द पि ॥ तत्पू र्वं रूपे द व थु
शिरा यामां ग नी र वं ॥ शुद्धा मया भक्त क शा व ता ना नारा मु ती णो जगु रूप सेवा
॥ दध्या म नृ क्का वि रो धि दु वृ गरी प सृ द्वा न नि व ता व ॥ अश्यां स्प रे षा न्न च दे ह
शु द्वि र्म म त्पा त्रि तो वि ष मा प्र सू तिः ॥ नि व्यो प वा र प्र ति क र्म णां च नि ज स्य हे तुः श्रु

श्रीत

पथ्योऽप्रदिष्टः॥ सगौरवस्था दनवर्धितत्वं सोऽस्ते च मुष्मावजिगततत्त्वं॥ सलोम हर्षश्च विव
र्णता च सामान्यलिङ्गं च पथ्योऽप्रदिष्टः॥ चतुस्तनुः त्वकपुरुषोऽसौ सितः प्रतुष्टिहर्षार्तिशु
भो निमिन्नतः॥ प्रशाम्यति श्रोतमतिप्रपीडितो दिवा वली च श्वपचुः ससीरान्॥ मृदुः सगंधो
सितपीतरक्तवान् भ्रमज्वरस्वेदात्तमामदान्वितः॥ पण्डिते स्यष्ट रूपाक्षिरागवान् सयित्तो
द्यो नृशदारुणागतान्॥ गुरुः स्थिरः पाण्डुरोऽवकाचितः प्रशोकनिद्रावनिवद्धिमाद्यक्ष्ण॥
सहकुजन्म प्रशमो निपीडितो नवो प्रमेदात्रिवलीकफात्मकः॥ निद्रानाकृतिसंमर्गान्श्च
पथुः स्याद्विदोऽवजः॥ सर्वाकृतिः सन्निपाता ह्योद्यो व्यानिश्चलत्तणः॥ श्रुनिघाते तशः
स्त्रादिह्येधने दक्षतादिभिः॥ हिमो निलो दध्यनिलैश्च शीतकपिकुरुजैः॥ रसे शूकेऽथ सः
स्पर्शाद्भुवधुः स्याद्वि सप्यवर॥ नृशोष्मा लोहिताकारः प्रापसः पित्ततृप्तणः विषजस

रामः

विषप्राणिपरिसर्षणमुत्राणार॥ दंष्ट्रादंतनखाद्यातादविषप्राणिनामपि॥ निमूत्रमु
क्रोपहृत्तमजवदस्रसंकरार॥ विषवृक्षानलस्यशोगरथीगाव-रुणानि॥ मृदुश्चोवले
वीवशीश्चोदाहरुजाकरः॥ दोषाश्चपथुमूर्ध्वहिबुर्वन्यामासयत्पिरा॥ चक्काशमस्यीमभो
वपर्यत्यातातास्त्यधः॥ कृत्स्नंदेहमनुप्राप्ताः कुयुसौसर्वदेहगं॥ योमभ्येदेहश्चपथुः
सकष्टः सर्वगश्चय॥ अहंतिरिष्टः मृतस्थाः यश्चोहंपरिसर्षति॥ अक्षःपिपासाहृदिश्च
दौर्वल्यंज्वरश्चववः॥ चक्षुस्तायेन स्पृष्टुमुत्तजेत॥ अतनोपदवयुतः शोचः पादसमु
त्थितः॥ पुरुषहंतिनारीतुमुखजोग्यजोद्वयं॥ उपजवस्ति संजातः शोचोदंतिनसंशयः
नवानुपदवः साध्याः शोफोसाध्याश्चिरोत्थितः॥ आसःपिपासादौर्वल्यंज्वरहृदिरोव
काः॥ हिक्कातीसारकाशाश्चशोफिनस्युरुषद्वयं॥ सुणाशहृदयाभुक्षितंशजहरगौरवै

यो न

दोषाप्रवृत्तिस्तथाद्ये व्याधिर्मामाचिंतवदेत ॥ निदानदोषात्रिपिप्यर्प्युचक्रमेरुपाचरेतेवला
कालदोषवितर ॥ अथामज्ञं लघनपाचनक्रमेर्विशोचनेरुत्थणादोषमादितः ॥ शिरोगतं शी
र्षाद्विरेचनेरघोविरेचनेरुर्ध्वगतस्तथैर्ध्वा ॥ उपाचरेत्स्नेहजनवन्तिरुत्थणैः स्नेहस्तु स्नेहजनविह
सनेषु ॥ विस्त्रजिह्वानिस्त्रजेनिरुत्थणं घृतं तु पित्रानिस्त्रजे सति कृकं ॥ शोचंतु मूत्रं वतिदा
हकार्षिते विशोचनीयं तु समुन्नमय्याते ॥ कफोत्थितं सारकद्रुमसंयुतैः समुन्नतकैश्च
बुक्तिर्निर्हरेत् ॥ शोफे वातोत्थिते पूर्वभासाद्धनवज्जं पिवेत् ॥ तैलमेरं उज्जं वापिमूलवर्चं पि
नुन्मते ॥ शास्त्रं न पयसा युक्तं रसैर्विप्रियोजयेत् ॥ स्त्रदाभ्यां वातघ्नान्मलेपाश्च
कस्थितान् ॥ मुंहीषु नर्न वेरं उपेयमूलमृतं जलं ॥ वातिके अथ घोषे यं न कृपाके पित्तमतं ॥
क्षीराशनं पित्तकृते नुशीघ्रे तद्वद्वीत्रिफला कषायं ॥ पिवेद्भवां मूत्रविमिश्रितं वा फलत्रिक

रामः

सोद्रमवाहमान्न॥ पटोलविपुला रिवृदा वीकावांसः गुगुलुः॥ हरेमित्ररुतं शोचं नशा
ज्वरसमं चिरं॥ कफोश्चेद्ये पितेतैलं लिङ्गमारय्य चादिना॥ मन्दे योस्त्रिमिते कोष्ठे श्रोतोरोधे
रुवावपि॥ नारम्ब्रासवारिवृक्कणैतकाणियो जयेत्॥ कफोत्थे सिकता कृष्णा शिगुल्लयः
तसोयुतैः॥ पुराणैरधिपिण्या कैः पितृसुरजिवारिणा पणारस्तेष्वाशोचं च जहरं हृमतेतुः
पुङ्गुः कृतात्॥ वलनुरूपः स्वरसः स र्षते लेन मिश्रितः पीतपंकजं यत्र समुत्वाः शोफानां ना
शनपरसः पुनर्नवा विभ्रतु व हूवी साम्यं कय व्यासुरदारक क्लंशो फेकपोतु स समं स
मूर्त्रकावंधिवेदाप्यचक्रण मेधो॥ पुनर्नवा मता दारुदशमूलरसा ह के॥ आर्द्रकस्य रस
प्रख्ये गुडस्य चतुलां यचेत्॥ तन्मिहु बोधयंते लंल्लकात्रैः कार्ष्णिके पृथक्॥ कृष्णकृते स
त्रशीते मधुतः कुडवं सिपेत्॥ लेह्यौ नर्नवाना मश्लेषा शोफनिषूदनः आसकासारविहरो

ध्यान

वत्सपुष्पाग्रिवर्द्धनः॥ पुनर्नवालेह॥ ॥ मित्रे निष्ठं क्रमं कुर्यात् सर्वत्र सर्वजिवत् ॥ पिप्यत्यजाजीगजपि
प्यलीचनिदिग्भिकानागरवित्रे कौचरजत्पयोपिप्यलिपूल्पाद्यमुत्तं वक्ष्ये सुखतोयपीतं ह
न्यात्रिदोषं विरजं सुशोभं कल्कश्च भूनिष्ठं मुहोषं चाम्पारसं स्रग्देवाद्रकनागरस्य पेयोऽर्चनीयोः
पयसान्नमयात् ॥ शिलाहयं वा त्रिकूलारसेन हन्यात्रिदोषं स्तुते पुं प्रसत्यतः कं पिवेच्छागुहनि
त्रवर्चसः सद्योषसोवर्चलेमासि कंवा ॥ विघातसंगैपयसारसेवी प्रागुत्तमयादुरक्कतेन
विश्वपत्ररसं धानं स्वयं यो त्रिजेविङ्गं गेवैव दुर्नाप्रविदध्यात्कामलासुव ॥ शोफोचो गेनु
जे कुप्यात्स कर्त्तव्यादिशीतल ॥ स्थिराकृतं कुर्याययो मर्हि वीनवनीपुरु ॥ न ज्ञातकं कृतं
शोफं निहत्येवं न संशयः ॥ न ज्ञात व्याजयेच्छोफसतिलाकृतं मर्त्तिका ॥ यच्छीदुग्धं निजेले
पोनवनीतेन संयुतः ॥ शोफमारुचकरं हंति कर्णशालदलस्य वाप्यामृतामर्गा पुनर्नवाः

रामः

प्रिदावीत्रिशदार्सहोषधानां॥ क्वाद्यंनिपीयोदरघाणिपादवक्राश्रितं हं त्यविरेणशो
फं॥ **पद्यादिकाच**॥॥ पुनर्नवामूलगती कवेश्चदाहस्त्रिनाइवाशित्रकमूलसिद्धाः॥
रसायनाम्बुपयोसिद्धाशोफेप्रदेयादशमूलगतीः क्लृप्ताप्रिविश्चयतन्त्रीरककंका
रोपाठात्रिशकरिकणामगचाजयनां॥ चूर्णकवोस्त्रिसेनविस्त्रोद्यपीननातःप
रश्चययुतेगहूरनराणाञ्चाईकंसगुउत्वादेन्यकुंवाईविवर्द्धितं॥ यावत्संचपत्संमुहु
त्तीराघरः सानेउच्चयपुगुत्समुदरंकासश्चासमरीचकंपीनसंयांदुदुर्नीमहृद्गोचवि
नाशयेत्॥ गुडाईकंवागुउनागरंवागुउन्नयावागुउपिप्यलीवा॥ कषौवश्चात्रिफल
प्रमाणंत्वादेन्नरःपक्षमचापिमासं॥ सोपप्रतिस्थापगलास्यतेगानः॥ आर्द्रकःस्वर
सःपीतःपुताणगुउमिश्रितः॥ अजातीरासिनांशीघ्रसर्वशोफहरीनवेत्॥ निम्बविश्चक

घात

कल्कजम्भापीतः॥ पुनर्नवाक्का॥ ॥ अपहरतिनियतमाशुश्रूयधुंसर्वो गजनृणां विष्णुं
गुणदेन तुल्यं वृश्चीवृक्षानुपानमन्यस्त॥ विनिहति सर्वशोफं घनवन्दवडवायुरिव॥ गुड
पिप्यालिशुष्कीनां कर्णं श्रूययुताशनं॥ अघ्नीर्णं प्रशानं शूलप्रवक्षि शोचने॥ गुडात्यन्त्र
यं ग्राह्यं गवे रसमाहृता लोहविद्धिडयोः॥ पलं कर्णमेतत्समुद्दिष्टं सर्वश्रूययुताशनं
॥ गुडाद्यं कर्णं॥ ॥ पुनर्नवाक्का दर्व्यमृतापाहा विष्णुं श्रूय दक्षिणैर्जन्मो देवत्रयौ च पिप्यास्य
श्चित्रकं वृषः॥ समन्तागात्रि संस्कार्य गवां मूत्रेण वापितं॥ वरुप्रकारं श्रूय युसर्वगात्रा
विशारिणं॥ हन्ति वाग्दरा न्यधौ वृणाश्चैवोर्ध्वतानपि॥ पुनर्नवाक्काद्यं कर्णं॥ ॥ गोमूत्रः
सिद्धमंडूरश्चूरसनादितां॥ माणकाद्रककंदानां रसे रवि च न्ना वयेन॥ त्रिफला कटु च
व्यानां कर्णं पोषितं लघयं॥ क्षिपेत्सुखि देवा केतुमधुनश्च पलद्वयं॥ गोमूत्रमंडूरं पु
१५ त्रिहन्ति सर्वजं शोफं सर्वो गेव विशेषतः॥ अत्र गोमूत्रसिद्धलीहमलं संस्कार्य गोमूत्रकादिना॥ आतये विनाशयति

नर्त्तवापन्नसराहसूलं संसृयतो यामर्माणसेषसिद्धं ॥ चतुर्वर्त्तनागेन घृतं विषकं प्रत्येनृत
क्तकपलाष्टकेन संसेवितं वातवलासरीगानसर्वाश्च शोफानतिदुष्टं राद्यापुलोदरश्री
हृद्यदोऽङ्गवाञ्छति हंति वाहिं कुरुते पिपसां ॥ पुनर्वर्त्तवाद्यं घृतं ॥ ॥ शुष्कमूलकवर्षाभूदा
रुशस्त्रामहोषधं ॥ पक्कमभ्यजने ते लं समूलं शोफनाशनं ॥ इति शुष्कमूलाद्यं तैलं ॥ ॥ पंच
मूलसहस्रवर्णं सरलं देवदारुव ॥ हस्तिकर्णपलाशस्य फलानि निबुलस्य च ॥ पलाशं क
काणासावनुद्धची देवपुष्पकं ॥ अहीसां प्रेयसी हिंवा कृष्णगञ्जा पुनर्वर्त्तवा ॥ कायस्थान
वयस्यो नक्षत्रकोजटिला जटा मूलं बुधोरुवुके च प्रपुत्रा च सनागरं ॥ शिशुगार्धवनीभा
गीतकीरीषौ करजटा ॥ एतैः सिद्धं यद्याला नंतैलमभ्यजनेः त्रिभिः ॥ निहंत्युदीर्णं च
पुंजंतो वीतकफान्मकं ॥ पंचमूलाद्यं तैलं ॥ ॥ विषं च नुलस्य पवेत्कषाये कसे नयानां

घोत

वसतंगुडां च ॥ लेहसुसिद्धे च विनीयवर्णो बोधविसौगं च मुपखिते च प्रस्यार्द्धमात्रं मधुन
सुशीते किंचिच्च कृणोदपिषा वञ्जकान् ॥ एकां नया प्राश्य ततश्च लेहात् शुक्तिं निहंति च य
थुं प्रवृद्धं ॥ आसज्ज्वरो च कमेहगु सञ्जी हन्ति दोषोदरपां उरोगान् ॥ काश्चां न वातान्
सृगु स्त्रपितवै वर्णमूत्राणि लभुः कदोघान् ॥ दशमूलकस्यापि कंसं किंचिच्च कर्षयथा
यः शुक्तिरर्धपलं मतासा निध्या न्मधुनोमानं बोधा दोर्मलितस्य दशमूलहरीतकानुस्य
कंसहरीतकीमानं तेना वतत्रयं वरकेषा हज्जेन च ॥ कंसहरीतकी दशमूलकषायस्य
कंसेषु श्वाशतंगुडात् ॥ तुलापत्रे च तत्र चोक्षो घ्नो वतुः पलं ॥ त्रिजातं तु सुवर्णांशं प्र
स्यार्द्धमधुना हि मे ॥ दशमूलहरीतकाः शोफान्घ्नंति सुदुष्टान् ॥ इति दशमूलहरीः
तकी ॥ ॥ रसगंधलोहकणात् वतामरिवा मरदाह निशात्रिफला दलितं मृदुगाः स

लिलेनपिवेदवुरूपममुंश्चयपुदरयं॥ इतिस्वयमुवासीरसः॥ ॥ अत्रितिलघतमयानिगु
र्वमूलवणातिव॥ जांगलंचदिवास्वापंशोफवान्वर्जयेज्जत्रः॥ ॥ इतियोगतरंगिः
एपांसोफचिकित्सा नामतरंगः॥ ॥ अत्रोत्रिवृद्धिकुरुत्तवभ्रनिधानचिकित्से॥ ॥
कुक्षोनृद्धगतिर्वीर्युःशीफमूलकरश्चरन्॥ मुखौवक्षणातःप्राप्यफलकोसांनिवादि
नो॥ प्रपीड्यमनीवृद्धीकरोतिफलकोषयोः॥ दोषात्रमेदोमूत्रांतैःसवृद्धिःसप्तधा
गदः॥ मूत्रांतुजायानिलयाहेतुमेदस्तुकेवलं॥ वातपूर्णदतिस्पृहोहृत्तोवातादहेतुः
रुक्॥ पक्वोदुवरसंकाशःपित्तंदाहोक्षयाकवान्॥ कफाद्धीतो गुरुस्निग्धःकंडूमाः
नृकचिनोत्तरुक्॥ रुक्स्तफोदावतपित्तःवृद्धिलिंगश्चरक्तजः॥ कफवमेदशोवृद्धिः
मृडस्तालकलोममः॥ मूत्रधारणशीलस्यमूत्रजसतुगच्छतः॥ अत्रोत्रिःषुइतिजइसोत्तं

द्यौत

यातिसरुगुदुः॥ मूत्ररुद्धा मध्यस्था च वल्लयनफलकोषयोः॥ वातकोपिनिहा हारि शीततो
या वगाहनेः॥ चारणैर एजारा भविषमांगप्रवर्तनेः॥ सोनणैः सोनिनोन्नेश्च सुशत्रा
वयवयदा॥ पवनो विगुणी कृत्यस्त्वनिवेशादचोनयेन॥ कुर्यादक्षणासंविद्योग्या
नश्चपथुंतदा॥ उपेक्षमानस्य च मुक्कवृद्धिमाध्या नरुक्कजं नवतासवायुः प्रयीति तोतः
स्वनता रप्रधाति ष आपयनेति पुनश्च मुक्तः स्त्रत्यास्तावयवश्चेष्मा मुक्कयो वा तमः
उयात्॥ अत्र वृद्धिरसा॥ ॥ शोथं वातवृद्धिसमाहतिः रुक्तरुद्धा हणा सितः तनुजास
समाहृतः श्रुत्यनिष्पंदिगुर्वन्नस्तुक्तपूत्यामिखा सनात् करोति वृद्धिवत्॥ शोफं दोषो
वक्षमानसंविषु॥ ज्वरभूलंग दाहार्चं तव भ्रमितिमादिशेत्॥ अत्र वृद्धि कुरु एउवुः
अनिधानम् वेगाद्यात्तं पृष्ठपातं व्यायामं सैषु नंतव्या॥ वह्नो जनमधानमुपवातसु

रामः

रुणि च॥ वातज्ञानितचात्रातिवर्जयेदं ब्रुवद्दिमान्॥ वातं उवृद्धो विद्यतां पीत्वा मूत्रेण गो
मुरवी॥ पुनुरुवृत्तेन वा गोमूत्रेण पिवेन्नरः॥ वाता उवृद्धिं हंसाशु विरका लानुवर्तिनीं॥
सती रं विवापिवेत्ते लं मांसमेरु संनवेत्॥ तमवाता उवृद्धे स्यादशेषेण विनाशनम्॥
चंदनं मधुकं पप्रसुशीरं नीलमुत्पलं॥ क्षीरपिष्टैः प्रदेहः स्यात्पित्तवृद्धिरुजायहः॥ इतिः
चंदनादिष्वेव॥ ॥ पंचवल्कलकल्केन सद्यतेन प्रलेपनं॥ पानं च तत्कषायस्यापि तव
द्वो प्रद्वो प्रसप्यते॥ कफवृद्धो मूत्रपिष्टे रूक्षा वीर्यप्रसेपनं॥ पातव्यो मूत्रसंयुक्तः कर्ष
यः पीतदारुणा॥ त्रिकटुत्रिफलाकाचं सत्तारसु वनं विवेर॥ कफवातात्मपत्रं विरेकात्क
फवृद्धिजित्॥ गोमूत्रैस्त्रिफलाकाचं पिवेत्पातरतं दितः॥ कफवाता उवृद्धं तिष्ठयचुं वृह
णोत्थितं॥ अनिदाहि च तैष ज्यैष्ठ्यं कर्तव्यं रक्तपित्तिकैः॥ सर्वपित्तहरं कार्प्यं रक्तजे रक्तमोक्षणं॥

यो न

अणु वृद्धि गदेशीत लेपनं सर्वमीष्यते ॥ पाकोरतः अयत्नेन रक्तमोक्षो मुहुर्मुहुः ॥ त्रिवृतांशपि
चेत्स्वप्नशर्करासहितं मुहुः ॥ पित्तग्रंथि क्रमं कुर्यादामेपके चरुजे ॥ स्वित्रामेयो समुत्थानां
लेपयेत्सुरसादिना ॥ शिरोविरेचयेद्रव्यैः सुर्यो सैर्मंत्रसंयुतैः ॥ धरूपणोदशमं गुणुं
गव्यसर्पिषा ॥ युतं संकुप्रभुं जीतयथापि दिवसानने ॥ कदुति कृकवायालो मेदो वृद्धि
प्रणाशने ॥ इति धरूपणमुमुः ॥ ॥ संस्तेद्यमूत्रप्रनवां वत्त्ररवाणेन वेष्टयेत् ॥ शी
मन्यो पार्श्वतो वृक्षात् विधौ न व्रीहिमुत्वेन वै ॥ मुष्ककोशमगरुत्यामंत्रवृद्धौ विचक्ष
ण ॥ वातवृद्धि क्रमं कुर्यात्तदरुसत्राग्निनाहितः ॥ शंखस्योपरिकर्णाते त्वक्कासी वनि
मादरात् ॥ व्याघ्रमाघ्राः शिरां विधौ दंत्रवृद्धिनिवृत्तये ॥ नैलमेरुं जं पीत्वा वज्रासिद्धं प
योन्वितं ॥ आचानभूतो पवितामंत्रवृद्धि जयेन्नरः ॥ रात्नापक्यामृतौ रं उं वलोगो सुर

रामः

मध्येतुसंस्तुतयेवमेदः॥कुर्वतिगंउक्रमसःस्तुतिंगैसमंचितंतं गंउमाहुः॥तोयः
चितःकृत्तिसिरावनरुःस्थावारुणोवापवनात्मकस्तुः॥पारुष्ययुक्तश्चिरवच्चपाको
पदद्वयायाकामियानकदाचित्॥वैरस्यमालस्यचतस्यजंतोभवतथातालुगलप्रशो
षः॥स्थिरसवर्णो गुरुरग्रकंडुशीतोमहाश्वाधिकपात्मकस्तु॥चिरान्निवृद्धिर्नजतेः
चिरादाप्रपद्यतेमंडूरजःकदाचित्॥माधूर्जमास्यस्यचतस्यजंतोभवतथातालुगल
प्रलेपःस्निग्धो गुरुर्यादुरनिष्कगंधोमेदोभवस्तुत्यरुजोतिर्वंदुः॥प्रलंबतेलावुवदस्य
मूलोमेदो नुरूपक्षयवृद्धियुक्तः॥स्निग्धस्यतोतस्यनवेवृजंतोर्गलेनशब्दं कुरुतेचनि
त्यं॥कृष्टो कृत्तंतं मृदुसर्वगात्रं सवत्सरातीसमरोचकांतंसीणंच वैद्योगलगुपुक्तो
चित्ररत्नापिविवर्जयेच्चाककंधुकोलामलकप्रमाणैः॥कक्षांसमश्वागलवक्षणेष्टमे

श्रीत

दकफाभ्यां विरमंदपाके॥ स्याद्धंदुलामावहुनिस्तुगंडैः तेयंचयः केचिदवाप्तपाकाशुर्वंते
वान्येकालानुबंधं चिरमादधातिसेवायवीतिप्रयदंतिकेचित्॥ साध्याः स्यताः पीनसपा
र्धमूलकासज्वररुदियुतारताभ्याः॥ अथग्रंथिनिदानमाह॥ ॥ वातादयोमांसमस
कूपदुष्टाः संध्यामेदश्चतयाशिराश्च॥ त्रितोत्रतंविग्रहितं तुशोपं कुर्वत्यलग्रं गिरितिप्रदि
ष्टुः आयस्यतेव स्यतितुयतेव प्रश्नस्यतेमप्यतिविघ्नतेव कुलोमदुवक्षिरिवाततश्चति
नश्चवश्चानिलजोषमहं॥ दंदस्यतेक्षुप्यतिवृष्यतेव पायस्यतेप्रश्नतीववाधिरक्तः सपी
तोप्यचवापिपित्तादित्रयवैदुलमर्तावशात्तंशीतोवीवर्णोत्पुरुजोतिकंडूः॥ पाषा
णवत्संहननीपपत्रः विरागिवृद्धिश्चकफप्रकोपादित्रयवैकुल्यनंचयूंघंशरीरव
द्धितयवृद्धिहानिः स्निग्धोमहत्कंदयुतोरुजश्च मेदरुतो गच्छतिवात्रजिज्ञेविण्णाः

रामः

कसर्पिः प्रतिमं नु मेदः व्यापाम ज्ञाते रव लस्य तैस्ते राक्षिप्य वापु खुशिरा प्रतानं ॥ संकुच
संपीय विशोष्य वापि ग्रंथिं करोत्युन्नतमाशु वृत्तं ग्रंथिः शिराजः स नुरुक्षुसा च्यो न वेद्यः
दिस्था सरजश्च लश्च सरकुसल वाप्य च लोमहाश्च ममोत्थितश्चापि विवर्तनीयः गात्र
प्रदेशे कविदे वदीषाः समूर्क्षिता मांसमश्रुकु प्रदूष्य ॥ वृत्तं स्थिरं मंदरुजं मह्यं तमनस्य
मूलं चिरवद्धाया कं ॥ कुर्वन्ति मांसोच्छ्रय मस्य गाढं तद बुद्धं शास्त्रविदो वंदन्ति ॥ वातेनः
पितृ न कपेन वापि रक्तेन मांसेन च ननु मेद साव ॥ यज्ञाय ते तस्य च लक्ष्मण निग्रंथेः स
माना निजवंति दोषा प्रदुष्टारुधिरं शिराशु संकुच संपीय त तत्सुपाकं ॥ साग्रावमुन्न
त्यतिमांसं यिं उं मांसं कुरैरा वृत्तमाशु वृत्तं कुर्वन्त्यजश्च रुधिर प्रवृत्ति स साध्यमेत दुवि
हात्मकं तु ॥ रक्तस्योपपदवपीति तत्वा न्यां दुर्नवेद बुद्धीति तत्सु मुष्टि प्रहारार्द निराद

क्रान्त

तांगेमांसं प्रदुष्टं जनयेत्तु शोचं ॥ अवेदनं स्निग्धमनम्य वर्णमपाकमस्योद्धयोः ह्यामपूरति
करं जसि गूकतरो विशौषचारु च्छरं कृत्वा यच्चिष्वे रपंच ले वण सारा जमो दान्नि तपीते का
जिक को सता यम चितैश्चणी कृत व अजित ॥ **विद्यायै नमः** ॥ ॥ सद्यो मृतस्य का कस्य मः
तेन परिलेपनात् ॥ व अरोगः प्रयात्मा सुरविने वतम अयः ॥ प्र केदारं एं कृत्वा कर्तव्या व
एव त्र क्रिया ॥ ॥ इति श्री योग त रणि नां य चि नि दान वि कि त्ता क थ न स्त रं गः ॥ ॥ नि
रुः सु प चुर्यस्तु मु च्छ व लं व ते ग ले ॥ महान् वा यदि वा दुःखो गत गं उ त मा दि शी त वा तः क फ
द्या वि ग ले प्र वृ क्को म चो तु सं सृ त्य त ये व मे दः कूर्वे ति गं उं क्र म शः स्त ति गैः ॥ स मं चितं तं ग
त गं उ मा रुः तो दान्नि ते कृ त्वा शि र व न रुः श्या वा र्णो वा प व ना त्म क स्तु पा र्श्व यु क्त च्छि र
व अ पा को य द ह्य या पा क नि या त् क दा वि त् ॥ वै र स्य मा स स्य च त स्य जं तो न वे त चा त्ताः

राम

मालुगतप्रशोषः स्थिरः सवर्णगुरुप्रकंडः शीतोमहोश्चाधिकफाल्मकस्तु॥ विरात्रिवृद्धिं न ज
ने विरात्राप्रपच्यनेमंडरुतः कदाचित्॥ प्रदुष्टमांस्यस्य नरस्यागाठं नेतन्मवेन्मांसपरायणाः
स्यमांसार्बुदत्वेन दसाधोमुक्तं॥ साधो धृषीमानिविवर्जयेत्॥ संप्रसूतं मर्माणि यच्च ध्या
तं श्रोतः सताय च न वेदसाधो यजायत न्यत्त्वत्तु पूर्वजाते ज्ञेयतदर्थं प्रदत्तुं दत्तैः घनं च
जातं युगपत् क्रमाद्वादिहं बुद्धं तच्च न वेदसाधो न पाकमायाति कदाधिकत्वान्नेदोवर्ज
त्वाच्च विशेषतश्च॥ दोषस्थिरत्वाद्भवता च ते वां सर्वा बुद्धा ये व विंशर्गतस्तु॥ गण्डगंडगं
मासाग्रं चर्बुदनिदानं॥ निचुलं सिग्धं बीजानि दशमूलं स चापि च॥ आलेपनं वातगंडे
सुखोष्णं सप्रसस्यते॥ तंडुलोऽकपिष्टेन मूलेन परित्रेपितः॥ हस्तिकर्तृयत्नास्यगल
गंडे प्रशाम्यति॥ देवदारुविशाले वकफगंडे प्रलेपने॥ छर्दनं शिखरे कश्च सर्वैरेव निको

मोत

हितः॥ मेदसमुत्पन्नयवोपदिष्टां विधीहि रं लिप्सुत नो न रस्य॥ श्यामासु धीलो ह्युरीषदं
ती रसां जनैश्चापि हितप्रलेपः॥ सध्यान् सशावीजानि शिशुवीजा॥ तसीयवान्॥ मूलक
स्य च बीजानि तक्रेणास्तेन येष येन॥ गंगानियं यथैव गंगुगोलाः सुदारुणाः॥ शालेपा
देवनस्यंति विलयं योति च विरात॥ जीर्णककोरुकरवो विउ सै च वसं युतं॥ न स्येन हंति
न विरागल गंगुं न संशयः॥ जलकुंती न वं न सं प क गो मूत्र गालितं॥ पिवेत् क्षौद्रेण तः
काशीगलगंगुं पशानये॥ महिषी मूत्र विमिश्रं लोहमल संस्थितं॥ चट्टे मासं मंत्रं नृम
विदग्धं मधुना गलगंगुं नाशनं लीलं सूर्यावर्त रसो नाभ्यां गलगंगुं यनाहनं॥ स्फोट
व्यावेः समं याति गलगंगुं न संशयः जिह्वा चः पार्श्वयो मूला किरा द्वादश कीर्तिता॥ ता
सामूल शिरे देवै विद्याते चः शनैः शनैः॥ वरिसेनैव संगृह्य कुशपात्रेण बुद्धिमान्॥ अन्ते

रामः

रत्नेषु तस्मिन् दद्यात्सगुणमार्द्रकं ॥ ज्ञानं नानि स्थिदियुषको लस्य इव्यते ॥ न स्ये वैरे
चनं धूमं वसनं च प्रयोजयेत् ॥ गं उमालाप्रशान्त्यर्थं यवमुद्रादिना जने ॥ कर्णयुग्मवहि
संधिमभ्यास्यालेखितं च यत् ॥ उपरिष्पुपरितर्हि चागलगंडे शिरात्रयं ॥ पृथेजगुष्ठीमद
नं सगुणं च सचंदनं सापिसमागधीकं ॥ कल्कं विनीतिप्याविपाचते लं चतुर्गुणं न स्य विः
धिप्रयुक्तं ॥ साखोटकल्कं स्वरसेन सिद्धं हन्यात्प्रवृद्धान् गलगंडं उरोगान् ॥ साखोटक
तैलं तैलं पिबेद्दामृतं वसिनिम्बहिष्ठा कृया वृक्षकपिष्यलीतिः सिद्धं वलाभ्यां वसदे
वदारुहिताय नित्यं गलगंडं उरोगे ॥ विउंगकोरसिं धूत्राश्चाग्निव्याघदाहनिः ॥ कटुतुवीफ
लस्यैकं दुतैलं विपाचितं ॥ विरोत्यमपिन स्येन गलगंडं विनाशयेत् ॥ तुं वीतैलं ॥
मानकाद्यः सकृत्पीतसारी वरुणमूलजः ॥ गं उमालां निहंत्या शुचिरकाशानुवचिनी ॥

योन

पिष्टा ज्येष्ठां वुनापेयाः कांचनारत्नवः शुभाः ॥ विश्वमेव जसं युक्ता गत्तु गंगापहाः पराः ॥
अतं वुषाद लो झूता त्वरता छेपलेपि वेन ॥ अथ यागं उमा लाया कामला या अनाशने
वन कर्मासिका मूलतं जूलैः सह्योजितं ॥ पत्कापुपिलिकां खादेदपवीनाशय नायव ॥
आग्वधजि काहि प्रसम्ये कंदुलवारिणा ॥ विश्वानशप प्रलेपा म्यां गं उमा ला समुद्धरेत् ॥
सौतां जनं देवदार कांति केन तुष्टे पितं ॥ कोलं प्रलेपतो ह्यया यदवी नति दुत्तरं ॥ गं उम
लामया तीतां न त्य कर्म्मत्रियो जयेत् ॥ निर्गुष्टा शुजि कां सम्यावा रिणा परिचेष्टितां ॥
निष्पिष्टितद्रसां न स्यं गं उमा ला पवी हर कोशात कोनां स्वर मे न न स्यं तु आस्तु वापि प्यली
प्रं युते न तैलेन वारिष्ट न वेन कुर्या छत्रोपक ल्ये सह मासि केनः ॥ अचेष्टं चेष्टि किं तामा
ह ॥ ॥ गं विश्वामेषु कुर्वीत निष कुशो वप्र ति क्रिया ॥ पक्ताता पाश संसो अरोपयेद्गण

राम।

नेषजैः॥हिम्रासरोहिण्यमृताचतागीशोनाकविज्यागुरुरुहलगंधाः॥गोमूत्रपिष्टाःसह
तालपत्राग्रंघोविधेयोऽनिलजेप्रलेपः॥जवायुकाःपित्रकृतेहितास्तुशीरोदकाभ्या
परिषेचनं च काकोलिवर्गस्थनुशीतलानिपिबेत्कषायानिसशर्कराणिद्राक्षारस
नेक्षुरसेनवापिदूर्गापिवेष्टापिहरीतकीनां॥मधुकजंघाजुनवेतसांनोलेग्निःप्रदे
हानवचारयेच्च॥जितेषुदोषेष्वयद्यानुष्णग्रंथोनिषकुश्चैष्यसमुत्थितेषु॥स्त्रिन्न
स्याविश्यावनमेवकार्यमंगुष्ठवेष्पाद्वः॥सुतेअविकंकताएवधकाकणंतीकाका
दनीतापसवक्षसमूलेः॥आलेपयेदनमलावुर्मागीकरंजकालामदनैश्चविहानंदती
वित्रकमूलत्वक्कुशुवाकपयसागुडुः॥नशोतकास्थिकासीसंलेपोपिंशाक्षिसाम
पिग्रांघीमर्मप्रनवानपक्वानुक्षुप्तवाग्निविदधीतवैद्यःक्षारिणवैताप्रतिसारये

योत

बुसंलित्वा योपदेशः॥ अथार्बुदचिकित्सा माह॥ ॥ गुण्यर्बुदानां च यनो विशेषः॥ प्रदे
शहेत्वा कृतिदोषदूष्ये तत्तश्चिकित्सेद्विषगर्बुदानि विधानविज्ञुचिकित्सितेन॥ वा
तार्बुदे वार्युपनाहना निस्त्रिगुणैश्च नां सारपिवेशवारैः॥ स्नेहं विदध्यात्कुशलस्तुनाद्या
भृंगेन रक्तं वज्रशोहरे च॥ स्नेहोपनाहामृदवस्तुपद्याः पितार्बुदे कायविरेचनं च॥ त्रि
घष्यचोदुवरशाकगोजीपत्रैर्मृशंक्षौद्रयुतैः प्रलिंपेत्॥ स्रक्ताणीकृतैः सर्जरसप्रियं
गुपन्नगूलो घ्राज्जुनयष्टिकाङ्कैः॥ लेपनं शरवच्छर्णेन सह मूलकजस्मना॥ कफार्बुदाः
पहकुप्याङ्गुयादिषु विशेषतः॥ निष्यावविष्णाककुलखकल्के मांसप्रगाढे दक्षिमर्दि
ते अलेपं विदध्यात् क्रिमयो यचासुमुं च तपस्या न्यचमस्त्रिकावा॥ अस्यावसिष्ठं कृ
मिभिः प्रजग्धं लिखेत तोयिवि चोतपश्चान्॥ यदा त्वमूलं त्रयुता प्रतीतिः सवेद्याय

रायः

त्रैरवतापसैर्वाचारात्रिशस्त्राण्यववायेचमुहर्मुहप्राणमवेक्षमाणाः यद्वाचो
पगताविपाकं पाकक्रमेण शोचोक्तं ॥ स तेषां दोषानि हिर्युर्विदानीकरोति तस्याः सुपु
नर्भवन्ति ॥ तस्मादशेषानि स मुहरेह्युः तशेषाणि यथाविधाणि गंधशिलाविश्वो
षध्विडंगाय वनस्पतिः समे शृणु कलातरकस्युक्तं लेपात्सर्वं विदधुः सिद्धोदि
कारसाध्यकालतत्परिर्वेष्टिताः अणस्यं न्यविरात्तृणां पिटकावुदजातयः
उपोदिकाकाजिकतश्चुपिष्टातयोयनाहो लवतेन मिश्रः ॥ दृष्टोर्वुदानां प्रशमाय
केचिदिदं तैरात्रिषु मर्मज्ञातां लुहीगंडीरिकास्ते दोषा शयेदुर्वनिवृत्तवणे नाचवास्ते
दः स्त्रीसकेन तवैव वहारिद्रा लोचपत्रांगमृह धूमनः शिलाः मधुप्रगापीलेपोयं मे
दोर्वुदहृः एतामेव क्रियां कुर्यादशेषा शकरोवुदे ॥ सर्वपारिष्टपत्राणि दग्धामज्ञानके

घोत

सहः॥ जागमूत्रेण संपिष्टमप्यवी प्रप्रलेपने॥ पार्श्वप्रतिर्वा द्वादशचोऽज्ञानि नित्येद वस्त्रं
परिवाप्य सम्यक् विदार्य मत्स्या उनिजानि वैद्यो॥ निष्कृष्टाश्चान्य नलविद व्याता॥ सति वक्षोप
रिष्ठाका रुयदिषोत्रयं निषक्॥ अंगुलावरितं सम्यगप्यवीनां प्रशान्तये गंगु माताय हंतै नृसिंहं सा
त्वोर कलत्रा॥ सखी तै कतै लं॥ ॥ पत्नानां दशकं ग्राह्यं का वनारत्न जो बुधैः॥ घृष्ट्य लात्रि फलाया
सा बोध ग्राह्यं पलत्रयं॥ पलै कवरुणा स्यापि गले लापत्र कंतया॥ कर्षकर्म मितं ग्राह्यं सर्वन्ये क
त्र कर्णयेत्॥ सर्वं कर्णमिदं या वया वनात्र सुगुगुलुः॥ लं कुय सर्वमे वपिदं कृत्वा विचारयेत्॥
सर्वं कर्णमिदं या वया वनात्र सुगुगुलुः॥ गुटिका शालिका कृत्वा प्रजाते नक्षये त्रः॥ गंगु माता
नयत्पुत्रां मप्यवी सर्वं दानि च॥ प्रची नृणां सगुह्याश्च कुक्का निच नगंदर॥ अनुपाते प्रयोक्तव्या
का चो मुंति तिका नवः॥ का चो वायदि रस्या च पद्या का चो च चो लंकं॥ रतिका च ना एगुगुः
लुः॥ ॥ निष्ठाश्च नार निरुं डी साधितं वा पि ना वनं॥ निरुं डी च रसेना च लांगली मूल कलितं ॥

रामः

नैलं न स्पेन हं त्वा शुगं उमा लां लुडु वृत्तं ॥ निर्गुणी नैलं ॥ ॥ अर्धंगा प्राशये नृणां गं उमा लां सुदा
रुणं ॥ कुरुर्ध्व विष कंतु सुराग तैलं ॥ वर कुवंतु रुंदरी नैलं ॥ गुं जामूल प लैलं ॥ लतो यद्विगुणि
तं विवेर ॥ तस्या भोगेन समये ग उमा लां सुदा रुणं ॥ गुं जामूलं ॥ ॥ चंदनं सा भया लां ता वच
कडु करोहिणी ॥ एतैलै लं भृतं पीतं स मूलाम पची जयेत् ॥ चंदना द्यं नैलं ॥ ॥ घोष विडंगः
मचुकं सै च वंदे वदारु च ॥ तैलमेभिः भृतं न स्याद्विद्रुम स्य चची हरेत् ॥ घोषा द्यं नैलं ॥ ॥ पुरु
षिष्ठा न्न मस्रं च श्लेष्म च उत चीति च ॥ ऐतव वेद लं वै वगं उ मा लां दित्त स्य जेत् ॥ कर्षवृतः
शुद्ध मस्य गंध कं लु कं मुत्तमं ॥ सा र्धं कर्षता प्रभु स्म मृतं किदं त्रि कर्षकं ॥ घोषं च द्कर्षतु सि
तं म सा र्धं सै च वंसितं ॥ कां च नारिल च शूर्णं पलत्रय मितं क्षिपेत् ॥ पलत्रय गणु लोश्च शु क
स्य समुपा हरेत् ॥ एत कृत्वा नु सं मे स्य सुरभी सप्य सा ददु ॥ जिं उमा लां चंदनो पं रघो मा धने

शोत

(यमितंक्षिपेर॥ पलत्रयंगुगुलोश्चमुकुटसमुपाहरेत्॥ एतकृत्त्वानुसंमेह्यसुरतीसर्वपादु)
॥ गङ्गमालां प्रउ नोपंरसोमाषत्रयात्मकः॥ मुक्तोनिहतिगंजनिगंउमालां चदाहणं॥ ॥ इति
गङ्गमालाखणितोरसः॥ ॥ इति श्रीयोगतर्णिन्यांगलगङ्गमालावुदायवीकचकस्तर्गः
॥ ॥ यः सज्ज्वरौ वक्षणात्ता नृशार्तिः शोद्योतृणां पादातः क्रमेण तस्मिन् पदं स्यात् करकण
नेत्रां शोद्योषु नाशास्त्रपिके विदाहः॥ वातजं रुक्मजं रुक्मजं सुदितं तीव्रवेदनं॥ अनिमित्तं रु
ज्ज्वरस्य बहुशोच्चरहवव॥ पित्तजं पीतसंकाशं दाहज्वरमुत्तमृदुः श्वेत्पिकं स्निग्धवर्णं
वश्चेत्तं पांडुगुहस्थिं॥ स्त्रीकमिव संजातकंतं कैरुपवीयते सर्वात्मकं महद्यच्च वर्जनी
यं विशेषतः॥ त्रीण्यपेत्तानि जानीयात् स्त्रीपदानि कयो ह्युयात्॥ गुरुत्वं वमहत्वं च य
स्मात्त्राक्षिविना कफान्॥ पुराणोदकभूयिष्ठाः सर्वनुषुवशीतलाः॥ ये देशास्ते पुत्रायते

रामः

श्रीपदानि विशेषतः ॥ तत्र ह्येष्वालाहारविहारजातपुंसः प्रकृत्या च कफात्मकस्य ॥ सा आ
वमत्यत्र तस्य सर्वलिङ्गं सकंदुरेक्ष्य युतं विवर्ज्य ॥ श्रीपदनिदानं ॥ ॥ लंघनालेपनं स्वेद
रेचने रक्तमोक्षणे ॥ आयश्चेष्टा हरैरुत्तैः श्रीपदं समुपाचरेत् ॥ चतुरैरुत्तैर्निर्गुजीवर्षा
भूतिप्रसर्पयेत् ॥ प्रलेपश्च पदं हतिवद्धमूलमपि लिखेत् ॥ संपिष्टसारणो लेनरूपिकामू
लवल्कलं ॥ प्रलेपाश्च श्रीपदं हतिवद्धमूलमपि दुत्तं ॥ पित्रारकतनुसंनवजिफाजयति
सर्विषापीता श्रीपदमुग्रं निघ्नं वद्धा मूत्रेण जघायां ॥ हितश्च लेपनेन संपिष्टकोदे
वदारुचः ॥ सिद्धार्थसिक्कको वा सुखो लोमूत्रपेक्षितः ॥ तैरुत्तैर्लेपनां ह्यं श्रीप
देनिलजत्रिषु ॥ कृत्वा गुल्फोपरिशिरां विधौ नुचतुरंतलं ॥ गुल्फस्याधः शिरां विधौ तस्यै
पदे चित्रसंनवे चित्रां च क्रियां कुर्यात् ॥ त्रिंशत्तु दवि सार्धवत् ॥ मंजिष्ठां मधुकंठां सार्धं

यो न

आस पुनर्नवा ॥ पिवृवारणानैले दोयं पितृ श्री पदशान्तये शिरांस्तु विदितां विद्योदंगु वृष्टेः
अश्री पदे ॥ मधुशुक्लानिवा नीलां कषायानि पिवेत्रः ॥ पिवे हाप्यनया कल्कं मूत्रेणाः
न्यतमेनवा ॥ पुर्वी वा पिवे देवं नागरं देवदारुवा ॥ पिवे त्सर्षपतेलेन श्री पदानां निवृत्तये
पूती करं जहदं रसं वापियद्यावलं ॥ अनेनैव विधानेन पुत्रजीवकं रस ॥ प्रयुं जीतः
निषव प्राज्ञकालशात्म्यविभागवित् ॥ पलासमूलस्वरसंधिपिवे हातैलेन तुल्यं सितम
र्षपानां ॥ मूत्रेण पय्या मरदारुतिष्ठं सगुगुलुं श्री पदि नि निषेव्यं ॥ कांजिकेन पिवे हाः
तैले अतुल्यं शितसर्षपानां ॥ मूत्रेण पय्या विष्टं सगुउर्वर्णं वृद्धदारुकसंज्ञवं ॥ रजनीगुं उत
युक्तांगो मूत्रेणापिवेत्रः ॥ वर्षांश्च श्री पदं हंति वृद्धकुष्ठं विशेषतः ॥ गंधवंतैश्च मृष्टं हरी
तकी गो जलेन यः ॥ पिवन्ति श्री पदं च न मुक्तो न वत्यसौ सदा रात्रेण ॥ गोमूत्रहरीतकी ॥

रामः

धाम्यस्यैतैलसंयुक्तं कफवातविनाशनं॥ दीपने चामयोषधं मेतच्छीपदनाशनं॥ त्रिकद्वि
फलाच ब्यंदावीवरुणागोक्षुरं॥ अलंबुषां गुरुची वसमभागानि कृणुयेत्॥ सर्वेषां कृणुमा
दूत्य वृद्धद्वारस्य ते समं॥ कात्रिके तनु तस्य समं क्षमात्र प्रमानतः॥ जीर्णवा परिहारस्योद्दे
ज न सर्व कामिकं॥ शीपदं वात रोगांश्च हन्यात् श्रीहान मे वचा॥ अग्निं च कुरुते घोरं तस्म
कच नियच्छति॥ पिप्पल्याश्च कृणु॥ ॥ क्षुद्रा वित्र कदंतीनां कर्षमर्द्ध पलं पलं॥ विशंती
शुह्रीतको विरुंगा निवचा शयी॥ पारैला हयवाश्यामा देवदारु वरापुरैः॥ सपंचलवः
एलाशरैः कार्षिके विपचैरुतं॥ प्रख्यंतदंश चाभ्यास्तदंश मूलां बुमस्तुभिः॥ अक्षपि वे
तज्ञा मासश्चीपदं हन्ति दुस्तरं॥ वृद्धा शो ग्रहणी रोगा गलगंगा बुंदार्थिनी॥ घृत सी रेश्चर
तामश्चीपदं हृमिकोष्ठं वुत्॥ सुदेष्टु रघृत॥ ॥ विरुंग मरिचा केषु नागरे वित्र कतया॥

घोत

मददोर्वैल कारयेषु सर्वबुलवणे पुच॥ तैसंप कपिवेदापि श्रीपदानां नितुं जये॥ तैस
विउंगां॥ ॥ यवात्र कदुते लंच कूर्मसां संच योजयेत्॥ श्रीपदानां प्रशांत्य सर्वमातां
तेदाहमग्निना॥ ॥ इति श्रीयोगनरंगिन्यां श्रीपदस्तारंगः॥ ॥ ॥ त्वगुक्तां तमेदां सीप्र
हृद्यास्थि समाश्रिता॥ दोषासोपंशतैर्घोरं जनयत्युक्तिनाभुश॥ महामूलं रुजीवेतं व
त्रं वाप्यच वा यतः॥ सविद्विद्यया रदातो विज्ञेयः सद्भिश्च श्रवः॥ पुचदोषसम
क्षे श्रुतेनाप्यमृजतया॥ अण्णमपि हि ते वातु सन्नानां संप्रवक्ष्यते॥ कुरुलो रुग्णैर्व
विषमो नृशमत्यर्थः वेदनः॥ विरानुत्थात प्रपाय कश्च विद्विष्यति संजव॥ पक्वो दुव
रसं काशः श्वावी वाज्वरदाहवार॥ ति प्रोत्थात प्रपाय कश्च विद्विषिः पित्तसंजव॥ ननुषी
तसित्तवै॥ श्वेचामाश्रावाक्रमशम्भता॥ नानावर्णरुजाश्रोवाद्यानां लो विषमो म

राम

हात्र विषमं पच्यते वापि विदधिः सन्निपातिकः ॥ तस्मै ना वै रन्निहते क्षते वाप्यक
 रिणः ॥ क्षतोष्मा वायुविस्तृतः सरक्तं पित्तमोरयेत् ॥ ज्वररुहा ज्वराहा च जायते तः
 त्वदेहितः ॥ आगतुर्विदधिः क्षीयते विदधिः सन्निपातिकः ॥ रुक्षो दाहते त्वान्वस्ती बुदाह
 रुजावहः पित्तविदधिर्लिंगसुरक्तविदधिरुच्यते ॥ स्त्रीणामप्यज्जातानां प्रजातानां
 तच्चाहितैः ॥ दोहज्वरकरो चोरो जायते रक्तविदधिः ॥ उक्ता विदधयो ह्येतैरुक्तुसाध्या
 नुसर्वतः ॥ पूर्वस्त्रात्प्यविरुद्धा न शुक्लसक्तुत्र नोजनार ॥ अतिकवाय व्यायामवेगा
 द्यादि दाहितिः वृषासंभूय वा दोषाः कुपिता गुप्तरूपिणः ॥ वत्सी कसृत्समुन्नद्धमत्र
 कुर्वति विदधिं ॥ गुते वल्लिमुखो नाभ्यो कुत्तो वंशगोतथा ॥ वृकतोः ल्योहिय कृति
 हृदि वाहो ग्निवाचतः ॥ एषामुक्ता निरिङ्गानि वा ह्यविदधिरुत्तरी ॥ अचिच्चा न वि

योत

शेषेणलिंगंभूतविशेषतः॥गुडेवातनिरोधस्तुवस्तौरुद्धात्ममूत्रताः॥नाभ्यादिक्कात
योदोषःकुक्षीनारुतकोपनं॥कटिपृष्ठग्रहस्तीवोचंज्ञाणोत्थेनुविदधौः॥वक्रयोःपा
श्चतकोवविदधिश्चात्तावरोधन॥सर्वांगेषग्रहस्तीवोहृदिकाशश्चजायते॥श्वातो
यकृतिरुक्काश्चकोष्ठियेपीयतेपथः॥ग्रामोवायदिवायकोमहावायदितेतरे॥स
र्वोममोहितत्वातुविदधिःकष्टुअने॥नाभेरुपरिधेयकायावरपूर्वमितरेस्तधः॥
अधश्चतेषुजीवेनश्चतेषुधनजीवति॥हृन्नाभिवस्तिवर्ज्येतेषुजिनेषुवाह्यतः॥जी
वेरकदाचित्पुरुषोनेतरेषुकदाचन॥साध्याविदधयःपंचविदधयःसात्रिपातिकः॥
ग्रामपक्षविदधस्ततेषांशोफोविदधिशेन॥आध्मानंवदनिस्पंदंरुदिहिकानुवा
धितं॥रुजाश्वासमाशुक्तंविदधिर्नाशयेन्नरं॥हृन्नाभिवस्तिजपकोवर्ज्योयश्चविदोष

रामः

नः॥ असाध्यो नर्मजो ज्ञेयः पक्षोपकश्चाविद्विः सन्निपात्तितो यो वंपक्क एव नुवत्तिजः॥
मुष्टिप्रमाणो गुह्यस्तु विद्विस्तु ततः परः॥ गुह्यस्ति वृत्तिदोषेषु विद्विर्मासतो लिने॥ विः
द्विपच्यते तस्माद्गुह्यस्यार्थिनपच्यते॥ विद्विनिदाने॥ ॥ एवमेवं तान विरा विहताः प्रा
प्यो वितां॥ सूतानां गार्भिनीनां च सप्त वेङ्कयचर्चतः॥ स्तने सदुप्ये दुग्धे वा वाह्यविप्रित
क्षणः॥ नाडीनां स्तनवक्त्राकन्यानां ततु जायते॥ स्तनविद्विनिदाने॥ ॥ अथ विद्विः
चिचिकित्सितं व्याख्यास्यते॥ ॥ रसालफलनुश्यायः शोथो वातो च वातरः॥ पृथुना हा
रुजानाहकारको विद्विस्ततः॥ अलोकपातनं शलं लवस्मिन्नेव विद्विधौ॥ विद्विस्ततः
मृदुर्चिरका लघनं स्वेदः पित्तोत्तरं विना अथ कं विद्विधौ युज्याद्वृण शोच वदोषच वात
प्रभूलकलेस्तु वसाते लघनं तुते॥ सुखो ह्यो वह हो ले पः प्रथो ज्यो वात विद्विधौ॥ त्वेः

घात

दोषनाहाकर्तव्याः शिशूमूलसमन्वितः॥ यवगोक्षममुक्षुमिष्टपिष्टे प्रलेपयेत्॥ वि
नीयतेऽतएवैवमपक्वञ्चैव विदधिः॥ पुनर्नवादारुविश्वदशमूलानामाङ्गुलानुं व
तैलं वापि वेनांस्तविदधौः॥ पैत्रिकं शर्करा लाजमधुकैः सारिवो युतैः॥ अदिष्टां शी
लैस्तैर्वापयत्वा शीरचंदनेः पिवेद्वा त्रिफला काद्यं च वनकल्पा रुतस्य तपंच वल्क
लकल्केन घृतमिष्टेन लेपनं॥ इष्टकासि कतालोहगोसहस्रपां शुभिः॥ मूत्रपिष्टे च
सततं स्वेदयेत् स्नेहविदधिः॥ दशमूलकषाये न सस्नेहस्त्वणो न वा॥ शोचं वृणं वा को
मेतलमूलं परिचयेत्॥ पित्तविदधित्तत्वा क्रियानिरवसेषतः॥ विदधौः कुशसं कु
र्यादक्रागनुविनिनिन्नयोः सौत्तां जनकनिर्युवा हिं गुप्ते च वसं युतः॥ अविदिदधिं हन्ति राम
घातः घातनिषेवितः॥ शिशूमूलं जले धौ नंदं रविष्टं प्रगालयेत्॥ न इदं स पुनः पीत्वा ह

न्य त विं द्रवि नरः॥ अथ न वर्षा भयो मूलं वरुणस्य च जलेन क्वचित् पीतम च क्वचिद्वि
जयेत्॥ वरुणादिगण काचमप के अंतरोत्थितेषु च कादि प्रतिवायं पितेन संशमनाः
यवैश मयतिमान् कमूलं सौ द्युत तंद्रुलां नसा पीतं॥ अंतर्भूत विं द्रवि मु क्तमा अथ
मनुजस्य अपक्वे चैत दुदि चं प के तु वृण वार क्रिया॥ धियं गु ध्यात कीरो भ्र कल्प लति
निसत्त्वच॥ एते सौ संविप क क्वचिद्वि धौ वृण रोपनं॥ **धियं गु ध्यातं**॥ ॥ काशीशसं
ध वशि लाज नुहिं गु कर्ण मि श्री कृतो वरुण कल्क जलः कषायः अम्यंतरोत्थितम
प क्कमति प्रमा णं तृणा मयं जयति विं द्रवि मु य शो फं॥ **इति वरुण काचः**॥ ॥ हरीत
की संधं व ध्यात की णां र जो घृत सौ द्युतं प्र युक्तं निहंति शश्च द्रु ण मेव पुंसां न व विं द्र
वि मु य रूपं॥ **इति हरित कादि कर्णः**॥ ॥ मि धं व दनादि गणे वि चिन्ता न कल्क पावि

योत

तंसर्पिः श्रंतर्विद्वि मुद्रमस्तकशूलं रुतासमाश्रयगुल्मानपिपंचविचित्राः शयतीहं
यथांनु वायुसरवं ॥ एतत्प्रातः प्रविचेद्भोजनसमये निशास्येपि ॥ इति वरुणादि घृतं ॥
वरुणादिकषायेन रुसां धृक्कजं ॥ मुक्तानि हंति माषैका वासुमंतश्च विद्विषिं ॥ ॥
इति योगत रंगि न्यां विद्विषि कथं कस्तूरंगः ॥ ॥ एकदेशोत्थितः शोफो वृणानां पूर्वसु
क्षणा ॥ षड्विधः स्यादृचकुसर्वदोषास्तागंतु जस्तथा ॥ शोफा एते तु विज्ञेयाः प्रागुक्तेः
शोफैरुद्भवाः ॥ विशेषकथ्यते वैष्णवकाप क्व विनिश्चये ॥ विषमं पच्यते वातातिशो
हश्चाचिरं चिरं ॥ कफजः पित्तवद्वोषो रक्तागंतु समुद्रवः ॥ मंदोष्मता ल्यशो फलं काहि न्य
त्वक्खवर्णतामंदनता येन दोषानामा मलक्षणां ॥ दह्यते हनेने चक्षारेणैव च पच्यते
पिपीलिकागणे न दृश्यते - छित्ततया ॥ निवर्तते चैव शस्त्रेण दण्डेनैव च तु व्यते ॥ पिद्यते राम

पाणिनेवात्रः सुवीरिचनुद्यते॥ शोधश्चोषोविवर्णः स्वादंगुस्येवावपिद्यते॥ आसनेश
यणैरुद्यानेशांतिवृष्टिकविद्धवत्॥ नगर्द्धदाततः शोकोनवेदाध्यानवस्त्रवत्तज्जरा
नृक्षारविश्वेननृपचामानस्यलक्षणा॥ वेदतोपसमः शोचोलोहितो ह्योनश्चोन्नतः॥
प्रादुर्जीवीचलीनामजोदः कुरुमुहुर्मुहुः॥ उचद्वाणां प्रशमोन्निन्नतास्फुरन्तश्च॥
वत्ताविवाउसंचारः त्याहोपैंगुलिपीअतेपूयश्चपीचते कमन्नमन्नेवपीउते॥ न
काकांक्षात्रववैतहोफानापकलक्षणाकफजेषुचशोफेषुगंजीरपाकेमेत्यमृकप
कुंलिंगंततः स्यञ्चंपत्रस्याहीतसोफता॥ त्वकूसवर्णरुजो स्यत्तद्यनस्पर्शत्त्वमश्मः
वर॥ रक्तपाकमितिबुधातप्राप्तोमुक्तसंशयः॥ तन्नैर्निलाउक्तनविनाचपित्तात्पाक
कफाच्चापिविनानपूयः तस्मादि सर्वपरिपाककालेपचंतिशोफास्त्रिवेदोवेः यश्चि

यो न

न न्यामन ज्ञानाद्यो वापकमुप न ते श्रुप वा विव नत्र यो ताव नि श्रय कारि लो का त्वा तरे
णा भुक्तिं कृत्वा व शो वात क को प्र स ह्य प व त्त तः शो णि त मे ष वा को म तो पे रे चं वि दु
कां छि ती यः क हं स मा सा श्र य चै व व क्रि वा वा च रि तः स द ह ति प्र स ह्य ॥ त चै व प्र यो ष्य
वि निः सृ तो हि मां सं शि रा स्ना यु च रा द नी ह त्रो म वि द ह्य मा नं च स त्प प्र त्प कृ प कं च यो
नि ष क् ॥ ज्ञा नी या स च दे वै शः शे वा त्त च्च र व त्त यः ॥ दि षा वृ णः प रि ज्ञे यः शारी णां तु
ने द तः ॥ दो षै रा द्य त्त्र यो र न्य शस्त्रा दि क्ष त सं ज वः ॥ त्त भः क णि न सं ल्य शो नं द आ वो
म हा रु जः ॥ तु स्य ते लु प्ति तः स्था त्रौ वृ णो मा न सं ज वः त स्ता मो ह ज्व र क्ते द दा ह दु ष्टा व द
रू णे ॥ वृ णं पि त्त क रं वि द्या द्ग चै र ता वे श्र ष्ति कैः ॥ व रु का लो गु रु स्त्रि ष्ठा धः स्ति मि तो मं
द वे द स्या ॥ र क्तो र क्त अ ती र क्तान दि त्रि जः स्था त द च यैः त्व द्वां स जः सु खे दे शो न रु ण

रामः

स्याः नुपद्रवः॥ धीमतो नितवः काले सुखे साध्यः सुखं वृणः॥ सर्वैर्विहीनो विज्ञेयः
स्तमा चो नृप्युपद्रवः॥ कृतिपूयोति दुष्टाद्या बुतंगी चिरोहितः दुष्टवृणोति गंधा
दिः शुद्धलिंगविषय्यः॥ जिह्वाग्रामोति विमृदुलः त्विग्नो विगतवेदतः सुयत्नो
- निराश्रावः मुञ्जो वृणोति स्मृतेः॥ वृणः शुद्धतिवच्येन मृदुलं चोपगच्छति॥ रोह
त्यपि वनिः संगतस्माद्धृष्टप्रशस्यते॥ कपोतवर्णं प्रतिमायस्यो नान्ते दवर्जिताः॥
स्थिराश्च पिउका वंती रोहोतीति तमादिशेर॥ रूढवर्त्मानमचंचिमनूनमरुजं वृणं
नृकावर्णं समतलस्य संग्रुठं विनिर्दिशेर॥ दोषत्रकोपाद्यायामादमिघाताजीर्ण
तः दुष्टीरक्रोधाद्भयाद्यापि वृणो रूढीपि दीर्यते॥ कुचिनां विषदुष्टातां पिउका मधुमे
हितां॥ वृणाः रुद्धेणापि च्यति ये चानस्या दुष्टो वृणः॥ वसांसे दोऽधमञ्जानमंतुकेः

योत

अगं आदि व्यगं वा अमु मु र्ध्ना वृणाः स्मृताः ये च मर्मसु संनृता न वेत्यनेति वेदनाः ॥ ६ ॥
संते चांत रत्पर्ववहिः शीता अये वृणाः दस्यंते वाहरं त्यर्धं न वत्तं त अशीतला ॥ प्राणमा
सन्नयश्चासकासा रोच क पीडिताः ॥ प्रवृद्धस्य हृदि वा वृणा ये वां च मर्मसु क्रियातिः
सम्यग्ज्ञानसिद्ध्यति च ये वृणाः वर्जये देवता न वैद्यः सरन्नत्रात्मनो यशः ॥ इति वृणा
निदानं ॥ ॥ आदौ विप्रा वने कुर्वादितीयमवसेचनं ॥ तृतीयमुपनाहं च वतुर्धीया
तनक्रिया ॥ पंचमं शोचनं कुर्वात्तु रोधनमिष्यते ॥ एते क्रमावृणास्योक्तास्तत्र न वै ह
ता यद्वा ॥ अज्यरे वेदयित्वा तु वेणुद्या शनैः ॥ विस्त्रावना चैव क्रीया तलेनांगुष्ठकेन वा ॥
अथ मर्मोपपत्तिविस्त्रावनं रक्तावसेचनं कुर्वादावेव विचक्षणाः ॥ शोचो म हतितं
रज्जु वेदना वति वा वृणा योनयो न जीति समं लेपस्ते दक्षे काय तर्प्येणैः ॥ सोपि नाशं

रामः

वृजत्यामुशोचशोणितमोक्षणात्॥ एकतत्रक्रियाः सर्वा रक्तमोक्षस्तथैकतरक्तं
नृपकर्ता पातितत्रेनास्तिन गोक्षिरक्त॥ इत्येवमेव न॥ ॥ मातुलुंगादिमंधोच
सुरदारमहोषधो॥ अहिआवेवराश्वाचलेपः स्थादातशोचहाक क काजिकसं
पिष्टः स्निग्धः सात्वो एकत्ववा सुपर्ण इवनागानां वातशोचविनाशनः॥ दूतोच
नरमूलचमचुकचंदनंतया॥ शीतलेद्यगणैः सर्वैः प्रलेपः पित्तशोचजित॥ न्यगो
ओदुम्बरस्तत्त्वस्य रक्तवेतसवल्कलैः॥ ससर्पिष्कैः प्रलेपं स्थादा च त्रिर्वापनः परः
वृजगंधास्वगंधाचकाशसरतयासह॥ एकैषिका वा जम्भी प्रलेपः श्लेष्मशोचः
हायननं जादाहृदिगूदशमूलमहोषधैः कफवातहतेशोचलेपः कोलोविधा
र्जने॥ न्यगो ओदुं वरां अहस्तवेतसेलुनिः॥ चंदनं यमं जिह्वाय वीमूरणगैरिकैः॥

मोत

शतधौतयुतो। मिश्रलोपोरक्तप्रसादनः॥ दाहपाकरुजाश्रावशोफनिर्वापनः परः॥ आगं
नुजेरक्तजेवरुषलेपातिप्रजितः॥ **बृहत्सप्तोधादिप्रलेपः॥** ॥ नरात्रोलेपनदद्यादन्तप
तितंतया॥ नचपर्युषितंमुष्णमानंनैवचचारयेत्॥ पुष्पमानपुष्पेक्षेत्प्रदेहेपीउनप्रति
नचापिमुखमालिपतेनदोषः॥ प्रतिघातेनप्रशाम्यतिघः शोथः प्रलेपादिविधानतः॥ इत्या
णिपाचनीयात्रिदद्यात्तत्रोपमाहते॥ सतिलात्तातसीवीजादध्यस्नाशक्तुपीठिकासकुष्ठ
किरावलचणशक्तास्यादुपनाहने॥ तैलेनसर्पिषावायिताभ्यावाशक्तुपीठिका॥ सुदेवा
ह्नशोचपाकार्यमुपनाहप्रशस्यते॥ कटुतैलाचिंतैर्लपलर्पाणिमोक्षमस्मति॥ चयःशा
म्यतिगंडुस्यप्रकोपः स्फुरतिद्रुतः॥ दंडोत्पलकमलेनपिउक्ताः त्वंप्रलेपिताः तंदुलोदक
पिष्टेनताशमायात्संशयः॥ **इत्युपनाह॥** ॥ अंतर्गुह्येषुवक्त्रेषुतद्यैवोत्संगवस्थापिगति

राम

गतिमत्सुचरो गेषु ते दनं प्राप्नुयते वा तव हस्तं हन्ती एतन्नीरुणां स्योषिता मपि ॥ मर्मो
परिव्रजातेषु पक्षे शोफे व दारणां ॥ विरविल्लो न लोदंती चित्रको ह्यपमारकः ॥ कथोत
कंकटध्राणां पुरीषाणि च दारणां ॥ न्नार इयाणि यावन्ति नारो वा दारणां परं ॥ हस्तिदंतं
जले पृष्ठं विदुमात्रं प्रलेपनान् ॥ अथ च क्वचित्तेषां शोहे दारणां निष्यते ॥ यवगोधूमच
र्णं च सप्तारदारणां पृथक् ॥ हरिद्रा जस्म चूर्णाभ्यां प्रलेपो दारणां परः ॥ अजविदु नारमृग्या
व प्रलेपो ब्रूण दारणां ॥ इति पाठः ॥ ततः प्रज्ञासु नेका च पटी लानि म्वप ब्रजः ॥ अ
विमुञ्चे विमुञ्चे तु न्यग्रो वादित्व गुह्यवः ॥ पंचमूदयं वा ते न्यग्रो वादि अथैत्रिके ॥ आ
रव्य वादि को योज्यः कपूजे सर्व कर्मसुः ॥ ॥ अथ शोचनपरी न विधि निहितो विः
रव्यते ॥ आयेत पूति मांसां मांसस्थानां मरो हंता ता कल्कः सरोपनः कार्यं स्निहानां म

चोत

धुकावितः निम्बपत्रमधुस्योत्तुयुक्तः संतोचनस्मृतः पूर्वाभ्यां सर्पिषा वापि युक्तश्चाप्युपरो
पणः निम्बपत्रतिलैः कल्को मधुना वृण शोचनः रोपनः सर्पिषा युक्तो यवकल्कोऽप्यंति
प्रिः निम्बपत्रघृतसौद्रदावीमधुकसंयुता ॥ वर्तित्तिलानां कल्को वा शोचयेद्रोपयेद्भुगं
निम्बपत्रतिलादंतीत्रिदुसैव वमांसि कं ॥ दुष्टवृणप्रशने लेपः शोचनकेशरी ॥ एकः
वासारि वा मूलसर्ववृणविशोचनं ॥ सप्तदलदुग्धकजुः समपति दुष्टवृणं प्रलेपेण मधु
युक्ता शरपुखासर्ववृणरोपणी कवेता वृणान्विशोचयेद्वर्षासूक्ष्माभ्यां संधिमर्मगा
न ॥ रुतयान् रुतादंतीलां गलीमधुसैव वैः ॥ पंचवल्कलकूर्णैर्वर्तित्वा रोहंति ते वृणैः ॥
पित्रद्विषीसर्पसमनं लेपणादिकं ॥ अमिदग्धे प्रघुं जीतवृणसम्पन्निषग्वरः ॥ वाता
मितावान्साश्चावान् हृपयेदुग्रवेदनान् ॥ यवाभ्यां भूर्यामदनग्रीवेषुकचूरारुयेः ॥

रामः

श्रीवासगुणलक्षणरुद्रालनिर्यासधूपिताः कटिनत्वं वृणायांते नश्यन्त्याश्वाचवेदनाः ॥ इति
यवादि ॥ ॥ धूपः निम्बसमाकृतान्यर्कसमावृणाध्वमारकाः ॥ रुमिघ्नमूत्रसमुक्तासिका
लेपनधावनैः ॥ प्रच्छाद्यमांसपेश्यावाकुलीनग्रहरेद्युणान् ॥ लघुनेत्राद्यवा दद्यात्लेपनं रुः
मिनाशनं ॥ ये क्रोदपाकस्तृतिगंधवंतो वृणामहानः सरुजाः सशोयाः प्रयातिने गुग्गुलुमि
श्रितेन पीते न शान्तिं त्रिफलाजलेन ॥ इति त्रिफलागुग्गुलुः ॥ ॥ त्रिफलाकर्णसंयुक्तगुग्गु
लुमिश्रितेन पी ॥ ते शान्तिं त्रिफलाजलेन ॥ इति त्रिफलागुग्गुलुः ॥ ॥ त्रिफलाकर्णसंयुक्ता
गुग्गुलुमिश्रितेन पीतो वर्टकीकृतः ॥ त्रिषेवितो विवधप्रो वृणशोचनरोपनः ॥ इति गुग्गुः
लुवटकः ॥ ॥ विडंगात्रिफलाव्योषधैर्गुग्गुलुनामसं ॥ सर्पिषा वटिकां कृत्वा खादेवा
हितमोजनः ॥ दुष्टवृणाय वीमेरु कुचनाडी विशोचनं ॥ विडंगादिगुग्गुलुः ॥ ॥ श्वमृताप

योत

तेलमूलत्रिकदुत्रिकलाहमिधानां॥ समनागामांरुर्णेकत्वातनुस्यगुगुलुर्योज्यःप्रतिसरमे
कैकागुटिकात्वादेदद्यात्तपरिमाणानेनंबुणवानासृगुलोदर्यादुशोद्याहीन॥ इत्युमता
द्योगुगुलुः॥ ॥ जातीनीम्वपयेत्तत्रकडुकादुवीनशारिवांसंज्ञिकानयसिमभुकेन
काहूवीजेःसमैःसर्पिसिद्धमनेनसूक्ष्मवदनाममाधिताःस्वाविनोगनीतःसरजोवुर्ण
सगतिकाशुद्धातिरोहंतिव॥ इतिजात्यादिघृततैलं॥ ॥ वास्वर्तिकाचयवत्तारकंपिसेव
मेहंदि काटंकाणं॥ स्वेनरवदिरत्नकृष्णवर्णवर्णोद्यतेःसर्वसमांसं संसृष्टं मर्दयेत्प्रहरंरं
त्वर्जिकाग्रनिदंसर्पिःसर्वबुणहरंघरं॥ रोचनंरुमिकंडूअंसवर्णकराणंघरं॥ स्वरजिकाः
घंघृतं॥ ॥ रसगंधकयोर्गुणतत्समंमृदुशंखकं॥ सर्वतुल्यंनुकंपिसेकिंचितुल्यसमन्वितं
सर्वसंमेलयेदत्वाघृतसर्ववतुगुणं॥ पुष्पासेत्युपिणावुणेदेयंविजानता॥ सर्वबुण

रामः

विनुष्टुतप्रदातव्यं वृवणविशोधने॥ नाडीवृणाहरं वै तसर्ववृणानि वृदनं येन वृणानप्र
शाम्पन्ति तेषजानां शानेन च॥ अनेन ते प्रशाम्पन्ति सर्पिषाश्च स्य कालतः॥ इति पारदादि
मलहरः॥ ॥ रसगंधकसिंहरात्राकपित्तमूर्च्छक॥ चूर्णसर्वघ्न वेतुर्गुण॥ पुष्पांसेष
बुधिनो वृणो देयं विजानताः॥ सर्ववृणप्रशमणं घृतमेतन्न संशयः॥ इति पारदादिमूलह
रः॥ ॥ इति श्रीयोगितरंगिण्यां वृणशोधवृणनिदानविकित्सा कचनस्तरंगः॥ ॥ अथ
सद्यो वृण॥ नानाधारास्तु द्वेः शस्त्रे नाम्नाख्याणी निपातितैः॥ नवंति नाना कृतयो वृणात्मा
त्तानि कोचमेहिन्नं निन्नं वा विहंसतं पिबितमेव च॥ एष्टतां दुष्टघाघघृतेषां वृणां मि
स्तं ए॥ तिर्य्यकं हिन्नं अजुर्वापियो वृणारुह्या यतो न वेत्॥ गत्रस्य पातनं तद्विनित्रल
क्षणमुच्यते॥ ख्यानाम्यानामि यक्तानां नृत्रस्य रश्चिरस्य च॥ कूडुकः पुष्पसंघको वृष्टस्य

यो।त

निधीयते॥ तस्मिन्निन्नेरनूपूर्णे ज्वरे दाहश्च जायते॥ मूत्रमार्गशुशुप्ते मोरक्तघ्राणाच्च ग
रुति॥ मूर्च्छाश्चातुषाध्मानमेनक्तुंदहयव॥ विस्मृतवातसंगरुस्वेदाश्चावोक्तिरक्तता
॥ लोहागंघ्रित्वासास्पस्यगात्रदोगंधमेवच॥ रुद्धं पार्श्वयोश्चापि विशेषं ज्ञातमेव॥ अ
मासयत्वे रुरिरेरुधिरुद्धस्यचः॥ आध्मानमतिमात्रचमूलं च नृशदाहणं॥ यकाशयः
गते वापिरजागौरवमेवव॥ स्रक्काये विशेषेण शीततां वायुजायते॥ अग्नित्रेष्पाशः
येवाणां र्वैः सूक्ष्मे रं वपूरणं॥ विहितास्थे घटे यद्वलक्षते तस्य गौरवं॥ सूक्ष्मास्थशल्या
निहतं पदंगत्वा सुखं विना॥ उन्मुदितनिर्गतं वातदिक्कमिति निर्दिशेत्॥ प्रहृष्टपीउनाः
आंतुपदंगरुनुतागतं॥ सास्थितस्मिचितं विद्या नमजारक्तपरिष्कृतं॥ घर्षणादग्निघा
ताद्वापदंगं विज्ञेत्तत्त्वं॥ उवाचा वाचि तंतनु घृक्कमिति धीयते॥ श्यावं शशोऽपि उकाचितः

रामः

पुरुषः शोणितवाहितं च मृदु इतं ब्रूयुदनुस्यमां संवृणो शसत्यं कुर्यादुक्तानुय इवान
न त्रांतलोहितं पांडु शीतपादकराननं ॥ शीतोक्तासरकृते त्रामानं हं वविवर्जयेत् ॥ भ्रम
प्रसायः यतनं प्रमा होवि वे। घनं तानि रवोत्ता तासु वृंगत मूर्धन मूर्धवातली वाह
जोवात कृता अतात्ताः मांसोदका मेरुधिरां च गच्छेत्सर्वेन्द्रिया र्जोपेरमत्तं वैवेदशा ईसंवे
अवविष भते पुसामा म्यातो मर्म सुर्तिगमुक्तं ॥ सुरेद्रमोय प्रतिमं प्रभूत रक्तं आवेत न्नत
न वायुः ॥ करोति रोगा न्निविधाय भोक्तान् शिरासु हि त्नास्त्वय वा स तोयु को ज्वं शरीरा
वयवा वसादः ॥ क्रियास्त्वशक्ति सुमुत्रा रुज अचिरादना कृणो रोहितयस्य वा पितं स्त्रीयुवि
रुं पुरुषं व्यवश्येत्सोपाति वद्वि सुमुला रुज अवल सयः सर्वत एव शोफः ॥ सते पुसः
धिषवला चले पुस्यात्सर्वकर्मोपरिति अलिगं ॥ घोरा रुजोय स्यति शार्दिने पुस की सवर्ष

योत

पुनर्नैतिशांति॥ निवन्विचर्य। दिनार्थसूत्रस्तमस्त्रिविद्धं पुरुषं व्यवस्येत्॥ यथास्तमेतानि
विभक्तयेतु शिंशानि मर्मस्तनादितेषु॥ पांडुविवर्णस्तु सितेन देतियो मांसमर्मस्तु भिता
रुतः स्यात्॥ विसर्पः पक्ष्यान् शिरास्तं प्रोपतानं कनोहो न्माद बुण्णानां बुण्णवित्तं कैः
॥ इति सद्यो बुण्णनिदानं॥ ॥ बुध्यागंतु बुण्णे वै यो एतस्योदसमं जितं॥ जीता क्रियां च रेदा
पुररूपिज्ञोऽपि नापिनी॥ कुक्षे सद्यो बुण्णे पुंज्याद्दध्वं वा क्षुब्धं शोचने॥ लंघनं च बलं ताः
स्वान्नो जनं चास्त्रमोभूषणं॥ घृष्टे विउल्लिखेते चैव सुतरां निष्यते किञ्चि॥ तद्योरस्यं श्रवत्यं
पा कलेनापि जायते॥ हिन्ने निन्ने तच्चा विद्धे सते सा स गतिस्तु वेत्॥ रक्तं स्यात् तत्र रजः
करोति पवनाभृशं॥ स्नेहपानपरिषेकलेपस्ते दोषनाहतं॥ कुर्वीत स्नेहवस्तिंश्च माहृतं
प्रोष्ठं सृते॥ अतिनिस्तृत्तरक्तस्तुः कवुलं शोणितं पिबेत्॥ उक्तं च ग्रंथांतरे॥ ॥ हिन्ने

12
मित्रेन वा विद्वद्वत्ते स घोनि वा वरः ॥ पदमूत्रेण संसीयन्निवीत न वनस्थितः ॥ लिङ्गाया वा जि
मूत्रेण खर मूत्रेण वा स जः ॥ लोविकां रवयित्वा न समिता पाक वो लया ॥ तया सैत्वे दये सद्यो
वृणं वृणं विशारदः ॥ मुहुः मुहुः यचा दुः खं न प्राप्नोति वृणी नरः ॥ अच वा दीप्य लवण पो ट स्या
त्येदये मुहुः ॥ सत प्रयात प्रलो रुया त्र संयोग तः क्रमात् ॥ दुष्ट रक्तं स्थितं वापि मृत् खला वादिः
निर्हरेत् ॥ सद्यः सतं वृणं वैशः समूलं परिखे नयेत् ॥ यद्यपि मधुकमिश्रेण नातिशीते न सर्पिषा
कत्वा यमधुराः शीताः क्रियाः सर्वास्तु योजयेत् ॥ सद्यो वृणानां सप्ताहात्पश्चात् पूर्वोक्तयाः
चरेत् ॥ विकृति तंतु तत्सर्वं सामान्य वृणनाशनं ॥ अमासयत्नो रसिरे वमनं पच्य मुच्यते ॥ पक्वा
सर्वं यदयं च विरेचनमसंशयं ॥ कायो वं सखगे रं उच्यते दंष्ट्रा शमनिदा कृतः ॥ हिं गुप्तं च यसंयुक्तं
कृष्टं व्यावयेदसृक् ॥ वंशत्वादि का यः ॥ यवको ल कुल त्यानां मिश्रे हेन रसेन च ॥ मुजी

यो.त

मानं य वागं वापि वै सै च व संयुतां ॥ गौरा हरिद्रामं जिष्णुमांशीम धुक मेव च ॥ प्रपंउरी कं क्रीवेरं
त मुक्तं स वंदनं ॥ जातं निम्बं परो लं य कर जं कं दुरोहिणी ॥ मधु क्विष्टं मधु कं च महामेदाते वै वव
पं व वक्तो येन घृतं प्रत्ये विपा चयेत् ॥ एतन्न गौरादिकं सर्पिः सर्वं वृण विज्ञो चनं ॥ आगंत वः
स्वसहजाः सुविरोत्पासये वृणा ॥ नाडी वृणश्चे विषमो नश्यत्ये च न संशयः ॥ ३॥ इति गौराद्यं घृ
तं ॥ ॥ तिक्तासिक्क निशाय वृति न्का रु फल पं सु वै ॥ पं जे लमा लयी निम्बं पत्रैर्वृणैश्च तं घृतं ॥
तिक्तादि घृतं ॥ ॥ जादी निम्ब पं जे लानां न क्क मा लस्य च सुवा ॥ सिक्का कं मधु कं कुवुं द्वे निशे क दु
रोहिणी ॥ मं जिष्ठा पप्र कं लो धुं म नया नील मुत्पलं ॥ तुत्प कं सारिवा वी जं न क्क मा लस्य नि पन ॥
एतानि स म भागानि विष्क्याते लं विपा चयेत् ॥ विष वृण समुत्प नोत्फोटे पु व स क कुष्ठ की ट द स्ते
षु सर्वं च ॥ सद्यः शत्रु प्र हारे पु दिग्ध वि जा सते पु व ॥ न त्व दंत स ते दे ह नु वृ मां सां च व र्व णो ॥ प्र

रामः

नृणां च विदंते संहितं शोधनरोपसां ॥ ज्ञात्वा दितैः ॥ ॥ सिद्धरक्षुं विषहिं रसोतवित्रवा
णां चिन्तागलिक कविपकृतैः ॥ प्रासादमंत्रयुतं हं हनतु त्वपेनः ॥ किन्नरुण वृणय शमणा
विपरीतमज्ञः ॥ एवमिच्छातु र्गुणमहोपदंशना जीवणा विवाच कुच दामाः ॥ एतनिहंति
विपरीतकमसुनामं तैलं यत्नेष्ट शयनाशन नोजनस्य ॥ इति विपरीतमज्ञतैलं ॥ ॥ दुर्वास्त्र
रससंक्षिप्ततैलं कपिलुकेन वा दावी स्त्रवश्च क्लृप्तं प्रधानं वृणारोपनं ॥ इति दुर्वादितैलं ॥ ॥
त्रिकदुत्रिकलामुक्तविउंतामृतं वित्रकंपटो नृपिष्यस्यामृतं हृष्टुषा सुरदारुव ॥ नृं वृं सुं सुं
च वं विशालरजनी दयं ॥ विउशो वं रं सारं सैव वं गजपिष्यली ॥ या वत्येता निसर्वाणि ता
वहिगुणगुणः ॥ कोलप्रमाणां वतिको न नये न भुनाशह ॥ कासंश्चासंतवा शोफमशोदि
वेभगंदरं ॥ हृदयं पाश्चैतलं च कुक्षिं वक्षिगुते रुजं ॥ अशरीरं च हं वं च वदितव्या कृती ॥

मो.त

चिरज्वरोपसृष्टानां सतोपहतचेतसां॥ आनाहंचतथोन्मादं कृष्टामष्टोदराणि च॥ नाडीदुष्ट
णान्सर्वान्प्रतेहान्स्त्रीपदं नवा॥ सप्तविंशतिको नामगुगुलुप्रवितामहान्॥ च चंतारिक्त
तो ह्येव सर्वशोगविसूदनः॥ इति सप्तविंशतिको गुगुलुः॥ ॥ वृणोन्मपयुरायासान्सवरा
गञ्जगारान्॥ ते च रक्तेदिवास्वापाताश्च मृत्तुश्च ताः शोफरागरजः वर्जयेत्॥ ॥ इति श्री
योगतरंगीत्यां संयोगवृणोन्मिदानचिकित्साकथनस्तारंगः॥ ॥ अथान्निदग्धवृणोन्म॥ ॥
अन्निदग्धोऽक्षियधः साक्षादग्धः परंपरादग्धश्च सप्तत्येकं वनुर्छालुषं दुर्दग्धं सम्पद
ग्धश्च अन्निदग्धवेति॥ तत्र विवर्णमतिमात्रं ह्युप्यते तत्पृष्ठमंगं यत्रोति वृत्तिस्फोटास्तीव्रदा
हवेदनात्तादुर्दग्धं सम्पदग्धमनवगाहतालफलवर्णं पूर्वतन्नाणयुक्तं च अन्निदग्धं
नुदग्धं युतमांसविलंबविशोषणसिरास्तापुसंध्यस्थि व्यापादनमतिमात्रवेदनाच्चर

राम

हृदि पासा मूर्च्छा युपद वयुक्तं नवति ॥ इति सुष्टादिने देन वक्रिदग्ध सुनुर्जावृणो भवति तत्र सु
सृष्ट्या निप्रतर्प्य तं कार्यं मुह्यंत जीषध शीता मुह्यंत वदुदग्धे क्रियां कुर्व्याद्विषकृपश्चात्तशाः
लितं दुःखकं उनेः ॥ कर्णे वा कर्णिते सम्पाति दग्धं वक्तुं येन ॥ तिंदुकास्तु कवाये वी घृतमित्रैः प्र
लेपयेत् ॥ सम्पादग्धे तु गाक्षीरित्यक्ष्यं वदनगौरिकैः स्मृतैः ॥ सर्पिषा युक्तैः श्लेपं कारयेद्विषकृ ॥
पश्चात् कर्णमर्जारकमधुनि क्वाकसर्जमिधितं लेपान् ॥ गव्यघृतमपहरति च दग्धवृणपाकमा
द्येव ॥ अंतर्दमकुटे रकोदहनजं लेपा विहंति वृणं वो विक्षोणिजशुष्कवल्कलनवं कर्णतयागु
डनार ॥ अस्यागादि निहंति तैः समखिलं गद्रूपदैः साधितं पिष्ट्वा शास्त्रमस्त्रितकैर्जलगता लेपा
तथा वाजुकाडने हरिदेमं जिष्णुमधुकं लोधुकदुफलं ॥ कपि त्रसधुतमेदं रागलि मूलमेव च ॥
पिप्पली त्रिफला चैव तिस्रस्तपत्रं च कार्ष्णिक् ॥ येष्वेते च तत्र प्रस्थं पायेद्विगुणं पयः दत्त्वा पलद्व

योत

यं सि कं सि के घृते त्र दा प ये न ॥ लांगली कं घृतं नाम्ना वृणानां रोपना परं ॥ अग्निदग्धे वी स र्प
च ल्पटा कीट वृणेषु च ॥ विरोधे च प्यह्येषु नाडी म र्म वृणेषु च ॥ हित मेत त्समाख्या तं लांग
ली कमिदं घृतः ॥ इति लांगली कं घृतं ॥ ॥ सिद्धं कषाय कल्का न्या पटो त्या कटु तैल कं ॥ दग्ध
वृण रुजा आ व दा ह विष्फोट नाशनं ॥ पठेत्तीति ॥ ॥ चंदनं वसुंगा च मं जि ष्ठा न धु कं तथा
प्रपो एरी कंदु र्वा च पटंगं धात कीतया ॥ एतै तै ल विष क्र वं सर्पि क्षी र स माशु तं ॥ अग्निद
ग्धे वृणेषु च न क्षा ण दोषा ण परं ॥ चंदना घं य म कं ॥ ॥ अग्निदग्धे वृणो दे यं धात की चूर्ण मु त्त
मं ॥ अतशी तैल सं मिश्रं व द्दि दग्ध वृणा प हं ॥ अंत र्द्ध म विदग्ध त्रि फ ला चूर्ण वि मि श्रितं ॥ तैलैः
क्षौ मैः शि घ्न म य त्प त्रि वृ ण माशु ले पे न ॥ ॥ इति श्री यो गित रं ति न्यां न ग्नि दग्ध वृ ण नि दानः
वि क्रि ता क थ न स्त रं गः ॥ ॥ भ ग्नं स मा मा द्वि वि धं रु ता श का त्पे शु संधा व पित त्र संधी उ त्पि ष्ठ

रामः

विशिष्टविवर्तितं च तिर्यक् च विविक्तं मधश्च घ्नोऽद्य सारणं कुंचनवर्तते पुरुषस्यैव विद्धे
षण्णमेतदुक्तं सामान्यतः संविगतस्य लिङ्गस्यैव संघस्य पञ्चमसंज्ञात् विशेषतोऽत्र त्रिनवा
रुजश्च विशिष्टजन्तो च रज्जावनिर्त्ता विवर्तिते पार्श्वरुजश्च तीव्रा तीर्थेणाले तीव्ररुजो भवं
ति क्षेपेति शूलविषमाश्च सव्योऽसिप्तेश्च चोऽरुक् विषयश्च संघेः कांते तैलः कर्कटकाश्च कर्ण
विकर्णितं पिबितं मल्यं त्वलिका काण्डे च न प्रसूतिपातितं च ॥ मजागतं च स्फुटितं च वक्रं छि
न्नेद्विधा द्वादशधा विधा काण्डे भूतां गता शोफरुजा निवृद्धिः संवीक्ष्य सावेन वती हशब्दः स्य
शीलसहस्यं दनतो दम्बलाः सर्वाश्च वल्वा सुनशर्मा लातो न प्रसूयका ण्डे त्वलु विप्रमेतत् ॥ न
नंतु काण्डे वद्धा प्रयाति समासतो नाम निरेव नुल्यं ॥ अस्या शिनो नात्मवतो जंतो वाता
त्मकस्य च उपद्रवैर्वीजुषु स्य न प्रक्षुब्धेण सिध्यति न रक्तं कपालं वललाटे कर्णितं च यत् ॥ न

योग

अग्नेस्मानां जक घातुसंधिः प्रकृतं चाव्युत्तं जघनं प्रतिपिष्टं च वर्जयितविक्रमाणां ॥ अथ संश्लिष्टक
पालवत्तलादेः कृत्तितं च यत् ॥ नग्नस्मानां तरे शंखपृष्ठे मूर्ध्नि विवर्जयेत् ॥ सम्यक् संक्षिप्तमप्यस्तिः
इति तैः पानि वंचना ॥ संक्षोभाद्यापि यद्गृहे त्रविक्रियांतं च वर्जयेत् ॥ तरुणा लघूनि नम्यं ते निघंते
मलकानि च ॥ कपालानि तिघंते स्फुरति रुचका नि च ॥ नग्ननिदानम् ॥ ॥ नग्रा सुपावरे द्वीमान्
सेकाले पवनं धनैः ॥ शीतलेरेव विविधैः प्रयोगैश्च समीरितैः ॥ तत्रातिशितिर्धिलेव च संविहो
र्यं ननु नाप्यते ॥ गाढेनापित्वा गादीनां शोषारुक्ता रुतश्च वच ॥ तस्मात्तस्मात्प्राणं वंचनं नग्ने संसृजित
द्विदः ॥ आदौ नग्नं विदित्वा तु खेव ये ह्रीन्तां वुना ॥ पंकेनालेपनं कार्प्यं वंचनं च कुशान्वितं ॥
अवनाच्चित्तमुत्पन्ने दूरतं वा वपीजयेत् ॥ त्रिप्रद्विद्धायि च त्थाने संस्थाप्य विध्विमाचरेत् ॥
आलेपनार्थं संजिह्वा मधुकं तासु येषितं ॥ शतधीत घृतो मिश्रं शालिपिष्टं च लेपनं ॥ नग्नो

नामः

धादि कषायं नु शीतं परि वेचने ॥ पंचमूली मिषकं नु शीरं दद्यात्स वेदने ॥ अति दाहिनि रत्रैश्च
विष्टकैः समुपाचरेत् ॥ मांस मांस रसं शीरं सर्पिर्जुष च मुद्गज ॥ बहून् नवान्न पानं च संधि ॥
पयेत् ॥ गृक्षि शीरं स सर्पिषु मधुरैः सधसादि तं ॥ शीतं लं लाक्ष्यायुक्तं प्रातः नये पिबेत् ॥ स घृतं वा
स्थिसं चानं लाक्षा गोक्षूम मज्जुनं ॥ संधि युक्ते स्थि नंगे वचि वे शीरे न मानवः ॥ हसो नमधु लाभ्याज्य
सिता कक्षुं समं कृतां ॥ क्षिन्नं निन्नं शुनां प्रावसं चानमधिरा इवेत् ॥ चात्री मेघाति रैर्लेपः पिष्टै रं बुभि
रेव च ॥ अस्थि नंगे संधि नंगे च ता प्रोति प्रयुजितः ॥ शीर सहा सा मलकं ससर्पिः स्था जीवती यं वपि
वेद ल्कल मज्जुनं त्यागो क्षूम मज्जुनं समधु प्रसक्तं ॥ लाक्षा स्थि संहृत् कुमाश्चु गंधाश्चूर्णी कृतानाग
वला पुरश्च संनग्न मुक्ता स्थि संहृत् कुमाश्चु गंधाश्चूर्णी कृतानाग वला पुरश्च संनग्न मुक्ता स्थि
हृजं निह न्यां दंगा नि कुप्या कुलि शोपमानि ॥ इति लाक्षा गुग्गुलुः ॥ ॥ आभा फलत्रिक व्योषेः
सर्वैरे निः समी हृतेः ॥ नु लो गुग्गुलु राज्याघो नग्न संधि प्रसाधकः ॥ आभा घो गुग्गुलुः ॥ ॥

घात

आनाफलात्रिकयोधैः सर्वैरेभिः समीकृतैः ॥ नुलोपुगुलराज्याद्योनयसंक्षिप्रसाधकः ॥ आनायो
उपुलुः ॥ ॥ सवृणस्यनुनयस्यवृणं सविमद्वृत्तमैः ॥ परिषिचकवाये अशेषं नयं वदापवेत् ॥
वातव्याधिनिर्दिष्टान् लोहातवापि योजयेत् ॥ वल्लभाजस्ममधुनापातय हितजो जना ॥ संधिः
जंगे स्थिमं रोवति शेषे ए प्रशस्यते ॥ रंघदिदम्भगो धूमं कूर्णं पीतं समाक्षिकं ॥ कृष्टि संक्षिप्तुनः
प्रेषुनये चक्षिषु प्रजितं ॥ इति गोधूमयोगः ॥ ॥ नृमधुसमुत्तं चोत्तरीटं क्षौद्रेण मात्रयावु
ध्या ॥ अस्थिरा युधि राशः आशय नयनि संधयति ॥ इति चोत्तयोगः ॥ ॥ लवणं कटुकं सा
रं साक्षं मैथुनमानप ॥ व्यायामं वनसेवेत नये हृष्टा नमेव व ॥ वाला मां तरुणा नां वनग्राप्ता
पुनवेति वैः ॥ स अं विनतु वृक्षानां रुपाणां वविशेषतः ॥ ॥ इति श्रीयोगतरंगिन्यां नयनि
दानविक्रित्वातरंगः ॥ ॥ यः शोचमा ममिति पक्वमुपेक्षते ॥ ते यो वा वृणं प्रचुरप्रयसमाव

रामः

१५४

वेत्ता ॥ अन्तरं प्रविशति सा च चगे कश्च संस्मृते रविचल्य निमित्ततो न्यात त्रा विज्ञाना रुचसूक्ष्मा
स्ममुखी सस्त्रला मुखी सस्त्रला पेनानुविद्धमधिकं श्रवति सयामुपि ज्ञानुत्तुच्चर करी परी दाहः
मुक्तापीतं अतत्पधिकं मुखमहः सुवापि ते या कफा वङ्गहना सितं ज्ञेयि हि सा स्नात्तया दुरहजारः
जनी प्रवृद्धाः दाह्यरश्मिस्तमूहं न वक्रं शोभायत्यां न वं न्यनिहिता निबलक्षणा नितामादि शे
त्यवनपि न कफप्रकोपादोरा गतिं त्वसुहसमिव कालरात्रिं नष्ट कथं विदनुमागुं मुदीरितेषु श
त्यमविरेण गतिं करोति ॥ सापेनिलं मणितं मुखमधिगमि श्रंष्टा वं करोति स हस्यामहं जं च नि
नित्यं नाडी विदोष प्रनवानसिद्धेत् ॥ शेषाश्चतस्रः स्वलुचत्तसाध्याः ॥ नाडीवृणानिदानं ॥ ॥
नाडीनां गतिमविद्या शस्त्रेणोक्तं कर्मविद ॥ सच वृणक्रमं कुर्यात् शीघ्रनारीयनादिकं ॥ ना
डीवात कृतां साधुपातितां साधुपातितां लेखयेद्विषय ॥ प्रत्यक् पुष्पीफलपुतैस्ति स्तैः पिष्टैः प्र

मो न

लेपयेत् ॥ येति कीति निलमंजिका नागदंती त्रिशारुयी ॥ शैबि कीतिलयव्याहृति कुंजोरिष्ठसंध
वै ॥ शिल्पं जाति नमंजिकाम धायेत् लेपयेत् मुहु ॥ आभावं च निशाकाला कर्णान्य सौंदर्ययुता ॥ सूत्रव
र्तिष्ठते योज्या शोचनी गतिना शिनी ॥ घोंटा फलत्तु वदना फलानि पूगस्य च त्वत्तु मुं वपुस्त्व ॥ त्तु
सर्कडग्धेन सहैष कल्पो वती कर्तुं हं न्यविरेतानाडी ॥ ॥ इति श्रीयोगनरमिन्नां नाडी वृत्तनिदानवि
किंसा कथनस्तोत्रं ॥ ॥ गुलस्य द्वांगुलस्तत्रः पार्श्वतः पित्तकार्तिफल ॥ त्रिनात्रगंदरो ज्ञेयोः स्तः
यस्य च पत्रिजो मतः ॥ वातपित्तकफैस्त्रेधाश्चतुर्धः स त्रिपाततः ॥ उन्मार्गी गघं च मस्थादेयं यं ववि
धोगदः ॥ कठी कपालानि स्तोददा रुक्मं इरजा दयः ॥ त्रवन्ति पूर्व रूपाणि त्रविद्यानि त्रगंदरे ॥ क
षाय रुक्मे स्त्वति कोपितानि लल्लवपानदे ॥ शेषि उक्तां करोति पांडुपे नृणां त्या कमुपैति दारुणं
रुजं च त्रिना रूपा मे व साहिणी तत्रागमे सुत्रपुरीषरेत सा वृणो रणे कै शपो ल कवदेत ॥ प्रकोपणे

रामः

पितृमतिप्रकोपितकरोतिरक्षांशुगतांतदाशुपाकाहिमपूतिवाहिणीनगंदरतृष्टिशिरोध
रंवदेत्कंदुयनोघनखावीकहिनामंदवनः॥स्वतोवनासःकपेनःपरिआवीनगंदरः॥वकुव
र्णरुजावाधिउकागोघृनोपमा॥शंकुकावर्तवर्त्ताडीशंकुकावर्तकामतः॥सताइतिःपायु
गताविवर्द्धतेस्फुतेपेक्षणात्सुःक्रिमयोविदीर्यते॥प्रकृतेमार्गमनेकधामुत्वेवणेस्तमु
मार्गिनगंदरंवदेत्॥घोराःसावधितुंदुःखाःसद्येवतगंदरा॥त्रेयताधःत्रिदोषोक्तःसतः
जस्वविशेषतः॥वानमूत्रपुरीषाणिक्रिमयःमुक्रमेवच॥नगंदराशुवंतस्तुनाशयंतिनमा
नुयात्॥नगंदरनिदानं॥॥शुउपिउकायामादोबुध्याइकावसवंतमतिमान्जलसदना
निरसेषंपाकंनप्रवातिधया॥अपानमार्गधिउकादेहस्वर्णसलाकया॥अग्निपतत्रयापश्चा
नकुध्यादग्निवृणक्रियांवधनेषुकाशुंहीगुह्यःसधुननेवाः॥सुपिन्हाःपिउकावधेलेपःशतो

श्रीत

भगंदरे॥ पिडकानामप कानामतर्पणपूर्वकं॥ कर्मसुर्प्यादिरेकांतं निजानां वक्तुं क्रिया॥ एवा
मावातनक्षारवक्रियहादिकं क्रमं॥ विधाय वृणवत्कार्यं यथा दोषं यथा क्रमं॥ तिलतुलनागदं
दंतीमंजिष्ठाग्नेः संचयैः॥ सप्तोद्रेद्यप्रलेपोऽयं नगंदरकुलांतकृतः॥ रसांजनं हरिद्रं मंजिष्ठां
निंबपत्रं वा॥ तृतीतेजोवतीदंतीकलेनाडीवृणायहास्नुस्त्वर्कदुग्धदात्रीनिवर्तकत्वातिः
वसणः॥ नगंदरगतिं ज्ञात्वा तत्र दद्यात्प्रयत्नतः॥ एषा सर्वसरीररूपांताडीद्वयावसंख्यः॥
तिलाभयालोधुमरिष्टपत्रं निशावराकुषगमारक्षुमः॥ भगंदरेणाधुपदंशयोश्चुश्चुवृणो
वनरोपनं यं॥ खररुक्षिविरसमेतं मूलं ताया शरीरं दृष्टिदिसहितं मन्त्रासारमेयस्य पिष्टं
भवति समुपलेपादो शुभ्रं गदरीणां मयसदिकं तस्य ताम्रापदानास्य वैतु॥ त्रिफलारस
संयुक्तं विडालाख्यं प्रलेपनात्॥ भगंदरं त्रिहंत्या शुद्धं वृणारुद्रं परं॥ त्रिफलापुरकृता

रामः

उपदेशो प्रलेपो यं स शोरो ह पतिव्रणं ॥ जया जात्यश्च सारकं शम्भा कानां दले पृथक् ॥ कृतं प्र
 सादनं काचं मेधुपाके प्रयोजयेत् ॥ करंजनिं वाजुनशा लजं वृषादिभिः कल्कं कवायसि
 दं ॥ सर्पिनिह न्यादुपदेशो घंसदा वा कश्च तिदाह मुक्तं ॥ इति करंजाय तैल ॥ ॥ आगारधू
 मोरजनीसुराकि एव वते त्रिभिः ॥ भागो जरेः पचे तैलं कंरु शोच रुजा पहं ॥ शोचनं रोपनं चैवः
 सवर्णं करणं तथा ॥ इत्यागारधूमा तैल ॥ ॥ पारदं गंधं कंता लं सिंदूरं च मनः शिला ॥ तां
 ग्रपात्रे तु सघृते तापे नैव विमर्दयेत् ॥ यस्मैदिने कं मृदितमेतत् कंरुपदेशजित् ॥ इति पार
 दायं सर्पि ॥ ॥ खं गपारदं बुद्धं सरिचं करहातकं ॥ जंतुघ्नं मत्तकी चैव प्रत्येकं कर्षसं
 मितं ॥ चतुः कर्षं जिवाती च गुडं तद्विनिक्षिपेत् ॥ न ज्ञातकानां च शुभां विंशतिं दिग्गणं बु
 धः ॥ चूर्णयित्वा तु तैलं वृद्धिं कांकारयेद्भिषक् ॥ कर्षमात्राततः स्वादे देकांशात्तस्मात्

यो न

नः॥ तां वृत्तं न क्षयेत् पञ्चाक्षरं पञ्चदशितं ॥ सप्तधा ह्यनुव्यते जंतुः पिरंगाख्यो पदशतः ॥
संधिशोफा स्थिरा फलस्थि सुलसंधि रूतोपि च ॥ उपदेशेन सिद्धा ह्यंख्यारसौ न भुतेरिति ॥ शोप
दंश नृणां चैव कुपिनां च सखाय चैः ॥ ॥ इत्युपदेशगजकेशरीरसः ॥ ॥ रसशुद्ध्याकार
जो लवंगं मरिचं तथा ॥ विजंगमस्तको सैत प्रत्येकं त्रिंशत्तमं तं ॥ अहं चराणां दातव्यादिगु
णा लोके विंशति ॥ दीप्यत्यद्वादशलवागु उच्यते तवामता ॥ युक्ता संसेत्युगटिकां द्वाद
त्कर्षद्वयोन्मितां ॥ पञ्चदशितं रस्यं तां वृत्तं परिशीलयेत् ॥ यस्मात्तामेकविंशत्यानु
व्यते तेषु पदशतः ॥ इत्युपदेशेन केशरी ॥ ॥ इति श्रीयोगतरंगितरंगिण्यामुपदेशनिदा
नं विक्कितातरंगः ॥ ॥ अक्रमाद्विक्किता वृद्धिर्नोति कृतिमूर्ध्वी ॥ व्याधयस्तस्य जायंते
दशवाद्यो च श्रुतनाः ॥ गौरसर्वपसंख्यानां श्रुतदुर्भगहेतुका ॥ पिउका शोभवा नाभ्यां ते

रामः

या सर्व विधा तु सा ॥ कठिना विघने भुये वा युनाहीलिका न वेत् ॥ भूकै यत् प्ररितं शम्भु ग्रंथि
तं नाम यत् कफात् ॥ कुंभिकारक्त पित्तोत्था व मे भुये वा युनाहीलिका न वेत् ॥ भूकै यत् प्ररि
तं स स्मरं चिते नाम यत् कफात् ॥ कुंभिकारक्त पित्तोत्था नां व वा स्थिति भागुना ॥ तु स जा
ज्ये ल्यतो विद्या घटी तां व विव सणां ॥ मृत्तितं पित्तितं यच्च संरञ्जं वात कोप तः ॥ घाणिभ्यां
भृशं भूते संमूट् पिटका न वेत् ॥ दीर्घा वल्यश्च पित्तका दीप्यं ते मध्यतन्मया ॥ शो वनं च
कफासृग्भ्यां भृशं संमूटे संमूत पित्तका न वेत् ॥ दीर्घेनासे मर्ध्व वान् ॥ पित्तका विताया
पित्तका पित्त शोणित संभव ॥ पय कर्णिक संस्थाना जे पाउ करि के निसा श्च शहाणि
तु जनये छोणितं भूकदो दितं ॥ मुदमाघोपमा रक्ता पित्त रक्तौद्र वा च या व्याचिरे वाते
मानाम भूक जीर्ण नि नि त्तजः ॥ क्षुद्रै रनुमुटे वल्लिं गं चितं यस्य समंततः ॥ वात शोणित

यो न

यो व्याधिः स ते यः शत यो न कः ॥ वात पित्त कृत्तौ ते यस्तत्त्वा कृपा को ज्वर दाह कृत्ता कृत्तः स्फो
टः स क्काधिः निउ काभि निपीडिते ॥ यस्य नासु रुजत्त्वयो ते यं शोणिता र्वुद ॥ मांस दोषेण
जानीयादुदंतां तसं न यो ॥ शीघ्रं ते यस्या मासा निश्च स्या सर्वाश्च वंदना ॥ विद्या न मांसया
कं तु सर्व दोष हतं निष क् ॥ विद्विं स त्रि पाते न यो क्त म नि नि र्दि शेर ॥ कृत्ता नि वि त्रा प
थ वा भू का वि श वि षा णि च ॥ पतिता नि प ये त्या भु मे द नि र व शे धितः ॥ काला नि नू त्वा मांस
सा धि र्थं ते य स्य दे हि नः ॥ स त्रि पात स मु त्वा स्तु ता र वि द्या ति र्का ल कार ॥ तत्र मां ता र्व
दं द्रा च मांस पा श्च यः स्मृतः ॥ निद्विं स त्रि मि ष्ठं ति ये वा स्यु ति र्का ल का ॥ इति सू क दा
पति दानं ॥ ॥ हितं च स प्यि षः पानं पथ्यं वा धि वि रे च नं ॥ हित शो णि त मो द्वा श्च शू क रो गे
बु दे हि णां ॥ उ ति ष्ठ म र्च पी ता र्प त्रे णा च प्र ले प ये र् ॥ तिं ड क त्रि फ ला शो षे गो मू त्र परि

रामः

दशै वनु॥ अतिरुज्जररस्यार्शवेदविवर्णताः दाहः कंदूस्तत्रिस्वाय दोदः कोमैत्रतिः अमः
बुणनामचिकं मूलं ज्ञाप्ताते अरिहितिः रुडा नामपिरुडा त्वनिमित्ते योपि कोपते॥ रोमरु
र्वा सज्जकार्णिकुषु लक्षणमग्रजं॥ कलारुणं कपासा नयं दूतपरवतनु॥ कपासंतोदवक्र
लंतकुचं विषमस्तंतं॥ रुडा रुज्जरकंदूभिः परितरोर्मयिंतरं॥ उद्वरपलानां संकुचमौदुच
रंवदेत्॥ श्वेतरक्तविरपानं लिङ्गमुत्सन्नमउत्तं॥ कृदुमन्योय संशक्तुदुष्टमदूतमुच्यते
कर्कशरक्तपय्यंतमंतत्पारंसवेदतं॥ पट्टव्यतिह्रा संख्या नमृष्यतिहृत इच्यते॥ सश्वेत
रक्तपय्यंतं पुंडरीकउलोयमं॥ असेधं च सरागं च पुंडरीकं प्रवक्ष्यते॥ श्वेतं ता प्रवत इयं र
जोघृष्ट विमुंचति॥ प्रायश्चो रसितनू सिद्धमसाव दुसुमोयमं॥ यत्का कणतिका वर्णं स
पाकंतिववेदनं॥ त्रिदोषत्रिंशतकुचं का कणं नैव सिच्यति॥ अश्वेदनं महा वासुयन्नस्यः

योत

यन्ममत्पशकलोपमं॥ तदककुम्भवर्माख्यावहसेहस्तिचर्मवत्॥ श्यावकिन्तुस्वरत्नार्णव
षंकितिसंस्तुतं॥ सेपादिकंपाणिपादस्फुटनेदीबुवेदने॥ कंठमडिः सरागैश्चर्तैरल स
कसित॥ सकंठरागागपिउडुमंउलेमुनेते॥ रक्तसमस्तकंठमस्तस्फोटंदलयत्यपि॥ तच्चर्मद
लमाख्यातमस्पर्शसहमुच्यते॥ सूक्ष्मावयवः पिउकाश्चाववत्यः पापेसुक्ताः कंठमयः सद्य
हः सैवस्फाटैस्तीव्रदाहेहयेतातेयोपाण्यो कदुर्याप्यिजोश्चस्फोटायुत्तनुज्वलः॥ रक्तस्या
वंसदावर्तिशतारुखाद्वद्वृणं॥ सकराडुः पिउकाश्चावायद्वृणावाविचर्विका॥ स्वरत्न्यावा
रुणंरुसंवातकुचंसवेदनं॥ पिताम्यकुतदरागश्चावाधितंननपुकफानुलेदिघनंनिग्नं
सकंठसे॥ त्रगौरवंदिलिंगंजकुचंत्रिलिंगंस्वत्रिपातिकं॥ त्वकल्यैवैवर्ण्यमंगेश्चकुचैः
संज्ञनायते॥ त्वकषायोरोमहर्षश्चस्वेदस्यातिप्रवर्तुमं॥ कंठवीपूयकश्चैवकुचगोणिः॥ तसं

राम

शक्तमृताशक्रपदोत्पन्नैः शरीरवात्री घनवन्दनैश्च ॥ त्रायेति कापमकिरातवायेः कल्केः
पवेत्सर्पिरुयेतमेति ॥ भुंजीतमात्रांसहभोजनेन द्राक्षाद्युतस्यास्य पलप्रमाणं ॥ तत्रास्यपि
तत्रहृणीप्रवृद्धाकातामिसादञ्जरमस्रपित्तं ॥ सर्वनिहम्पाद्युतमेतदाशुसम्पदप्रयुक्तं स
मृतापमेव ॥ इति द्राघं घृतं ॥ ॥ कुडवंमिति निहृत्वा त्रारिकेरं सुषुप्तं पलपरिमितं सर्पि
पावितं तुल्यखण्डं ॥ निजपयसितदेतस्य ह्यमात्रे विषकं ॥ उडवदद्युशीतिसानमात्रां क्षिपे
व ॥ ॥ द्राक्षा कथिष्य लघुयोदतुगादिजीरेः साकं त्रिजातमिजकेसरं बद्धि कूर्पू ॥ इत्यस्य
पित्तमरुविंलयपथ्यपित्तं भूलं कथिष्य कलपोरुषकारि पुंसां ॥ इति त्रारिकेरिखण्डं ॥ ॥
पाकः पिष्याः कुडवं कूर्पू घृतस्य कुडद्वयपलघो उशकं दद्यात् शतावर्था ॥ पलायकः
शिवापाः स्वरस्यस्यपिष्या लघो उशकं मतं तीरप्रस्थद्वये साध्यं लेहो भूतेन निक्षिपेत् ॥ त्रि

द्योत

जातकानयाजाजीधान्यपुस्तशिवातुगः॥ एतेषां कार्त्तिकं चूर्णं कर्षां कृत्वा जीरकां मागरना
गकं जातीफलं च मरिचं हिमं॥ दत्त्वा पत्रत्रयं सौदं स्निग्धेनोत्रे विनिक्षिपेत्॥ जातयथा वसं
ल्लिख्यादस्य पित्तप्रशांतयेत्॥ हृत्वा सारोचकं हृदि विपासादाहनाशनं॥ शूलहृद्गो गसम
नं हृद्यमेतद्वसायणं॥ इति रवणउपिष्य सुवलेह॥ ॥ त्रिकुटु त्रिकलामुक्ता विउंगदहनाः
समाः॥ एतेषां कर्णितानां च प्रत्येकं तु पलं न वेत्॥ कर्षय्यंगं च कस्थारसस्य कवसुप्रह
विडात्तयउमात्रं तु लिह्यात्समं पुनर्पिष्यात्॥ शीतोदके चारुपिवेत्समाहृदयययोपि च॥
असृमिने च शिशिमाद्यं परिष्ठापनरुजस्तथा॥ कामलोपाङ्गुरोगं बह्म्यादेतन्नसंप्रयत्नं इति
रसामृतं॥ ॥ रसोर्वलियो मरविश्रुतौ हं चात्रात्तणीरिः स्त्रिदिनं विमर्ष्यः॥ तदल्पमृष्टं
मृदुमार्कवेन समर्प्येदस्य च वल्लयुगं॥ इत्यमुं पिबेत् पुनः वलीरुं लीला विनाशोऽस
वित्र

रामः

विला १

राजस्यः॥ इति लीला सारसः॥ ॥ धात्री कर्ण व्याघ्रोपलान्निवन्ता रि लोह कर्णस्य य
वीमभुकरज अदिघल दद्यात्पटाकलितं॥ अमृता कावे नैतु कर्णं नाव्यत्रिसप्तधाः
युक्ता चंगतपेषु सुष्ठु नूयः॥ पिबृवानये अने ह्यायाम भु सार्पिम भु संयुक्तं नका दोम
धत क्त तो ते न्वत्री न विवारा न वादे स्थण्ण दोवानु वं चेत नक्तस्या दो शमयति दोषाः
नृपिना नि जो ज्यिता सुम चो जे विष्टं न जयति नृणां नृपाना न्न रुदोवा न्न नृणां ते शीलि
तं जयति॥ एवं जीर्ण निवा न्नो भूलं नृणां सु कष्टम पि हंति त रति च स हसा सु क्रोयोगो
यं वा पुन ज रमि तं॥ इति धात्री जो हं॥ ॥ वष पुष्य करं जस्य प च्वात्रि फलात्त नः॥
कर्ण मेतदसै नावां धा यास्त द्रु फा ति तेः॥ कौट जै अम भु नि द्रु पाय ये तं दु ला वु ना॥
पित्त श्लेष्मा हरं तान्मदिनः श्रेष्ठं रसायनं॥ वष पुष्यादि कर्ण॥ ॥ ७३ पिच्य लेपया

योत

नित्यं ल्यानिर्मोदकः कृतपित्तश्च हृदः प्रोक्तो मंदाग्निस्तं वनाशयेत् ॥ पुत्रो मोदकः ॥ ॥
पित्तश्च कर्तुं सर्वं बीजयेदन्तः पित्तवान् ॥ विशेषान्माषदश्च हृत्तारतीक्ष्णसुरातपः ॥ ॥
इति श्रीयोगतर्पणीयां मन्त्रपित्तनिदानचिकित्साकथककर्तारंगः ॥ ॥ अथाविसर्गस्तवणा
श्रुतदुष्टादिसेवणादोषकापतः ॥ विसर्गः सप्तधा तेयः सद्यतपरिसर्गणात् ॥ पृथक्
यस्त्रिभिर्दोषैश्चेकोद्धतवास्त्रयः ॥ वातिकः पेत्रिककफजः सान्निपातिकवत्वारः
एते विस्पर्धावक्षन्ते द्वे द्वे जास्त्रयः ॥ अग्राख्यावातपित्ताभ्यां प्रख्याख्याः कफवातजः य
स्तु कर्दमकोद्योरः सपित्तकफसंभवः ॥ रक्तं लसीकात्वमांसं द्रव्यादोषास्त्रयोमः
ना ॥ विसर्गणां समुत्पत्तौ सप्तकोसोगणो मतः ॥ तत्र वात्यरीसर्पावातज्वरसमः
व्ययः ॥ शोचस्पृहा निस्त्रादनेदायामात्रिहर्षवान् ॥ पित्तादुतगतिः पित्तञ्च रतिंगो

रामः

निलोहितः॥ कफाक्तं द्रुतः स्निग्धकफज्वरसमानरुक्॥ सन्निपातविसर्पस्तु सर्वरूप
युतो न वेत्॥ वातपित्तविसर्पस्तु ज्वरातीतात्तद्वर्गैः॥ अस्थिभेदाग्निमदनतमकारो च
कैर्पुनः॥ करोति सर्वमंगं नृदीप्तांगाराचकीर्णवत्॥ यं यं देशं विसर्प्यो यं विसर्प्यति न
वेत्समः॥ शांतांगाराऽसितोरक्तः पीतो वा शुब्वीयते॥ अग्निदग्धुवत्कोटैः शीघ्रं
भूत्वादुर्तं सर्वमर्मानुसारी वीसर्पः स्याद्विनातिवल्लभतः॥ अचेतांगं हरेत्संज्ञानिद्रां
च स्वासमीरयेत्॥ हिक्कां च स गतो वस्थामोदशीलनतेन ना॥ कृत्विहर्मा एते ग्रन्थोभूः
मिसर्प्याश्नादिषु॥ चेष्टमानः क्षतः क्षिप्तो मनोदेहश्च सोऽङ्गवां॥ दुःप्रवोचोऽनुजेति यं सोऽग्नि
वीसर्प्युच्यते॥ कफेन रुद्धः पवनोऽग्निव्वातं उवङ्ककफं॥ रक्तं च वङ्करक्तस्य त्वकषीलीयुमां
सगां॥ हृषयित्वा दीर्घानुवृत्तत्प्लवरात्मनां प्रचीनां कुरुते मालां रक्तानां तीव्ररजरां॥

योग

आसकाशानिसारस्यशोषाहिक्रावमिभ्रमेः॥मोहवैवर्ण्यमूर्च्छागन्गांगशदनैर्युतां॥इ
त्ययं प्रचितीसर्पकफमारुतकोषत्रःकफपित्ततृच्चरत्तंननिद्रातंद्राशिरोरुजःश्रंगाव
सादविक्षेपप्रलापारोचकभ्रमाः॥मूर्च्छाग्रिहानिर्नेद्योत्यां पिपासैर्द्विगौरवं॥आमोघ
वेष्टनंलेपःश्रीतसावससर्पति॥प्रायेणामासयेगृक्रान्नेकदेशंनचातिरुक्नु॥पिउकैरच
कीर्णैर्निपीतंलोह्यांदुरैः॥स्निग्धोऽसितोमेवकाभोमलिनःशोचवानृगुहःगंभी
रपाकःकमात्मात्यष्टःत्किञ्चावदीर्यते॥पंकढीर्णसांसश्चस्यष्टत्माभुशिरागण
शवगंधश्चवीसर्पःकर्दमख्यामुशंतितं॥वायुहेनोक्षतातक्रुदःसरक्तपित्तमरिः
येत्॥विसर्पमारुतःकुप्यति कुलत्थसदृशैश्चितं॥लफोटैःशोकज्वरहजादावेत्या
वशोणितं॥ज्वरातिसारौवमभुतपनांसदरण्यक्रमाः॥अरोचकाविपाकोचविः

तमः

सर्प्याणां मुषद्रवाः॥ सिध्यंति वातकफपित्तकृता विसर्प्याः सर्वात्मकः सन् न वञ्चन
सिद्धिमेति पितात्मको जन्तव पुञ्चन वेदसाध्यः कृष्टास्तु मर्य सुधवंति हि सर्व एव॥
इति सर्प्यानिदानम्॥ ॥ अथैतच्चिकित्सा॥ पूर्वमेव विसर्प्येषु कुर्यान्नघनरुक्षणे वि
रेकवमनाले पक्षे च नाष्टग्निमोक्षणी॥ उपान्वरेन यथा दोषं विसर्प्या न विहाहिनिः॥
पटोलपिचुमंदाभ्यां पिष्यन्त्यामदनेन वा॥ विसर्प्ये च मनश्शक्ततया चेन्द्रियैः सह॥ त्रिः
फलारससंयुक्तं सर्पित्तवृत्तया सह॥ प्रयोक्तव्यं विरेकाद्यं वीषर्प्ये च मनश्शक्ततया चे
न्द्रियैः सह॥ त्रिफलारससंयुक्तं सर्पित्तवृत्तया सह॥ प्रयोक्तव्यं विरेकाद्यं वी
षर्प्यञ्चरनाशनं॥ रात्र्यां नीले ज्यत्नं कासचंदनं सचुकं वलां॥ पिष्ट्वा वा अक्षीरवा नूले
पीवात्त वीषर्प्यनाशनं॥ इति रात्र्यादिकाद्यः॥ ॥ कुष्ठशताह्वा सुरदारु पुस्ता वारा

घोत

हि कुंभं वुरु लक्ष्म गंगा वाते कवं शा र्त गला श्रयो ज्ञाः शैके पुले पे पुत चा घृतेषु
प्रपोउरी कमं जिष्ठा पन्न को शीर वंदनैः स य छी दी वरैः ये ते ये रा ये व प्र ले प नं ॥ कसे
रुग्ं गात क पन्न गुं डाः स शो वलाः सो न्य ल क दना श्रव स्त्रांत राः वि त हृ ते वि स ये ले पाः
वि श्रे ष्ठाः स घृ ताः सु शी ताः १ क नी यः पं च मूल स्य पं च व स्त्र क ल क स्य वा क यः पि त्त वी
स र्वे पा ने से के पि स स्य ते ॥ श्रे ष्ठी के व व मिः का र्थ्या पूर् व रे च न कं त तः ॥ म दनं म
धु कं नि म्बं व त्स क स्य फ ला नि च ॥ ए ते वर्म वि धा त वा वि स र्वे क फ सं न वे ॥ गायत्री
स प्र वा र्ण य वा सा र ग्व द्वा रु प्रिः ॥ कु ए न्ते ते न वे लो पो वि स र्वे स्ते श्रे ष्ठा सं न वे ॥ त्रि
फ ला प न्न को शी र स मं गा र क वी र कं ॥ न ल मू त म तं ता व ले पं श्रे ष्ठा वि स र्वे ह्य मु च्छा रि
घृ प टा ला नां का चः ॥ ॥ श्रे ष्ठा वि स र्वे हा चा त्री प टो ल मु द्ना न घ वा घृ त सं यु तः ॥

समः

कुलकवपकिरातारि वृत्तिक्रासप प्यामलकम शयजानां कोशिकायः कषायः सकलम
लसमुत्सृ हंति वीसर्प्य मुग्रं ज्वर वसन विदाह भ्रातितृप्ता रुजानि ॥ इति पटोलादिकाः
यः ॥ ॥ त्रायंती निव वंदा कुं उति धात्री पटोल कटु कांतिः क्वाचः सकनामो इति दो
षवी सर्प्य दर्व्य हा कचितः ॥ त्राय माणादि कायः ॥ ॥ सर्प वासन चोते न कृती लोपो
मुहुर्मुहुः ॥ निहती सर्व वीसर्प्य स र्प्य पतंगराति व ॥ शिरीषयश्चीन तव दने लामांसी हरि
द्रा द्य कुष्ठ वालेः लेपो दशांगः सर्व वी स र्प्य स र्प्य पतंगराति व ॥ शिरीषयश्चीन तव द
ने लामांसी हरिद्रा द्य कुष्ठ वालेः पो दशांगः सघृतः प्रयो ज्योः वी स र्प्य कुष्ठ वृण शोच ह
री ॥ इति दशांगालेपः ॥ ॥ मांसी सर्जर सो लो धुम पुकं सह रेणुकं ॥ मूर्वा नी लो लो तं प
पमं शिरीष कुसुमानि च ॥ एतेः प्रदेह कचितो व क्री वी स र्प्य ना शनं ॥ इति मांसीदि लेपः ॥ ॥

शतशतघनः विनिश्चयः कल्कस्तु कंच कल्पनेन प्रबहुदाह कलितमुच्चैरनिघ्निसर्व
 विनाशयति ॥ न्यग्रोधयादौ गुंडावकदलीगर्ज एव च ॥ एतैर्ग्रंथैर्विसद्भासेषो श्लोकाः
 ज्यसंभुता ॥ शतशतघनो निश्चयः शिरीषत्वग्रजस्तः ॥ लेखः समयति तिस्रविस्पर्षक
 र्दमाविधम् ॥ त्रिदोषघ्नी ॥ क्रियां कुर्याद्विस्पर्षकं दृष्टं संतवेर ॥ त्रायमानपटोलपर्वटक
 दुराकदुरोहिणी ॥ पावकेन लघ्नीयसारिषा साधुमृते हिते ॥ हन्ति सर्पिर्विस्पर्षजा
 लमुपद्रवोयमसाधुतद्वद्वजं विपजं यत्तं बुरसंभुतं गुणवत्तरं ॥ त्रायमानादिकां
 ॥ ॥ अमृतविषयटोलं निंबवल्के रूपे तं त्रिफलखदिरसारो व्याधिघातश्चतुर्था ॥
 कवितानिदमशेषं गुणलोभकमुक्तं हरति विषविस्पर्षां कुष्ठमष्टादशायि ॥ इति
 पुस्त्यादिका पः ॥ वषट्खदिरपटोलपत्रत्तममृतनामलकीकषायकल्केः घृतः

राघः

उं जा फल नि मात्त घा ॥ वेदि त व्यास्तु रत्ने न र्धे नि के न तु हे नु ना ॥ एक दो षो स्थितः साध्यः
रुद्रु सा ध्यो दि दोष जः ॥ सर्व दोष नि तो घा रत्न सा ध्यो न्यु प इ वः ॥ तद् द्वा समास सं को
ठ हि का दा ह म द ज्ज रा ॥ वि स र्प्य मार्ग सं रो धा वि स्फो ट ना मु प इ वा ॥ इति वि स्फो ट नि दा
नं ॥ ॥ तत्रा दो लंघ नं कार्य व म नं प थ्य जोज नं ॥ यथा दोष व लं ती क्ष्य प्रो क्तं यु क्तं च रे व
नं ॥ अतः वि ते लं घ ते वा ते जी र्ण शा स्त्रिय वा दि निः ॥ यु ज्ञा ट की म सूर णां र से र्वा वि श्व सं यु
तैः ॥ अतः नि स्म क वे त्रा ग्न तं दु ली य क के वुं कैः कु ल का मी रू के रे निः यु ज्ञा ट की म सूर णां र
से र्वा वि श्व सं यु तैः ॥ अतः नि स्म क वे त्रा ग्न तं दु स प र्य्य ट क टी न सैः क को टि कार वे ले अ कुः
सु मे र्नि व वि च जैः ॥ ति क्त इ व्य समा यु क्तं जोज नं सं प्र योज येत् ॥ दि पं च मू ली रा स्त्रां च दा

विष्कोटं चित्रं जं हं तिस्रो पदवम संशयं ॥३॥

घोत

वृशीरं दुशलनां सामृतं चान्य कं मुक्तकाय दित्वा स्तं विवेत ॥ विष्कोटं वातसंभूतं निहंत्येत न्न सं
शयः ॥ **दिपं वमलादि कायः ॥** ॥ **दाभाकाशमर्थं रचर्त्त रयते लारिष्टवासकैः ॥** लाजाकुलः
त्यकरुत्पर्शः कायशर्करया पुनः ॥ **दाभादि कायः ॥** ॥ भूनिम्बनिम्बवासाश्च त्रिफले इयः
वासका ॥ पिचुमंदः पटोली च कायमेवां सत्पारघं ॥ पीत्वा विमुच्यते नूनं कफविष्कोटं कानर
॥ ॥ **भूनिवादि कायः ॥** ॥ किराततिक्तकारिष्टयष्टां ह्वा बुदपप्यरे ॥ पटोलवासकाशी
रत्रिफलाकोटजे मृतं ॥ द्वादशांगं नरः पीत्वा विष्कोटेभ्यो विमुच्यते ॥ ६६ जेभ्यस्त्रिदोषोत्थाः
द्रुजा वह्निताशनः ॥ **इति द्वादशांगः ॥** ॥ अमृतवृषपटोलं मुक्तकंसप्तपर्णारवादारमसि
तवेतं हरिद्रं मृतमिति सवि सय्याः कुष्ठविष्कोटं कंदुरपनयति मसूरोशी तपि त्रैज्वरं ॥ **अमृ** राम
तादि कायः ॥ ॥ कपीतनपीतकरा त्रिमुग्धा मांशौ नतै लामय वारिशीतै ॥ लेपससर्पिः प्रः

राम

मत्तिनवमेदोतं सुपक्षं जयति विषयं सदा सुकुष्ठं ॥ इति वषाद्यं ॥ ॥ देहरि
इति रमणीयं तारि ताचदनं द्यं ॥ मधु कं मधु पणी च पञ्च कं पञ्च केशरं ॥ इति रमणीयं
मेदात्रि फलापं च वल्कलं ॥ कर्कशं सन्निरे मिष्टं तत्र प्रस्थं विवाचयेत् ॥ विषवी सव्यं वि
स्फोटकी दलता वृणा पद्मं ॥ गौराद्यमिति विख्यातं सव्यं ॥ इति म
यचं सव्यं ॥ करजं सप्त रुद्र सांगली काष्ठं कर्कशं दानं लं गौराजैः ॥ तैलं निशामूत्रं वि
षै विषं कुं विषयं विस्फोटं विषं वि काष्ठं ॥ इति करं जायते तं ॥ ॥ कुष्ठेषु ये रसाया
नि सवि वि कुचनानि च ॥ कर्णादिभ्यः सर्वाणि विषयं विषयं विषयं ॥ ॥ इति श्री यो
गतरंगिण्यां विषयं निदानं चिकित्सा कथनं ॥ ॥ अथ विषयं ॥ कर्कशं तीक्ष्णं
अविदा हि रुद्राचारै रजीर्णाद्यं शनान्नं चैव सधनुर्दोषै र्णा विषयं येन कुप्यति दोषा

श्रीः

यवनादयो ये त्वमाश्रित्य ते मा आमांसांसीति प्रदूष्यन् ॥ घारा कुर्वति विस्रोतान् स वा
नृज्वरः स एव ॥ अग्निदग्धनिजाः स्फोटाः सन्ध्या रे कृपितजजा ॥ कश्चिन् सर्वत्र वादे हे
विस्रोता इति तिक्ता ॥ दोषैः पृथक् पृथक् सन्ध्या रे नापि च ते मृधा ॥ शिरो रुक्मूल नृप्यं
ज्वरस्तपर्वनेदते ॥ सुकृष्णवर्णतावेति वाटविस्फोटलक्षणं ॥ दाहज्वररुजा आवपाकत
स्मान्निरञ्चितं ॥ पित्तलोहितवर्णवर्षित्वविस्फोटलक्षणं ॥ हृद्यरोचकजा शानिकंडूक
चिन्मपांडुता ॥ अवेदता शिराया की स्याद्विस्फोट सकफात्मकः ॥ कटुर्द्यौ होज्वरः हृदि
विस्फोटकफपित्तजे ॥ वातपित्तकृतो यस्तु सपीडा दाहसंयुतः ॥ तैमित्यकंडूगुरुतारु
ग्भिः सकफवातजः ॥ मध्यनिम्रोन्नतांतोयः कहिनोऽप्यप्रकाकतः ॥ दाहना तेषामो
हृदि नृर्होरुजो ज्वरः ॥ प्रलेपो वैपुल्लंदायात्रा सोऽस्यान्निदोषजः ॥ रक्ता रक्तसमुत्थाना

रामः

रक्तलया लोहिता कार शीघ्रया कास्त रत्न च॥ लाघ्यानात्प र्यदुष्टाश्च त्रि तार क्रेत्र वंति च॥
मांसख्याः कषिर्नाः स्निग्धाश्चिरया कास्त नुत्त च॥ गात्र लूलार तिक दूत लादा हसमं चि
ता॥ मेदोगतामंडला नाम उवः किंचिदुन्नता गोघोर ज्वर परीताश्च लूलोः स्निग्धा वेदना॥
संमोहार तिसंतायाः कषिदाभ्या विनिस्तरेत्॥ क्षुद्रा गात्र समा रक्तोश्चि वि दः किंचिदुन्न
ता॥ मज्जलया भृश संमोह वेदना रति संयुता॥ अमरेणो ववि दानि कुर्वं त्यस्थी निवास्थिः
गा॥ सर्वतः पकाभाः पिउकाः स्निग्धाः शुक्रा आत्प र्यवेदनाः॥ सेनिन्यार तिसंमोहः
देहीन्मादसम चि ता॥ शुक्रजाया मल्लयाश्च लून गात्रि न वंति हि॥ निर्दिष्टं केवलं चि
द्रूपतेन नुजी वितं॥ दोष ति आश्च संप्रि ता द्रष्टव्या दोष लून गात्रिः॥ कुरुता अत मा
स्ता सुयत्ना दे ता उपाचरेत्॥ वातजा वात पिं गोस्था वात श्लेष्मा कृताश्च या॥ एत वि

श्रीत

नापि क्रियया प्रशाम्यन्ति शरीरिणाम् ॥ असाध्याः सन्निपातोत्पात्तासां वत्सामिह स्रष्टां ॥ अवाप्त
सदशा काश्चित्का श्रीजं कफलोपेमा ॥ आसांच वदु धावणी जायन्ते दोषने दतः ॥ कासा हि क्वा
प्रमोहाश्च अरत्नीवः सुदारुणाः ॥ प्रलापश्चारति मूर्च्छा ललाटा रोति पूर्णता ॥ मुखेन प्रसुवेद
कं तया प्राणेन वधुता ॥ कंठे पुर्ण कं कृत्वा अस्थित्य त्वर्चदा रणां ॥ मसूरिका निरुताया भृशं प्रा
णेन निःस्वसेत् ॥ स भृशं त्यजति प्राणां स्रज्वा त्री वायु दूषितः ॥ मसूरिकांते शोकात् कुर्वरादिः
पुजायते ॥ तथा सफल केवापि दुश्चिकित्स्य सुदारुणा ॥ कफमारुत संभूत कोडवानामनागद
अपाकः कोडवाकारः स्रविनिस्तोदकारकः ॥ जलश्लेष्मक इवांगेषु विध्यतीर्वा विशेषतः ॥ सत्रा
ह द्वाशा हाद्यततः सुस्थो नरो जवेत् ॥ मसूरिकाया कुष्ठोक्ता लेपनादि क्रिया हिता ॥ चित्रं ह
काविसर्पौक्ता क्रिया वा संप्रशस्यते ॥ वेणुत्वक् सुरवाला सा कर्पासा त्विमसूरकः ॥ यवपिष्ठ
विषा सर्पिर्ववा ब्राह्मी सुवर्चसा ॥ रूपना र्धे अचात्ता न रूपनं च प्रयोजयेत् ॥ आदावयं प्रयो

रामः

आशा मरुत्तम
ASHA ARCHIVES

1.569

155